

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXIV (2) 2015

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Lietuvių kalbos institutas

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

*Rīgas Pedagoģijas un
izglītības vadības akadēmija*

Nicole Nau

*Univrsytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

William R. Schmalstieg

Pennsylvania State University

Wojciech Smoczyński

Univrsytet Jagielloński

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmānis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Trevor G. Fennell (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Trevor G. Fennell (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvia

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2016

SATURS – CONTENTS

Raksti – Articles

Trevor G. FENNELL
Unexplained Oddities in Depkin's Possessive Adjectives 5

Dzintra PAEGLE
J. Endzelīna un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadoņa“
(1921–1930) vārdu saraksts 11

Jūratē PAJĒDIENĒ
Prijungiamieji laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės
jungiamaisiais žodžiais 16-17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse . . . 37

Jogilė Teresa RAMONAITĒ
How Much Lithuanian is enough to Communicate in Lithuania? . . . 75

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ
Kiek naudos iš posesyvinio naudininko: *bučiuoja Onutei į ranką*
ir *pakšteli Onutei į ranką* pagrindu 95

Jolanta WIŚNIOCH
Darbības vārdu pagātnes formu distribūcijas likumi
Glika Bībeles tulkojumā 119

Recenzijas – Reviews

Simas Karaliūnas. *Baltų etnonimai*. Monografija. Vilnius:
Lietuvių kalbos institutas, 2015.
(Rolandas Kregždys) 143

Rainer Eckert. *Der Baltistenkreis zu Berlin e.V. und seine
Vorgängereinrichtung*. Unter Mitarbeit von Artūras Judžentis,
Helmut Wilhelm Schaller, Stephan Kessler und Jolanta
Guesdon-Vaičūnaitė. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015.
(Pēteris Vanags) 171

Izdošanas principi – Publication Policy 176

UNEXPLAINED ODDITIES IN DEPKIN'S POSSESSIVE ADJECTIVES¹

Trevor G. FENNELL
Flinders University of South Australia

The manuscript of Liborius Depkin's Latvian-German dictionary (LD) is fundamentally a transcription of lexical and morphological material from multiple sources. These sources range from the earlier part of the 17th century (Mancelius) up to the Latvian Bible translation of the later 17th century and are supplemented by a number of "personal communications" from Dietz and from Depkin's household staff, e.g.,

Tas Zirwis. in nom. Luc. 3.9. Zirŗa in genit. *ō* Zirwja scribit. **Dietz.**
LD 1872
Šehrmaukschs it Šehrmukšchli. *Pielberen baum. Qvitschbeern=baum.*
alii Schkehrbohschles Kohks. ita **Ser. Meus.** LD A-106

Quite frequently we find entries with no acknowledged source, and, although a number of these can be attributed to Fürecker, many examples remain for which we may assume that Depkin is relying purely on his own knowledge and experience. Thus from Fürecker we have, inter alia:

ms 17 under *apkaut* (LD 66) actually refers to Für. II, 17; ms 23
under *aseins* (LD 87) actually refers to Für. II, 23; ms 31 under *auklis*
(LD 123) actually refers to Für. II, 31

and with no reference at all we find:

Ahbaua. f. *die Abau. ein fluß* LD 4; Rahts=kunga. Krehślis: *Rahtstuhl.*
LD B-192; Bischu krehśliņsch. *reinfahren.* LD B-192.

The work is thus eclectic in the extreme, and no attempt has been made to harmonise earlier usage with later usage or even to standardise differing regional variants. Depkin (preponderantly, but not universally) takes his examples as he finds them, without imposing his own stamp on the material so gathered, with the result that it is, with rare exceptions, extremely difficult to characterise his own language. Thus it has been said that to quote Depkin is merely to quote his sources. There are, however, a number of examples in which he has (deliberately or unwittingly) altered the material of his sources:

---

¹ Traditional Latvian terminology refers to the various forms discussed above as "possessive pronouns". For our part, we prefer the more logical term "possessive adjectives", but such a terminological quibble in no way affects the thrust of the argument presented.

where the Latvian Bible has *balltāhs Maises Uppēris*, Depkin gives *Baltāhs Maises Uppuris* LD 1393

where the Latvian Bible has *teem laudim patikke*, Depkin gives *mums patihk* LD 1342

Numerous further examples can be found in Fennell 2006.

It may therefore be instructive to examine such instances in the hope of finding some underlying regularity in his practice and perhaps thereby revealing the nature of analogical forces lurking in the 17th-century Latvian usage of Baltic Germans. One particular area of interest in this respect is the inconsistent use of the genitive, where, inter alia, singular and plural forms seem at times to be strangely confused. Thus a singular is used where a plural is required:

Bruņņa=Zeppure. Ephes. 6.17. [Bib. Lett. has *Bruņņo*] *Helm: sturm haube* LD A-19

Bruņņa=Kambar{i}s. *Harnisch=Kammer*. LD A-19

dewiņņa [sic!] Wihra [sic!]=Spehks. *Neun Mans Kraft*. *verbascum*.

Tapfus [sc. T(h)apsus] *barbatus wolkraut*. *willu=Sahle* LD A-80

Similarly, a plural is used where a singular is required:

Maśs Zinnis leelu Śeenu=Wesmu apgahsch. *Kleine Leute koñen auch schaden*. LD 1867

Meeru laiks. *friedens zeit*. LD A-49

deewu Wahrdu minnedams peespeest. Math. 26.63. *ich beschwere dich bej dem lebendigen gott*. LD A-122

Śawu Karru [Bib. Lett. has *Karŗa*] Spehku śapulzinaht. 1.Mac. 3.27 *sein Volk aufbieten*. it. śawus pulkus 1.Macc. 9.63. *auf=sejn mit s. ganzen H*. LD B-245

Pehtera deena. Petri Pauli Pehteru=Pahwiļa deena. item. LD B-188

It is not our intention to deal here with this general phenomenon, which is so widespread as to demand a great deal more space, not to mention preliminary work, but rather to concentrate on the subset of third person possessive adjectives – *viņa, viņas, viņu* – which are obviously genitive forms, even if from a synchronic point of view they are best viewed as independent, indeclinable forms. Within this small group, we can from time to time find instances in which Depkin has altered the form of his source in a way that must be seen as semantically illogical (or mysterious), and even erroneous.

Before looking at these examples, we need to point to the existence of a demonstrative adjective in Latvian, which is equivalent to *tas*, and has forms such as

wiņņâ laikâ. *in vorigen tagen*. Zach. 8.11. LD 1886
 wiņņis gaddis. Ad. Gr. 225. *jener Jahre*. LD 390

These are not relevant to our enquiry, and we shall not consider them further. Examples which might be seen as involving the demonstrative adjective *wiņš* have been excluded from our corpus, which thus relates exclusively to possessive forms.

Consider now examples such as the following:

Winna [Bib. Lett. has *wiņņu*] Zerriba irr pilna. *Sie sind gewisser hofnung*. Sap. 3.4. LD 1907
 winna [Bib. Lett. has *wiņņu*] warra irr pamirrusi. Jer. 51.30. *ihre sterke ist aus*. LD 1758
 Ubbagi winnu Padohmu aprihs. *durstige werden sein gut aussaufen*. Job. 5.5. [here with *wiņņa*] vid Es. 13.9. in alio sgfc LD 1207
 Kas war wiņņu Muhschu isskaitiht. Esaj. 53.9 [Bib. Lett. has *wiņņa*] *wer kan ausrehden seines Lebens lengde* LD 951

In the first-mentioned sentence, the plurality of *Sie sind* is reflected in the *wiņņu* of Bib. Lett., but is falsified by LD's singular *Winna*. In the second sentence, Bib. Lett. matches the plural of *ihre*, but LD again reverts to a singular. The third example contrasts the singular *wiņņa* of Bib. Lett. and the plural form *winnu* given in LD, and much the same is true of the fourth sentence. From such a limited corpus it is impossible to determine why the possessives in LD are so plainly erroneous, but a preliminary hypothesis might well want to take account of the desinential similarity observable in LD: *Winna Zerriba*, *winna warra*, *winnu Padohmu* and *wiņņu Muhschu*. Consider some further examples:

wiņņas Eekšchas isgahja. *sein eingeweid fiel ihn aus von krankh*. LD 155
 wiņņas [Bib. Lett. has *wiņņa*] Rohkas nogurruschas. *er ist mat et laß* vid. 2.Sam. 17.2 LD 480
 Es atklahschu winnus [Bib. Lett. has *wiņņas*] pamattus. *ich will sie zu grunde einbrechen*. Mich. 1.6. LD 645
 Sir. 27. v. nob 4. Luth. 5. *Es klebet immer etwas Unreines dran*: Ta Zilweka Neschikihstiba [for Neschkihstiba] tohp pee wiņņa [corrected from *wiņņas*] wallodas atsihta: LD <<N-57>> [Bib. Lett. has *wiņņa*]

The above examples add a gender difference to the singular/plural contrast observed earlier. Thus the masculine *sein* of the German gloss conflicts with the feminine *wiņņas* in LD, a contradiction matched in the following example by *er* (masculine) and *wiņņas* (feminine). The third sentence in this group shows the reverse contrast: Bib. Lett. uses the feminine *wiņņas*, which

is replaced in LD by the masculine *winnus*, while the final example shows the same process, but this time corrected back to the appropriate masculine. Putting to the test the tentative hypothesis sketched earlier, we observe the same desinential similarity: *winnas Eekšchas*, *winnas Rohkas*, *winnus pamattus* and *winnas wallodas* (corrected to *winna wallodas*), noting that this correction may well provide an indication to the effect that the pseudo-agreement was known (in theory) to be suspect, while nevertheless suggesting that the analogies involved were strong enough to allow quite a few non-standard examples to pass under the radar, as it were.

It may appear from the foregoing that the analogy is purely phonetic, and indeed a few more surprising entries could lend weight to such a view:

winnai aņņemschanai buhs pastahweht. *Sie soll halten was sie gelobet hatt.* LD A-126 (for expected *winnas*)

but on the other hand there are examples such as the following, in which the analogical reconstruction involves a syntactic dimension, tantamount to the traditional rules of adjectival concord:

wiņņai Mahtei bij Maeka wahrdâ. LD 1760 (with *wiņņai* – not **wiņņei* – for *wiņņa* or perhaps *wiņņas*)

Winna [Bib. Lett. has *wiņņū*] dwehsele bij mannu likkumu apnikkušī *Ihre Seele hat Ekel gehabt an meinen Sz=zungen.* Lev. 26.43. LD 1010 (with *winna* – not **winne* – for *wiņņū*)

wiņņa [Bib. Lett. has *wiņņū*] Mehle šcaudahs Semmes wirsu. *Was sie sagen muß das gelten auf Erden.* LD N-32 (with *wiņņa* – not **wiņņe* – for *wiņņū*)

winnâ Muttê atrohdahs teizami augli tahs Šaprascha=nas. *er schaffet mit seinem raht nuz, und trift es.* ita. Sir. 37. v.22. nob. Luth. 25. LD 1171 (with *winnâ* – not **winnê* – for *wiņņa*)

Zik drihs winnas [Bib. Lett. has *wiņņa*] azzis to eeraudsija. *so bald er es gewahr ward.* Ezech. 23.16. LD 1406 (with *winnas* – not **winnis* – for *wiņņa*)

Wiņņas [Bib. Lett. has *Wiņņa*] azzis tappe Skaidras *Seine augen wurden wakker.* 1 Sam. 14.27. LD [1576] (with *wiņņas* – not **wiņņis* – for *wiņņa*)

In the light of examples such as these, it would appear that the analogy is, in fact, basically syntactic. Furthermore, the entries hitherto regarded as phonetic can just as easily be seen as syntactic, i.e., as examples of a declinable possessive adjective, along the lines of *mans*, *tavs* and *savs*. Whether or not such syntactic tinkering was initially triggered by phonetic considerations remains to be seen, although a phonetic genesis is quite plausible and cannot be ruled out

on the basis of the evidence currently available to us. In either case, it is clear that Depkin's uncertainties and inconsistencies are attributable to analogical forces, and we are thereby led to ask whether the same or similar forces can be seen to be at work elsewhere in the system of Latvian possessive forms.

There is an obvious parallel with the possessive adjectives of the first and second persons plural. In the modern language, indeclinable *mūsu* and *jūsu* are indisputably the norm, although 17th-century texts (e.g., the Latvian Bible translation) not infrequently attest to the use of fully declinable forms. Thus in Depkin we have:

Šchi irr muhsa daļļa et tahda Teeša *wir haben doch nicht mehr davon dan das*. Sap. 2.9. LD B-219

Ψ. 92.12. Mahzi mums muhsās deenas skaitiht. *lehre uns bedenken daß wir sterblich sind*. propriè. *unsere tage zehlen*. LD B-189

juhša deewa Swaigsnu. *den stern eurer gottes*. Amos. V.26. Sidus dei vestri LD B-186

Es nogahsischu juhsus eewainotus. *ich will eure Leichnam tod schlagen lassen*. Ezech. 6.4. LD B-214

Insofar as these forms have been discussed in the literature, there has not, to our knowledge, been any unambiguous statement of the authenticity or otherwise of these declinable forms. Endzelīns (1951: § 357(c), 521) is somewhat guarded in his remarks. His thought is clear, but he stops short of outright condemnation:

“Kā nelokāmus piederības vietniekvārdus lieto (kā leišu valodā) ģenitīvus *mūsu*, *jūsu*, .. – 16. un 17. gadsimteņa tekstos (kam vācu autori) sastop arī deklinētu *mūss* un *jūss*, piem., viensk. lok. *jūsā valodā* (Mancelim Post. I 36), .. No tautas valodas autoram pazīstams tikai latg. vīr. dz. viensk. dat. *myusam* Zb. XVIII 417.”

[“As in Lithuanian, the genitives *mūsu*, *jūsu* are used as indeclinable possessive forms .. In German-authored texts of the 16th and 17th centuries, declined forms *mūss* and *jūss* are also found, e.g., locative singular *jūsā valodā* (Mancelius Post. I 36), .. In native usage only the Latgalian masculine singular dative *myusam* (Zb. XVIII 417) is known to this author [i.e., to Endzelīns].”]

Within the framework provided by our discussion of *viņa*, *viņas*, *viņu*, it seems eminently reasonable to link the two phenomena together into a single analogical movement, and thus to claim that declinable *mūss* and *jūss* are not part of the inherited Baltic linguistic patrimony, but rather are analogically induced departures from that inheritance, which, for better or for worse, were short-lived and have never been accepted as standard.

Literature and References

- Dietz = Dietz, Svante Gustav (1670–1723).
Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
Fennell, Trevor G. 2006. Liborius Depkin's Fidelity to his sources, *Baltu Filoloģija* 15 (1), 17–26.
Für. II = Fennell, Trevor G. *Fürecker's dictionary: the second manuscript*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1998.
LD = *Liborius Depkins lettisches Wörterbuch...*, ms. Latvijas universitātes Akadēmiskā bibliotēka, L. dr. b. 5332, 5333. Published by Trevor G. Fennell, *Liborius Depkin, Lettisches Wörterbuch*. Rīga: Latvijas [Universitātes] Akadēmiskā bibliotēka, 7 vols, 2005–2012.

Trevor G. Fennell
Department of Languages (French)
Flinders University of South Australia
GPO Box 2100, Adelaide, SA 5001, Australia
Trevor.Fennell@flinders.edu.au

KOPSAVILKUMS

Neizskaidrotas dīvainības Depkina piederības adjektīvos

Trevor. G. FENNELL

Liborija Depkina latviešu-vācu vārdnīcas rokraksts sastāv lielā mērā no leksiskiem un morfoloģiskiem materiāliem, ko sastādītais ir transkribējis no daudziem avotiem, sākot jau ar Manceļa vārdnīcu no agrīnā 17. gadsimta, beidzot ar Gliku latviešu Bībeli 17. gs. beigās. Diezgan bieži var atrast piemērus, kur jauši vai nejausi viņš ir modificējis kāda oriģināla avota valodu. Tā, ģenitīva lietošanā var atrast daudzas nekonsekvences, piemēram, vienskaitļa un daudzskaitļa formas, šķiet, šad un tad sajauktas. Rakstā tuvāk analizēts trešās personas piederības adjektīva formu *viņa, viņas, viņu* lietojums. Šai vārdu grupā var reizēm atrast gadījumus, kur Depkins ir mainījis sava avota formu diezgan savādā veidā, kas jāuzskata par semantiski neizprotamu vai nelogoisku. Vairākos gadījumos lietotas arī formas, kam ir citu locījumu galotnes, piemēram, *wiņņai Mahtei, winnā Muttē*.

Kombinejot lokāmo piederības adjektīvu *müss/jüss* jautājumu ar diskusiju par trešās personas formām, iegūstams daudz plašāks redzes lauks, kurā pavisam loģiski un attaisnojami var saredzēt nevis divas atsevišķas parādības, bet drīzāk tikai vienu un to pašu analoģisku pārveidi. Atzīstot šo līdzību, vairs nav iemesla atturēties no uzskata, ka lokāmās formas *müss* un *jüss* nav mantotas no baltu pirmvalodas, bet drīzāk ir analoģiski motivēta atkāpšanās no šī mantojuma.

J. ENDZELĪNA UN P. ŠMITA „IZRUNAS UN RAKSTĪBAS VADOŅA“ (1921–1930) VĀRDU SARAKSTS

Dzintra PAEGLE
 Latvijas Universitātes
 Baltu valodniecības katedra

0. Ievads

20. gs. 20. gados latviešu runātā un rakstītā valsts valodā reizē ar jaunās ortogrāfijas ieviešanu turpinājās normēšanas process. Rakstu jeb literārajā valodā grūtības radīja ne tikai garumzīmju lietošana, bet arī vārdu leksiskie dialektismi, fonētiski morfoloģiskie varianti vai tīri fonētiskie varianti. To izraisīja dažādi apstākļi – stipras vecās ortogrāfijas tradīcijas, kas iespaidoja ne tikai rakstīto, bet arī runāto valodu, un daudzveidīga tautas izlokšņu valoda. Tā laika valodas situāciju un sabiedrības izpratni par jauno ortogrāfiju un valodas normēšanas nepieciešamību spilgti raksturo rakstnieka un teātra darbinieka Teodora Lejas-Krūmiņa (1871–1947) raksts presē 1922. gada jūlijā:

„Nupat jaunatnes svētkos Rīgā nejauši gadījās kopā vairāku Latvijas novadu iedzīvotāji, labi savas valodas pazinēji, skolu jaunatnes un skatuves pedagogi; pārrunāja arī jaunās rakstības „gaŗumu“ jautājumu. Un te nu izrādījās, ka mūsu valodnieku kultivētiem garumu apzīmējumiem vairāki daŗādu Latvijas apvidu inteliŗenti iedzīvotāji, veci jauni ļaudis, stāv pretī bez padoma. – *Mācītājs... ticība... strādāja*. Tā mēs neviens nerunājam un nekad nerunāsim!“ (Lejas-Krūmiņš 1922).

Teorētiski rakstu valodas normas ir izstrādātas J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā“ (1907), arī jaunās ortogrāfijas nosacījumi ir pieņemti un valstiski apstiprināti. Savukārt J. Endzelīna un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadoņa“ (1921–1930) galvenais uzdevums – ieviest praksē jauno ortogrāfiju un rakstu valodas normas, lai Latvijas brīvvalstī runātu un rakstītu vienotā latviešu valsts valodā.

„Izrunas un rakstības vadoņa“ pirmās daļas „Par līdzskaņiem“ un „Par patskaņiem“ ir vairāk vai mazāk teorētiskas, tās aplūkotas agrākā rakstā (Paegle 2011), bet „Vārdu saraksts“, kurš apskatīts šajā rakstā, uzlūkojams par vārdu izrunas un rakstības paraugu.

Raksta mērķis ir noskaidrot, kāpēc „Vārdu sarakstam“ izvēlēti tieši šie vārdi, kāds tajā laikā ir to pareizrunas un pareizrakstības „grūtumu“ fons. Raksta autore ir izveidojusi iespējamo vārda izvēles pamatojumu. Tas, protams, var būt hipotētisks, jo J. Endzelīnam un P. Šmitam pirms 90 gadiem varbūt ir bijis cits motīvs vārdu izvēlei, kuru, iespējams, nav izdevies atklāt. Mērķa sasniegšanai par katru saraksta vārdu meklētas atbildes J. Endzelīna

un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā“ un citos valodnieku darbos, vārdnīcās un publikācijās presē. Visu izdevumu „Vārdu saraksts“ savstarpēji salīdzināts, lai noskaidrotu, kā tas pakāpeniski tiek precizēts. „Vārdu saraksts“ tika salīdzināts ar dažus mēnešus iepriekš iznākušo P. Šmita grāmatiņu „Valuodas kļūdas un grūtumi“. Tās uzdevums ir līdzīgs – tīra latviešu valoda no citu valodu piemaisījumiem un „gramatikas savādībām“, un „gādāt par valodas vienību mūsu rakstos“ (Šmits 1920: 4), par teorētisko avotu izmantoti prof. J. Endzelīna un K. Mīlenbaha raksti. Tajā **nepareizi lietotie vārdi kārtoti alfabētā**, to vietā ieteikti citi vārdu varianti vai popularizēti sinonīmi un jaunvārdi, piemēram, „a k m i n s, pareizi: akmens; i z p a l i k t, nuo vācu *ausbleiben*, latviski: iztrūkt, neierasties; p a v a k a r s, nuo vācu *vakars*, v a k a r a l a i k s“ (Šmits 1921: 5, 13, 20).

„Izrunas un rakstības vadoņa“ „Vārdu saraksta“ ievadvārdos J. Endzelīns un P. Šmits norāda, ka te iekļauti vārdi „kas neretis nepareizi **izrunāti** un **rakstīti** [izcēlums Dz. P]. Visvairāk ir griezta vērība uz patskaņu garumu“ (Vadonis 1921/1: 13). „Vārdu sarakstā“ alfabēta secībā ir tikai rakstu valodā ieteicamie, normētie vārdi, nevēlamais variants nav minēts, bet P. Šmita „Valuodas kļūdās un grūtumos“, kā minēts iepriekš, vārdi kārtoti, sākot ar nepareizo variantu, vai doti vairāki līdzvērtīgu vārdu sinonīmi.

J. Endzelīna un P. Šmita „Vārdu sarakstā“ vārdiem nav klāt komentāru (sk. 1. att.), atsevišķos gadījumos ir norādīta vārdu nozīme vai doti vairāki vārda fonētiski morfoloģiskie vai leksiskie varianti. Salīdzinot 1. izdevumu, kurā iekļauti 124 vārdi, ar citiem, var secināt, ka vārdu skaits tajos ir papildināts, reizēm atsevišķi vārdi izņemti, bet 8. izdevumā ir jau 152 vārdi.

„Vārdu sarakstā“ alfabētā dotie vārdi **šajā aprakstā** ir kārtoti grupās pēc kopēja normēšanas principa, nevis pēc alfabēta. Vārdu grupā dominē viena un tā pati normēšanas pazīme, piemēram, patskaņa garums vārda saknē, īss vai garš patskaņa garums – vārda nozīmes šķīrējs, īss vai garš patskanis vārdu piedēkļos, ieteicamie rakstu valodas vārdi bez fonētiskajiem pārveidojumiem (saknes patskaņa pārveidojumi, līdzskaņu pārveidojumi), mīkstinātais *ŗ* vārda pamatformā, ieteicamais rakstu valodas vārds starp citiem variantiem, vairāki ieteicamie fonētiski morfoloģiskie varianti, ieteicamais lietvārdu locīšanas celms, jaunvārdi, atsevišķu vārdu pareizrakstība. Dalījums grupās reizēm ir nosacīts, jo bieži vien vārdā ir vairākas normēšanas pazīmes, piem., *izkaps* – vidus izlokšnēs senie *i*-celmi pārgājuši *ē*-celmos – *izkapte*, rakstu valodā ieteicams lietot kā *i*-celmu, tātad ievietots grupā „Ieteicamais lietvārdu locīšanas celms“, bet jāievēro *izkaps* pareizrakstība ar piedēkli *iz-*, uz ko norāda vārda cilme, tāpēc tas likts arī grupā „Atsevišķu vārdu pareizrakstība“. Ierobežotā raksta apjoma dēļ ne katrreiz viens un tas pats vārds minēts vairākās grupās.

1. Patskaņu garums vārda saknē

1.1. Īss patskanis

„Vārdu sarakstā“ iekļauti vārdi, kuru izruna un rakstība līdzšinējā praksē ir bijusi **svārstīga patskaņa garuma** lietošanā vārda saknē. Tie ir vārdi, kuros ir „savienojumi **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“. Šeit minēti: *aizkart* [par *aizkart* normēšanas vēsturi sk. Paegle 2009], *bargs*, *ērķšķi*, *gards*, *garša*, bet *gārša* (liels mežs), *kārst* (vilnu), *paparde*, *pavards*, *serde*, *sermulis*, *sērmūkslis* jeb *sērmokslis*, *tvert* un *vergs*. J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ 12. § teikts, ka „savienojumos **ar**, **er** ar laužto akcentu vidus izlokšnēs vienmēr ir īss patskanis (piem., *darbs*, *karsts*, *varde*, *paparde*, *aizkart*, *ķert*, *tvert*, *bargs*, *gards*, *vergs*); bieži sastopamā un par aplamu uzskatāmā rakstība *aizkārt*, *bārgs*, *gārd*, *vērgs* ieviesusies no Kurzemes rietumu izlokšnēm“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 19); turpat „Latviešu gramatikas“ 1. izdevuma „Ortogrāfijas nodaļā“ ir vārdu saraksts „Vārdi ar savienojumu *a(h)r*, *e(h)r* saknē“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244), tas ir daudz plašāks nekā „Vadonī“, bet atkārtotos „Latviešu gramatikas“ izdevumos „Ortogrāfijas nodaļā“ vairs netiek ievietota. P. Šmita darbā „Valuodas kļūdas un grūtumi“ ir vārdi *aizkart*, *bargs*, *gards*, *kārst vilnu*, *sermulis*, *vergs*.

Sarakstā minēts vārds *burvois*, kas daļā vidus izlokšņu runāts ar garo patskani *ū* – *būvois*, kā arī daļā vidus izlokšņu zūd *v* aiz *r* – *buris*; J. Endzelīns „Latviešu gramatikā“ norāda, ka „savienojumos ar **ur** saknē „arvienu īss patskanis“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 19).

„Vārdu sarakstā“ norādīts, ka ar īsu otru patskani *a* jālieto *tagadne* – A. Kronvalda jaunvārds, rakstu valodā reizēm *tagātne* vai *tagādne*; P. Šmits šajā sakarā raksta: „Daudzi runā [...] *tagātne* (pēc *pagātne* priekšzīmes, nevis *tagadne* (no *tagad*).“ (Šmits 1911: 6); J. Endzelīns pārmet Mārtiņam Bruņeniekam, ka „viņš pat apzinīgi aizstāv to, kas valodniekam šķiet kļūda: *tagādne* 16. lpp.“ (Endzelīns 1928a: 240, arī DI 696).

Prepozīcijas *uz* un priedēkļa *uz-* pareiza lietošana „Vārdu sarakstā“ ar īsu *u* rādīta konspektīvi: 1. izdevumā **nav** iekļauti vārdi ar sākumburtu **u**, tie ir, sākot ar 2. izdevumu, *uz*, *uz-* (ne *ūz-*) un netiek mainīti līdz 8. izdevumam. P. Šmita grāmatiņā ir prievārds *uz*, „nepareizi *ūz-*“ (Šmits 1921: 28). „Latviešu gramatikā“ ir teikts: „Rakstu valodā *uz* viscauri, arī salikņos, izrunā ar īsu *u*.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 45), bet K. Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā“ ir *uz*, *uz-*, ko dažās Rietumkurzemes izlokšnēs lieto *ūz*, *ūz-* (ME IV 410).

1.2. Garš patskanis

„Vārdu sarakstā“ ieteikts **garais patskanis** saknē arī citiem vārdiem, piemēram, *ari//arī*, bet 8. izdevumā – *arī*, *arīdzan*, *apstāklis*, *atāls*, *ierēdnis*, *pagātne*, *parāds*.

arī – ar garu patskani *ī* kā vienīgais variants ievietots tikai „Vadoņa“ 8. izdevuma „Vārdu sarakstā“, bet iepriekšējos tā izdevumos nodaļā „Par patskaņiem“ ir norāde: „Svārstās izruna starp *ari* un *arī*, tā ka varam runāt un rakstīt šo vārdu abējādi.“ (Vadonis 1921/1: 10). Šī piezīme nav izņemta 8. izdevumā. Toties „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ visos izdevumos dots tikai viens variants – *arī*.

arīdzan, droši vien *ari* iespaidā ir nepareizi lietots ar īsu *i* – *aridzan*.

apstāklis – „jo daudzī runā: *apstāklis* (nuo stakles), nevis *apstākļi* (nuo stāt)“ (Šmits 1911: 6).

atāls, izlokšnēs mēdz runāt ar īsu *a* saknē – *atals* (ME I 149); J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ nodaļā „Garuma apzīmēšana“ teikts: „... *atāls* (*at-* te priedēklis), un **a** otrā zilbē ir garš.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 240).

pagātne – aktualizēts vārda saknes patskaņa garums pretstatā vārdam *tagadne* (sk. iepriekš pie vārda *tagadne*), kā arī *pagātne* labāk nekā *pagājība* (ME III 28, 29).

parāds – ar garo patskani *ā* saknē, vārds cēlies no *parādīt* (ME III 88); J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ nodaļā „Garuma apzīmēšana“ teikts: „... *parāds* (šis vārds katrā ziņā ir saliktenis [atvasināts ar priedēkli] un vidus izlokšnēs tiek izrunāts ar garu **a** otrā zilbē).“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 240).

1.3. Īss vai garš patskanis saknē – vārdu nozīmes šķīrējs

Saknes patskaņu garums šķir vārdu nozīmes. „Vārdu sarakstā“ minēti līdzīgu vārdu pāri, kas atšķiras ar patskaņa garumu, tiem klāt nozīmes skaidrojums: *garša* (vācu *Geschmack*) un *gārša* (liels mežs). Vārdi iekļauti J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ – *gārša* (mežs) un *garša* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244).

Nozīmes skaidrojums ir dots verbam *izplatīt* (vācu *verbreiten*) ar īsu **a**, jo izlokšnēs un reizēm rakstu valodā šajā nozīmē *izplātīt* ar garu *ā* saknē (ME I 781); „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ ar garu *ā* arī cits vārds – *izplātīties* (izlielīties) un *izplatīt* (vācu *verbreiten*) (LPV 1924: 31).

Nozīmes norāde ir vārdam *pavards* (virtuvē). Vārds iekļauts J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ – *pavards* (kulda) (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244). To, ka *pavards* ir jaukts ar *pavārd*, rāda valodnieku vērojumi. Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības komisijas sēdē 1936. gada 7. maijā J. Endzelīns paskaidro, ka „savā nozīmē šķīrami vārdi *pavards* (der Feuerherd) un *pavārd*s (der Beiname, der Zuname). P. Arends („Latviešu aizvēstures materiāli“ II), rakstīdams par *pavārd*u, lietojis pamīšus arī *pavārd*u, kā šo vārdu runā visās Kursas izlokšnēs; rakstu valodā runājams un rakstāms ar *a* – (*pavards* no verba *virt*)“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 413,4).

Vārds *sapratīgs* (no *saprast*). J. Endzelīns šajā sakarā raksta: „... *sapratīgs* (no *sapratu*), tāpēc nepareizi rakstīt *sapratīgs*; turpretim *prātīgs* no *prāts*..“ (Endzelīns, Milēnbahs 1907: 37), tāpat arī P. Šmits: „*sapratīgs* no *saprast*, nevis no *prāta*“ (Šmits 1921: 23); 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcās“ abi vārdi: *sapratīgs* (no *saprast*) un *sapratīgs* (no *saprat*) (LVPV 1942: 75; LVPV 1944: 82), tā mēģināts šķirt to nozīmes, kas atšķiras smalkās niansēs.

„Vadoņa“ pirmajos sešos izdevumos ir saiklis *ja* (vācu *wenn*, kr. *если*), bet 8. izdevums papildināts ar partikulu – *jā* (vācu *ja*, kr. *да*), acīmredzot to lietošana nav bijusi konsekventa.

1. izdevuma „Vārdu sarakstā“ iekļauti vārdi *ne* (vācu *nicht*, kr. *не*), *nē* (vācu *nein*, kr. *нѣтъ*), šķirts to lietojums pēc nozīmes. P. Šmits aizrāda par nepareizu piedēkļa *ne-* lietošanu (Šmits 1921: 18). Tāpat rādīta arī vārda *vai* lietojuma daudzveidība: *vai* 1) kr. *ли*, 2) jeb, 3) *ai!* – izloksnēs arī *voj* (ME IV 432), rakstos arī *vaj*, *vai*, *voi*, *voj* (par to Karulis 1992 II: 466). P. Šmits raksta: „*Vai* ir libiešu vārds, kas izspiedis vecuo latviešu vārdu „ar“, kuŗu vēl lietuo veci ļaudis. Ar (pēc rakstu valodas: *vai*) tu zini?“ (Šmits 1921: 28).

1.4. *kāst pienu un kārst vilnu*

„Vārdu sarakstā“ ir doti tie vārdi, kas valodā jaukti, ir ar līdzīgu skaņējumu, bet atšķiras ar vienu skaņu un ir ar citu nozīmi, vienādību radījis izlokšņu *r* iespraudums vai tā zudums.

kāst (pienu) un *kārst* (vilnu) – „Vārdu sarakstā“, sākot ar 1. izdevumu, šķirta šo vārdu nozīme, jo izloksnēs bieži vien tas tā nav bijis, sk. ME II 198 pie vārda *I kārst* un ME II 204 pie vārdiem *I kāst* un *II kāst*; izloksnēs vai nu zūd aiz gara patskaņa *r*, vai tas nāk klāt (par to Endzelīns, Milēnbahs 1907: 21). Vārds *kārst* iekļauts J. Endzelīna un K. Milēnbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ – *kārst* (vilnu) (Endzelīns, Milēnbahs 1907: 244); P. Šmita „Valuodas kļūdās un grūtumos“ (1921) ir *kārst* vilnu, bet *kāst* pienu un *karst* – palikt karstam (Šmits 1921: 14). Šo vārdu jaukšanu J. Endzelīns min, analizējot vārdu *bārda* un *bārzda* (sk. turpmāk).

1.5. *Īss vai garš patskanis vārdu piedēkļos*

„Izrunas un rakstības vadoņa“ teorētiskajā daļā aprakstīts īsa un gara piedēkļa patskaņa lietojums nomena piedēkļos, resp., izskaņās: *-ība* (*tīciba*, *cerība*), *-īca*, *-īce* (*māsīca* vai *māsīce*), *-āds* (*savāds*), *-ādzis*, *-īdze* (*algādzis*, *pie-nīdze*), *-īgs* (*kaunīgs*), *-ējs*, *-ājs* (*nesējs*, *arājs*), *-ēks* (*cilvēks*, *pelēks*) un piedēkļi ar *-kl-*, nošķirts, kad patskanis pirms *-kl-* īss vai garš (*vazāklis*, *kavēklis*, *grābeklis*, *puteklis*), *-als*, *-elis* (*veikals*, *tūrelis*, *ziemelis*), *-ēns*, *-īns* (*puisēns*, *sivēns*, *velēna*, *tuviņš*), pirms *-š-* un *-šana* (*ecēšas*, *mazgāšana*), *-tava*, *-tuve* (*mazgātava*, *velē-tuve*), *-tne* (*zinātne*), bet *-atne* (*svešatne*), *-ūzis-*, *-uze* (*bradūzis*, *dzeguze*). „Vārdu sarakstā“ ir papildus likti vārdi, kuru lietošanā praksē bieži ir bijušas kļūdas.

1.6. Īss patskanis

Īss patskanis akcentēts atsevišķu vārdu piedēkļos. „Vārdu sarakstā“ ir *auseklis*, *audeklis*, *zirneklis*, ar 2. izdevumu – *jauneklis*. „Vadoņa“ teorētiskajā daļā „Par patskaņiem“ ir norādīts par garu patskani substantīvu piedēkļos, kas darināti no piedēkļverbiem un kam piedēkļa patskanis saglabājas tagadnes 3. personā, piem., *audzēknis*, bet „citādi te īss e, piem., *grābeklis*, *mitekļis*, *šuveklis*, *juceklis*, *puteklis*“ (Vadonis 1921/1: 7). J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā“ ir plašāka informācija: „... īss [patskanis] – turpretim vārdos, kas atvasināti no vienzilbes darbības vārdiem (piem., *dedzeklis*, *grābeklis*, *šuveklis*, *kāpeklis*, *metekļis*, *bedekļi*, *mitekļis*).“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 34). Gramatikā par citiem gadījumiem teikts ļoti vispārīgi: „Citūs vārdus (piem., *jauneklis*, *loceklis*) izrunā gan ar īsu, gan garu e.“ (turpat). Tātad šajā gadījumā izruna un rakstība gramatikā vēl netiek normēta. „Vārdu sarakstā“ ievietotie vārdi *auseklis* un *audeklis* darināti no bezpiedēkļu verbiem, bet *jauneklis* no īpašības vārda un *zirneklis* no lietvārda, kas šeit jau ir normēti. P. Šmits savā grāmatiņā uzrāda *zirneklis* daudzos variantus: „dzirnēklis, zirnēklis, pareizi: zirnēklis“, kur *zirneklis* ieteikts ar garo *ē* izskaņā (Šmits 1921: 10). P. Šmits par vārdu *audeklis* raksta: „audakls, labāki: audeklis“ (Šmits 1921: 6). Teorētiski izskaņa *-eklis*, *-ekls* no *-ēklis* šķirta 1936. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ priekšvārdos (LPV 1936: 12).

Lietvārdu grupā ar izskaņu *-elis* sarakstā minēts vārds *ķīselis* („Vārdu sarakstā“ no 1925. gada 6. izdevuma); *ķīselis* – vārda lietojums ar īsu *i* vai garu *ī* ir svārstījies, jo 1924. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ – *ķīselis* (LPV 1924: 38); 1929. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ – *ķīselis*, tā pielāgojot lietojumu citiem lietvārdiem ar izskaņu *-elis*, piem., *vīrelis*, *ziemelis*, *tūrelis*, *skriemelis* u. c. (par to Vadonis 1921/1: 7).

Lietvārdu grupā ar izskaņu *-ens* sarakstā ir *īlens* – izloksnēs arī *īlēns*, *īlins* u. c. (ME II 836); 1929. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ vārds *īlens* iekļauts izņēmumu sarakstā, kam īsais *e* izskaņā *-ens*: „(tikai *kucens*, *īlens*, *gredzens*, *spilvens* un *kacens* ar īsu *e*)“ (LPV 1929: 4); „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ 4. izdevumā vārdu saraksts papildināts ar vārdiem *dibens*, *zobens* (LPV 1936: 12).

Ar izskaņu *-enis* „Vārdu sarakstā“ ieteikts *riecenis*, kurš konkurējis ar *rieciens*, kas darināti no verba *riekt* ‘griezt’ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 29). Darinājums *riecenis* ir 1924. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“, bet 1929., 1932. un 1936. gada vārdnīcās – *riecenis* jeb *rieciens*; 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *rieciens*.

1.7. Garš patskanis

„Vārdu sarakstā“ ir atsevišķi vārdi ar **garu** patskani piedēklī. Ar garu patskani *ē* sarakstā ir vārds *sivēns*, arī P. Šmita darbā „Valuodas kļūdas un grūtumi“ (Šmits 1921: 24). Par izskaņas *-ēns* lietošanu J. Endzelīns „Latviešu

gramatikā“ raksta: „Ar piedēkli *-ēna-* atvasina a) jaunu dzīvnieku nosaukumus, piem., *sivēns* (ar gaŗu *ē!*), *vērsēns*, *āzēns*, *kaķēns*, *pīlēns*, *cālēns*, *telēns*, *kumelēns* (parindē: turpretim *kucens* ar īsu *e!*).“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 28–29).

„Vadoņa“ 8. izdevuma „Vārdu sarakstā“ ar garu *ē* ir dots vārds *gliemēzis* – izlokšnēs arī *gliemezis*, *glieme*; „Vadoņa“ teorētiskajā daļā teikts, ka „*z* priekšā gaŗš patskanis vārdos *bradūzis*, *cerūzis*, *utūzis*“ (Vadonis 1921/1: 8), bet *gliemēzis* nav minēts. Sākot ar 2. izdevumu, teksts papildināts: „Bet ar īsu *u* *dzeģuze*.“ 1924. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ ir *gliemēzis*, bet tās 1929. gada un vēlāk 3. un 4. izdevumā vārdam uzrādīti varianti: *gliemēzis* jeb *gliemezis*; 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – tikai *gliemezis*. Tātad sākotnējais ieteikums *gliemēzis* ar garu *ē* pilnībā atcelts 1942., 1944. gadā.

Vārda beigu daļā ir svārstījies patskaņa garuma lietojums, piem., *avīze*, izlokšnēs arī *avīza*, aizguvums no vācu apvidvārda *awise* (ME I 232), vārdu daudzskaitlī ar garu *ī* lietojis jau G. Stenders (Stenders 1789: 720), bet 20. gs. vecajā drukā vārds *avīzes* lietots bez garuma apzīmējuma.

Patskaņa garums vārdu beigu daļā svārstījies arī vārdos *bajārs*, *paradīze*, *zaldāts*, *devīņi*, *savrūp*, *pretī*, *tiešām*, *tīšām*.

bajārs – acīmredzot praksē ir bijušas svārstības, jo J. Endzelīns ir precizējis šā vārda rakstību arī vēlāk: „... *bajāra* vārds runājams un rakstāms ar gaŗu otrās zilbes *a* (sal. lš. *bajōras*).“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 499,2).

paradīze – iespējams, praksē svārstījies patskaņa *ī* garums, jo vecajā ortogrāfijā tā garums nav norādīts – *paradize*; varbūt bijuši varianti ar *s* vai *z* gala zilbē. Vārds *paradīze* ievietots 1936. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ (LPV 1936: 112), bet ne iepriekšējos tās izdevumos, vārds ir 1926. gada „Svešvārdu vārdnīcā“ – *paradīze*, kam norādīta cilme (SV 1926: 117).

zaldāts – izlokšnēs arī *zaldats* (ME IV 684), tātad – garais *ā* otrajā zilbē. Pārejot uz jauno ortogrāfiju, ir bijušas diskusijas par *s* vai *z* lietošanu vārda sākumā, pavīd doma, ka *zaldāts* būtu jāraksta un jārunā ar *s* – *saldāts*, par to presē rakstījis J. Sanders un par to ironizē J. Dravnieks (Sanders 1921; Dravnieks 1921c). Varbūt, ka šādas iespējas *s/z* noraidīšanai – sarakstā ievietots vārds *zaldāts*.

devīņi – izlokšnēs reģistrēts arī *devīņi*, sal. *devītais* (par to sk. Endzelīns 1922: 363).

pretī – ar gaŗo *ī*, izlokšnēs arī *preti*: „... no nelokāmiem vārdiem gaŗš patskanis ir apstākļu vārdos, kas cēlušies no *lo k a t i v a*, piem., *ārā*, *divatā*, *līdzās*, *pretī* ..“ (Vadonis 1921/1: 10).

savrūp – dažās izlokšnēs arī *savrūp*, šajā sakarā Endzelīns atbild: „...Ritā“ adverbs *savrūp* nodrukāts ar *ū* (*savrūp*), šis adverbs metatēzes ceļā cēlies no *savrūp* (kā *kurp*, *citur*, *visur*); dažās izlokšnēs to gan runā ar *ū*, bet rakstu valodā jārunā un jāraksta ar *u*: *savrūp*.“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 416,4, arī turpat 317,4; 483,1; ME II 792).

tīšām – izloksnēs arī *tīšam* u. c. (ME IV 205); jo šie vārdi „cēlušies no daudzsk. i n s t r u m e n t a ļ a . . tīšām... tiešām“ (par to arī iepriekš: Vadonis 1921/1: 10).

tiešām – izloksnēs arī *tiešam* u. c. (ME IV 215); par to sk. iepriekš pie vārda *tīšām*. Pret *tiešām* rakstīšanu ar garo *ā* emocionāli iebilst J. Dravnieks, viņš raksta: „Lieta tā, ka izruna latviešu valodā ir ļoti dažāda; kur vienam ir liels gaņums, tur otram tāda nav. Tā, piemēram, vārdos *tiešam* un *pamazam* pēc visjaunākās ortogrāfijas uz galotnes *a* jāliek švīka virsū, bet ikdienišķā valodā *a* dzirdams biežāki īss nekā gaņš. Un visur jāliek tā sasodītā švīka!“ (Dravnieks 1921a).

2. Rakstu valodas vārdi ar fonētiskajiem pārveidojumiem

„Vārdu sarakstā“ iekļauti rakstu valodas vārdi, kuru izrunā vidus izloksnēs bijuši dažādi fonētiski pārveidojumi, piem., patskaņu vai līdzskaņu pārveidojumi, līdzskaņu pielikumi vai iespraudumi, līdzskaņu zudumi un līdzskaņu pārstatījumi.

2.1. Saknes patskaņu pārveidojumi

alksnis konkurējis ar jaunāku *elksnis*, normētāji ieteikuši vecāko – *alksnis* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 14; Šmits 1921: 11).

astoņi, daudzās izloksnēs šajā vārdā *uo* vietā runā *-u-*, resp., – *astuņi* (Endzelīns 1922: 362–363).

brangs – Vidzemes vidus izloksnēs šo vārdu mēdz runāt *brengs*, kur *e* aiz *r* uzlūkots par jaunāku, tāpēc rakstu valodā ieteikts *brangs* (Endzelīns 1922: 37).

dibens – izloksnēs arī *dubens* u. c. – „... jaunāku *i* vecāka, izloksnēs vēl paglabāta *u* vietā rakstu valodā lieto vārdos: *divi*, *zivs*, *sivēns*, *dibens* ..“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 15). P. Šmits raksta: „*d i b i n s*, labāki: *dibens*; *reta*, bet vecāka forma ir *dubens*“ (Šmits 1921: 10).

ezers – izloksnēs izplatīts variants *ezars*. „Dažos vārdos mainās *e* un *a*: *vēders* (*vēdars*; bet *vēderiņš*) *ezers* (*ezars*; bet *ezeriņš*).. Formas ar *e* te vecākas un ieteicamas rakstu valodai.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 14).

gaŗām – vidus izloksnēs arī *garēm*; vārds cēlies no *gaŗš*, tāpēc ar *ŗ* (ME I 604).

sari – paralēli arī *seri*, „no formām *sari* un *seri* pirmā ir parastāka rakstu valodā“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 14); savukārt P. Šmits uzrāda abus variantus – „*s a r i*, arī *seri*“ (Šmits 1921: 23).

sivēns – izloksnēs arī *svēns*, *sivenis*, *sivens* (ME III 850, 1129); J. Endzelīns raksta: „Jaunāku *i* vecāka, izloksnēs paglabāta *u* vietā rakstu valodā lieto vārdos: *divi*, *zivs*, *sivēns*, *dibens*.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 15); atkārtots „Latviešu gramatikas“ izdevumos teksts papildināts: „Treškārt, rakstu valodā sastopam jaunāku *i* vecāka (izloksnēs vēl paglabāta) *u* vietā vārdos: *divi* (sal. Alsungas *duvējāds* ‘divējāds’), *zivs* (Neretā *zuvs*, Drustos u. c. *zuve*), *sivēns*

(izloksnes *suvēns*) un izloksnes arī – vārdā *tivi* ‘tuvu’.” (Endzelīns, Mīlenbahs 1923: 5); P. Šmits raksta: „s i v ē n s, reta, bet vecāka forma ir *suvēns*“ (Šmits 1921: 24). Par piedēkļa patskaņa garumu sk. iepriekš.

tuvu – izloksnes arī *tivu*, *tivi* (ME IV 276); P. Šmits – „t ū v u, t ū l u, t i v u, pareizi: *tuvu*“ (Šmits 1921: 28). Par patskaņa maiņu saknē sk. iepriekš pie vārda *sivēns*.

vesels, *vēders* – izloksnes arī *vesals* un *vēdars*; Endzelīns par to raksta: „Dažos vārdos mainās **e** un **a**: *vēders* (*vēdars*; bet *vēderiņš*), *ezers* (*ezars*, bet: *ezeriņš*), *vesels* (*vesals*; bet: *veselība*); formas ar **e** te vecākas un ieteicamas rakstu valodai ..“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 14). P. Šmits par *vesels* raksta šādi: „v e s a l s, pareizi: *vesels*, juo vispārēm runā: *veselība*, *veselīgs*, *veseļoties*“ (Šmits 1921: 29).

2.2. Līdzskaņu pārveidojumi

2.2.1. Līdzskaņu pārveidojumi vārda vidū

Vidus izloksnes *-ln-* vārdos ar stiepto intonāciju pārveidojas par *-ll-*, lai novērstu rakstu valodā šos pārveidojumus, ir doti šādi vārdi.

melns – izloksnes *mells*; J. Endzelīns skaidro šādi: „Daudz izloksnes pārveīšanas par **ll** rakstu valodā paglābtais savienojums **ln** vārdos: *pilns*, *melns*, *velns*, *vilna*.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 24); „Vārdu sarakstā“ ir visi iepriekšējā citātā minētie vārdi: *pilns*, *velns*, *vilna*.

vilnaine jeb *vilnā(t)ne* – izloksnes arī *villaine*, *villāne*, *vilnāne* u. c. (ME IV 593), kur *ln > ll*, par to sk. iepriekš; „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ 1. izdevumā 1924. gadā – *vilnāne*, 2. izdevumā – *vilnāne*, *vilnaine*, *villāne*, 3. un 4. izdevumā – tāpat; „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ 1942. un 1944. gadā – *vilnaine*, *villaine*; „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ 1951. gadā – *villaine*. P. Šmits par līdzvērtīgiem uzrāda vairākus variantus: „... *vilnaines*, *villaines* jeb *villānes* tautas dziesmās nēsā tikai sievietes, bet tālākā senatnē laikam gan arī vīrieši, kā gluži pareizi raksta arī Rainis (Uguns un nakts, 12. lpp.).“ (Šmits 1921: 30). J. Endzelīns par *ln > ll* raksta arī 1931. gadā Filologu biedrības rakstos (Endzelīns 1931a).

2.2.2. Līdzskaņu pārveidojumi vārda sākumā

c par *č*, *dz* par *dž*

cīnīties – ME ir reģistrēts variants *čīnīties*, bet šādi tas lietots reti; *cīnīties* no vārdu saraksta izņemts jau 3. izdevumā.

cīps(ta)las – izloksnes reģistrēts arī *cīpsteles*, *čīpstalas*; vārds *cīpsla* iekļauts LPV līdz 1936. gadam, bet kā neaktuāls vairs nav atrodamas 1944. gada pareizrakstības vārdnīcā, toties ir 1951. gada pareizrakstības vārdnīcā (LVPV 1951: 38).

Šo vārdu iekļaušanu normējamo vārdu sarakstā pamato J. Endzelīna komentāri 1907. gada „Latviešu gramatikā“: „... rakstu valodas *dz* un *c* vietā dažās izloksnēs lieto *dž* un *č* šādos vārdos: *dzirkste*; *ciekurs* (jeb *ciekurzis*), *cīnīties*, *cīpstalas*, *cemors*, *ciebt* (jeb *ciept*).” (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21); „Vārdu sarakstā“ ir *ciekurs* jeb *ciekurzis* (par to turpmāk) un *dzirkste* (sāpe locītavās), bet nav iekļauti vārdi *ciebt* jeb *ciept*, kas ir arī P. Šmita darbā: „*ciebt*, *ciept*, labāki: *ciebt*“ (Šmits 1921: 8).

dz par z

dzītars – izloksnēs arī *zītars*, *dzintars* (ME I 559); „... jaunāka *z* vietā rakstu valodā ieteicams vecākais *dz* vārdos: *dzītars*, *dzeltāns*, *dzeldināt*.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21). 1929. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ ir *dzintars* jeb *dzītars*, bet 1942. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *dzintars*, *dzītars* un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *dzītars*, *dzintars* (LVPV 1944: 34), 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – tikai *dzintars*. P. Šmits ir ieteicis *dzītars*: „*dzintars*, *zītars*, labāki: *dzītars*“ (Šmits 1921: 10). 1943. gadā rakstā „No vārdu dzīves“ par vārda *dzintars* skaņu kopu kopu *in* J. Endzelīns raksta: „... skaņu kopu *in*, kur *n* ietilpa tai pašā zilbē kā *i*, latvieši ir no pirmvalodas mantotos vārdos visnotaļ pārvērtuši par *ī*, piem., *dzītara* vārdā, sal. tam atbilstošo leišu *gintaras*; formu *dzintars* esam aizguvuši no kuršiem, pēc tam kad vecajos vārdos *in* jau ir pārvērsti par *ī* un „likums“ par *ī* rašanos no *in* vairs nebija spēkā.“ (Endzelīns 1943: 220₂).

n par ņ

J. Endzelīns par *ņ/n* raksta: „Dažos vārdos (piem., *niedre*, *nātre*, *ņikt*, *knābt*, *sinepes*, *liga*, *lipa*) dažās izloksnēs lieto *n*, *l* vietā *ņ*, *ļ*; rakstu valodai ieteicamas formas ar *n*, *l*.” (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21). „Vārdu sarakstā“ ir vārdi – *niedre*, *nātre*, *ņikt*, *knābt*, *sinepes* un *sāni*. Vārdā *sāni* nostiprināts *n*, nevis izloksnēs dzirdamais *ņ* (ME III 804, 805). P. Šmits min vārdus *niedre*, *nātre*, *knābt*: „*niedra*, *ņiedre*, labāki: *niedre* (leišu *nendre*); *nātra*, vecāks vārds: *nātre* (leišu *notere*); *kņābt*, *kņāpt*, labāki *knābt*“ (Šmits 1921: 14, 18, 19).

s par š vai č

Šajā sakarā J. Endzelīns raksta: „Dažos vārdos (piem., *sauja*, *pus-*, *slieka*, *smidzināt*, *slacīt*, *snīpis*, *smaulis*, *svītra*, *smurgulis*, *sulāt*, *sakārnis*) *s* vietā dažās izloksnēs ierodas *š* un *retumis* (piem., *čūlāt*, *čakārnis*) *č*; rakstu valodai ieteicamas formas ar *s*.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 20). No šiem „Latviešu gramatikā“ minētajiem vārdiem sarakstā iekļauti *pusmuca*, *sakārnis*, *sauja*, *slieka*, *smurgulis*, *snīpis* un *svītra*.

No šiem vārdiem P. Šmits darbā „Valuodas kļūdas un grūtumi“ pievērsis uzmanību vārdam *svītra* un ieteicis lietot vārdu *svītra*, nevis *stripa*, *švika*, *riksna*, *drīgzna* (Šmits 1921: 25).

s par z

Skaņas s pārveidojumi par z sastopami galvenokārt svešvārdu izrunā un rakstībā, kā arī vecu aizguvumu lietošanā. P. Šmits raksta: „Lai gan latviešu valodā jau sen ir pārnākuši daži veci vārdi ar pareizu s-skaņu (p. p.: *samts, sinepes, sirups, sātans, sakši, Sīmanis, Simsāns*) un tādi vārdi ir ieviesušies arī jaunākos laikos (p. p.: *senāts, senātors, Samara, Saratova*), tomēr kaislība uz z-skaņu ir mums tik stipra, ka mēs gandrīz gluži kārtīgi pārvēršam pareizo s par z (p. p.: Helziņķi, Helziņforsa, Zicīlija, Zingapūra, Nagazaki, Kiang-zi). Pat somu, japāņu un ķīniešu valodā mēs ievedam z-skaņu, lai gan minētās valodās pēdējā pavisam nav sastopama. Arī vecus vārdus mēs dažreiz tiši sagrozām un rakstām: *zakši un zenāts*, lai gan tautas mutē šie vārdi jau sen ir nodibinājušies ar pareizu izrunu. Te nu ikkatram jāsaprot, ka šādas jukas nedrīkst un nevar pastāvēt mūsu valodā. Mūsu skolās mēs jau esam ievēduši latīņu un grieķu valodu ar īstu s skaņu. Mēs mācāmies arī angļu, franču un krievu valodu, kur stingri tiek šķirtas s un z skaņas. To ievērojot, mēs varam iedomāties, ka mēs apgrūtinām mūsu jaunatnes izglītību, runādami un rakstīdami tik daudz nepareizu z.“ (Šmits 1929: 84) Iespējams, ka viens no šādiem nepareizi rakstītiem vārdiem ir bijis *sinepes*. Savukārt vārdi *zaldāts* un *zviēdrs* minēti J. Sanderā un J. Dravniekā diskusijā par s vai z lietošanu. Sanders (1921; 1922) iesaka rakstīt *Israels, Jaseps, Jesus* u. c., lai izvairītos no vācu valodas izrunas iespaida. Dravnieks ir kategoriski pret šo ieteikumu, rakstīdams: „Katra tauta rīkojas svešvārdu izrunā gluži brīvi, un nevienu nevar piespiest, lai svešo vārdu izrunātu taisni tā, kā to izrunā tā tauta, no kuras vārds tapināts. .. Ja mēs pieņemtum Zandera [Sanderā] priekšlikumu, tad mums būtu jāpārveido vēl daudz vārdu, kuņus viņš nav pieminējis. Tā, piem., krievi saka *canož*, kā tad tur latvietim iznāk *zābaks*? Jāsaka: *sāpags*. .. Bet *zviēdrs*? Tur ne vien krievi, bet arī vācieši nav z. Tātad latvieši aplami šo vārdu izrunā; jāsaka *sviēdrs* vai pat *šviēdrs*. Savu latviešu vārdu Zandera kungs arī grib pārgrozīt par *Sanderu*. Tad mums būtu jāpārkrusta arī *Varaidošu Zanders*. Ka *Jēzus* pārvēršams par *Jesu*, tur Zandera kgam nebūs neviena piekritēja.“ (Dravnieks 1921a).

z par ž

Skaņas z pārvēršanos par ž J. Endzelīns komentē šādi: „Tāpat dažos vārdos (piem., *zvārgulis, zvadzināt, zods, zibēt*) rakstu valodas z vietā dažas izloksnēs lieto ž.“ (Endzelīns, Milēnbahs 1907: 20). No minētajiem vārdiem „Vārdu sarakstā“ ir *zods, zvadzināt, zvārgulis*. Vārdi *zods* un *zvārgulis* ir nostiprinājušies rakstu valodā, bet *zvadzēt* vietā tiek lietots *žvadzēt*, kas apstiprināts „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ kopš 1951. gada, līdz tam ir bijuši šādi ieteikumi: „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ 1. izdevumā – *zvadzēt, zvadzināt*, 2. izdevumā – *zvadzēt*, 3. izdevumā – *zvadzēt*, 4. izdevumā – *zvadzēt*, 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *zvadzēt*.

Vārds *zvārgulis* iekļauts J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244). P. Šmits min vārdus *zibēt*, *zods* un *zvadzināt*: „ž i b ē t, labāki zibēt; ž u o d s, labāki: zuods; ž v a d z i n ā t, labāki zvadzināt“ (Šmits 1921: 31).

2.3. Līdzskaņu pielikums vārda sākumā

J. Endzelīns „Latviešu gramatikā“ raksta: „Daži vārdi, it īpaši patapināti vārdi, kas sākas ar *p*, *t*, *k*, *ķ*, sākumā vēl pieņemuši *s* (kas *ķ* priekšā pārvērsas par *š*) .. Pa lielākai daļai formas ar pieņemto *s* sastopamas tikai dažās izloksnēs un rakstu valodā nav lietojamas, piem., *skumšķis* (*kumšķis*), *šķēde* (*ķēde*), *šķesteris* (*ķesteris*), *skrasts* (*krasts*), *strepes* (*trepes*) u. c.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 20). No šiem minētajiem vārdiem „Vārdu sarakstā“ ir *ķesteris*, vārds izņemts no „Vadoņa“ 8. izdevuma; *krasts* ir bijis tikai „Vadoņa“ 1. un 2. izdevumā. Vārds *ķēde* saglabāts visos izdevumos, jo tā izrunā ir bijušas vēl citas pārmaiņas (par to sk. turpmāk). P. Šmita „Valuodas kļūdās un grūtumos“ (1921) no šiem vārdiem ir vienīgi *ķēde*, iespējams, Šmits meklējis šim vārdam sinonīmus: „ķ ē d e (nuo vācu valuodas), v a ž a s (laikam nuo krievu valuodas), tagad bieži vien „saite“, bet saite jau nav īsti ķēde“ (Šmits 1921: 15).

Neskaidrs gadījums ir ar vārdu *strops* – izloksnēs arī *truops* (ME III 1098; ME IV 253); šajā sakarā Endzelīns raksta: „Dažos gadījumos (piem., *strops* un *trops*) nav viegli izzināt, vai vecāka forma ar *s*, vai forma bez *s*; te lietojama forma *strops*, kas rakstu valodā vairāk ieviesusies.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 20). Lai nebūtu domstarpību, vārds *strops* ievietots „Vārdu sarakstā“, arī P. Šmits „Valuodas kļūdās un grūtumos“ raksta: „s t r u o p s, arī truops“ (Šmits 1921: 25).

2.4. Līdzskaņu iespraudumi

k, g

Rakstu valodā nav vēlams līdzskaņa *k* iespraudums vārdos *ecēšas* (izloksnēs *ecēkšas*), *īss* (izloksnēs *īkss*), *sviests* (izloksnēs *svieksts*) u. c. (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21). Šie vārdi ir minēti „Vārdu sarakstā“, *sviests* no saraksta izņemts ar 3. izdevumu, sarakstā ir *vīstīt*, jo izloksnēs arī *vīkstīt* (ME IV 637) ar *k* iespraudumu. Vārdus *ligzda*, *lagzda* ar nevēlamu *g* iespraudumu J. Endzelīns min turpat „Latviešu gramatikas“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21) 22. Š, šie vārdi iekļauti „Vārdu sarakstā“, sk. par to iepriekš. P. Šmita grāmatā no šiem vārdiem ir „s v i e k s t s, pareizi: sviests“ (Šmits 1921: 26) un „l i g z d a, l i z d a, labāki lizds (leišu lizdas)“ (Šmits 1921: 16).

r iespraudums

ķēde – vidus izloksnēs arī *ķērde* (ME II 373), rakstu valodā ieteikts variants bez izlokšņu fonētiskajiem pārveidojumiem – *r* iesprauduma aiz gara patskaņa (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21).

Līdzskaņa *r* iespraudums ir vārdā *rietumi*, resp., *rietums*. Jāpiekrīt LU maģistrantei E. Želtovskai (2004), ka vārda *rietums* normēšanu izstrādājis P. Šmits. Jau 1900. gadā „Mājas Viesa Mēnešrakstā“ P. Šmits raksta: „Pavisam nepareizi ir, ka vārda *rietums* vietā vēl tiek iespiests *rietums*, jo divi *r* vārdu saknēs latviešu valodā netiek ciesti, tādēļ arī *rietums* ir gluži aplama forma. Apukalna draudzē, kur šo vārdu lieto pate tauta, saka *rietums*, kamēr pie vārda *rietums* Ulmaņa vārdnīcā ir pielikti burti B. W. Tas nozīmē, ka šāda forma ir tik atrasta „Baltijas Vēstnesī“, kur laikam šī forma būs radīta pēc *austruma* priekšzīmes.“ (Šmits 1900: 140). Pret *rietuma* vārda lietošanu P. Šmits vērsās arī 1916. gadā laikrakstā „Dzimtenes Atbalss“, norāidāms, ka „ar piedēkli *-ums* atvasina vārdus tikai no darbības un īpašības vārdu pamatiem (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 32), bet *rietumam* nevar atrast ne pamata *rietrēt*, ne arī *riets*. Vispārīgi nevienā latv. vārdū saknē nav divu *r*. Kāds iemesls nerakstīt pareizi *rietums*?“ (Šmits 1916). Vārds *rietums* iekļauts arī P. Šmita grāmatiņā „Valuodas kļūdas un grūtumi“ (Šmits 1921: 22), arī Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā“, kurā *rietums* – nevis *rietums*, kur *r* radies pēc *austrums* parauga (ME III 550), un J. Endzelīna darbā „Dažādas valodas kļūdas“ (1930), sākot ar tā 3. izdevumu, kurā vārds dots daudzskaitlī: *rietumi* – *rietumi* (Endzelīns 1930: 33). „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ – *rietums* (LPV 1924: 49), bet tās 2. izdevumā – *rietumi* (debesspuse) (LPV 1929: 69).

2.5. Līdzskaņu zudumi

Vidus izlokšnēs zūd *v* aiz gariem patskaņiem vai divskaņiem. J. Endzelīns „Latviešu gramatikā“ šajā kontekstā min vārdus *dievs*, *tēvs*, *govs*, kuru izrunā izlokšnēs zūd *v*, bet – „... jāievēro, ka rakstu valoda paglabā **v** vārdos *dievs*, *tēvs*, *govs*, kuŗus daudz izlokšnēs izrunā bez **v**.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 20). „Izrunas un rakstības vadoņa“ pirmo divu izdevumu „Vārdu sarakstā“ ir iekļauti visi gramatikā minētie vārdi – *dievs*, *tēvs*, *govs*, bet vārdi *dievs*, *tēvs* ir izņemti no „Vārdu saraksta“, sākot ar 3. izdevumu. Vārds *govs* atstāts līdz 6. izdevumam, bet no 8. izdevuma ir izņemts arī tas, tā ka pedējā izdevumā vairs nav neviena no šiem vārdiem.

Daļā vidus izlokšņu lieto vārdus ar *v* izkritumu pēc *r*, piem., *ciris*, *buris*, *purs*, bet rakstu valodā *v* saglabā – *cirvis*, *burvis*, *purvis* (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 24). „Vārdu saraksta“ visos izdevumos ir vārdi *cirvis*, *burvis*, *purvis*.

2.6. Līdzskaņu pārstatījumi

Vidus izlokšnēs mēdz pārstatīt divus blakus līdzskaņus, lai rakstu valodā tas neizpaustos, šeit ievietoti vārdi *pedarbs*, *stobrs*, *stiebrs*.

pedarbs – izlokšnēs arī *pedrabs*, metatēze ar līdzskaņa pārstatījumu (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 25). Vārds iekļauts J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ – *pedarbs* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244).

stiebrs – izlokšnēs arī *stiebris*, *striebis* (ME III 1077); Endzelīns šajā sakarā raksta: „Dažos vārdos sastopama līdzskaņu pārstatīšana (metatēse) .. *striebs* (no *stiebrs* = lš. *stembras*) un *strops* (no *stobrs* = lš. *stambras*). Rakstu valodai ieteicamas vecākas formas: .. *stiebrs*, *stobrs*.“ (Endzelīns, Milēnbahs 1907: 25); P. Šmits savā grāmatiņā ir rakstījis: „s t r i e b s, pareizi stiebrs; struobs, pareizi stuobrs (sal. leišu *stambras*)“ (Šmits 1921: 25).

2.7. Disimilācija

skangals – izlokšnēs arī *skangālis*, *skangālis*, *skalgans* (ME III 871). Vārds ievietots, lai novērstu vārda lietojumu ar izlokšnēs raksturīgo disimilāciju „skangals: skalgans (*skalgals)“ (Endzelīns, Milēnbahs 1907: 25).

2.8. Mīkstinātā *r* lietošana vārdu pamatformās

„Vadoņa“ teorētiskajā daļā „Par līdzskaņiem“ ir īpašs 4. § par mīkstinātā *r* lietošanu. „Vārdu sarakstā“ atkārtoti likti vārdi, kuros varētu būt grūtības mīkstinātā *r* lietošanā, piem., *gar* (ar 1. izdevumu), *grāvis* (8. izdevumā) (bez *r* mīkstinājuma, jo *grāvis* ir aizgūvums no viduslejasvācu *grave*, ME I 645) un *gařām*, jo vārds cēlies no *gařš*, tāpēc ar *r* (pēc ME I 604), vidus izlokšnēs arī *garēm*. „Vadoņa“ 4. § jau minēts, ka „satiksmes *gar*“ bez mīkstinājuma, bet *gařš* un tā atvasinājumi *gařāks*, *gařums* ar mīkstināto *r*, te gan nav minēts vārds *gařām*, kas ir „Vārdu sarakstā“. P. Šmits raksta: „*g a r*, *p a g a r i n ā t* un *g a r i ņ š* bez mīksta *r*; *g a r š*, pareizi: *gařš*“, bet par vārdu *grava* ir bijusi cita nostādne – „*g r a v a*, pareizi *grāva*“ (Šmits 1921: 11, 12).

Ir mainījušās nostādes *r* normēšanā, piem., *buras* un *jūra*. Teorētiskajā daļā „Par līdzskaņiem“ teikts, ka *jūra* jālieto ar mīkstināto *r*, „atskaitot tos atvasinājumus, kur aiz *r* nāk *i* vai *e* (piem., .. *jūriņa*, *jūrinieks*, *jūrnieks*)“. „Vārdu sarakstā“ ir *jūra*, *jūrmala*, *jūrnieks*. Tomēr 1936. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ ievadā ir teikts: „Lai nebūtu izņēmuma, kas atšķirtos no citiem šāda tipa salikteniem (piem., *ceļmala*), tad visos saliktenos ar „jūr-“ ieteicams rakstīt *r*, piem.: *jūrmala* (arī *jūrmale*), *jūrskola*, *Jūrpils* u. c.“ (LPV 1936, 7). 1942. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ ir abi varianti: *jūra*, *jūra*, bez mīkstinājuma *jūrmala*, *jūrnieks*, tāpat arī 1944. gada vārdnīcā. P. Šmits raksta: „*j ū r a*, pareizi: *jūra*, bet *jūriņa*“ (Šmits 1921: 14).

„Vārdu sarakstā“, sākot ar 4. izdevumu, ir *buřas*, ko J. Endzelīns komentē šādi: „... pareizi varam runāt par *buřu laivu*, ne *būřu* vai *būru laivu*.“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 396, 3). 1937. gada 18. septembrī jautājums par *r* mīkstināšanu tiek pārskatīts tajos gadījumos, kad to lieto atsevišķās izlokšnēs, bet gramatiskā sistēma to neprasa, tātad *r* mīkstināšana nav obligāta, piemēram, *jūra* vai *jūra*, *buřas* vai *buras*, *gřūts* vai *grūt*, *bařot* vai *baroklis*.

1. izdevuma „Vārdu sarakstā“ ir *bařoklis*, *bařot*, kas izņemti, sākot ar 5. izdevumu, ko pamato „Vadoņa“ 4. § 4): „Rietumkurzemes izlokšnēs [no

5., 6. un 8. izd. teksta izņemts *Rietumkurzemes*, atstāts *izloksnēs*] ar *ŗ* arī vārdā *kaŗāties* [5. 6. un 8. izd. papildināts ar vārdu *baŗot*] un saknes sākumā vārdos *graūt*, *grava*, *grūt*, *grūts*, *kŗaupa*, *kŗaut*, *kŗava*, *ŗaukt*, bet nav zināms, vai šos vārdos ir kādreiz *ŗ* bijis visās izloksnēs. Jo kā leišu valodā, piem., blakus darbības vārdam *kŗauti* tikai nedaudzās izloksnēs atrodam formu *kŗauti*, tā varbūt arī latviešu rakstu valodas apgabalā *ŗ* šos vārdos nekad nav bijis. Un tāpēc varam arī runāt un rakstīt: *grūt*, *grūts*, *kŗaupa*, *kŗaut*, *kŗava*, *ŗaukt*." (Vadonis 1921/1: 5). „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ 4. izdevumā (1936) šis vārdu saraksts papildināts ar vārdu *grava*, kas šeit, iespējams, no teksta pēdējās vārdu rindas ir nejaūši izlaists, un likta klāt piezīme: „tāpat *barot*, *baurot*, *karāties* var rakstīt ar *r* un *ŗ*“ (LPV 1936: 7). „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ līdz 1944. gadam uzrāda abus variantus: *baŗoklis* un *baroklis*, *baŗot* un *barot*. P. Šmits raksta: „*b a r u o t*, pareizi *baŗuot*, bet: *barība*“ (Šmits 1921: 6).

karote – vārds lietojams ar *ŗ*, arī LPV 1936 – *kaŗote*, bet vēlāk jautājums pārskatīts, tā kā vārdā *karote r* nav mīkstināts visās latviešu izloksnēs, pareizrakstībā šajā vārdā pieļauj arī *r* bez mīkstinājuma, LVPV 1942 – *kaŗote* un *karote*, bet 1944. gada 2. izdevumā otrādi: *karote*, *kaŗote*.

„Vārdu saraksts“ 8. izdevumā papildināts ar *karalis*, *karogs*, kaut gan „Vadoņa“ nodaļā „Par līdzskaņiem“ 4.Š 1) ir teikts, ka „*karalis*, *karogs*, *Karalauči* ar *r*, jo beidzamiem vārdiem nav nekāda sakara ar *kaŗa* vārdu“ (Vadonis 1921/1: 4). P. Šmits „Valuodas kļūdās un grūtumos“ minējis šādus vārdus: „*g r a u t*, pareizi: *graut*, *g r ū t*, pareizi: *grūt*; *g r ū t s*, pareizi: *grūts*“ (Šmits 1921: 12) un „*K a r a l a u č i*, *Königsberg*, nuo *karāļa* un *lauka*, *nevis* nuo *kaŗa*“; „*k r a u p a*, *k r a u p i s*, pareizi: *kŗaupa*; *k r a u t*, pareizi: *kŗaut*“ (Šmits 1921: 14, 15). Savukārt J. Endzelīns „Dažādās valodas kļūdās“ 3. izdevumā par *Karāļaučiem* raksta: „*Vācu Königsberg* ir mums *Karāļauči* (kā to iesaukuši leiši), bet ne *Karāļauči*, jo šim vārdam nav nekāda sakara ar *kaŗu*, nedz ar *lauku*.“ (Endzelīns 1930: 48).

3. Ieteicamais rakstu valodas vārds starp citiem variantiem

„Vārdu sarakstā“ parasti uzrādīts **viens vārds**, bet rakstu valodas praksē vai runātā valodā ir lietots vēl kāds cits vārda fonētiski morfoloģiskais variants. Sarakstā ir vārdi *atraitne*, *bārda*, *dzelzceļš*, *galotne*, *lazda*, *līdzs*, *pulkstenis*, *riebums*, *tamēr*, *vadmala*.

atraitne – izloksnēs arī *atrainke*; J. Endzelīns vārdu *atraitnis* uzskata par vecāku variantu nekā *atrainkis*, tāpēc to iesaka rakstu valodā (par to ME I 184), šeit sarakstā *atraitne*. „Latviešu pareizrakstības vārdnīcās“ – *atraitnis*, *atraitne*, arī *atrainītes* (augš).

„Vadoni“ vārds *bārda* ir likts tikai 8. izdevumā – izloksnēs un rakstos lietots arī *bārzda*, *bārzde* (ME I 273). 1901. gadā R. Cukurs skolām domātajā latviešu pareizrakstības rokasgrāmatā uzrāda vārdu „*bārda*, arī – *bārzda*“

(Cukurs 1901: 25). J. Endzelīns 1902. gadā, recenzējot R. Cukura rokasgrāmatu, raksta: „Vārdu *bārda* dažās izloksnēs izrunā *bārzda*, bet pareizāki rakstīt *bārda*; *bārzda* īstēni ir tas pats vārds, kas krievu *боро́зда* ‘vaga’, un senlatviešu vārdam laikam tā pati nozīme bijusi, kas minētam krievu vārdam; ar laiku abi vārdi ir samaisīti, kā tagad izloksnē samaisa verbus *kāst* un *kārst*, un beigās ‘vagas’ nozīme vārdam *bārzda* zudusi.“ (Endzelīns 1902). Vārds iekļauts J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikas“ sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē“ – *bārda* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244); P. Šmits raksta: „*b ā r z d a*, labāki: *bārda*“ (Šmits 1921: 7).

dzelceļš – ievietots „Vadoņa“ 2. izdevumā. Darināts 19. gs. vidū pēc vācu *Eisenbahn* parauga – *dzelzu-ceļš* (Karulis 1992 I: 248). Tā laika rakstu valodā lietots arī *dzelzsceļš*. Vārda *dzelceļš* rakstību sāka lietot laikraksti, piem., „Latvis“, tūlīt pēc vārda publicēšanas „Izrunas un rakstības vadoņa“ 2. izdevumā. Valodniekam J. Dravniekam šāds pieņēmums nelikās labs. Un viņš „Jaunākajās Ziņās“ raksta: „Kas mūsu lielos valodniekus varētu būt pamudinājis ieteikt nepareizu rakstību? Vecos laikos jau gan lietoja vārdu *d z e l z e* (tikpat Stendera, kā Ulmaņa vārdnīcā nepazīst vārdu *d z e l z s*), un tad varēja radīt salikteni *d z e l z c e ļ š* (tāpat kā *m a i z e* un *c e p t*: *m a i z c e p i s*); bet tagad tikai šur tur izloksnēs to vēl dzird; turpretim rakstu valodā tikpat kā bez izņēmuma lieto vārdu *d z e l z s*, un mums ir vesela rinda salikteņu, kuŗos pirmā daļa ir neapšaubāmi *d z e l z s* (dzelzslietuve, dzelzstirgotava, dzelzsūdens, dzelzsrūda, dzelzstilts u. c. un tātad arī *dzelzsceļš* – tāpat kā ūdensceļš), jo visos šajos vārdos dzirdam nevis *z* (ne *dzelz*-lietuve utt.), bet gan *zs=s*.“ (Dravnieks 1921b). J. Endzelīns, pamatojot *dzelceļš* rakstības ieteikumu, raksta: „Daudzskaitļa ģenitīvu no *dzelzs* vārda (*dzelzu*) sastopam kā salikteņa pirmo daļu ne tikai *dzelzasu* ratos, bet (kā liecina platā e-skaņa) māju vārdos *Dzelzāmurs* Ruopažuos, *Dzelzāmurs* Jaunpagastā, *Dzelzarāji* Kabilē, *Dzelzkalni* Kandavā, *Dzelzstrauts* Upesgrīvā, *Dzelzupe* Balvuos, *Dzelzmačas* Siguldā; un tāpēc nav nekādas vajadzības rakstīt lieku *s* *dzelzceļa* vārdā, ja varam iedomāties šā vārda // pirmajā daļā daudzskaitļa ģenitīvu, kur e-skaņas izruna pielāgota nākamajai šaurajai e-skaņai, gluži kā vārdos *sestdiena*, *Svētciems* u. c.“ (Endzelīns 1926: 9). Arī RLB Valodniecības nodaļas sēdē 1935. gada 21. februārī Endzelīns uz jautājumu „Kāpēc vārdu *dzelzszāle* raksta ar *s*, bet *dzelceļš* bez *s*? atbild: „Forma *dzelceļš* (ar *s*) nav pareiza, bet tā kā dažās izloksnēs sastopam *dzelzu ceļu*, *dzelzasu ratus*, tad laika ietaupījuma dēļ ieteicama šī īsākā forma *dzelceļš* (daudzskaitļa ģenitīva savienojums), bet vārdā *dzelzszāle* šaurais *e* rāda, ka te vienskaitļa ģenitīvs.“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 375,10).

galotne – izloksnēs lieto dažādus variantus, piem., *galokne*, *galoksne*, *galūne* u. c. (ME I 596).

lazda – izloksnēs arī *lazds*, *lagzda*, *lagzds*, *lagzde* u. c. (ME II 399; ME II 433).

lizds – izloksnēs arī *ligzda* (ME II 466), *lizda* (ME II 476). Šie gadījumi latviešu valodā ar iespraustu *k*, *g* vai *z*, *ž*, *s*, *š* priekšā ir jaunāki, bet rakstu valodā ir jau nostiprinājušies, piem., *bakstīt*, *zvaigzne*, *zvirgzdi*, dažu vārdu lietojums rakstu valodā vēl svārstās, tāpēc valodnieki iesaka vecāko variantu *lazda*, nevis *lagzda*.

lizds, nevis *ligzda* (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 21). K. Mīlenbahs, par dzimtes svārstībām rakstot, min retāk lietotu formu *ligzds*, bet biežāk lietotu – *ligzda* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 97). 1933. gada 23. novembrī RLB Valodniecības nodaļas sēdē izteikts jautājums: „Kuras formas būtu ieteicamas lietāt: *lizds*, *ligzds*, *lizda* vai *ligzda*? *Lazds*, *lēzds*, *lagzds*, *lazda* vai *lagzda*?“ Endzelīns atbildējis: „Labāk lietāt vecākās formas – *lizds* vai *lazda*, pieļaujamas arī *ligzds* un *lagzda*.“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 333,2). Vārds *lazda* nostiprinājās rakstu valodā, bet *lizds* – ne; 1936. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ jau uzrādīti šā vārda paralēlvarianti *lizda* (ar galotni *-a*, nevis *-s*), arī *ligzda*, 1942. gada un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *lizda*, bet 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *ligzda*; P. Šmits ieteicis vārdu *lizds* (par to iepriekš).

pulkstenis – izloksnēs arī *pulkstens*, *pulkstins*, *pulkstiens* (ME III 407, 408); skolēni mēdz kļūdoties, rakstot vārdu ar garu *ū*. J. Endzelīna un K. Mīlenbaha gramatikā par pareizu atzīts īss patskanis savienojumos ar līdzskaņiem *r*, *l*, *m*, *n* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 19); P. Šmits raksta: „p u l k s t i n s, labāki: pulkstens“ (Šmits 1921: 21).

riebums – diezgan bieži lietots nepareizi darināts *riebjums* (no tagadnes celma *riebj-*), bet *riebums* darināts no verba pagātnes celma *rieiba* (par to Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 32, arī Šmits 1921: 22; sk. arī Endzelīna atbildes 1933–1942: 409,5; Endzelīns 1928b: 31).

„Vārdu sarakstā“ ieteikts lietot *sveki* ‘sveķi’ [ar *k*, nevis *ķ* – *sveķi*]. J. Endzelīns, recenzējot J. Dravnieka „Vācu-latviešu vārdnīcu“ (1910), raksta: „*Sveķu* ‘Harz’ vietā es labāki teiktu *sveki* (ar nemīkstinātu *k*), kā runā, piem., ap Valmieru.“ (Endzelīns 1910); *sveki*, ar *k* nevis *ķ*, labi pamato vārda *svece* etimoloģiju – „... ka *svece* savu vārdu dabūjusi no *sveķiem*, tam par labu runā *secīte* ‘svecīte’ Pas. VII 286 (ja tā nav kļūda), kas vedama sakarā ar *sveķiem*, *sakīem*, *sakām*.“ (Endzelīns 1931). 1924. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ šāda vārda nav, tās 2., 3. un 4. izdevumā – *sveki* (koka), 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *sveki*, *sveķi*, bet „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ 1951. gadā – tikai *sveķi*, tātad *sveki* izņemts no ieteikumu saraksta, laikam tā sākotnējais lietojuma areāls ir bijis pārāk mazs un teorētiski iederīgs vecs vārds runātājiem licies svešs.

tamēr – izloksnēs arī *tamērt*, *tamēr* u. c. (ME IV 129).

vadmala – izloksnēs arī *vadmals*, *vadmalna* u. c. (ME IV 430).

4. Vairāki ieteicamie vārda fonētiski morfoloģiskie varianti

„Vārdu sarakstā“ dažos gadījumos uzrādīti vairāki vārda fonētiski morfoloģiskie varianti, ja tie vienlīdz izplatīti vai kāds vārda variants ir vecāks par citiem.

dzeltāns, dzeltens jeb *dzeltēns* – jēdziena nosaukšanai atstāti trīs varianti, vēlāk 1938. gada 5. maijā RLB Valodniecības nodaļas sēdē par *dzeltēns* Endzelīns saka: „Dažās izloksnēs šāda forma pazīstama, bet rakstu valodā tā nav ieteicama, jo nav citu adjektīvu ar *-ēns*. Veca forma *dzeltāns*, kas atbilst leišu formai *geltónas*. Rakstos dominē forma *dzeltens*, kas atvasināta no adjektīva *dzelts* (kā – *garēns*, tā *dzelts* – *dzeltēns*).“ (Endzelīna atbildes 1933–1942: 469,2); P. Šmits raksta: „*d z e l t ē n s*, vecāks vārds: *dzeltāns* (leišu *geltonas*)“ (Šmits 1921: 10). „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca“ (1944) – *dzeltāns, dzeltens*, bet 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca“ tikai *dzeltens*.

ragavas jeb *ragus* – izloksnēs arī *regavas*; J. Endzelīns rakstu valodai iesaka vārda variantu ar vecāku *a* (par to sk. Endzelīns, Milēnbahs 1907: 14). P. Šmits arī norāda, ka ieteicams lietot vecāko *ragavas*, nevis *regavas* (Šmits 1921: 22); J. Endzelīns pieļauj arī vecākā sieviešu dzimtes *u*-celma daudzskaitlinieka *ragus* lietošanu, tā cenšoties to saglabāt valodā.

čiekurs jeb *čiekurzis* – izloksnēs lieto arī *čiekurs, čiekurzis* u. c.; P. Šmits raksta: „*čiekurs, čiekurzis*, labāki *čiekurs*“ (Šmits 1921: 8). „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ četros izdevumos tikai *čiekurs*, bet 1942. un 1944. gada vārdnīcā rakstu valodai ir ieteikti divi varianti: *čiekurs un čiekurs*; 1951. gada vārdnīcā – *čiekurs*; E. Krūkles vārdnīcā (1928) – *čiekurs*.

1972. gadā Milda Graudiņa literāro vārdu variantu maiņas pētījumam izmanto A. Upīša Valodas un literatūras institūta dialektologu gatavotās Dialektu atlanta leksikas kartes un biežuma vārdnīcu. Viņa secina, ka „izloksnēs *čiekurs* ir vairāk lietots nekā *čiekurs* (*čiekurs* pierakstīts 244 vietās, *čiekurs* – 122 vietās)“ un variantiem bagātāks ir *čiekurs*, bet vārdam *čiekurs* variantu ir mazāk, un daiļliteratūrā biežāks lietojums ir vārdam *čiekurs*, „kas pamatoti ir ticis atzīts pareizrakstības vārdnīcā par literāru“ (Graudiņa 1972: 107–109).

Līdzīgi ir ar „Vadonī“ ieteikto vārdu *cemors* un *sērmūkslis/sērmokslis*.

cemors – izloksnēs lieto arī *cemurs, čemurs*, valodas normētāji iesaka *cemors*, bet 1924., 1929., 1932., 1936. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā“ – *cemurs* (sk. LPV 1924, 1929, 1936), varianti *cemurs* un *čemurs* minēti 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“, bet 1951. gadā – tikai *čemurs* (LVPV 1951: 39). Vārdus ar *c* (*čiekurs, cemors, cemurs*) valodnieki ieteikuši, jo šāds ir vecākais vārdu skanējums, kas daļā izlokšņu pārveidojies par č.

knābt – izloksnēs arī *knāpt, kņābt* (par to ME II 244). „Vadoņa“ visu izdevumu nodaļā „Par līdzskaņiem“ pieļauti abi varianti – *knābt* jeb *knāpt* (Vadonis

1921/1: 5), bet „Vārdu sarakstā” – tikai *knābt*, arī „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā” 1924. gadā – tikai *knābt*. P. Šmits savā grāmatīņā raksta, ka „k n ā b t, k n ā p t, labāki: k n ā b t” (Šmits 1921: 14). Par *kņābt* sk. pie vārda *nātre*.

sērmūkslis jeb *sērmokslis* – pīlādža nosaukumi (vārdi izņemti no „Vadoņa” 8. izdevuma 1930. gadā); Vārds iekļauts J. Endzelīna un K. Mīlenbahā „Latviešu gramatikas” sarakstā „Vārdi ar savienojumu **ar** vai **ār**, **er** vai **ēr** saknē” – *sērmokslis* (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 244); 1924. gada „Latviešu pareizrakstības vārdnīcā” pirmais minēts *sērmokslis*, bet *sērmūkslis* likts iekavās, *pīlādzis* nav minēts, 2., 3. un 4. vārdnīcas izdevumā – tikai *sērmokslis*, bet 1942. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” – *pīlādzis*, *sērmūkslis*, *sērmokslis* (68. lpp.) un tālāk 76. lpp. – *sērmokslis*, tāpat 2. izdevumā 1944. gadā; 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” – *pīlādzis*, *sērmūkslis* (148. lpp.) un turpat tālāk *sērmūkslis*, *pīlādzis* (175. lpp.). M. Graudiņa (1972: 109–110) atzinusi: „Izloksnēs *pīlādzis* ar saviem variantiem ir visvairāk lietotais nosaukums. Jaunāko ļaužu runā (literārās valodas ietekmē) *pīlādzis* ir atzīmēts arī apvidos, kur tas sākotnēji acimredzot nav bijis – Vidzemes austrumdaļā, Zemgales dienvidaustrumos un Latgalē. .. Par abiem tagad atzītajiem literārajiem nosaukumiem *pīlādzis* un *sērmūkslis* jāteic, ka, spriežot pēc izrakstiem no daļlīteratūras, tie literatūrā sastopami gan abi, taču *pīlādzis* tagad ir biežāks.”

5. Ieteicamais lietvārdu locīšanas celms

„Vārdu sarakstā” ir vārdi, kas daļā vidus izloksņu lietoti ar atšķirīgu lokāmo galotni, resp., locīti pēc atšķirīgu celmu substantīvu paraugiem, rakstu valodā ieteikts viens variants.

azots – izloksnēs arī *azuôte*, *azuotne*, *azuotis*, *azauts* u. c. (ME I 233). „Rakstu valodā jāsarģās no izloksnes formām .. , tā kā izloksnēs *i*-celmi pārgājuši *ē*-celmos, tad derīgi te pasniegt lietojamo *i*-celmu sarakstu: *asinis*, *ass*, ***azots*** [izcēlums – Dz. P.], *auss*, *avs*, *acs*, *balss* (arī *a*-celms), *birzs*, *blakts*, *desmits*, *dūkstis*, *dzelzs*, *durvis*, *govs*, *ilksis*, *izkopts*, *jūtis*, *kārts*, *klēts*, *klints*, *krāsns*, (d. ģen. *krāšņu*), *krūts*, *kūts*, *liksts*, *leceks*, *makstis*, *nāsis*, *nakts*, *olekts*, *pāksts*, *palts*, *pils*, *pirts*, *pirkstis*, *saģts*, *sāls*, *smilts*, *zivs*, *zoss*, *žults*, *telts*, *uguns*, *uts*, *vāts*, *valsts*, *vēsts*, *cilts*, *Cēsis*.” (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 53). Vārds *azots* ieteikts Latvijas pareizrakstības vārdnīcās līdz 1944. gadam (LPV 1924: 20; LPV 1929: 22; LPV 1932: 37; LPV 1936: 52; LVPV 1942: 23; LVPV 1944: 23), jo ar galotni *-s* ir vecāks variants, bet 1951. gada pareizrakstības vārdnīcā – *azote* (LVPV 1951: 37), E. Krūkles padomju Krievijā iznākušajā vārdnīcā – *azotē* [tā!] (Krūkle 1928: 12).

„Vārdu sarakstā” no *i*-celma vārdiem bez *azots* ir vēl *birzs* (sākot ar 8. izdevumu), *govs* (izņemts no 8. izdevuma), *izkopts* (sākot ar 8. izdevumu) un *zoss*.

bebrs – izlokšnēs arī *bebris*, šeit nostiprināta *o*-celma lietvārda lietošana.

biedrs – izlokšnēs lieto gan *biedrs*, gan *biedris*, valodnieki iesaka lietot vecāko *o*-celma formu (par to Endzelīna atbildes 1933–1942: 351,2).

niedre – izlokšnēs arī *ñiedre*, *niedra*; par *ñiedre* sk. turpmāk. P. Šmits arī ir norādījis, ka „*n i e d r a*, *ñ i e d r e* vietā labāki: *niedre* (ļaišu *nendre*)“ (Šmits 1921: 19).

papīrs – izlokšnēs arī *papīris* (ME III 81).

pavasaris – lietots arī *pavasara*, *pavasars* (ME III 133). G. Smiltnece, kas pētījusi substantīva locīšanas celma svārstības, raksta, ka paralēlformas *pavasaris*//*pavasara* konstatētas latviešu tautasdziesmās un 17.–19. gs. tekstos, par šo vārdu formu iederību notikušas diskusijas presē, bet 20. gs. sākumā sieviešu dzimtes forma *pavasara* sāk zust, to norāda arī 1930. gadā izdots „Izrunas un rakstības vadonis“, kurā minēts lietvārds *pavasaris* (Smiltnece 1985: 143). Precizējot jānorāda, ka J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā“ 1907. gadā ir minēts vārds *pavasaris* kā vienīgais variants (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 43), un vārds *pavasaris* ir dots jau „Izrunas un rakstības vadoņa“ 1. izdevumā 1921. gadā, „Latviešu gramatikas“ 1923. gada 2. izdevumā komentāri par vārdu *pavasaris* ir papildināti, ir likts klāt analogisks lietuviešu valodas vārds – „pavasaris = lei. **pavāsaris**“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1923: 54).

suns – izlokšnēs arī *sunis* (ME III 1122); šajā sakarā Endzelīns raksta: „Turpretim dažkārt nepareizi raksta *sunis* ar **i** (pareizi tikai *suns*): šis vārds senāk piederēja pie līdzskaņu celmiem (sal. *sunsnagla*; 17. gs. rakstos ģenitīvs ir *suns*, kā *ūdens*), bet tagad to loka kā *ja*-celmu, izņemot viensk. nominatīvu.“ (Endzelīns, Mīlenbahs 1907: 52).

zviedrs – izlokšnēs arī *zviedris* (ME IV 782); diskusijā par *s* vai *z* lietošanu minēts *zviedrs*, arī *sviedrs* (par to sk. iepriekš).

6. Galotne – vārdu nozīmes šķirēja

Vārdu nozīme tiek šķirta, ja vārdiem ir atšķirīga galotne. „Vārdu sarakstā“ ir divi šādi vārdu pāri – *birzs* un *birze*, *īkstis* un *īksts*.

Vārdi *birzs* (‘bērzu mežs’) un *birze* (‘sējamā josla’), sarakstā ievietoti pēdējā, 8. izdevumā. Te šķirtas rakstu valodā vārdu nozīmes ar atšķirīgu galotni; daļā vidus izlokšņu, piem., Suntažos, vārdu *birze* lieto abās nozīmēs ‘bērzu birzs’ un ‘sējamā birze’.

Vārdi *īkstis* ‘lielais pirksts’ un *īksts* ‘niere’ rakstu valodā mūsdienās gan netiek lietoti pēc toreizējā ieteikuma.

īkstis, *īkšķa* – ‘lielais pirksts’, izlokšnēs arī *īkšķis*, *īksis* u. c. (ME I 835). „Latviešu pareizrakstības vārdnīcas“ 1. izdevumā *īkstis*, ģen. *īkšķa*, 2. izdevumā ar nozīmes skaidrojumu – *īkstis* (v. Daumen), ģen. *īkšķa*, tāpat vārdnīcas 3. un 4. izdevumā, 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ – *īkstis*, –*šķa*, LVPV 1951 – *īkšķis*; tagad lielā pirksta nosaukšanai

lieto *īkšķis*, nevis ieteikto *īkstis*. P. Šmits ir devis divus variantus – „īkšķis, īkstis ‘der Daumen’“, uzsverot to piederību pie vīriešu gramatiskās dzimtes, pretstatā sieviešu dzimtes „tā īkstis, nieris“ (Šmits 1921: 13).

īksts (vācu *Niere*) – izloksnēs arī *īkste*, *īkstis*, *niere* (pēc Endzelīna etimoloģijas *niere* – aizguvums no viduslejasvācu *nēre*), valodnieks ieteicis mantotu vārdu; P. Šmits par *nieris* rakstījis „... n i e r i s , n i e r e , latviski: tā īksts (leišu ingstas). Tu pārbaudi sirdis un īgstis (Dāv. dz. 7.10).“ (Šmits 1921: 19). LPV 1929 – *īksts* un *nieris*, LPV 1942 un LPV 1944 – *niere*, *-ru*, LVPV 1951 – *niere*. Aizgūtais vārds *niere* ir lietots daudz plašāk, un *īksts* rakstu valodā nav nostiprinājies.

1942. gadā J. Endzelīns, vērojot vārdu stilistisko lietojumu un šķirot poētisko rakstu valodu no ikdienas valodas, izsaka viedokli, ka *īkstis* varētu būt tēlainis rakstu valodas vārds, bet *nieres* – neitrālas nozīmes, lietojams ikdienā: „Ārsti, piem., dziedina mums *nieŗu* kaites, bet, figurāli runājot, var mums kas pārbaudīt sirdi un *īkstis*. Un arī Ēriks Ādamsons savā „Kaina skaudībā“, bibliiskā stilā rakstīdams, pareizi liek Ābelam rīkoties nevis ar vērsēna *niŗēm*, bet ar tā *īkstīm*. Savas stiliskās nokrāsas dēļ *īkstis* nav ikdienisko *nieŗu* vietā liekams, bet gan šo vācisko vārdu varētu aizstāt *īstri*, kā, piem., Sausnējā *nieres* esot saucamas.“ (Endzelīns 1942: 546.)

7. Jaunvārdi

Domājams, lai popularizētu jaunvārdus, „Vadonī“ ievietoti jaunvārdi *gulsnis*, *raksturs*, *vēsture*.

gulsnis – dzelzceļa sliežu balstu mēdz saukt arī par *špalām*, *gulzni*, bet, tā kā tas saistīts ar vārdu *gult*, *gulsāt*, *gulsnāt gulsnities* u. c., J. Endzelīns ieteic lietot *gulsnis* – *gulšņi* (Endzelīna atbildes 1933–1942: 397,10).

raksturs – A. Kronvalda jaunvārds (1869), tā izvēli varēja ietekmēt vācu *Charakter* (ME III 475, arī Karulis 1992 II: 103); P. Šmits par šā vārda lietošanu raksta: „raksturs nuo „raksts“ un izdomāta piedēkļa „urs“ atvasināts jaunvārds. *Karakteris* kā kultūras vārds nebūtu tomēr atmetams.“ (Šmits 1921: 22).

vēsture – A. Kronvalda jaunvārds, šajā nozīmē lietoti vārdi *stāsti*, *pasaules stāsti*, *istorija* (Karulis 1992 II: 616). P. Šmits raksta: „vēsture nuo „vēsts“ un izduomāta piedēkļa „ure“ atvasināts jaunvārds. Kultūras vārds *istorija* gan nebija atmetams.“ (Šmits 1921: 9).

8. Atsevišķu vārdu pareizrakstība

s vai z vārda vidū

„Vadoņa“ teorētiskajā daļā norādīts par z vai s lietošanu rakstos galvenokārt darbības vārda saknes beigu daļā – pirms nenoteiksmes galotnes, tagadnes piedēkļa *-st-* vai divdabjiem ar *-dams*, arī atsevišķos lietvārdos – *brāsls*, *mesli*, *mēsli*, *nešana*.

„Vārdu sarakstā“ ievietoti citi vārdi, kuri jāraksta ar s vai z vārda vidū pēc dažādiem ortogrāfijas principiem:

- pēc fonētiskā principa rakstīts vārds *diezgan* (no *die(v)s gan*);
- pēc morfoloģiskā principa rakstīti *droztala*, *grīzte*, *izkaps*, *resgalis*.

droztala – šāda rakstība ar z, domājams, ir ar nozīmi ‘skaida, šķēpele, drumstala’, kas etimoloģiski saistāma ar *drāzt*, saglabāta pareizrakstības vārdnīcās vēl līdz 1944. gadam, rakstība mainīta 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“, kur – *drostala* (LVPV 1951: 48), „Latviešu literārās valodas vārdnīcā“ vārdu *drostala* uzrāda ar divām nozīmēm: ‘poēt. patikama, skaista, arī čakla meitene’ un ‘reti. drumstala, drupata’ (LLVV 2 395).

grīzte – ar nozīmi ‘cieši savīta vija, sagriezts saišķis’; rakstībā ieteikts z saknes beigās pēc morfoloģiskā ortogrāfijas principa, bet 1942. un 1944. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā“ ir mainīta rakstība ar s – pēc fonētiskā principa – *grīste*.

izkaps – vārds cēlies no verba (*iz*)*kapāt* (ME I 748), kas izskaidro tā rakstības morfoloģisko principu.

resgalis – izrunā [*rɛzgalis*], rakstos saglabāts morfoloģiskais princips (ME III 513, 515, 516), saliktenis no *res(n)galis* (Endzelīns, Milenbahs 1907: 24).

birztiņa – *birz-* pēc morfoloģiskā principa, sākot ar 3. izdevumu.

k vai g vārda vidū

Vārdi, kuru pareizrakstība svārstījies starp *k* vai *g* vārda vidū, sarakstā ir divi – *līksms* un *slieksnis*.

līksms – iepriekš rakstīts arī *līgsms*; vārda rakstījums ar *k* vai *g* balstīts izpratnē par šā vārda etimoloģiju, *g* piekritēji, piem., M. Bruņenieks, domā, ka tas saistāms ar vārdu *līgot*, bet to noraida J. Endzelīns, norādīdams, ka tas drīzāk radniecīgs vārdam *līkt* (ar krītošu intonāciju) un *liekt*, sal. arī leišu *linksmas* (ME II 486; par to arī Endzelīns 1928a).

slieksnis – mēdz rakstīt arī *sliegsnis*, *sliegsne*; vārds radniecīgs lietuviešu *slenksnis*, kas savukārt no *slinkti* ‘schleichen – list’ (ME III 938, 939), tas arī nosaka *k* izvēli vārda vidū.

9. Nobeigums

J. Endzelīna un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadoņa“ teorētiskais pamats ir J. Endzelīna un K. Milenbaha „Latviešu gramatika“ (1907), tajā izstrādātās teorētiskās atziņas un praktiskie ieteikumi rakstu valodas vārdu izrunai un rakstībai. Gramatikā minētie valodas piemēri atlasīti „Izrunas un rakstības vadonim“, kā arī likti klāt citi, kas saklausīti runātā vai rakstītā valodā, starp tiem, iespējams, P. Šmita ieteiktie – *rietums*, *tagadne*, *pagātne*. „Vadonī“ atspoguļojas arī 1908.–1911. gadā un 1920. gadā izstrādātie lēmumi par ortogrāfiju, kā arī J. Endzelīna raksts „Par s un z jaunākajā rakstībā“ (1920).

„Vadonis“ nav ievietots J. Endzelīna „Darbu izlasē“, jo tam ir līdzautors – P. Šmits. Tā šis darbs ir palicis it kā ēnā. Kāpēc J. Endzelīns par līdzautoru ņēma profesoru P. Šmitu? P. Šmits ir rakstījis par jauno ortogrāfiju, piem., „Jaunās pareizrakstības lieta“ (Šmits 1911), piedalījies Ortogrāfijas komisijas darbā, izstrādājis atsevišķu vārdu lietošanas normas, piem., *rietums*, nevis *rietrums*, aktualizējis vārdu *tagadne*, *apstākļis* u. c. pareizrunu un pareizrakstību. No P. Šmita darba „Valuodas kļūdas un grūtumi“ apmēram 52 vārdi ir „Izrunas un rakstības vadonī“, par vairākiem no tiem P. Šmitam ir bijusi atšķirīga koncepcija. P. Šmits ir ieteicis lietot *likstis*, *pulkstens*, *grava*, *īkšķis*//*īkstis*, *raksturs*//*karaktieris*, *sari*//*seri*, *sivēns*//*suvēns*, *struops*//*truops*, *vēsture*//*istorija*, bet vēlāk savas domas mainījis un pieslējies J. Endzelīna uzskatiem. J. Endzelīns cieņas pilnu attieksmi pret P. Šmitu paudis arī valodnieka pieņemšanas pasākumā 1938. gadā, teikdams: „Tieši valodas praksei veltīta viņa 1921. gadā izdotā grāmatīņa „Valuodas kļūdas un grūtumi“, kur ir minēti un laboti daži nepareizi darināti vai lietāti vārdi. No viņa paša [P. Šmita] rakstiem ir redzams, ka vēlākajos gados viņš ir pieslējies man vismaz dažos valodas jautājumos (varēju kopā ar viņu izdot „Izrunas un rakstības vadoni“ astoņos izdevumos). .. Viņš nekad nav bijis jaucējs valodas prakses lietās.“ (Endzelīns 1940: 10). Un, kā teicis laikabiedrs E. Blese, „... Šm[its] aizstāvēja to virzienu, ko aizstāv arī prof. Endzelīns ..“ (Blese 1939: 14). Tātad J. Endzelīns ar P. Šmitu zinātnē bijuši domubiedri, J. Endzelīns augstu vērtējis P. Šmita sasniegumus latviešu folkloristikā, valodniecībā, etnogrāfijā un sinoloģijā.

„Izrunas un rakstības vadonis“ kā rokas grāmata domāta izmantošanai skolās, to lietoja visa sabiedrība, tas bija praktisks jaunās ortogrāfijas ieviesējs un runātās rakstu valodas normētājs, kurā normēts ne tikai patskaņu garums, bet arī ieteikts vārdu lietojums bez izlokšņu fonētiskajiem pārveidojumiem. Tas bija svarīgi, jo rakstu valoda prasa precīzu un skaidru valodas lietošanu.

Pagājis vairāk nekā 90 gadu kopš abu profesoru rokasgrāmatas „Izrunas un rakstības vadonis“ iznākšanas, tā ir liecība ne tikai par valodnieku valodas normēšanas koncepciju un praksi, bet arī par tā laika valodas situācijas dinamiku kopumā.

Avoti

- Vadonis 1921/1 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmidts. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Vadonis 1921/2 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmidts. Otrs, papildināts izdevums. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Vadonis 1921/3 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmidts. Trešais izdevums. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Vadonis 1922/4 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmits. Ceturtais izdevums. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis.

- Vadonis 1923/5 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmits. Piektais izdevums. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Vadonis 1925/6 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmits. Sestais izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Vadonis 1930/8 = *Izrunas un rakstības vadonis*. Sast. J. Endzelīns, P. Šmits. Astotais izdevums. Rīga: A. Gulbis.

Literatūra

- Blese, Ernests. 1939. Profesora Pēterā Šmita dzīve un viņa darbība valodniecības laukā. *Filologu biedrības raksti*, XIX sējums. Rīga, 9–20.
- Cukurs, Reinis. 1901. *Rokas grāmata tagadējā latviešu valodas pareizrakstībā*. Latviešu valodas pareizrakstības likumi un rādītājs, kā dažādi vārdi rakstami. Valmiera: P. Strautiņš.
- Dravnieks, Jēkabs. 1921a. Vēl kāds vārds ortogrāfijas lietā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 193.
- Dravnieks, Jēkabs. 1921b. Dzelzceļš vai dzelzsceļš? *Jaunākās Ziņas*, Nr. 150 (arī *J. Dravnieka raksti*. I. Biogrāfija un valodnieciski raksti Līgotņu Jēkaba sakārtojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1926, 178–179).
- Dravnieks, Jēkabs. 1921c. Valodas jautājumi. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 223. (arī Zaldāts vai saldāts. *J. Dravnieka raksti*. I. Biogrāfija un valodnieciski raksti Līgotņu Jēkaba sakārtojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1926, 164–165).
- Endzelīns, Jānis. 1902. Rokas grāmata tagadējā latviešu valodas pareizrakstībā. Sast. R. Cukurs. Valmiera, 1901. *Pēterburgas Avižu Literārisks pielikums*, Nr. 73, 579–580 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, I. Rīga: Zinātne, 1971, 667–670).
- Endzelīns, Jānis. 1910. Vācu-latviešu vārdnīca. Sastādījis J. Dravnieks. Rīgā, 1910. G. K. J. Zihmaņa izdevums. *Latvija*, Nr. 149 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, II. Rīga: Zinātne, 1974, 651–658).
- Endzelīns, Jānis. 1920. Par s un z jaunajā rakstībā. *Latvijas Sargs*, Nr. 195 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III. Rīga: Zinātne, 1979, 60–61).
- Endzelīns, Jānis. 1922. *Lettische Grammatik* von Dr. J. Endzelin. Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium. Rīga: A. Gulbis.
- Endzelīns, Jānis. 1926. Piezīmes par „Latvijas vietu vārdiem“. *Filologu biedrības raksti*, VI sējums. Rīga, 7–10 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III. Rīga: Zinātne, 1979, 430–434).
- Endzelīns, Jānis. 1928a. M. Bruņenieks. Mūsu valodas krusts un bēdas. Rīga, 1928. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 9, 240–253 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III. Rīga: Zinātne, 1979, 696–713).
- Endzelīns, Jānis. 1928b. *Dažādas valodas kļūdas*. Rīga: A. Gulbis.
- Endzelīns, Jānis. 1928c. *Dažādas valodas kļūdas*. Otrs, papildināts izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Endzelīns, Jānis. 1930. *Dažādas valodas kļūdas*. Trešais izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- Endzelīns, Jānis. 1931. Sikumi. LXXXVIII. *Filologu biedrības raksti*, XI sējums. Rīga, 184 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III. Rīga: Zinātne, 1979, 535).
- Endzelīns, Jānis. 1931a. Par la. *In>ll*. *Filologu biedrības raksti*, XI sējums. Rīga, 196–198 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III. Rīga: Zinātne, 1979, 557–558).

- Endzelīna atbildes 1933–1942 = *Profesora J. Endzelīna atbildes*. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942. Pēteris Kļavas priekšvārdi un rādītāji. ASV: Ramave, 2001.
- Endzelīns, Jānis. 1940. Pēteris Šmita piemiņai. Uzruna Zinātņu komitejas 1938. gada 11. novembra sēdē. *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komitejas Rakstu krājums*, 23, 5–13.
- Endzelīns, Jānis. 1942. Valodnieka vērojumi. *Latvju Mēnešraksts*, Nr. VI, 545–547 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III₂, Rīga: Zinātne, 1980, 371–374).
- Endzelīns, Jānis. 1943. No vārdu dzīves. *Izglītības Mēnešraksts*, Nr. X, 218–220 (arī Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase*, III₂, Rīga: Zinātne, 1980, 400–407).
- Endzelīns, Jānis, Kārlis Milēnbahs. 1907. *Latviešu gramatika*. Rīga: Zihmaņa apgāds.
- Endzelīns, Jānis, Kārlis Milēnbahs. 1923. *Latviešu gramatika*. Otrs, pārstrādāts iespaidums. Rīgā: Valters un Rapa.
- Graudiņa, Milda. 1972. Daži augu un ogu nosaukumi literārajā valodā un izloksnēs. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 8. Rīga: Liesma, 107–116.
- Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* divos sējumos. I–II. Rīga: Avots.
- Krūkle, Elza. 1928. *Latvešu pareizrakstības vārdnīca*. Maskava: Prometejs.
- Lejas-Krūmiņš, Teodors. 1922. Vēl reiz ortografijas lietā. *Latvijas Sargs*, Nr. 142, 143.
- LPV 1924 = *Latviešu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga: A. Gulbis.
- LPV 1929 = *Latviešu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- LPV 1932 = *Latviešu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Pārlabots un papildināts trešais izdevums. Rīga: A. Gulbis.
- LPV 1936 = *Latviešu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Papildināts ceturtais izdevums Rīga: A. Gulbis.
- LVPV 1942 = *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Latviešu valodas krātuve. Rīga: Izglītības un kultūras ģenerāldirekcija.
- LVPV 1944 = *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Latviešu valodas krātuve. Papildināts un pārlabots otrs izdevums. Rīga: Latvju grāmata.
- LVPV 1951 = *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- ME = K. Milēnbaha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sējums. Rīgā: Izglītības ministrija; Kultūras fonda izdevums, 1923–1932.
- Paegle, Dzintra. 2009. Verba *aizskart* normēšanas vēsture. *Latvijas Universitātes raksti*. 746. sēj. Valodniecība. Latvistika un somugristika. Rīga: Latvijas Universitāte, 74–80.
- Paegle, Dzintra. 2011. Jāņa Endzelīna un Pēteris Šmita „Izrunas un rakstības vadonim“ – 90. *Baltu filoloģija*, XX(2), 25–40.
- R. P. 1908. Balsis iz publikas. Iz valodas praktikas. *Rīgas Apskats*, Nr. 196.
- Sanders, Jānis. 1921. Vācu izruna latviešu valodā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 217.
- Sanders, Jānis. 1922. Izdeldēt vācisko izrunu. *Latvijas Sargs*, Nr. 203.

- Smiltneice, Gunta. 1985. Dzimtes un celmu formu svārstības ar priedēkļiem atvasinātajos lietvārdos latviešu rakstu valodā. *Baltu valodas senāk un tagad*. Rīga: Zinātne, 141–147.
- Stenders 1789 II = *Lettisches Lexikon*. In zwei Teilen abgefasst und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet von Gotthard Friedrich Stender. T. II. [Deutsch-lettisch]. Mitau: J. F. Steffenhagen.
- SV 1926 = *Svešvārdu vārdnīca*. Sakārtojies Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga: A. Gulbis.
- Šmits, Pēteris. 1900. Piezīmes par valodu. *Mājas Viesa Mēnešraksts*, Nr. 2, 140–142.
- Šmits, Pēteris. 1911. Jaunās pareizrakstības lietā. *Rakstu krājums Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izdots*, 15, 3–10.
- Šmits, Pēteris. 1916. Par valodas tīrīšanu. *Dzimtenes Atbalss*, Nr. 44.
- Šmits, Pēteris. 1921. *Valuodas kļūdas un grūtumi*. Rīga: A. Gulbis, [bez gada].
- Šmits, Pēteris. 1929. Par svešu īpašvārdu rakstību latviešu valodā. *Rakstu krājums Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izdots*, 19, 82–86.
- Želtovska, Evita. 2004. *P. Šmits darbība latviešu valodas normēšanā*. Latvijas Universitāte Filoloģijas fakultāte. Maģistra darbs. Zin. vad. Dz. Paegle. Npublicēts.

Dzintra Paegle
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
dzintrap@latnet.lv

SUMMARY

The Word List of „Izrunas un rakstības vadonis” (1921–1930) by Jānis Endzelīns and Pēteris Šmits

Dzintra PAEGLE

As the result of the introduction of the new orthography in the 1920s, the standardization process of spoken and written Latvian continued. In the written or literary language many difficulties were caused not only by the use of diacritics, esp. macrons, but also by phonetic or morphological variants of words as well as by dialectal lexemes.

This paper looks at J. Endzelīns' and P. Šmits' booklet „Izrunas un rakstības vadonis” (Manual of pronunciation and spelling) (and particularly at the word list in the Annex) which was published between 1921–1930 in eight editions. This handbook was intended for education purposes at schools; it was used by the general public; it was a practical tool for implementing the new orthography and standardizing the spoken and written language. It contained the standards regarding vowel length and also encouraged users to use words without their dialectal modifications.

More than 90 years have passed since the manual came out. It is a testimony not only of the two linguists' language standardization concepts and practices, but also more generally of the nature of language dynamics in Latvia in the 1920s.

PRIJUNGIAMIEJI LAIKO SAKINIAI SU BENDROSIOS LAIKO REIKŠMĖS JUNGIAMAISIAIS ŽODŽIAIS 16-17 A. LIETUVIŠKŲ PAMOKSLŲ PERIKOPĖSE

Jūratė PAJĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadinės pastabos

Straipsniu tęsiamas¹ prijungiamųjų laiko sakinių vartojimo 16-17 a. lietuviškų pamokslų rinkinių perikopėse tyrimo rezultatų pristatymas. Šio tyrimo duomenų bazę sudaro *Wolfenbüttelio postilės*² (WP, 1573), Jono Bretkūno *Postilės* (BP, 1591), Mikalojaus Daukšos *Postilės* (DP, 1599) ir Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1644) perikopėse vartojami prijungiamieji sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais (WP, BP, DP ir SP perikopėse iš viso pavartoti 411 prijungiamieji jungtukiniai laiko sakiniai, iš jų – 339 sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais (žr. 1 lentelę)). Identiškus versetus nusakančių aptariamo tipo laiko sakinių struktūra gretinta ne tik tarpusavyje, bet ir su atitikmenimis galimuose kitakalbiuose originaluose³ bei Baltramiejaus Vilento *Euangelijose bei Epistolose* (VEE, 1579) ir Jono Jaknavičiaus *Evangelie polskie i litewskie* (JE, 1647).

Straipsniu siekiama aptarti pamokslų perikopėse vartojamų prijungiamųjų laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais morfosintaksines, semantines ir pragmatines ypatybes (to meto katalikiškos pakraipos pamokslų rinkinių perikopėse atsiranda nekanoninės sandaros laiko sakinių su fraze *ANuo metu*, vartojama perikopės pradžiai žymėti ir nukeliančia į laiką, kuriame kalbamoji situacija yra⁴). Aptariamos gramatinės sakinių ypatybės iliustruojamos pateikiant visas nagrinėjamuose šaltiniuose ir galimuose jų originaluose esančias verseto raiškos jungtukiniu laiko sakiniu fiksacijas, nes būtent kompleksinis pasirinkto tipo sakinių struktūros

¹ Apie prijungiamųjų laiko sakinių vartojimą 16-17 a. lietuviškuose pamoksluose žr. Pajėdienė (2012: 77-104), apie jų perikopėse vartojamus laiko ribos sakinius žr. Pajėdienė, 2014. Apie 16-17 a. lietuviškoms postilėms būdingą pamokslų rinkinių struktūros modelį ir teksto dvisluoksniškumą žr. ten pat, 81, 83.

² Apie rankraštinę WP kaip unikalų „rašytinės komunikacijos XVI amžiaus vidurio lietuviškoje Bažnyčioje“ įrodymą bei apie tai, kad WP be tarpinės kalbos versta iš lotynų kalbos, žr. Gellumbeckaitė (2008: 375; 2009: 66tt).

³ Sakiniai gretinti su atitinkamais versetais senąja graikų ir lotynų kalbomis, o VEE ir BP atveju – su atitikmenimis Martino Lutherio Biblijos vertime (toliau – LB), DP atveju – su lenkiškomis perikopėmis, esančiomis Jakubo Wujeko *Postilla Catholica Mniefza* (toliau – ²W ar ³W).

⁴ Apie skirtingas laiko apimtis (*spans*): šnekos akto laiką, temos laiką ir kalbamos situacijos laiką žr. Vanek (2012: 139).

sgretinimas atskleidžia evangelinių tekstų vertimų ir nuorašų tradicijos tąsą ir leidžia nustatyti parankinius šaltinius, kuriais naudojosi Evangelijų atkarpas lietuvių kalba citavę autoriai⁵.

1. Gramatinės ypatybės

Senajoje lietuvių kalboje vartoti prijungiamieji⁶ laiko sakiniai⁷ su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais⁸ *kad, kada, kaip, kuometu* ir *kiek kartų* atitinka tipologinių aprašų *when* tipo laiko sakinius⁹. Šio tipo sakiniuose¹⁰ vartojamų jungiamųjų žodžių reikšmė yra gana abstrakti ir žymi tik bendrą laiko nuorodą. Dviejų veikslių vienalaikiškumo ar sekos santykį išryškinti juose padeda šalutinio ir pagrindinio dėmenų tariniais einančių veiksmažodžių semantika ir veikslas (plg. Givón 2005: 182): momentinio arba trunkančio veikslių vienalaikiškumo (plg. Cristofaro 2008: 510) apibūdinimui vartojami statinę būseną žymintis pagrindinio dėmens veiksmažodis ir eigos veikslas veiksmažodis šalutiniame dėmenyje; veikslių sekai nusakyti pasirenkami dinamišką veiksmą nurodantis pagrindinio dėmens veiksmažodis ir įvykio veikslas veiksmažodis šalutiniame dėmenyje.

1.1. Vartojimo pobūdis

WP, BP, DP ir SP perikopėse (taip kaip ir pamoksluose) laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojami kur kas dažniau (jie sudaro ~79% – ~89%) nei laiko ribą nusakantys sakiniai (žr. 1 lentelę).

---

⁵ Ilustruojant laiko sakinių modelius nagrinėjamų versetų eilutės pateikiamos dvejopai: atvirkščine chronologine tvarka (chronologiškai ankstesnis šaltinis cituojant laiko sakinius pateikiamas žemiausiai) arba sekomis, paryškinančiomis ankstesnio kitakalbio ar lietuviško šaltinio įtaką sakinio leksinei sandarai.

⁶ Sakinio dėmuo laikomas prijungiamuoju, kai jis yra kito dalimi. Praleidus prieveiksminį / aplinkybinį dėmenį pagrindinio dėmens gramatinė struktūra nėra suardoma (plg. Hengeveld 1998: 33).

⁷ Apie senosios lietuvių kalbos laiko sakinius informacijos esama sintetinio pobūdžio veikaluose (plg. Hermann 1912: 41, 86; Palionis 1967: 201; 204; 205; 1979: 68; 69; Ambrasas 2006: 476; 480), specialiose apžvalgose (plg. Drotvinas 1968a; 1968b) ar tam tikrų šaltinių sintaksės tyrimuose (plg. Fraenkel 1947; Judžentis, Pajėdienė 2005: 56–63; Judžentis 2009: 94–101; Bukantytė 2007: 171–180).

⁸ Tiriamiesiems raštams būdingi panašūs jungiamųjų žodžių grafiniai, morfologiniai ir darybiniai variantai laikomi to paties jungiamojo žodžio atmainomis (pavyzdžiui, *kaip* variantais laikomos *kaip, kaip', kapp, kaipo* formos, *kada* variantais – *kadda, kadái* formos). Sakiniai su vieno jungiamojo žodžio variantais vertinami kaip sudarantys tą pačią laiko sakinių šeimą.

⁹ Prijungiamieji laiko sakiniai tipologiniuose aprašuose klasifikuojami pasitelkiant dviejų veikslų skirstymą pagal semantinę *when* (*kada*), *after* (*po to, kai*) arba *before* (*iki*) santykį, plg. Cristofaro (2005: 159). Apie *when* tipo laiko sakinius daugiau žr. Cristofaro, 2008.

¹⁰ Dabartinėje lietuvių kalboje tai būtų laiko sakiniai su *kai, kada, kuomet, kada tik*.

1 lentelė

WP, BP, DP ir SP perikopių laiko sakiniai su bendrosios ir su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais –vartojimo pasiskirstymas

Laiko sakinių	WP perikopėse	BP perikopėse	DP perikopėse	SP perikopėse
su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais	95 (84,1%)	102 (82,3%)	102 (79%)	40 (88,9%)
su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais	18 (15,9%)	22 (17,7%)	27 (21%)	5 (11,1%)
Iš viso	113 (100%)	124 (100%)	129 (100%)	45 (100%)

2 lentelė

Sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais WP, BP, DP ir SP perikopėse

Laiko sakiniai	WP perikopėse	BP perikopėse	DP perikopėse	SP perikopėse
su <i>kad</i>	59 (62,1%)	6 (5,9%)	99 (97,1%)	37 (92,5%)
su <i>kada</i>	20 (21,05%)	26 (25,5%)	-	3 (7,5%)
su <i>kaip(agi)</i>	13 (13,7%)	70 (68,6%)	3 (2,9%)	-
su <i>tuojau(s)</i>	2 (2,1%)	-	-	-
su <i>kiek kartų</i>	1 (1,05%)	-	-	-
Iš viso	95 (100%)	102 (100%)	102 (100%)	40 (100%)

Aptariamųjų pamokslų perikopėse vartojami laiko sakiniai su *kad*, *kada*, *kaip(agi)*, *tuojau*, *kiek kartų* (žr. 2 lentelę). WP, DP ir SP perikopėse dažniausiai vartojami laiko sakiniai su *kad* (jie sudaro atitinkamai ~62,1%, ~97,1% ir ~92,5% visų aptariamo tipo laiko sakinių)¹¹. BP perikopėse dažniausiai (~69%) laiko sakiniai su *kaip*, kurie BP pamoksluose sudaro kur kas mažesnę sakinių su bendrosios laiko reikšmės žodžiais dalį (~38%). Aukštą laiko sakinių su *kaip* vartojimo dažnumą BP perikopėse lėmė poreikis kartoti VEE užfiksuotą Biblijos versetų raiškos modelį¹²: BP perikopių laiko sakiniai beveik visada žodis žodin kartuoja atitinkamų versetų, esančių VEE, laiko sakinius¹³. NT versetuose laiko sakiniai su *kada* gana dažnai vartojami WP ir BP, kiek

¹¹ Laiko sakiniai su *kad* dažniausiai vartojami ir DP (~90%) bei SP (~85%) pamoksluose. WP ir BP pamoksluose sakiniai su *kad* vartojami kur kas rečiau: WP – ~14,9%, o BP – ~2,6%.

¹² Onos Aleknavičienės teigimu, BP perikopės „laikytinos nauja Vilento tekstų redakcija ir traktuotinos kaip dviejų autorių kūrybinio darbo rezultatas: Vilento kaip vertėjo ir Bretkūno kaip vertimo redaktoriaus“ (Aleknavičienė 2005: 28; 2008: 31).

¹³ Plg. Pajėdienė (2012: 107-109; 137-143).

rečiau – SP, bet nevartojami DP perikopėse¹⁴. WP perikopių sluoksnyje pasitaiko laiko sakinių su *kiek kartų* ir laiko sakinių su *tuojau*.

1.2. Sakinių struktūros ypatybės

1.2.1. Sakinio dėmenų komponavimas

Pamokslų perikopėse vartojamų prijungiamųjų laiko sakinių dėmenys komponuojami pagal atitinkamą sakinio, esančio šaltinyje, iš kurio buvo verčiama ar nurašoma, struktūros modelį. Dažniausiai perikopėse vartojami laiko sakiniai su prepoziciniu šalutiniu dėmeniu. Prepoziciniai sakiniai glaudžiai siejasi su ankstesniu kontekstu, šią sąsają rodo anaforinis arba nulinis šalutinio sakinio veiksnys bei prieš šalutinį dėmenį einantis sujungimo konektorius, išryškinantis ankstesnės diskurso atkarpos prasmines ypatybes (pavyzdžiui, biblinio pasakojimo prieštaravimus), o tuo pačiu perkeliančią į lietuviškąjį verseto variantą ir ritmines bei stilistines evangelinio sakinio ypatybes¹⁵. Nagrinėjamų pamokslų rinkinių perikopėse sujungimo konektorius prieš prijungiamąjį laiko sakinį vertintinas kaip biblinės istorijos pasakojimo ženklas. Pavyzdžiui, Sirvydo *Punktuose sakymų* ~87% (13 iš 15) taip į tekstą įterpiamų laiko sakinių yra perikopėse. Plg. Jn 2,1-10 versetų atkarpą:

ANuo metu: Swodba buwo Kanay Galileos, ir buwo motina Iezaus tinay. Pakwieštas teipag buwo ir Iezus ir mokitiniey io ont swodbos. A k a d ne teko wino, taria motina Iezaus iop. Wino ne turi. [...] Ir tare iemus Iezus. Semkite nu, ir neškite užweyzdetoiuw swodbos. Ir nunešie. A k a d paragawo užweyzdetoias swodbos wundenio winan permaynito [...] tare iam. Kiekwienas žmogus pirm gieru winu duoft: A k a d pafigeria, tadu tu kuris ira plakiefnis. SP I 214_{4; 14; 18}¹⁶

Aptariamųjų šaltinių perikopėse prieš prepozicinį laiko sakinį dažniausiai vartojami jungtukai *ir* (šį konektorių kiek dažniau renkasi Daukša), o (kuris priklausomai nuo pamokslininko dialekto rašomas dvejopai: VEE, BP, SP ir JE – *a*, DP – *o*), plg. vieno iš ką tik cituotų versetų (Jn 2,3) raišką kituose šaltiniuose:

¹⁴ Sakiniai su *kada* dažni WP (~63,6%) ir BP (~56%), bet labai reti DP (~2,3%) ir SP (~4,7%) pamoksluose.

¹⁵ Apie kontinuuacinį pasakojimą (Zenono Klemenciewicziaus pasiūlytas terminas), kai jungtukai atlieka ne vien sakinių tarpusavio turinio sąveikos perteikimo, bet ir tam tikros pasakojimo ritmikos išlaikymo funkciją, žr. Bieńkowska (1992: 135). Apie Wujeko parengtai Biblijai būdingą sujungiamųjų jungtukų vartojimą sakinio pradžioje (pavyzdžiui, Vulgatos konstrukcijų su jungtuku *et* perteikimą jungtuku *i* ar jungtuku *ı* prasidedančiu lenkų kalbos sakiniu), į vertimą perkeliančią kompozicines ir stilistines evangelinio teksto savybes žr. ten pat, 143, 136–137. Apie VO tipo kalbose pastebimą polinkį į sakinio pradžią iškelti elementus, pasakojime perteikiančius nuoseklumo ar padarinio santykius (*initial-consecutive chaining*) žr. Longacre (1998: 287).

¹⁶ Plg. atitiktamenis lenkų kalba: [...] *A g d y nie sftalo wina, rzekłá matka Jezufowá...* [...] *A g d y skoftowal przelożony wody oney...* [...] *A g d y fobie podpiia, tedy podleyβε.* SP I 215_{6; 15; 19}

A k a d ne teko wino / taria motina Iezaus iop. Wino ne turi. JE 22₁₄
A g d y nie sftalo Wina / rzeklá matká Jezusowá / do niego: Wina nie maia. JE 22₁₇

Ir k a d ne teko wíno / táre motina Iésaus iop. Wíno ne tur: DP 68₃

A g d y nie sftawálo winá / rzecze mátká Jezusowá do niego: Winá nie máia. ³W 68₃₉

A k a i p priftoka wino / biloia motina IEsaus iopi / ie nebetur wino. BP I 172₁

A k a i p neteka vina / biloya motina Iefsaus yopi / netur vina. VEE 26 [34]₂

Und da es an Wein gebracht, spricht die Mutter Jesu zu ihm: Sie haben nicht Wein. LB Jn 2,3

et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum vinum non habent Jn 2,3

καὶ ὑστερήσαντος οἴνου λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν·
Οἶνον οὐκ ἔχουσιν. Jn 2,3

Sujungiamasis jungtukas prieš laiko sakinį vartojamas pabrėžiant bibliinio pasakojimo tėkmę, t. y. kelis versetus pateikiančiose perikopėse. Iš vieno verseto sudarytoje perikopėje toks jungtukas eliminuojamas, plg. skirtingas Mt 18,25 verseto pateiktis BP¹⁷:

A k a i p ghiffai netureia ko ušmoketi / liepe Wiefchpats pardoti ghi [...] ir ušmoketi. BP II 484₁

K A i p netureia ko ušmoketi / liepe Wiefchpats pardoti / ghi [...] ir ušmoketi. BP II 490₃

Sakinių su postpoziciniu dėmeniu pasitaiko retai, plg. laiko sakiniu nusakomo Mt 5,11 verseto pradžia:

Palayminti este / k a d piktus žodžius iums kalbes žmones [...] JE 198₉

Błogosłáwieni iesteście / g d y wam złorzeczyć bėda [...] JE 198₁₂

Paláiminti esté / k a d iúmus píkta žodžiúš žmónes [...] DP 532₁₂

Błogosłáwieni iesteście / g d y wam bėda złorzėzyli ludzie [...] ³W 579₆

Paschlowinti este / k a d a jus šmones dæl manes gedys ir perfekines VEE 180[188]₁₉

*Pagirti este k a d keiks ius šmanes ir perfekdines ius*¹⁸ WP 282_{r4}

Selig seid ihr, w e n n euch die Menschen um meinewillen schmähen und verfolgen LB Mt 5,11

beati estis c u m maledixerint vobis et persecuti vos Mt 5,11

μακάριοί ἐστε ὅ τ α ν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν Mt 5,11

¹⁷ Mt 18,25 raišką kituose šaltiniuose žr. 1.2.4.1. skirsnyje.

¹⁸ Dar plg. šio verseto raišką kitur WP: *Pagirti este, k a d ius keiks šmanes [...]* WP 13_{v33}; *Pagirti este k a d a keiks ius šmanes [...]* WP 37_{r29}; *Pagirti este k a d ius keiks šmanes ir perfekdines [...]* WP 204_{r22}.

Nedažnai perikopėse vartojami ir interpoziciniai laiko sakiniai. Jų veiksnys paprastai sutampa su pagrindinio sakinio veiksniu, iškeltu į sudėtinio sakinio pradžią. Tokiais sudėtiniais sakiniiais gali būti paryškintas veiksmų vienalaikiškumas arba pasakojimo tvarkoje ikonishiškai atspindinti seka, plg.:

Žmona ka d gindžia nuludimu turi / iog ataio wahunda ios JE 72₁₇
Niewiasta g d y rodzi, smetek ma, iz przybla iey godzina JE 72₂₃
Moterisbke ka d gimdzia nuludima tur / iog ateio metas ios DP 211₇
Niewiasta g d y rodzi, smetek ma, iz przybla godzina iey ³W 219₆
Moterisbke ka d a gimda tur smutka / nefa ateia hadina ios. BP II 69₁₄
Moterisbke ka d a gimda tur smutka / nefa ateia hadina ios. VEE 68 [74]₈
Matrijska ka d gimda smutku tusbu turri. WP 166_{V14}
Ein Weib, wenn sie gebiert, so hat sie Traurigkeit; denn ihre Stunde ist gekommen LB Jn 16,21
mulier cum parit trisitiam habet quia venit hora eius Jn 16,21
 ἡ γυνή ὅταν τίκτη, λύπην ἔχει, ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον Jn 16,21

ir

O teip' W. Iefus / ka d iieumus tatai pafsake / imtas yra ing dagu [...]
 DP 225₃₄
A tak Pan Jezus / g d y im to powiedzial / wziet iest do nieba [...] ³W 234₁
Ir Wiefchpatis / ka i p fu ieis kalbeiens buwa paimtas esti Danguna [...]
 BP II 108₁₁
Tada potam Wiefchpatis / ka i p fu ieys kalbeies eft / atimtas esti ingi Dangu [...] VEE 74 [82]₄
Und der HERR, nachdem er mit ihnen geredet hatte, ward er aufgehoben gen Himmel [...] LB Mk 16,19
et Dominus quidem postquam locutus est eis adsumptus est in caelum [...]
 Mk 16,19
 Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν [...] Mk 16,19

Lk 7,12 verseto raiška rodo, kad sekos santykį nulemia prijungiamojo sakinio dėmenų tariniais einančių veiksmazodžių veikslas, plg.:

Ir ka d artinos wartump miesto / sitay numirufi iz nesie [...] JE 115₉
A g d y fie przyblizal ku bramie mieysckiey: alic wynoβa umarlego [...]
 JE 115₁₀
Ir ka d artinos wertump miesto / bitai numirufi iβneβe [...] DP 333₄₂
A g d y fie przyblizal ku branie mieysckiey: alisci umarty byl wynoβon [...]
³W 344₆
A ka i p arti wartump miesto ateia / schitai / ischnefche numirufi [...]
 BP II 404₉

O kaip artin ateia wartump miefta / fchitai ifchnefche nūmiru-fighi [...] VEE 113 [121]₁₀

Als er aber nahe an das Stadttor kam, siehe, da trug man einen Toten heraus [...] LB Lk 7,12

cum autem adpropinquaret portae civitatis et ecce defunctus efferebatur [...] Lk 7,12

ὥς δὲ ἤγγισε τῆ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς [...]

1.2.2. Jungiamojo žodžio pozicija

Įprasta, kad jungiamasis žodis užima kraštinę poziciją šalutiniame dėmenyje (plg. Kortmann 1997: 72-73; 1998: 458-460), bet aptariamųjų šaltinių perikopėse randami laiko sakiniai išreikšti du versetai – Lk 5,8 ir Mt 2,3 –, kuriuose laiko sakinyš pradedamas absoliutiniu demonstratyvu *tatai*¹⁹, o po jo eina jungiamasis žodis *kaip / kad*. Abu tokio modelio sakiniai yra užfiksuoti jau VEE, o vėliau ir BP, DP bei JE. Palyginus lietuviškuosius ir galimai pavyzdžiu buvusius kitakalbius Lk 5,8 verseto atitikmenis matyti, kad aptariamąjį sakinio modelį lietuviškuose tekstuose galėjo nulemti lotyniško teksto pavyzdžiu susikurtas lenkiško sakinio su *co gdy* atitikmuo, fiksuojamas jau Bresto Biblijoje (BrzB, 1563)²⁰ ir beveik identiška kartojamas Wujeko postilės perikopėje, plg.:

T a y k a d i ž w i d o . S i m a n a s P e t r a s / p u o l a k i e l u m p I e j a u s b i l o d a m a s .

Isiey nuog mańis iog żmogus grieβnas efmi / wieβpatie . JE 94₁₄

C o w i d a c S y m o n P i o t r / w p a d ł v k o l a n J e z u f o w y c h / m o w i a c : W y n i d ź o d e m n i e / b o m ć i i e Ń c z ł o w i e k g r z e β n y / P á n i e JE 94₁₅

T a t a i k a d i β w i d o S i m o n a s P e t r a s / p ũ l e k e l i Ń e m p I e j a u s / b i l o d a m a s :

I β e i k ' n ũ g m a n e s W i e β p a t i e / i o g a β e f m i ų m o g u s n ũ d e m e t a s . DP 288₃

*C o g d y w y r ų z r a ł S y m o n P i o t r / w p a d ł v k o l a n J e z u f o w y c h / m o w i a c : W y n i d ź o d e m n i e / P á n i e / b o m i a c z ł o w i e k g r z e β n y .*³W 296₆

T a t a i k a i p S i m o n a s P e t r a s i f c h w i d a / p o l e a n t k e l i u p o a k i m I E j a u s / b i l o d a m s / W i e f c h p a t i e i f c h e i k n o g m a n e n s / e f c h e f m i g r i e f c h n a s β m o g u s .

BP II 273₅

T a t a i k a i p S i m a n a s P e t r a s i f c h w i d a / p ũ l e a n t k e l i u p o a k i m I e j a u s

b i l o d a m s / W i e f c h p a t i e a t Ń t o k n ũ g m a n e s / e f c h e f m i g h r i e f c h n a s β m o g u s .

VEE 92 [100]₄

¹⁹ Apie nevisiškąsias nominacijas nurodančius absoliutinius demonstratyvus ir jų antecedentų įvairovę plačiau žr. Rosinas (2001: 62).

²⁰ Bresto Biblija (*Biblia Brzeska*, toliau – BrzB, dar vadinama *Biblia Pińczowska* ir *Biblia Radziwiłłowska*) buvo išversta remiantis keturių – hebrajų, graikų, lotynų ir prancūzų – kalbų šaltiniais. Daugiau apie BrzB žr. Kwilecka 2003. Gdanskio Biblijoje (GdnB, 1572) Lk 5,8 versetas, kaip ir graikiškame NT, nusakomas dalyviniu laiko sakiniu, plg.: *Co widząc Szymon Piotr, przypadał do kolan Jezusowych, mówiąc: [...]*.

Co gdy ujrzał Szymon Piotr, upadł u kolan Jezusowi mówiac: Wynidź ode mnie, bociem jest człowiek grzeszny, Panie! BrzB Lk 5,8

Da das Simon Petrus sah, fiel er Jesu zu den Knieen und sprach: HERR, gehe von mir hinaus! ich bin ein sündiger Mensch. LB Lk 5,8

quod cum videret Simon Petrus procidit ad genua Iesu dicens exi a me quia homo peccator sum Domine Lk 5,8

ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος προσέπεσε τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε. Lk 5,8

VEE ir BP pateiktas Mt 2,3 verseto raiškos modelis aptariamos struktūros laiko sakiniu su absoliutiniu demonstratyvu pirmoje ir jungiamuoju žodžiu antroje šalutinio dėmens pozicijoje nesisieja nei su verseto atitikmenimis NT klasikinėmis kalbomis²¹, nei Lutherio vertime, bet siejasi su atitinkamu laiko sakiniu su *Co gdy* Bresto Biblijoje²², kurioje toks laiko sakinių modelis buvo gana dažnas²³, plg.:

Tatái kai p ifchgirda Herodas Karalius / iffiganda ghis / ir wiffas Ierufalem fu io BP I 149₄

Tatái kai p ifchgirda Herodas Karalus / iffiganda / ir wiffa Ierufalem fu yũ. VEE 21[29]₁₇

Co gdy uslyszal król Herod, był zatrwożon i wszystko Jeruzalem z nim. BrzB

Da das der König Herodes hörte, erschrak er und mit ihm das ganze Jerusalem. Mt 2,3

²¹ Su šiais šaltiniais sietina šio verseto raiška nefinitiniu laiko sakiniu Wujeko, Daukšos, Jaknavičiaus leidiniuose, plg.: *A ižgirdis karalus Herodas nufimine (ifigunda) JE 17₁₈* (nors lenkiška versija yra su veiksmazodiniu sakiniu, plg.: *Co gdy uftybał krol Herod / za.trwożył fie JE 17₂₁*), *Ir ižgirdes tatái Karalus Herodas / numines DP 57₄₇* ir *A vftyβa wβy to Krol Herod ftrwożył fie. ³W 57₇*

²² Kituose NT vertimuose į lenkų kalbą, kurie galėjo būti prieinami Baltramiejui Vilentui, Mt 2,3 verseto sakiny modeliuojamas kiek kitaip: plg. liuteronu Stanislawo Murzynowskio parengtame Evangelijos pagal Matą vertime į lenkų kalbą (MurzEMt, 1551) pateiktą interpozicinį finitinį laiko sakinį *A Heród król gdy / to vftybał *ftrwożył (→ftrwofal abo žáfmućil) fie i wftyfkoHierufalem *przy (→3) niem. MurzEMt 5 (47)*. Tiesa, šio verseto raiškai Gdanko Biblijoje pasirinktas taip pat sakiny su *co gdy*, bet tolimesne tarinio pozicija, plg.: *Co gdy król Herod uslyszal, zatrwożył sie, i wszystko Jeruzalem z nim.*

²³ Interaktyviame puslapyje <http://biblia-online.pl/szukaj,co+gdy,6,5.html> 2016-01-04 atlikta paieška rodo, kad Bresto Biblijoje su *co gdy* sakiny pradedamas gana dažnai. Visame BrzB tekste tokių laiko sakinių yra 60, 16 iš jų yra NT. Šiems 16-ai laiko sakinių su *co gdy* būdinga šalutinio dėmens tarinio raiška būtojo laiko veiksmazodžiu, įvardijančiu matymą (*widzieli* (2x), *widzial* (2x), *obaczył(i)* (2x), *ujrzał* (2x), *ujzreli* (1x)), girdėjimą (*uslyszeli* (4x), *uslyszal* (1x), *uslyszalo* (1x)) ar bendrą suvokimą (*poznal* (1x)). Nagrinėjamų pamokslų rinkinių perikopėse iš šių 16 versetų vartojami tik aptartieji Mt 2,3 ir Lk 5,8. Gdanko Biblijoje (žr. <http://biblia-online.pl/szukaj-zaawansowane,4,all,all,co+gdy,2.html>) randami 42 sakiniai su *co gdy*, iš jų – tik 6 NT. Šių sakinių tariniais taip pat eina panašios semantikos veiksmazodžiai (girdėjimo – 4x, matymo ir pažinimo – po 1x).

audiens autem Herodes rex turbatus est et omnis Hierosolyma cum illo
Mt 2,3

ἀκούσας δὲ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα
μετ' αὐτοῦ Mt 2,3

Aptariamuose šaltiniuose esama versetų ir su įprastine absoliutinio demonstratyvo *tai / tatai* pozicija (t. y. po jungiamojo žodžio), – juose taip pat matoma ankstesnio šaltinio kaip kanoninio pavyzdžio įtaka, plg.:

A kad tà y padare / a užgreio didi daugibi žuwu / ir plibo tinklas iu. JE 94₄

A gdy to uczynili / zagarneli ryb mnostwo wielkie / aż sie rwałá sieć ich. JE 94₄

o k a ḋ t a t a i p a d a r e užgrieio žuwu d i d i g a u f u m a: ír pl i b o t i n k l a s i u. DP 287₄₆

A gdy to uczynili / z a g a r n e l i r y b w i e l k o ś c o b f i t a: y r w a ł á s i e s i e ć i c h. ³W 296₂

Ir k a i p t a t a i p a d a r e / u f g r i e i a g h i e d i d e d a u g i b e β u w u / a t i n k l a s i u p l i f c h a. BP II 272₄

Ir k a i p g h i e t a t a i p a d a r e / v f c h g r i e i a g h i e d i d e d a u g i b e β u w ũ / a t i n k l a s y ũ p l i f c h a. VEE 91[99]₂₂

To gdy uczynili, zagarneli barzo wiele ryb, tak iż sie rwała sieć ich. BrzB Lk 5,6

Und da sie das taten, beschlossen sie eine große Menge Fische, und ihr Netz zerriß. Lk 5,6

et cum hoc fecissent concluderunt piscium multitudinem copiosam rumpebatur autem rete eorum Lk 5,6

καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ· διερρήγνυτο δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν. Lk 5,6

1.2.3. Atliepiamasis žodis

1.2.3.1. Pagrindinio dėmens sudėtyje

Perikopių laiko sakiniuose atliepiamieji žodžiai vartojami gana retai. Pagrindiniame dėmenyje²⁴ vartojamas atliepiamasis žodis *tada / tad / tadu* paryškina sudėtinio sakinio dėmenų santykio binariškumą²⁵ ir jais nusakomų veiksmų seką. Atliepiamasis žodis *tada* gali būti parenkamas ir laiko sakiniui

²⁴ Atliepiamasis žodis sumažina pagrindinio sakinio dėmens gramatinį ir semantinį savarankiškumą, nes šalutiniu laiko sakiniu tikslinama šio elemento pagrindiniame sakinyje reikšmė. Sintaksiškai tokiuose sakiniuose atliepiamasis žodis ir šalutinis laiko sakinyje yra susiję simetriiniu santykiu, nes ir vienas, ir kitas užima sintaksinę laiko aplinkybės poziciją.

²⁵ Apie ryškią loginę dėmenų sąsają binarinėse struktūrose žr. Polanyi (2003: 270).

su *kad(a)* ir laiko sakiniui su *kaip*, plg. Jn 2,10 eilutės raišką²⁶ skirtinguose šaltiniuose:

Kiekvienas žmogus pirm gieru winu padoft / A k a d p a f i g i e r i a / t a d u tu kuris ira plákiefnis. JE 23₂₈

Kázdy człowiek pierwey dawa wino dobre: A g d y /'fobie? podpiia / tedy podleyße. JE 23₂₈

Kiekvienas žmogus pirm gieru winu duoft: A k a d p a f i g i e r i a , t a d u tu kuris ira plakiefnis. SP I 214₁₈

Kázdy człowiek pierwey dáwa wino dobre: A g d y fobie podpiia / tedy podleyße. SP I 215₁₉

Kiekvienas žmôgus pirm gera wina padeft: ir k a d p a f i g i e r i a / t a d ta kuris yra plakiafnis. DP 68₁₅

Kázdy człowiek naprzod dobre wino stáwia: a g d y fie upija / tedy to ktore ieft podleyße. ³W 69₇

koßnas ßmogus ifch pirm doft gera wina / a k a i p p a f i g i e r / t a d a doft blogiefni. BP I 173₂

Koßnas ßmogus ifch pirma dûft giera vina / a k a i p p a f i g i e r / t a d a dûft blogiefni. VEE 26[34]₁₇

Jedermann gibt zum ersten guten Wein, und w e n n sie trunken geworden sind, a l s d a n n den geringeren. LB Jn 2,10

omnis homo primum bonum vinum ponit et c u m inebriati fuerint tunc id quod deterius Jn 2,10

Πᾶς ἀνθρώπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι, καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω Jn 2,10

Sekos betarpiškumui paryškinti laiko sakiniuose vartojamas atliepiamasis žodis *tuojau(s)*, plg. :

adunt k a d atays ir paklumbens / t u o i a u s atwertu iam. JE 160₂₄

iz g d y b y przybedł á żakolatal / w n e t b y mu atworzono. JE 160₂₁

idánt' k a d atëis / ir paklembés / t ũ i e u atadaritu iam. DP 552₉

abygdy przydzie / á żakoláce / n á t y c h m i a f t otworzyli iemu ³W 599₆

ut c u m venerit et pulsaverit c o n f e s t i m aperiant ei Lk 12,36

ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ. Lk 12,36

Atliepiamuoju žodžiu *tada* gali būti pabrėžiamas ir veiksmų vienalaikiškumas, kurį nusakant išryškkinamas ir padarinio reikšmės atspalvis, plg. WP esančio 1 Kor 11,32 verseto raišką:

k a d e f i n e j u d i i a m e ≠ k a r o i a m i , t a d a n o g D e w a e f i n e «← e f m a » k a r o i a m i ,
WP 167_{r4}

²⁶ Tuo pačiu dera atkreipti dėmesį, kad šio verseto pagrindinio dėmens perteikimui SP ir JE pasirenkama ne gretimai pateikto lenkiško sakinio, o jau DP perikopėje užfiksuotoji šalutinio laiko sakinio struktūra.

Dum judicamur autem, a Domino corripimur, [...] 1 Kor 11,32

κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδευόμεθα, [...] 1 Kor 11,32

WP sakiniuose su interpoziciniu ar prepoziciniu šalutiniu dėmeniu pasitaiko gretiminės jungiamojo ir atliepiamojo žodžio vartosenos, plg.:

Janas t a d k a i p i fchgirda kalegimi darbus Čhaus fiunte iap du ifchaphu fawu φ WP 13r₉²⁷

Iohannes a u t e m c u m audisset in vinculis opera Christi mittens duos de discipulis suis Mt 11,2

Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ πέμψας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Mt 11,2

1.2.3.2. Šalutinio dėmens sudėtyje

Aptariamų šaltinių perikopėse esama ir sakinių, kuriuose atliepiamasis žodis *tad* vartojamas kaip postpozicinis enklitikas po jungiamojo žodžio²⁸. Tokią samplaikinę vartoseną galėjo paskatinti versetų raiška lenkiškuose šaltiniuose, o gal ir šaltiniuose klasikinėmis kalbomis, plg.:

K a d u t a d numazgoio koias iu / ir ieme rubus fawo fedis iżnauio tare iemus. JE 57₂₀

G d y t e d y umył nogi ich, y wziął báty fwe: siadby zásie rzekł im: JE 57₂₃

K a d u t a d numazgoio koias iu, ir ieme rubus fawo, fedis iżnauio tare iemus. SP II 173₁₇

G d y t e d y umył nogi ich, y wziął báty fwe: siadby zásie rzekł im. SP II 175₃

K a d t a d numazgōio kōies iu / ěme aní sawés rubús sawús: ir fedés bilđio iumǎ. DP 136₁₂

G d y t e d y umył nogi ich, wziął na fię odzienie fwe: á siadby mowil zás do nich: ³W 143₁₄²⁹

postquam ergo lavit pedes eorum et accepit vestimenta sua c u m recubisset iterum dixit eis scitis Jn 13,12

Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσῶν πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς: Jn 13,12

²⁷ Kita WP esanti šio verseto fiksacija sietina su graikiško NT pavyzdžiu ar kuriuo prieinamu lenkišku atitikmeniu, plg.: *Janas ifchgirdis turme darbus Čhaus WP 13r₁*, ir dalyvinį sakinį Murzynowskio vertime: *A Jan v slyβáwβy w * ciemnicy (wiezieniu o) uczynki Chrifufowé / posláwβy dwu z uczniov swoich rzekł emu MurzEMt (132).*

²⁸ Dėl enklitinės prievieksmiškų dalelyčių pozicijos po kirčiuotų žodžių žr. Ambrasas (2006: 93).

²⁹ Plg. sakinio su samplaikiniu *gdy tedy* modelį *G d y t e d y umył nogi ich i wziął szaty swoje, usiadłszy zasię za stół, rzekł im GdnB Jn 13,12* ir dalyvinį sakinį: *Umywszy potym nogi ich, a wziawszy szaty swe, siadł zasię i rzekł do nich BrzB Jn 13,12.*

DP gretiminę *kad tad, kad jau* vartoseną skatino Wujeko postilės *gdy tedy, gdy iuž* samplaikos³⁰. Šiuo požiūriu įdomus yra Jn 13,2 verseto³¹ užrašymo DP atvejis, kai vienas greta kito eina du prijungiamieji laiko sakiniai, plg.:

ka d̄ tad aḡ wéczeriôio / ka d̄ i a u welinas bū iláides ing b̄irdi Iudôþbeus Simono Iþkariôto / idant ii iždūtú: DP 135₃₈

G dy tedy wieczerzáli / g dy i u ž byl Dyabel wpuścił w ferce Judaþá Symoná Iþkaryoty / áby go byl wydał ^{3W} 142₁₉₋₂₀

et cena facta c u m diabolus iam misisset in corde ut traderet eum Iudas Simonis Scariotis Jn 13,2

καὶ δείπνου γινομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδῶ, Jn 13,2

Greičiausiai laikydamasis lietuviškos Lk 21,30 verseto raiškos tradicijos (o gal ir sakinio klasikinėmis kalbomis modelio) Daukša nepriklausomai nuo lenkiško originalo po *kad* įterpia pabrėžiamąją dalelytę *jau* (atkreiptinas dėmesys į sakinio pagrindinio dėmens raiškos VEE ir BP bei GdnB ir BrzB skirtumus), plg.:

ka d iau sprogsta / žinote iog arti ira wafara. JE 2₁₀

g dy iuž ž siebie listki wypuśczaia / wiećie żeć iuž blisko ieft láto. JE 2₁₂

ka d iau sprogsta, žinote iog arti ira wafara SP I 1₁₄

gdy iuž siebie listki wypuśczaia, wiećie, żeć iuž blisko ieft láto. SP I 2₁₁

ka d̄ i a u sprogsta / žinot̄ iog iau arti yrá wáfsara. DP 13₁

g dy fie rospuškaia / wiećie iż iuž ieft blisko láto. ^{3W} 13₆

ka d a i a u sprogsta / tada regit ir numanat / iog arti ira wafara: BP I 15₈

ka d a i a u sproksta / regedami daboietefe iog arti jra wafara: VEE 4[12]₉

G dy si e ju ž pukaja, widzac to sami to uznawacie, że juž blisko jest lato. GdnB Lk 21,30

G dy ju ž wypuszczaja listki, tedy wy sami z siebie poznawacie, żeć juž blisko lato. BrzB LK 21,30

w e n n sie jetzt ausschlagen, so sehet ihr's an ihnen und merket, daß jetzt der Sommer nahe ist. Lk 21,30

³⁰ Pabrėžiamąją *kad tad, kad jau* tipo samplaikų reikšmę DP rodo Wujeko pamokslu veiksmažodinio sakinio su *gdy tedy* ..., *tedy* pateikimas DP dalyviniu sakiniu su *kad jau*..., *tad*..., plg.: *G dy tedy iuž bylá w besc̄dziesiatnym lećie / t e d y w̄zielá od Syná pofelstwo / przeg Anyolá* ^{3W} 527₁₂ → *Ka d̄ i a u fu ka ka n t' þeþioms deþimtim̄s metu / t a d̄ eme nuþ funaus pafiuntinima per Angela* DP 494₁.

³¹ Plg. SP ir JE šiam versetui nusakyti pasirinktą kitokį sakinio modelį: *Ir po wieþieriey / ka d welinas iau ileydis buwo širdin / adunt ižduotu ii Iudafius Simano Iþkarioto* JE 55₂₅ (*A odprawiwþy wieczerza / g dy i u ž byl dyabel wrzućit w ferce Judaþa Symonowego Iþkaryotá / żeby go wydał* JE 55₂₀) bei *Ir po wećieriey, ka d welinas iau ileydis buwo širdin, adunt ižduotu ii Iudafius Simano Iþkarioto, adunt ižduotu ii* SP II 172₂ (*A odprawiwþy wieczerza, g dy i u ž byl dyabel wrzućit w ferce Judaþá Symonowego Iþkaryotá / żeby go wydał* SP II 174₇).

cum producunt iam ex se fructum, scitis quoniam prope est aestas
Lk 21,30

ὅταν προβάλωσιν ἡ δὴ, βλέποντες ἅφ' ἑαυτῶν γινώσκετε ὅτι
ἡδὴ ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν· Lk 21,30

1.2.3.3. Skirtingų funkcijų raiška: jungiamasis / atliepiamasis žodis tuojau

WP perikopėse esama sakinių su vieniniu jungiamuoju žodžiu *tuojau*³², o DP perikopėse – ir su gretiminiu *tuojau kaip* (šioje samplaikoje *tuojau* atlieka atliepiamojo žodžio funkciją). Identiško verseto raiškai skirtinguose šaltiniuose parenkami sakiniai su *kaip*, su *tuojau kaip* ar su *tuojau* leidžia šiuos jungiamuosius žodžius priskirti tam pačiam funkciniam tipui. Gretiminiu *tuojau kaip* parinkimas Daukšos tekste paprastai būna susijęs su atitinkamo sakinio Wujeko postilės perikopėje pavyzdžiu, plg. Lk 1,44 verseto³³ raišką:

Nes šitai t ū i a u s k a i p' stóios bálfas pašwéikinimo tawo aufjfiá manofiá pradžiúgos džiaukfme bernelis ifcioia máno. DP 471₉

bo o t o i á k o f k o r o fie sftał głos pozdrowenia twoiego w ubách moich / wyskoczyło od radości dzieciatko w żywoćie moim. ³W 502₄

Schitai / k a i p afch balfa tawa pašweikinoghimo girdeiau / schokineia fu dzaukfmu Bernelis šiwate mana. BP II 258,8

Schitai / k a i p efch balfa tawa pašweikinoghima girdeiau / schokineia fu dziaukfmu bernelis šiwate mana. VEE 158[166]₁₂

*Siehe, da ich die Stimme deines Groβes hörte, hüpfte mit Freuden das Kind in meinem Leibe.*Lk 1,44

ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis exultavit in gaudio infans in utero meo Lk 1,44

ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἁσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὠτά μου, ἐσκίρτησεν τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. Lk 1,44

1.2.4. Neiginio vartosena

1.2.4.1. Sakinio neiginys

Sakiniais su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais dažniausiai įvardijamos teigiamos propozicijos. Perikopėse laiko sakiniai su neiginiu ypač reti. Prijungiamojo laiko sakinio pagrindinis dėmuo su neiginiu paprastai

³² Sakinių su *tuojau* ir su *kaip* pavyzdžius žr. 1.2.5.1. skirsnyje apie WP nefintinius sakinius.

³³ Plg. verseto raišką BrzB sakiniu su gretiminiu *oto jako*: *Abowiem o t o j a k o doszedł głos witania twego do uszu moich [...]*. JE neatsižvelgiama nei į DP, nei į greta pateikiamą lenkišką sakinį su *oto iako*, plg.: *Nes šitay kad ataiwo balfas pašweykinimo tawo ing aufis mano: boko iżg džiaugfmo waykielis žiwati mano.* JE 177₂₅ *Abowiem o t o / i á k o dośedł głos pozdrowenia twego do uśu moich: śkoczyło od radości dzieciatko w żywoćie moim* JE 177₂₅₋₂₆

vartojamas nefaktyviam veiksmui apibūdinti (laiko sakinys yra sąlygos sakinio su *idant* dalis), pvz.:

Jautekite [...] Jdāt k a d a attais humai neatrastų iufu meganczių «←megen»
WP 12v,8 Mk 13,35-36

Czujcież tedy Aby gdy z prędka przyjdzie, nie znalazł was śpiących.
BrzB Mk 13,35-36

vigilate [...] ne cum venerit repente inveniatis vos dormientes Mk 13,35-36
γρηγορεῖτε [...] μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης εὔρη ὑμᾶς καθεύδοντας. Mk 13,35-36

Kontrastinį veiksma (plg. Longacre 1998: 55t) išryškinti gali neigiamas pagrindinis dėmuo, plg.:

k a i p a g i wadinau, a nebua kurfai atleptų, WP 11v,23
Abowiem wzywałem, a żaden się nie ozwał BrzB Iz 66,4
g d y m wołał, żaden się nie ozwał GdnB Iz 66,4

Neigiamas prepozicinis šalutinis dėmuo su *kad* nusako ne vien laiko, bet ir priežastinius ryšius³⁴, plg.:

A kad ne tureio / iž kur ataduot / liepie ii wießpats io parduot [...]
ir ataduot. JE 127₂₀

A gdy nie miał /skad oddać / kazał go Pan iego záprzedać [...]
y záplácić. JE 127₂₀

Ir kad ne turêio kû vžmokêtu / liepe ii Wießpatís io pardût' [...]
ir vžmokêť. DP 358₄₅

A gdy nie miał /skad by záplácić / kazał go Pan iego záprzedać [...]
y záplácić. ³W 370₁₇

A kaip ghiffai neturieia kû vßmokieti / liepe ghy Wießpatis
paradûti [...] *ir vßmoketi.* VEE 124[132]₃³⁵

Da er's nun nicht hatte, zu bezahlen, hieß der Herr verkaufen ihn [...]
und bezahlen. Mt 18,25

cum autem non haberet unde redderet iussit eum dominus venun-
dari [...] *et reddi* Mt 18,25

μη ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος
αὐτοῦ προθῆναι [...] *καὶ ἀποδοθῆναι.* Mt 18,25

Priežastinis ryšys dar labiau išryškėja, kai neigiamais tariniais išreikšti abu prijungiamojo laiko sakinio dėmenys³⁶, plg.:

³⁴ Plg. atitikmenį dabartiniame NT vertime: *K a d a n g i šis neturėjo iš ko gražinti, valdovas įsakė parduoti jį [...]. k a d būtū sumokėta.* ŠvR

³⁵ Mt 18,25 raiška BP pateikta 1.2.1. skirsnyje.

³⁶ Tokiu atveju neretai pasirenkama sąlygos sakinio raiška, plg.: *I e y žinklu ir praiėwu ne regieſite / ne tikite* JE 125₂₂ *Je ſli znakow y cudow nie vyżrzyćie / nie wwierzyćie.* JE 125₂₅ bei *I e i zékłú ir prâiėwu ne rėgėſite / ne intikėſite.* DP 355₁. *J e ſli znákow y cudow nie vyżrzyćie / nie wwierzyćie.* ³W 366₁₀. Dabartiniame vertime Jn 4,48 versetas nusakomas laiko ribos sakiniu, plg.: *Jėzus jam atsakė: „K o l nepamatysite ženklų ir stebklų, jūs netikėsite.“* ŠvR

Ir Iefus biloia iopi / kada ius ſenklu ir ſtebuklu ne regit / tada ne-tikit. BP II 473¹⁹

Ir Iefus biloia iopi / kada yūs ſenklū ir ſtebuklū neregite tada yūs neintikit. VEE 121[129]²³

Und Iefus sprach zu ihm: Wenn ihr nicht Zeichen und Wunder seht, so glaubet ihr nicht.

dixit ergo Iesus ad eum nisi signa et prodigia videritis non creditis Jn 4,48

εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν· Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδῃτε, οὐ μὴ πιστεύσητε. Jn 4,48

1.2.4.2. WP sakinių su *KAD DABAR* + *NE* + *V_{FIN}* savitumas

Wolfenbüttelio postilės perikopėse esama laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kad*, prie kurio kaip fazinis kvantifikatorius (plg. van der Auwera 1998) šliejasi³⁷ prieveiksmiška dalelytė *dabar*³⁸. Tokiu sakiniu su bendrosios laiko reikšmės jungiamuoju žodžiu ir neigiamu veiksmoždžiu įvardijama ne veiksmų seka ar vienalaikiškumas, o tam tikros propozicijos išskirtinumas ir / ar abejojimas tokios propozicijos galimybe iki tam tikros dar neįvykusio kito veiksmo ribos, plg. į vieną sakinį sulietas Rom 9,11 ir 9,13 versetų atkarpos:

Kad dabar nogimi bua nei neka giera nedare iau Jacobu mileiau a Efau nekentejiau φ WP 246v³⁹

Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali [...]
Jacob dilexi, Esau autem odio habui.

μήπω γὰρ γεννηθέντων μηδὲ προξάντων τι ἀγαθὸν ἢ φαῦλον,[...] Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα.

Analogiškos sandaros šalutiniu laiko sakiniu *kad dabar* + *ne* + *V_{FIN}* vietoj tikėtinos konstrukcijos *oda už odą* WP pateikiamas Job 2,4 verseto⁴⁰ išaiškinimas:

Er gali pikta per galleta buti, kad dabar adas nefiliti WP 293r¹⁷

WP perikopėse laiko sakiny su *kad dabar* aptinkamas ir suakinio dalies neiginiu (neigiamos konotacijos daiktavardžiu), plg.:

k a d mes dabar nepretelums buame, t a d a fu Dewu efme fuiednati per smerti funaus Ja. WP 146r¹⁹

³⁷ Apie enklitinę poziciją žr. Ambrasas (2006: 93).

³⁸ Apie *dabar* kilmę ir reikšmių keitimąsi, kai laikui bėgant „naujesnė forma *dár* paveldėjo senesnę reikšmę, o senesnė forma *dabar* gavo naujesnę reikšmę ‚dar‘, ‚šiuo metu‘ plg. Smoczyński (2007: 89), Ostrowski (2008: 466; 2009).

³⁹ Plg. pateiktis lenkiškuose to meto vertimuose: *A b o w i e m g d y s i e b y ł y j e s z c z e n i e n a r o d z i ł y d z i a t k i, a n i c o d o b r e g o a b o z ł e g o u c z y n i ł y, [...]* *Jakubam umiłowal, a Ezawam nienawidział.* BrzB; *G d y s i e j e s z c z e b y ł y d z i a t k i n i e n a r o d z i ł y, a n i c o d o b r e g o a l b o z ł e g o u c z y n i ł y [...]* *Jakóbam umiłowal, alem Ezawa miał w nienawiści.* GdnB

⁴⁰ Plg. lotynišką atitikmenį: *Pellem pro pelle, et cuncta quae habet homo dabit pro anima sua.*

cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius Rom 5,10
ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ
αὐτοῦ Rom 5,10

1.2.5. Finitiškumo raiška

Aptariamųjų šaltinių pamoksluose dalyviniai laiko sakiniai su jungiamaisiais žodžiais vartojami retai, dar rečiau jie vartojami perikopėse. Prieš aptariant gana retą jungtukinių nefinitinių laiko sakinių vartojimą dera paminėti, kad finitiškumo požūriui skirtingi sakinio modeliai (veiksmažodiniai ir dalyviniai laiko sakiniai) taip pat padeda atskleisti parankinius šaltinius. Pavyzdžiui, skirtinga šalutinio sakinio tarinių raiška leidžia manyti, kad DP perteikdamas Mt 11,7 versetą Daukša sekė Vulgatos, o ne Wujeko pateiktu sakiniu⁴¹; Jaknavičius perteikdamas šį versetą taip pat neatsižvelgė į savo leidinyje greta cituojamo lenkiško verseto raišką ir kartojo ne Sirvydo pasirinktą veiksmažodinį sakinį su *kad*, o DP bejungtukį padalyvinį sakinį, plg.:

O atftoiuntiemus pradeio w. IEzus bilot miniump ape Ionu. JE 3₂₄
A gdy oni odešli / poczał IEzus mowić (onym) rzešbam o Ianie. JE 3₂₅
A kad anis pareio, pradeio Iefus bilot miniump ape Ionu. SP I 32₁₀
A gdy oni odešli, poczał Jefus mowić (onym) rzešbam o Ianie. SP I 33₁₁
O atftoiať íiemus praděio Iěfus bilôť miniump̄ ape Ióna: DP 17₁₀
A gdy oni odchodzili / zaczął Jezus mowić. ³W 17₁
illis autem abeuntibus coepit Iesus dicere ad turbas de Iohanne Mt 11,7
Τούτων δὲ πορευομένων ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις
περὶ Ἰωάννου Mt 11,7

VEE ir BP šio verseto raiškai pasirinktas laiko sakiny su *kaip*, plg.:

A kaip anis nueia / pradeia Iefus biloti pulkams ape Iana. BP I 28₆
A kaip anis nueya / pradeia Iefus biloti pulkams apie Iona. VEE 6 [14]
Da die hingingen, fing Jesus an, zu reden zu dem Volk von Johannes.
LB Mt 11,7

1.2.5.1. Nefinitiniai jungtukiniai laiko sakiniai WP

Dalyviniai sakiniai su *kaip(agi)* WP pasirinkti Apd 8,15 ir Apd 10,44 versetų nusakymui, plg.:

kuriei ←-kai| kaip attaghī meldefsi uš ios Jdant prijmtu ←-prie
Dwafiųf: WP 185r₂₂
Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum Sanctum Apd 8,15
οὔτινες καταβάντες προσήύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσιν
Πνεῦμα Ἅγιον Apd 8,15

⁴¹ Apie Wujeko Biblijos vertimui būdingą prijungiamųjų aplinkybinių (dažniausiai laiko) sakinių pasirinkimą vietoj dalyvinių konstrukcijų žr. Bienkowska (1992: 168, 169).

ir

kaipagi kalbancziam «←*kalbancziu*» *Petru aptu badzius Egltas Toiau nußengie Dwafia f: ing wißsus kure klaufe badzia*. WP 184_{r19}
Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus Sanctus super omnes, qui audiebant verbum. Apd 10,44

Ἐτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπέπεσεν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. Apd 10,44

Mt 2,1, Mt 2,9 bei Mt 2,13 versetai WP nusakomi dalyviniiais sakiniai su *kaip* arba su *tuojaus*, kuriuos graikiškame NT atitinka dalyviniai sakiniai su δὲ. Mt 2,9 versetui⁴² nusakyti WP parinktas dalyvinis sakinytis su *kaip*, plg.:

Je k a i p, i f c h k l a u f i k a r e l i ų a t f a i j a, J r f c h i f k a t f c h w a i g f d e k u r ė r e g e i j n a n t u f t e k e i j m a e i j a p i r m a i ų n, n e t i k f t a i j a s a n t w e t a s, k u r b u a w a i k e l i s
 WP 52_{v24}

Qui cum audissent regem, abierunt, et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra, ubi erat puer
 Mt 2,9

οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν καὶ ἰδοῦ, ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἑλθῶν ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον Mt 2,9

Mt 2,1 versetas WP pateikiamas dvejopai, skirtingi verseto raiškos būdai rodo sakinių panašumus su skirtingais vertimo originalais: WP 27_{v27, 28} sakinio raiška dviem gretiminiais laiko sakiniiais su *tuojau* + *datyvus absolutus* bei veiksmožodiniu laiko sakiniu su *kad* turi panašumų su atitinkamu senosios graikų NT verseto raiškos modeliu, plg.:

Tai toiau gimufam iam ing Betlehem, ka d attaija ia atlankitu fu dawanamis ane tris karelius ir garbintu ir pirmiaufei ineighi ing meftu Jerusalema WP 27_{v27, 28}

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως ἰδοῦ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα Mt 2,1

Kitu šio verseto užrašymo atveju WP pasirenkamas ne dalyvinis, o veiksmožodinis sakinytis su *kada*⁴³, plg.:

K a d a u f z g i m i s b u a J e f u s i n g b e t l e h e m f z i d ų φ. WP 49_{v29}

⁴² Plg. šio verseto raišką DP: *Kurie paklufse karālaus nuēie*. DP 58₁₀ *Ktorzy vstycha w βy Krolā poiechāli*. ³W 57₁₈

⁴³ Mt 2,1 versetas VEE ir BP nusakomas sakiniu su *kaip*, o DP ir JE – sakiniu su *kad*, plg.: *Kad vžgime IEžus Bethleeme Iudos dienofe Herodo Karalauis* JE 17₄; *G dy fie nārodzil IEžus w Bethleheme Iudkim we dni Heroda krolā* JE 17₅; *K A d vžgime Iefus Bethleheme Iudos dienofe Herodo karālaus* DP 57₄₁; *G dy fie nārodzil JEžus w Bethleheme Iudkim / we dni Herodā Krolā* ³W 57₁; *K A i p Iefus uβgimes buwa Bethleheme Szemeie Szidu / cziefu Herodo Karaliaus* BP I 148₃; *A K a i p Iefus včhgimes buwa Bethleem Miefte / Szemeie Szidu / cziefu Heroda Karalauis* VEE 21₁₀; *D a Jesus geboren war zu Bethlehem im jūdischen Lande, zur Zeit des Königs Herodes LB*

Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Jerosolymam Mt 2,1

Galima manyti, kad Mt 2,13 verseto raišką dalyviniu WP 52_{V1} sakiniu su *tuojaus* taip pat galėjo paveikti šio verseto raiškos senąja graikų kalba sakinio modelis, plg.:

Angels nefang pana Diewa, toiaus atftaius tennus ifschmintingemus prašapnų pafsirade Jefophu liepdams iam paiemus waikelin fu matinu ia eiti ing fžemį AEgiptų, WP 52_{V1}

Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum Mt 2,13

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν ἰδοὺ, ἄγγελος κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ λέγων, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον Mt 2,13

1.2.5.2. Nefinitiniai jungtukiniai laiko sakiniai DP

Lk 7,42 versetas DP perikopėse nusakomas nefinitiniu laiko sakiniu su *kad*. Nei su lenkišku originalu, nei su ankstesne lietuviškąja verseto užrašymo tradicija⁴⁴ nesusijusių neasmenuojamosios veiksmožodžio formos *neturintiėmus* parinktį galėjo kiek paskatinti verseto raiška klasikinėmis kalbomis, plg.:

Ir ir kad neturintiėmus kù vžmokét / atláido ábiėm: kùris tad tarp iu míli ii daugiafn. DP 476₁₉

A gdy oni nie mieli czym záplácić / odpusćit obiemá. Ktoryż tedy z nich milui ego wiecey? 3W 510₁₀

Non habentibus illis, unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eorum plus diliget eum Lk 7,42

μη ἐχόντων αὐτῶν ἀποδοῦναι ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. τίς οὖν αὐτῶν πλείον ἀγαπήσει αὐτόν Lk 7,42

Kita vertus, dalyviniu sakiniu su *kad* parinktį Lk 7,42 verseto raiškai laikyti Daukšai įprastu sakinio modeliu leidžia dar du panašios sandaros – V_{BUT}, *kad* V_{ES.L} PADALYVIS – sakiniai DP pamokslų sluoksnyje (494₁⁴⁵ ir 563₄₄⁴⁶), kuriuose neasmenuojamosios veiksmožodžio formos parinktos taip pat nepriklausomai nuo lenkiško originalo.

⁴⁴ Plg. šio verseto raišką veiksmožodiniais sakiniiais kituose šaltiniuose: *A kad netureio anis izg kur ažumokietu / atleyde abiem. JE 182₉; A gdy oni nie mieli czym plaćić / odpusćit obiemá. JE 182₉; Ir kai p anis netureia ko uβmoketi / padowanio abiem. BP II 297; O kai p anis netureia kù vβmokieti padowanio abiem. VEE 162[170]; Da sie aber nicht hatten, zu bezahlen, schenkte er's beiden LB Lk 7,42*

⁴⁵ Šio sakinio pateiktį žr. 30 išnašoje.

⁴⁶ Plg.: *Ir kad i eu iei fu kakant' ketwirtiėmus liėkiemus mėtamus / rōdiios kunigai kafu ia turėtu darif' DP 563₄₄ A gdy i u ż dochodziła czternaŝtego roku / rádźili ŝie káplani coby z nia czynić mieli 3W 610₄₃.*

2.2. Pozicija tekste

2.2.1. Laiko sakinyas kaip erdvinis pasakojimo orientyras

Laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais neretai atlieka išskirtinę funkciją pamokslų rinkiniuose – pamokslu adresatą jie pažindina su nauja erdvine teksto dislokacija⁴⁷, todėl laiko sakiniu su *kad*, su *kada* ar su *kaip* dažnai pradedama perikopė ar net visa knyga, plg. Mt 21,1 verseto poziciją⁴⁸ pamokslų ar Evangelijų knygoje:

† *K A i p* priſiartinoia Iefus ſu Apafſhtalais Ierufaleſp / ir ataiā Betphageſp / kalnop Aliwu / tada ſiunte ghis du paſiuntiniu ſawa BP I 1₄

† *A K a i p* priſiartinoia Ierufaleſp / jr ataiā Betphaieſp / kalnop Aliwu / tada Iefus nuſiunte du paſſiuntiniu ſawa VEE 1 [9]¹⁷

† *Ir k a d* priſiartinaija meſtap «←meſtep» Jeruſalemjr «←Jeruſalenn» atteija kiemap Beth= φ. WP 1r₆

Da sie nun nahe an Jerusalem kamen, gen Bethphage an den Ölberg, sandte Jesus seiner Jünger zwei LB

et cum adpropinquassent Hierosolymis et venissent Bethfage ad montem Oliveti tunc Iesus misit duos discipulos

Καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἤλθον εἰς Βηθφαγὴ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλεν δύο μαθητὰς.

Sugretinus aptariamųjų pamokslų rinkinių perikopėse vartojamų laiko sakinių struktūrą matyti, kad laiko sakiniu sukuriamas pragmatinis vaizdinys⁴⁹ katalikiškų tekstų rengėjams atrodė nepakankamai pabrėžiantis pasakojimo erdvės pokytį. Tam, kad pasakojimo adresatas lengviau suvoktų⁵⁰ mentalinį persikėlimą į perikopę apibūdinamą kitą pasakojimo laiko aprėptį, t. y.

⁴⁷ Supažindimo (*orientation*) funkciją atliekantys diskurso elementai dažniausiai įterpiami pasakojimo pradžioje (plg. Johnstone 2003:638). Pasakojimo grandinę pradedantys prieviksminiai sakiniai (*chain-grounding pre-initial clauses*) atlieka dvejoją – vietinės kataforos ir globalios anaforos – funkciją, pristatydami ir surišdami sakinių grandines į diskursą (Givón 2005: 180-181). Laiko sakiniai (kaip ir vietos bei būdo sakiniai) gali būti semantiškai ekvivalentiški vienam žodžiui (Thompson, Longacre, Hwang 2007:243-247), tuo jie skiriasi nuo kitos prieviksminių sakinių, kurie negali būti pakeičiami vienu žodžiu, grupės (plg. tikslo, priežasties, sąlygos, nuolaidos ir pan.) (ten pat, 243). Apie pradinėje sakinio pozicijoje esančius ir diskurso parametrus inicijuojančius prieviksminius sakinius (*adverbials clauses as topics*) žr. ten pat, 291.

⁴⁸ Kairiniu (∩) ir dešinienu (∩) kampiniais ženklais elektroniniuose perrašuose žymima perikopės pradžia ir pabaiga. Aptariamo laikotarpio pamokslų knygoje perikopės išskirtos stambesniu šriftu, o perikopės pradžia paryškinta dviem didžiosiomis raidėmis. Šis versetas dar cituojamas WP 124r₄, VEE 54[62]¹⁸ ir BP I 341₃.

⁴⁹ Apie pragmatines funkcijas ir vaizdinius žr. Fauconnier (1994: 3).

⁵⁰ Apie BP perikopių pradžioje esančius kiek kitokio pobūdžio pridėjimus (pvz., paaiškinančią frazę ar situaciją konkretizuojančius žodžius) ir jų pragmatines ir didaktines priežastis žr. Aleknavičienė (1999: 69-75).

biblinį laiką, reikėjo papildomos deiktinės laiko nuorodos⁵¹, kuria katalikiškos pakraipos pamokslų perikopėse tapo frazė *ANuo metu*, ryškiau pabrėžianti pasakojimo erdvės naujumą. Plg. Mt 21,1 verseto pateiktis laiko sakiniu su prieš jį einančia fraze *ANuo metu* DP, SP ir JE:

† *ANuo metu. Kad artinos Iežus Ierofolymosp* [...]: *tad Iežus nufiunte du mokitiniu* JE 53₈

† *W On czas: Gdy sie przybliżal Iežus ku Ieruzalē* [...]. *tedy Jezus posłał dwu ucźniow swoich* JE 53₁₄

† *ANuo metu: Kad artinos Jezus Ierofolimosp* [...]: *tad Jezus nufiunte du mokytiniiu* SP II 143₁₆

† *W On czās: Gdy sie prybliżal Jezus ku Ieruzalēm* [...]: *tedy Jezus posłał dwu ucźniow swoich* SP II 144₁₃

† *ANuo metu: Kad ártinos Ierofolimop* [...]: *tađ Iéfus nífiunte du mókitiniu* DP 1₆

† *C3áfu onego: Gdy sie przybliżali ku Jerufalēm* [...]: *Tedy Jezus posłał dwu ucźniow* ³W 1₆

Prieš perikopės laiko sakinį einanti ir jį papildanti, o kartais ir visą evangelinio sakinio struktūrą keičianti frazė *ANuo metu* į katalikiškus leidinius (pirmiausia į DP⁵², o vėliau ir į SP bei į JE) atkeliavo sekant leidinių lenkų kalba pavyzdžiu⁵³. Frazės *ANuo metu* pasirinkimą galėjo paskatinti panašios semantikos versetų atitikmenys klasikinėmis kalbomis (pvz.: Έν ἐκεῖναις ταῖς ἡμέραις ar *in illis diebus*), pradedantys tam tikrus Evangelijų skyrius. Plg., pavyzdžiui, Mk 8,1 verseto pradžia:

† *ANuo metu. Kad buwo dide minia fu Iežufu* / [...] *fuwadinis mo-kiitinius fawo / tare iemus*. JE 97₄

† *ONego czáfu: Gdy wielka rzeża byłá z Ieżufem* / [...] *wezawawby ucźniow swoich rzechl im*: JE 97₅

⁵¹ Informaciją apie tam tikrą elementą *t* laiku perteikiantys leksiniai dariniai laikomi erdvės nuorodomis / žymekliais (*space builders*), plg. Fauconnier (1994: 29-30).

⁵² Frazė *Anuo metu* pradedamos 98-ios iš 106 DP perikopių; įdomu tai, kad 13-oje iš jų ši frazė papildė laiko sakinį (pvz., Lk 2,22 versetas DP 426₃₀ pagal ³W 441₃₃ pavyzdį), o 3-ose keičia įprastinio evangelijos sakinio, išreikšto laiko sakiniu, sandarą: Mk 16,1 versetas DP 184₃₀ pagal ³W 193₁ pavyzdį perteiktas be konkretnesnes biblinės istorijos papasakojimo laiko detales atskleidžiančio laiko sakinio (plg. *cum transisset sabbatum*; Kāi διαγενομένου τοῦ σαββάτου); Lk 5,1 versete (DP 287₃₆ pagal ³W 295₁) *ANuo metu* vartojama vietoj pagrindinio dėmens, plg.: † *ANuo metu: Kad minios weržes ant Ieľaus* [...] † *W On czās: Gdy rzeża cįfnety fie ná Iežufa* [...] ir sakinius: † *BEt nuffidawe* [...] BP II 271₈; † *N ūfidawe potam* [...] VEE 91[99]₁₀; † *Staiafsi est tada* [...] WP 208₈₃; † *factum est autem* [...] ; Έγένετο δὲ [...] ; Lk 11,27 pateiktis DP 562₁₈ sekant ³W 609₁ eliminuoja visą sudėtinį prijungiamąjį laiko sakinį, kuris išlaikomas kitoje šio verseto pateiktyje † *IR tikos kad biloio Iefus miniump* [...] DP 392₄₂ † *Y Stálo fie / gdy mowil Iefus ku tľuβczam* [...] ²W14₁).

⁵³ *Anuo metu* DP atitinka Wujeko postilėje esančias frazes *C3áfu onego: Gdy...* (pvz.: ³W 1₅ ir DP 1₆), *ONego czáfu: Gdy...* (pvz.: ³W 336₁₆ ir DP 326₂₁), *W On czas...* (pvz.: ³W 197₄ ir DP 189₄).

†ANuo metu: Kad buwo minia dide fu Iefumi / [...] o fuwadines mokitinius sawis / biloio iemus. DP 297₄

†W On cžas: Gdy tluβcža wielka była z Jezusem / [...] wezwáwoβy ucžnie fwe / mowił im: ³W 305₈

†Ami cžefe / kúmetu buwa tenai daug βmoniu / [...] pawadines Iefus Pafiuntinius sawa / biloia ghiemus. VEE 95[103]₇

†Dienafsa anafsa kad wel pulkas βma: φ WP 216_{r4}

Zu der Zeit, da viel Volkes da war, [...] rief Jesus seine Jünger zu sich und sprach zu ihnen: Mk 8,1

in illis diebus iterum cum turba multa esset [...] convocatis discipulis ait illis Mk 8,1

†Ev ekéinaiis taīs h́mériis pálin pollou õχlou õntos [...] προσκαλεσάμενος ó Ήσους τους μαθητάς αυτού λέγει αυτοίς: Mk 8,1

2.2.2. Minimalus modelis – vien prijungiamuoju laiko sakiniu išreikšta perikopė

Pamokslų rinkiniuose perikopės buvo susijusios su liturginiu metų kalendariumi. Iš aptariamųjų pamokslų rinkinių *Wolfenbüttelio postilė* pasižymi kiek ypatingesniu perikopių pateikimo būdu⁵⁴. Joje nurodžius pamokslo sakymo laiką ir Biblijos atkarpos nuorodą⁵⁵ pati Evangelijos atkarpa cituojama gana taupiai: dažniausiai užrašoma (kartais net nepilnu sakiniu) pamokslą inicijuojančios perikopės sakinio pradžia⁵⁶, plg., pavyzdžiui, Mt 20,8 verseta: *Jr kada bua wakarās dienas anas* WP 160_{v19}.

BP, DP ir SP paprastai pateikiamos kiek ilgesnės pamokslą pradedančios perikopės. Bet kartais net ir DP pamokslas pradedamas labai trumpa perikope, plg. pamokslui⁵⁷ pradžią teikiančią Lk 2,21 verseta:

⁵⁴ Nors grafiniu teksto pateikimu WP seka spaudinių pavyzdžiu, bet perikopės joje pateikiamos kiek kitaip nei spausdintose lietuviškose 16 a. postilėse. WP dažnai pateikiamos tik tam tikrų versetų, išreikštų prijungiamaisiais laiko sakiniais pradžios. Tokie nepilnai užrašyti (turintys tik šalutinį dėmenį) perikopių sakiniai dėl jų aiškiai numanomos sandaros yra vertinami kaip šio tyrimo duomenų bazės dalis. Apie išskirtinį perikopių pateikimo būdą WP ir kitoje – Greserio postilėje ir apie WP šaltinius žr. Gelumbeckaitė (2000: 189–191).

⁵⁵ Pvz.: DENAN TRIVN †ICHMINGV=iun→) ICHMINtinGViu †←K) kurios iŋch fena trimis karelumis wadinna Eghum S paraŋcha S Math: Eglifta 2 cap: WP 49_{v25-28}.

⁵⁶ Pvz.: NEDEELIAN PIRMAN ADVENTTA EVANGELIVM SCHWENTV PARASCHE SCHWENTAS MATHE: EVANGELISTA 21 CAPITVLVM Ir kad priŋsartinaija meŋtap †←meŋtep) Jeruŋalem)Ir †←Je=rufalenn) atteija kiamap Beth= φ. WP 1_{r1-7}.

⁵⁷ Pamokslo sakymo proga: Ant dienos Náuuiu Metu Sákimas Bernardo S. DP 421₁₄₋₁₅. Šią perikopę lydi pastaba dėl trumpumo: IZGVLDIMAS. Glrdéiome paróðita labái trumpáis žódžeis díde fuŋŋimlilo flápte. Girdéiome priderama žódžiui nutrúmpintam) lekcy / kuri padáre Díewas ant žémes. DP 421₁₉₋₂₁

⌈*K A d̄ fukáko aštuonios dienos / idant butu bernėlis apbiáuſtitas / mine wārda io Iėfus.*⌋ DP 421₁₆

⌈*GDy ſie ſpėnyło oſm dni / áby bylo Džiećie brzezano / názvano imie iego IESVS.*⌋ ³W 435₃₅

To paties verseto citata pradedamas ir kitas DP pamokslas⁵⁸:

⌈*ANuo metu: kad fukáko aštuonios dienos idant butu bernelis apipiaufſtitas / prámintas wārdas io búwo Iėfus kurfái búwo prámintas nūg Angelo pirm neg ifcioie pradeios.*⌋ DP 53₁₈

⌈*W On c ž á s: G dy ſie ſpėniło oſm dni / áby bylo džiećie obrzezáne / názvano imie iego Iezus. Ktore bylo nazwane od Anyolá / pierwey nižli ſie w żywoćie pocželo.*⌋ ³W 53₁

Pastarųjų perikopių pateiktys, kaip ir daugumos kitų perikopių struktūra rodo, kad Biblijos citatas pamokslų rinkiniuose pradedantys prijungiamieji laiko sakiniai, turintys papildomą žymeklį, paskatinantį kalbėjimo situacijos konteksto interpretavimo procesą⁵⁹ net ir tų pačių pamokslų rinkinių perikopėse vartojami pagrečiui su kanoninį standartą atitinkančiu perikopės laiko sakiniu.

3. Lietuviško evangelinio sakinio tradicijos atspindžiai

3.1. Sugretinus universaliausius versetus: jungiamųjų žodžių *kaip / kada* (VEE, BP) ir *kad* (WP, DP, SP, JE) sinonimija

Tą pačią NT frazę perteikiančių laiko sakinių skirtinguose šaltiniuose skirtumai rodo jungiamųjų žodžių vartojimo polinkius. Kiekviename iš aptariamų šaltinių bent kartą cituojamų Biblijos versetų (iš viso jų 8), išreikštų bendrosios laiko reikšmės prijungiamaisiais jungtukiniais laiko sakiniams jungiamųjų žodžių sugretinimas rodo *kad / kaip* bei *kad / kada* sinonimiškumą (žr. 3 lentelėje pateiktą informaciją apie laiko sakinių prijungimo rodiklių vartojimo specifiką populiariausiuose pamokslų versetuose, o 4 lentelėje – bendrą gretinamąją šių duomenų suvestinę).

⁵⁸ Pamokslų sakymo proga: *Ant dienos Nauiu Metu Ewangelia ape Wießpaties apipiaufſtima. Luc. 2. Cap.* DP 53₁₅₋₁₇

⁵⁹ Apie kalbėjimo situacijos konteksto interpretavimo procesą paskatinančias priemones, tokias kaip *frame-shifting* ir *models of language processing* žr. Coulson (2001: 33–36).

Populiariausių NT eilučių raiška laiko sakiniai WP, BP, DP ir SP perikopėse bei VEE ir JE: bendrosios laiko reikšmės jungiamųjų žodžių parinkty

	Gr NT	Vulg	LB	WP	VEE	BP	DP	SP	JE
Mt 8,1 ⁶⁰	infi-nit.	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Jr kad</i> 68v ₃₃	<i>AKaip</i> 27 ₁₇	<i>Kaip</i> I 183 ₄	<i>ANuo metu:</i> <i>kad</i> 73 ₈	<i>ANuo metu.</i> <i>Kad</i> I 234 ₃	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> 24 ₁₃
Mt 13,25	infi-nit.	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>ir kad</i> 77r ₂₅	<i>Akaip</i> 31 ₆	<i>A kaip</i> I 205 ₇	<i>O kad</i> 82 ₃₂	<i>A kad</i> I 281 ₅	<i>A kád</i> 28 ₂₀
Mt 20,8	infi-nit.	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Jr kada</i> 81v ₁₈	<i>Akaip</i> 33 ₁₄	<i>A kaip</i> I 229 ₁₅	<i>O kad iau</i> 93 ₂	<i>A kad</i> I 317 ₁₄	<i>A kad</i> 33 ₄
				<i>Jr kada</i> 160v ₁₉					
Mt 21,1 ⁶¹	Καὶ ὅτε	<i>et cum</i>	<i>Da</i>	<i>Ir kad</i> 1r ₆	<i>AKaip</i> 1 ₁₇	<i>Kaip</i> I 1 ₄	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> 1 ₆	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> II 143 ₁₆	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> 53 ₈
				<i>Ir kad</i> 124r ₄	<i>AKaip</i> 54 ₁₈	<i>Kaip</i> I 341 ₃			
Lk 2,42	Καὶ ὅτε	<i>et cum</i>	<i>nd da</i>	<i>Jr kad</i> 55r ₃₁	<i>Akaip</i> 23 ₂₀	<i>A kaip</i> I 160 ₆	<i>KAAd iau</i> 63 ₂₀	<i>KAAd</i> I 195 ₃	<i>Kad</i> 20 ₅
Lk 8,4	infi-nit.	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kad</i> 83v ₁₄	<i>AKaip</i> 37 ₁	<i>Kaip</i> I 239(238) ₄	<i>ANuo metu:</i> <i>kad</i> 97 ₁₅	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> I 338 ₃	<i>ANuo metu:</i> <i>Kad</i> 35 ₁
Lk 11,24	Ἦταυ	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>Kad</i> 107v ₅	<i>Kada</i> 48 ₁₀	<i>Kada</i> I 291 ₁₀ <i>KAda</i> I 301 ₁₂	<i>Kad</i> 118 ₅	<i>Kad</i> II 43 ₂₀	<i>Kad</i> 46 ₄
Lk 11,27 ⁶²	infi-nit.	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kad</i> 108r ₁₅	<i>Kaip</i> 48 ₁₉	<i>Kaip</i> I 292 ₂	<i>Kad</i> 118 ₁₁	<i>Kad</i> II 44 ₆	<i>Kad</i> 46 ₂₄

⁶⁰ Mt 8,1 cituojamas 2.2.1. skirsnėje.

⁶¹ Mt 21,1 cituojamas 2.2.1. skirsnėje.

⁶² Lk 11,27 cituojamas 2.2.1. skirsnėje.

Bendrosios laiko reikšmės jungiamųjų žodžių parinktys WP, BP, DP ir SP perikopėse bei VEE ir JE laiko sakiniuose: populiariausių NT eilučių raiškios gretinamoji suvestinė

	Gr NT	Vulg	LB	WP	VEE	BP	DP	SP	JE
Mt 8,1; Mt 13,25; Mt 20,8; Mt 21,1; Lk 2,42; Lk 8,4; Lk 11,27	καὶ ὅτε (2x) infinutin. (5x)	cum (7x)	da (7x)	kad (7x) kada (2x)	kaip (8x)	kaip (8x)	kad (8x) ANuo metu (1x)	kad (7x)	kad (7x)
Lk 11,24	ὅταν (1x)	cum (1x)	wenn (1x)	kad (1x)	kada (1x)	kada (2x)	kad (1x)	kad (1x)	kad (1x)

Iš 3 ir 4 lentelėse pateiktų duomenų matyti, kad laiko sakinių su *kaip* (VEE, BP) ir su *kad* (WP, DP, SP, JE) vartojimas tai pačiai NT frazei rodo šių jungiamųjų žodžių sinonimiškumą, plg. Mt 13,25 verseto pradžią skirtinguose šaltiniuose:

A kád miegoio žmones / ataio neprietelus io JE 28₂₀

A gdy ludzie spali / przybedł nieprzyiáciel iego JE 28₂₁

A kad miegoio žmones, ataio neprietelus io SP I 281₅

A gdy ludzie spáli / przybedł nieprzyiáciel iego SP I 282₆

kad žmones miegoio / atéio priéfakis io DP 82₃₂

A gdy ludzie spáli / przybedł nieprzyiáciel iego ³W 84₄₀

A kaip žmones miegoia / ataia neprietelius io BP I 205₇

A kaip žmones miegoia / ataia neprietelis io VEE 31[39]₆

ir kad ušmiga β: atta: nep: φ. WP 77_{r25}

Da aber die Leute schliefen, kam sein Feind LB Mt 13,25

Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius Mt 13,25

ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς
Mt 13,25

Sinonimišką jungiamųjų žodžių *kada* ir *kad* vartoseną laiko sakiniuose rodo tų pačių NT frazių pateikimas VEE ir BP sakiniams su *kada*, o WP, DP, SP ir JE – sakiniams su *kad* (originaluose juos atitinka laiko sakiniai su le. *gdy*, gr. *ὅταν*; lot. *cum*; vok. *wenn*), plg. Lk 11,24 verseto raišką:

Kad nešifas dwašas iβeyt iz žmogaus / waykšbioia per wietas faušas JE 46₄

Gdy duch nieczyłty wynidzie od człowieka; chodzi po mieyfcách bez wodnych. JE 46₇

kad nešifas dwašas iβeyt iz žmogaus, waykšcioia per wietas faušas
SP II 43₂₀

G d y d u c h n i e c z y s t y w y n i d z i e o d c z ł o w i e k á ; c h o d z i p o m i e y f c á c h b e z w o d n y c h . SP II 45₁₀

K a d i z a g t ô i i d w a f i á i b é i t n ũ g ž m ô g a u s / w á i k ŝ t i n é i e p e r w i e t á s b e w a n e n é s / i é ŝ k o d a m a á t i l f i o . DP 118₅

G d y n i e c z y s t y d u c h w y n i d z i e o d c z ł o w i e k á / p r z e c h o d z i p r z e z m i e s c á b e z w o d n e W 125₁₁

K a d a n e c z i f t a D w a f e i f c h e i t n o g ŝ m o g a u s / t a d a w a i k ŝ c z o i j p o ŝ a u f a s w i e t a s BP I 291₁₀

K A d a n e c z i f t a D w a f f e i f c h e i t i f c h ŝ m o g a u s / t a d a w a i k ŝ c h c z o i j p o ŝ a u f a s w i e t a s BP I 301₁₂

K a d a n e c z i f t a D w a f f a i f c h e i t i n ũ g ŝ m o g a u s / t a d a w a y k ŝ c z o i a p o ŝ a u f a s w i e t a s VEE 48[56]₁₀

k a d n e c z i f t a D w a f i a i f c h e i t i n o g ŝ m a g a u s [...] T a d a g h i s w a i k ŝ c z i a i j a w e t a m i s n e ŝ c h l a p i a m i s «←n e ŝ c h l a i a» ŝ a u f a m i s WP 107_{v,5}

W e n n d e r u n s a u b e r G e i f t v o n d e m M e n s c h e n a u s f e r e t , ŝ o d u r c h w a n d e l t e r d ũ r r e ŝ t e t e , ŝ u c h t r u g e , LB Lk 11,24

C u m i n m u n d u s s p i r i t u s e x i e r i t d e h o m i n e , p e r a m b u l a t p e r l o c a i n a q u o s a Lk 11,24

Ὁ τ α ν τ ὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέληθῆ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων Lk 11,24

3.2. Sugretinus retesnius versetų vartojimo atvejus

3.2.1. BP perikopių sakiniai su *kad* / *kada*

Laiko sakiniai su *kad* BP perikopėse vartojami tik perteikiant Jn 10,4 ir Jn 15,26 versetus. Šie sakiniai įdomūs tuo, kad BP perikopėje išlaikoma VEE laiko sakinio struktūra, tik *kada* pakeičiamas į *kad*, plg.:

I r k a d i f c h l e i d z a w i s ŝ a w a / e i t p i r m a i u BP II 159₁₀

I r k a d a i f c h l e i d z a w i s ŝ a w a / e i t i p i r m a γ ũ VEE 80[88]₉

u n d w e n n e r ŝ e y n ŝ c h a f f h a t a u f l a ŝ s e n , g e h e t f u r y h n h y n n LB Jn 10,4

C u m p r o p r i a s o m n e s e m i s e r i t , a n t e e a s v a d i t Jn 10,4

ὅ τ α ν τ ὸ ἴδια πάντα ἐκβάλη, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται Jn 10,4⁶³

Sugretinus Jn 15,26 verseto raišką skirtinguose šaltiniuose matyti, kad nepaisant dvejetainio jungiamojo žodžio parinkties (VEE – *kada*, o WP, BP, DP – *kad*) visur nuosekliai pasikartoja beveik vienodas laiko sakinio modelis, identiškas dar WP užfiksuotajam, plg.:

K a d á t é s p a l i k ŝ m i n t o i e / k u r i á a ŝ a t f i u s i u i u m u s n ũ g T é w o D w a f i a t i é ŝ o s / k u r i i i n ũ g T é w o i b é i t / i r l ũ d i m a i ž d ũ s a p e m a n é DP 231₂₂

⁶³ Dar plg. šio verseto raišką DP: *I r k a d ŝ a w a f e s a w i s i ŝ l a i d z e / p i r m ' i u e i t* DP 245₁₀ *A g d y w a f n e o w c e w y p u ŝ c i / p r z e d n i m i i d z i e* ³W 253₁₉

G dy przyjdzie poćiebyćiel / ktorego ia wam pośle od Oycá / Duchá prawdy / ktory od Oycá pochodzi / on świádecstwo wyda o mnie^{3W 239,49}
K A d ateis palinkfmintoghi / kure afch iumus atfiufiu nog Tiewo / Dwafse Tiefos / kuri nog Tiewo ifcheit / ta liudis apie mane. BP II 120₄

K A d a ateis palinkfmintoghi / kure efch yumus atfiufiu nũg Tiewa Dwafse teifibes / kuri nũg Tiewa ifcheit / ta ludys apie mane. VEE 75[83]₃

K a d ateis linkfmintaija kurų efch atfiunfiu iumis nog tewa Dwafių tiefas, kuri nog tewa ifcheiti, tai ludimų dos ape mane. WP 180_{v24}

K a d atais linkfmintaija kurų WP 177_{r30}

W e n n aber der Tröfter komen wird, welchen ich euch senden werde vom Vater, der Geist der wahrheit, der vom Vater ausgehet, der wird zeugen von mir. LB Jn 15,26

C u m autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me Jn 15,26

Ό τ α ν ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· Jn 15,26

Jn 20,19 eilutę nusakančią BP II 41₅ sakinio su *kada* ir VEE 63₁₂ sakinio su *kaip* leksinės struktūros pateikimo skirtumai rodo skirtingus vertimo šaltinius – BP išverstas laikantis atitinkamo LB sakinio modelio, o VEE – Vulgatos, o galbūt ir tarpinio lenkiško šaltinio, plg.:

O Wakara tos paczios Sabbatos / k a d a Pafiuntinei fuffirinka / ir duris uŕbrakintos buwa del baimes Szidu / ateia IEFus / ir ftoiewia tarp iu / ir tare iumpi / BP II 41₅

Am abend aber deffelbigen Sabbaths, da die Iünger versamlet und die thür verschlossen waren, aus furcht fur den Jüden, kam Ihefus, und trat mitten ein, und spricht zu jnen, LB Jn 20,19

*A K a i p p o t a m wakarar buwa toie dienioe Sabbatas / ir duris buwa uŕchrankintas / kur buwa pafiuntinei fuffirinke diel baymes Szidu / ateia Iefus / ir ftoioŕe wi d u i y ũ*⁶⁴ / *ir tare yumpi /* VEE 63[71]₁₂

⁶⁴ Plg. dar verseto raišką JE ir DP – atkreiptinas dėmesys į frazės *ir ftoiois widuy iu* sutapimą VEE ir JE, plg.: ANuo metu. *K a d wakarar buwo dienoy auoy pirmoy pa Subatay / ir duris buwo aŕurakintos / kur buwo mokitiniey fuffirinki del baymes židu / ataio Iežus ir ftoiois wi d u y iu / ir tare iemus.* JE 66₂₀ ONego cŕaŕu: *G dy wieczor był dniá onego / pieruŕwego po ̕ábacie / a drŕwi były zamknione / kedy ucŕniowie byli ŕ gromadzeni dla boiaŕni ŕydow: przybedł IEžus y ŕtánał w poŕŕr3odku / y rŕekl im* JE 66₂₄; ANuo metu: *k a d wakarar buwo diena pirma páŕkni Súbata / ir dúriŕ búwo uŕrakintos / kur búwo mókinei fuffirikes drin' báimes Židu. Atėio Iežus / ir ftoiois widurie iu / ir tare iemus:* DP 201₁₅ W On cŕás: *G dy wieczor był dniá onego pieruŕwego po Soboćie / á drŕwi były zamknione / kedy byli ŕwolennicy ŕgromádzeni dla boiaŕni ŕydow. Przybedł IEžus y ŕtánał w poŕr3odku / y rŕekl im:* ^{3W 209}₁₈

A gdy był wieczór dnia onego pierwszego po sabacie, a drzwi były zamknięte, gdzie byli uczniowie zgromadzeni dla bojaźni żydowskiej, przyszedł Jezus i stanął w pośrodku nich, i rzekł im: Gdn Jn 20,19⁶⁵

Jr kada bua wakaras dienas anas φ. WP 160v₁₉

Cum esset ergo sero die illa prima sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli propter metum Iudaeorum, venit Iesus et stetit in medio et dicit eis: Jn 20,19

Οὔσης οὖν ὀψίας τῆ ἡμέρας ἐκείνη τῆ μιᾷ σαββάτων καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον καὶ λέγει αὐτοῖς· Jn 20,19

3.2.2. VEE laiko sakiniai su *kuometu* ir jų atitikmenys WP, BP, DP ir SP perikopėse

WP, DP ir JE laiko sakiniai su *kuometu* nevartojami. Laiko sakinių su šiuo jungiamuoju žodžiu esama BP ir SP pamoksluose. Laiko sakiniai su *kuometu* vartojami VEE, bet BP perikopėse vietoj lauktino sakinio su *kuometu* pasirenkami laiko sakiniai su *kada* arba nefinitinis bejungtukis laiko sakiny (žr. 5 lentelę). Pavyzdžiui, nusakant Lk 8,13 versetą⁶⁶ BP perimama VEE sakinio struktūra, tik *kuometu* pakeičiamas *kada*, plg.:

Potam kuri ant olos / tie ira / kurie kada ifchgirft / prijm / fu linxfmibe šodi BP I 241₄

Tie potam kurie ant ūlas / tie jra / kurie k ū m e t u ifchgirft prighima fu linxfmibe šodi VEE 37[45]₂₃

Die aber auff dem Fels, find die, Wenn sie es hören, nemen sie das Wort mit freuden an LB Lk 8,13

Qui autem supra petram: qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum Lk 8,13

οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας οἱ ὅταν ἀκούσωσιν μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον Lk 8,13

⁶⁵ BrzB pateiktas kiek kitoks sakinio modelis, plg.: *A t a k d y wieczór był dnia onego pierwszego tegodniowego, a drzwi były zamknięte tam, gdzie się byli zebrali zwolennicy dla bojaźni żydowskiej, przyszedł Jezus i stanął w pośrodku, a rzekł im:* Jn 20,19

⁶⁶ Plg. šio verseto raišką katalikiškuose leidiniuose: *Nes kurie ont volos / kurie kad iżgirtá / fu džiaugfmu priima žodi* JE 36₂₃; *Ktorzy zaś ná opoke / či gdy vslyba / z wefelem przyimuia flowo* JE 36₂₃; *Kurie wel ont volos, tie ira kurie kad iżgirta, fu džiaugsmu priimo žodi* SP I 338₁₉; *Ktorzy zaś ná opoke, či gdy vslyba, z wefelem przyimuia słowo:* SP I 340₄; *Kurie wel aní ūlós: tie yra kurie kad iżgirta / fu džieugfmú priima žodi* DP 97₃₂; *Ktorzy zaś ná opoke / či ja / ktorzy gdy vslyba / z wefelem przyimuia flowo* ³W 99₁₃.

Kiek laisviau BP (net dviem variantais – su *kad* ir su *kada* vietoj VEE vartojamo *kuometu*) užrašyta Jn 16,13 eilutė⁶⁷, plg.:

Kad ateis Dwafe tiefos / ta ius ing wiffa tiefa wes. BP II 139₁₃

Bet kada ateis ana dwaflia Tiefos / ta wes ius ing wiffoke tiefa. BP II 81₁₂

Kūmetu potam atais ana Dwaffia Teifibes / ta wes yus ing teifibe wiffoke. VEE 69[77]₂₄

Wenn aber jener, der Geist der warheit komen wird, der wird euch in alle warheit leitten. LB Jn 16,13

Cum autem venerit ille, Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem Jn 16,13

ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀλήθειᾳ πᾶσῃ Jn 16,13

5 lentelė

Laiko sakinių su *kuometu* vartojimas VEE ir jų atitikmenys WP, BP, DP, SP pamokslų perikopėse bei VEE

Laiko sakinio raiška	WP	VEE	BP	DP	SP	JE
Lk 5, 1	<i>kad</i> 208 _{r3}	<i>kuometu</i> 91 ₁₀	<i>kada</i> II 271 ₈	<i>kad</i> 287 ₃₆	-	<i>kad</i> 93 ₂
Lk 8,5	<i>padalyvio bejungtukis</i> 83 _{v14}	<i>kuometu</i> 37 ₃	<i>padalyvio bejungtukis</i> I 239(238) ₇	<i>kad</i> 97 ₁₈	<i>kad</i> I 338 ₅	<i>kad</i> 35 ₈
Lk 8,13	-	<i>kuometu</i> 37 ₂₃	<i>kada</i> I 241 ₄	<i>kad</i> 97 ₃₂	<i>kad</i> I 338 ₁₉	<i>kad</i> 36 ₂₃
Jn 16,13	-	<i>kuometu</i> 69 ₂₄	<i>kada</i> II 81 ₁₂ <i>kad</i> II 139 ₁₃	<i>kad</i> 215 ₂₆	-	<i>kad</i> 74 ₁₈
Mk 8,1	<i>kad</i> 216 _{r4}	<i>kuometu</i> 95 ₇	-	<i>kad</i> 297 ₄	-	<i>kad</i> 97 ₄

3.2.3. VEE laiko sakinio leksikos atspindžiai DP, SP

VEE užfiksuoto sakinio modelio poveikį SP perikopių laiko sakiniams sunkiau įžvelgti, nes paprastai SP perikopės laiko sakiniu kartojamas DP perikopės sakinio modelis. Tik keliais atvejais SP perikopių laiko sakinio leksinė sudėtis ryškiau skiriasi nuo verseto atitiktens DP ir labiau sutampa su atitinkamu VEE sakiniu, pvz.:

A kad ieio ing Kapharnaum / ataio iop šimtinikas prasidamas io ir bilodams. JE 25₅

⁶⁷ Plg. šio verseto raišką katalikiškuose leidiniuose: *A kad atais Dwafia ana tiefos / ifmokis ius wifos tiefos* JE 74₁₈ *Lecz gdy przysidzie on Duch prawdy/ nauczy was wbelkiey prawdy.* JE 74₁₈ *Bet kada ateis Dwasia anoi tiefos / ifmokis ius wiffokios tiefos.* DP 215₂₆ *Ale gdy przysidzie Duch on prawdy/ nauczy was wbelkiey prawdy.* ³W 224₅

A g d y wβedł do Kápharnaum / przyβedł do niego Rotmistrz proβac go / y mowiac: JE 25₉

A k a d ieio ing Kapharnaum, ataiο iοp śim t n i k a s praśidamas iο ir bilódamas. SP I 235₁₇

Y g d y wβedł do Káphárnaumá, przyβedł do niego rotmiśtrz, proβac go, y mowiac. SP I 235₁₇

Ir k a d iēio íng Kapharnáum atēio iοp Ráthmístras praśídamas ii / ir bilódamas: DP 73₁₇

Y g d y wβedł do Cápernaum / przyβedł do niego Rotmistrz proβac go / y mowiac ³W 74₉

Akaiρ IEFus ieia ing Capernaum / ateia iοp ſchimtินิกas / praſchidams ghi ir bilodams BP I 184₈

Akaiρ Iefus yeia ing Capernaum / ateia iοp ſchimtินิกas / praſchidams ghy / ir bilodams VEE 28[36]₃

Da aber Jhefus eingieng zu Capernaum, trat ein Heubtman zu jm, der bat jn. LB Mt 8,5

Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum centurio rogans eum Mt 8,5

Εἰσελθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς Καφαρναοῦμ προσῆλθεν αὐτῷ ἐκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν Mt 8,5

3.2.4. DP / SP laiko sakinio leksikos atspindžiai JE

Laiko sakiniais išreikštų identišku versetų kalinės sandaros sugretinimas taip pat rodo ankstesnių lietuviškų šaltinių įtaką. Įdomiu pavyzdžiu gali būti Mt 20,8 ir Mt 13,26 versetų raiška tiriamųjų šaltinių perikopėse, aiškiai parodanti, kad JE nuorašų šaltiniais buvo ir DP, ir SP. Plg. JE sakinius su dubletiniais sinonimais *wakaras ataiο (wełu buwo)*

A kad wakaras ataiο (wełu buwo) taria Wieβpats winiβios vžweyždetoiuu fawo. JE 33₄

A g d y wieczior przyβedł, rzekł Pan winnice spráwcy ſwemu: JE 33₃

A kad wakaras ataiο taria Wieβpats winičios, vžweyždetoiuu fawo. SP I 317₁₄

A g d y wieczior przyβedł, rzekł Pan winice sprawcy ſwemu. SP I 319₅

O k a d iau tápe wełú / táre Wieβpatis winičios rikáu{t}oiui DP 93₂

A g d y iuž był wieczior, rzekł Pan winnice sprawcy ſwemu. ³W 94₂

A k a i ρ wakaras buwa / biloia Wiefchpatis Winiczos fawa ſcheforaufp BP I 229₁₅

A k a i ρ wakaras buwa / biloya Wiefchpatis Winiczas fawa ſcheforaufp VEE 33[41]₁₄

Jr k a d a wakaras bua φ WP 81v₁₈

Jr k a d a bua wakaras dienas anas WP 160v₁₉

Da es nun Abend ward, sprach der Herr des Weinberges zu seinem Schaffner Mt 20,8

cum sero autem factum esset dicit dominus vineae procuratori suo Mt 20,8

ὁψίας δὲ γενομένης λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ· Mt 20,8

bei *vžaugo iżdigo*:

A kad vžaugo iżdigo žole / ir wayfiu padare / tadu pafirode ir kukaley. JE 28₂₅

A gdy urosła trawa / y owoc uczyniła: tedy sie pokazal y kakol. JE 28₂₆

A kad vžaugo žole, ir wayfiu padare, tadu pafirode ir kukaley. SP I 281₇

A gdy urosła trawa, y owoc uczyniła: tedy sie pokazal y kakol. SP I 282₈

Ir kad iżdigo žoles ir wâifiu padâre / tad parodes ir kukâlei DP 82₃₄

A gdy wyrosło ziele / y owoc uczyniło tedy okazał sie y kakol. ³W 83₄₂

A kaip belmũ paauga / ir waiifiu atnesche / tada radofi teipaieg ir kukalei. BP I 206₂

A kaip belmũ paauga / ir waiifiu atnesche / tada radofi taipaieg ir kukalei. VEE 31[39]₇

Da nun das Kraut wuchs und Frucht brachte, da fand sich auch das Unkraut. LB Mt 13,26

cum autem crevisset herba et fructum fecisset tunc apparuerunt et zizania Mt 13,26

ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια

3.2.5. Laiko sakiniai su *kiek kartų*

Senuosiuose lietuviškuose raštuose žodžių samplaika *kiek kartų* buvo vartojama šalutiniuose laiko sakiniuose kaip veiksmo laiko neapibrėžtumą ar atsitiktinį arba pasikartojantį veiksmo dažnumą⁶⁸ paryškinantis prijungimo rodiklis. Laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimas nagrinėjamų pamokslų rinkinių pagrindiniame tekste labai menkas (nuo ~0,4% iki ~1,4% sakinių su *kad / kada / kaip / kuometu* visumos atžvilgiu), dar retesnis šių sakinių vartojimas perikopėse: ir implicitinėse (Šventąjį Raštą cituojančiose) ir explicitinėse (atpasakojančiose tam tikrą Šventojo Rašto versetą) perikopėse laiko sakiniai su *kiek kartų* sukuriami tik nusakant *1 Kor 11,25-26* eilutes. Šių versetų raiškai skirtinguose šaltiniuose pasirinktas identiškas raiškos modelis rodo evangelinio teksto tradiciją, plg.:

Tatái {darikit} kiek kartų gêrfite ant' atminimo mâno. DP 141₃₅₋₃₆

⁶⁸ Apie *Contingency* žr. Kortmann (1997: 85).

To cžynćie i l e k r o ć b e d ź i e ć i e p i ć n á p á m i a t k e m o i e . ³W 148₁₀₋₁₁
Tatai dariket / k i e k k a r t u t a g e r f i t e / a n t m a n a a t m i n i m o . BP I 359₂
tai darrikite k i e k k a r t u w a l g i f i t e i r g i e r f i t e a n t a t m i n i m a m a n a WP
 284_{r9}

ir

K i e k k a r t u t i e g w á l g i f i t e d u o n u t u / i r k u p k u g i e r f i t e / f m e r t i W i e ś p a t e s
á p ś á k i f i t e . SP II 84₂₅₋₂₆
i l e k r o ć b e d ź i e ć i e t e n c h l e b i e d l i / y k i e l i c h p i l i ś m i e r ć P a r í f k a b e d ź i e ć i e
o p o w i a d a l i . SP II 84₂₅₋₂₆
K i e k k a r t u w a l g i f i t e d o n u t u i r i f c h k e l i k a g e r f i t e . f m e r t i w e ś p a t e s «←f»
f a k i f i t e i k a t t a i s . WP 130_{v13}

4. Apibendrinimas

WP, BP, DP ir SP perikopėse vartojami laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip(agi), tuojau, kiek kartų*. Aptariamų tekstų perikopėms labiausiai būdingi laiko sakiniai su *kad* (WP – 62,1%, DP – 97,1%, SP – 92,5%) ir sakiniai su *kaip* (BP – 68,6%). Laiko sakinių su *kaip* vartojimo dažnumas BP perikopėse sietinas su pamokslų rinkinių parengėjo ir redaktorių konfesine priklausomybe.

Pamokslų perikopėse vartojamų sudėtinių prijungiamųjų laiko sakinių dėmenys komponuojami pagal atitinkamo Biblijos verseto sakinio šaltinyje, iš kurio buvo verčiama ar nurašoma, struktūros modelį. Dažniausiai vartojami sakiniai su prepoziciniu šalutiniu dėmeniu. Prepoziciniai sakiniai glaudžiai siejasi su ankstesniu kontekstu, šią sąsają parodo prieš šalutinį dėmenį einantis sujungimo konektorius, išryškinantis reikiamas ankstesnės diskurso atkarpos prasmines ypatybes. Pamokslų perikopių laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais neretai tampa išskirtine pamokslą sudarančio pasakojimo dalimi, nes jie pažindina pamokslu adresatą su nauja erdvine pasakojimo dislokacija. Tokių funkcinių laiko sakinių išskirtinumą rodo jų pozicija pačiame tekste: laiko sakiniu su *kad / kada / kaip* gali būti pradėdama ne tik perikopė, bet ir visa knyga (plg. Mt 21,1 verseto pozicijas WP, VEE, BP I, DP). Laiko sakinio iškilumą rodo ir tai, kad visą perikopę gali sudaryti vien sudėtinis prijungiamasis laiko sakiny (plg. Lk 2,21 versetą DP 421₁₉₋₂₁ ir DP 53₁₈). Katalikiškos pakraipos pamoksluose perikopes pradėdantys laiko sakiniai neretai papildomi nauju diskurso elementu – fraze *ANuo metu*, teikiančia ryškesnę deiktinę nuorodą į kitą pasakojimo laiko aprėptį – į biblinės istorijos laiką (plg. Mt 21,1 verseto raišką DP 1₆, SP II 143₁₆, JE 53₈).

Šalutinio sakinio struktūroje jungiamasis žodis paprastai užima kraštinę poziciją, bet Lk 5,8 ir Mt 2,3 versetai VEE, BP, DP ir JE nusakomi laiko sakiniai su absoliutiniu demonstratyvu *tatai* pirmoje šalutinio dėmens pozicijoje

ir jį lydinčiu *kaip / kad* antroje. Lyginimas su galimais pirminiais ir tarpiniais originaliais rodo, kad tokį sakinio modelį lietuviškuose tekstuose galėjo nulėmti lotyniško teksto pavyzdžiu susikurtas lenkiškas atitikmuo – sakinys su *co gdy* Bresto Biblijoje.

Tiriamųjų pamokslų perikopių laiko sakiniuose atliepiamieji žodžiai vartojami retai. Pagrindiniame dėmenyje vartojamas atliepiamasis žodis *tada / tad / tadu* paryškina sudėtinio sakinio dėmenų santykio binariškumą ir jais nusakomų veiksmų seką. Sekos betarpiškumui paryškinti laiko sakiniuose vartojamas atliepiamasis žodis *tuojau(s)*. Sakiniuose su interpoziciniu ar prepoziciniu šalutiniu dėmeniu aptinkama gretiminės jungiamojo ir atliepiamojo žodžių (plg. *tada kaip, tada kada*) vartosenos. Aptariamų šaltinių perikopėse pasitaiko *kad tad, kad tadağ, kad jau* samplaikų, kurias lėmė lenkiškų šaltinių įtaka.

WP perikopėse laiko sakiniai sudaromi su vieniniu *tuojau*, o DP perikopėse – su gretiminiu *tuojau kaip*. Kituose šaltiniuose identiško verseto raiškai parinktas jungiamasis žodis *kaip* leidžia sakinius su *kaip, tuojau kaip, tuojau* priskirti tam pačiam funkciniam tipui. Laiko sakiniams su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais dažniausiai įvardijamos teigiamos propozicijos. Laiko sakiniai su neiginiu retai vartojami ir pačiuose pamoksluose, o perikopėse – dar rečiau. Neigiamas prepozicinis šalutinis dėmuo žymi ne vien laiko, bet ir priežastinius ryšius. WP perikopėse esama įdomios sandaros specialų laiko santykį nusakančių sakinių su *kad*, lydimu prieveiksmiškos dalelytės *dabar* ir neiginio. WP ir DP perikopėse laiko sakinių su *kaip, tuojau, kad* tariniais kartais parenkamos ir neasmenuojamosios veiksmožodžių formos. Tokia vartosena siejasi su atitinkamų Biblijos versetų raiška klasikiniemis kalbomis.

Identiškų versetų raiškos sugretinimas rodo lietuviško evangelinio sakinio tradicijos tąsą. Tos pačios konfesijos pamokslų rinkinių autorių perikopėse matyti ryškus polinkis pasirinkti laiko sakinių su tuo pačiu jungiamuoju žodžiu (pavyzdžiui, iš VEE į BP perkeliama laiko sakinio su *kaip* modeliai, o iš DP į SP ir į JE – laiko sakinio su *kad*), o neretai ir verseto raiškos laiko sakiniu modelio visumą ar tam tikrą leksikos dalį.

5. Išvados

Skirtinguose šaltiniuose identiškus Biblijos versetus perteikiančių laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais gretinamoji analizė padeda nustatyti konkrečios gramatinės formos ar morfosintaksinės struktūros pasirinkimo sąsają su ankstesniais kitakalbiais ar lietuviškais šaltiniais ir pragmatinėmis tam tikro laiko sakinio modelio vartojimo aplinkybėmis. Tokia gretinamoji analizė patvirtina ankstesniuose tyrimuose nustatytą lietuviško Evangelijų teksto tradicijos egzistavimą:

- VEE užfiksuoto laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais modelio gana nuosekliai laikomasi BP: dauguma BP laiko sakinių su *kaip*, *kada* ir *kad* identiški atitinkamas NT frazės perteikiantiems VEE sakiniams – jiems dažniausiai būdinga bendra gramatinė ir leksinė struktūra, įskaitant ir paties jungiamojo žodžio parinkimą;
- tarp laiko sakinių DP ir SP perikopėse ir JE egzistuoja sakinio modelio pasirinkimo ryšys. Nors DP pastebima gana ryški Wujeko postilės sakinių struktūros įtaka, bet esama atvejų, kai DP perikopės sakiniu pratęsiama VEE sakinio modelio tradicija, kuri perkeliama ir į SP. JE laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais modelis dažniausiai sutampa su atitinkamą NT eilutę perteikiančiu SP ar/ir DP sakiniu, o kartais greta pateikia skirtingus leksikos elementus, perimtus ir iš DP, ir iš SP.

Skirtingų šaltinių laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais struktūros sugretinimas rodo lietuviško Evangelijų teksto tradicijos egzistavimą ir tokias ankstesnio teksto įtakos vėlesniam kryptis:

VEE → BP
 VEE → DP → SP → JE
 DP → SP / JE
 DP → JE
 SP → JE.

WP, BP, DP ir SP perikopių laiko sakinių struktūros lyginimas su lotynišku ir senosios graikų kalbos NT tekstu rodo netiesioginę klasikinių kalbų įtaką BP ir DP laiko sakiniams. Netiesioginiai Lutherio versto Biblijos teksto atspindžiai matomi VEE ir BP laiko sakinių struktūroje. DP ryški biblinio sakinio lenkų kalba įtaka. Išskirtinė kai kurių laiko sakinių struktūra (pvz., nekraštinė jungiamojo žodžio pozicija) parodo nagrinėjamų šaltinių (pvz., VEE) teksto sąsajas su galimais tarpiniais originalais (pvz., Bresto Biblija).

Šaltiniai

²W; ³W = [Wujek, Jakub. 1582; 1590.] *Postilla Catholica Mnieyza. Przez D. Iakuba Wvyka ... W Krakowie, 1582; 1590, – Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, parengė J. Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

BP = [Bretkūnas, Jonas. 1591.] *Postilla Tatai eſti Trumpas ir Praftas Iſchguldimas Euangeliu ... Per Iana Bretkuna ... Karaliaucziuiė*. Faksimilinis leidimas: *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. BP konkordanciją Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą“ 1997 metais parengė Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojai Ona Aleknavičienė, Saulius Ambrasas, Ričardas Petkevičius ir Vytautas Zinkevičius.

- BrzB = [Biblia Brzeska, 1563.] *Biblia Brzeska Nowego Testamentu on-line*. <http://biblia-online.pl/Biblia-Brzeska.html>
- DP = [Daukša, Mikalojus. 1599.] *Poftilla CATHOLICKA. Tái eſt: Ižguldimas Ewangeliu kiekiewienos Nedelos ir ſwetes per wiffús metús. Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZ{A} Kanoniſka Médniku / iz lékiſko pergúldita. Su walá ir daláidimu wíreufuiui. W Wilniui / Drukárnioi Akadémios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599, – Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos ſaltiniai, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000; *Elektroninis Daukšos Postilės tekstas*, parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė ir Ona Aleknavičienė; *Elektroninė tiesioginė ir atvirkštinė žodžių DP formų konkordancijos*, parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Ona Aleknavičienė ir Vytautas Zinkevičius, Vilnius, 2008. <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>*
- GdnB = [Biblia Gdanska. 1572.] <http://biblia-online.pl/Biblia-Gdanska.html>
- Gr NT= Naujasis Testamentas senąja graikų kalba. Cit. iš Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 31999.
- JE = Jono Jaknavičiaus 1647 metų *Ewangelie Polskie y Litewskie*, parengė Milda Lučinskienė, 2005, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LB = [Luther, Martin. 1545.] *Biblia: das ift: Die gantz e heilige Schrifft Deudfch. Auffſ' new zugerricht. D. Mart. Luth. ... Gedruckt zu Wittemberg / Durch Hans Lufft M. D. XLV. Prieiga internetu: <http://lutherbibel.net/>*
- MurzEMt = [Murzynowski, Stanisław. 1551.] *Evangelia Swieta Pana Iesus Christosa Vedle Matthæusza Swietego / z Greckiego Ięzyka na Polski przelozona I wykladem krotkim obiasniona. Przytem test przydana nauka czytania i pisania ięzyka Polskiego, ku tym Ksiegam i inszem pozyteczna [...]*, <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=107554>
- SP I = [Sirvydas, Konstantinas. 1629.] *PUNKTY KAZAN OD ADUENTU AŻ DO POSTV, Litewskim ięzykiem, y Polskim nápisáne Przez W. X. CONSTANTEGO SZYRWIDA... w WILNIE: W Drukárni Akademiey Societatis IESV, Roku 1629. Žr. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=94440>*
- SP II = [Sirvydas, Konstantinas. 1644.] *Punkty kazań na Post Wielki / językiem litewskim przez w.x. Constantego Szyrwida theologa Societatis Iesu napisane W Wilnie : w drukarni Akademii Societatis Jesu, Roku Páńskiego 1644. Žr. <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=992>*
- ŠvR = *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*. Vertė ST – Antanas Rubšys, NT – Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija, 1998. Žr. <http://biblija.lt>
- VEE = [Vilentas, Baltramiejus. 1579.] *Euangelias bei Epistolas [...] pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka Szodzia / per Baltramieju Willenta [...] Metu M. D. LXXIX*. Prieiga internetu: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=94562>
- Vulg = *Vulgata*. Cit. iš Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 31999.
- WP = [- -, *Wolfenbüttelio postilė*. 1573.] *Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573, Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat 1, Einleitung, Kommentar und Register 2*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, *Wolfenbütteler Forschungen* 118.1–2, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission, 2008. *Wolfenbüttelio postilė 1573*, elektroninis tekstas, parengė Jolanta Gelumbeckaitė, *Elektroninė tiesioginė ir atvirkštinė žodžių formų konkordancijos*, parengė Jolanta Gelumbeckaitė, Vytautas Zinkevičius. Prieiga internetu: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=37>

Literatūra

- Aleknavičienė, Ona. 1999. Ar Jono Bretkūno Biblija buvo jo *Postilės* redagavimo šaltinis? *Archivum Lithuanicum* 2, 11–50.
- Aleknavičienė, Ona. 2005. Jono Bretkūno *POSTILĖ* Lietuvoje: sklaidos istorija. *Jono Bretkūno POSTILĖ*, parengė O. Aleknavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 13–143.
- Aleknavičienė, Ona. 2008. Jono Bretkūno *Postilės* (1591) teksto istorija: perikopių redagavimo šaltiniai. *Archivum Lithuanicum* 10, 29–60.
- Ambrazas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bieńkowska, Danuta. 1992. *Styl językowy przekładu Nowego Testamentu Jakuba Wujka (na materiale czterech ewangelii)*, Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu Łudzkiego.
- Bukantytė, Eglė. 2007. *Martino Lutherio Naujojo Testamento (1522-1546) įtaka Jono Bretkūno Naujojo Testamento vertimui (1579-1580) sintaksės aspektu*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Coulson, Seana. 2001. *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Cristofaro, Sonia. 2005. *Subordination*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Cristofaro, Sonia. 2008. 'When' Clauses. *The World Atlas of Language Structures*. Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, and Bernard Comrie (eds.), Oxford, New York: Oxford University Press, 510–513. Prieiga internetu: <http://wals.info/chapter/126>.
- Drotvinas, Leonardas. 1968a. Sudėtinės prijungiamosios laiko konstrukcijos senesiuose lietuvių kalbos raštuose. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, *Kalbotyra* 19, 67–88.
- Drotvinas, Leonardas. 1968b. Laiko aplinkybės šalutinių sakinių prijungimo priemonės senesiuose lietuvių kalbos raštuose. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, *Kalbotyra* 19, 89–98.
- Fauconnier, Gilles. 2003. *Mental spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fraenkel, Ernst. 1947. *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2000. *Wolfenbüttelio postilė*, 1995. *Archivum Lithuanicum*, 2, 173–194. Prieiga internetu: http://www.lki.lt/LKI_LT/images/ar_lith/ALT-2visa.pdf
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2008. Nuo rankraščio iki kritinio komentuoto leidimo: senųjų lietuviškų tekstų editorikos problemos. *Wolfenbüttelio postilės* (1573) pavyzdys. *Kalbos istorijos problemos* 2, 366–400. Prieiga internetu: http://titus.uni-frankfurt.de/personal/gelumbeckaite/gelumbeckaite_kalbos_istorijos_problemos_2_2008_366_400.pdf
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2009. *Wolfenbüttelio postilė* (1573) kaip seniausia lietuviška antikos, viduramžių ir renesanso autorių antologija. *Literatūra* 51 (3), 66–80.

- Givón, Talmy. 2005. *Context as Other Minds: The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hengeveld, Kees. 1998. Adverbial clauses in the languages of Europe. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, ed. by Auwera, Johan van der, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 335–420.
- Hermann, Eduard. 1912. *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*. Jena: Frommansche Buchdruckerei.
- Johnstone, Barbara. 2003. Discourse Analysis and Narrative. *The Handbook of Discourse Analysis*, eds. Deborah Schiffrin, Deborah & Heidi E. Hamilton, Wiley-Blackwell: Blackwell Publishing, 635–649.
- Judžentis, Artūras, 2009. Ledesmos katekizmo lietuviško vertimo (1605) laiko ir sąlygos sakiniai. *Baltu filologija* 18 (1/2), 93–111.
- Judžentis, Artūras, Pajėdienė Jūratė. 2005. Mikalojaus Daukšos *Katekizmo* (1595) sudėtiniai prijungiamieji vietos ir laiko sakiniai. *Baltu filologija* 14 (1), 53–65.
- Kortmann, Bernd. 1997. *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Kortmann, Bernd. 1998. Adverbial subordinators in the languages of Europe, Auwera Johan van der, ed. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 457–561.
- Kwilecka, Irena. 2006. Biblia Brzeska – jej dzieje i znaczenie, *Nauka* 3, 111–121. Prieiga internetu: http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_306_08_Kwilecka.pdf
- Longacre, Robert E. 1998. *The Grammar of Discourse*, Second Edition. New York, London: Plenum Press.
- Ostrowski, Norbert. 2008. Istorinės morfologijos ir sintaksės mažmožiai. *Baltistica* 43(3), 463–473.
- Ostrowski, Norbert. 2009. Litewskie *dabar* ‚jeszcze; teraz‘. *Prace Baltystyczne* 4, 57–70.
- Pajėdienė, Jūratė. 2012. *Senosios lietuvių kalbos sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Pajėdienė, Jūratė. 2014. Laiko ribos sakiniai 16–17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse, *Baltu filologija* 23 (1), 81–104. http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/BaltuFilologija-XXIII_1_pdf
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Palionis, Jonas. 1979. *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. Vilnius: Mokslas.
- Polanyi, Livia. 2003. The Linguistic Structure of Discourse. *The Handbook of Discourse Analysis*, eds. Deborah Schiffrin, Deborah & Heidi E. Hamilton, Wiley-Blackwell: Blackwell Publishing, 265–281.
- Rosinas, Albertas. 2001. *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Smoczyński, Wojciech. 2007. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.

Thompson, Sandra A.,
Robert E. Longacre, and
Shin Ja J. Hwang. 2007.

Adverbial clauses. Shopen, Timothy (ed.). *Language typology and syntactic description: Complex constructions*. Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press, 237–300.

Vanek, Norbert. 2012.

Language-specific perspectives in reference to time in the discourse of Czech, English and Hungarian speakers. *Space and Time in Languages and Cultures*, ed. Luna Filipovič, Kasia M. Jaszczolt, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 135–156.

Jūratē Pajēdiene
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
juratepajediene@gmail.com

KOPSAVILKUMS

Laika paligteikumi ar vispārīgas laika nozīmes saistītātvārdiem 16.–17. gs. lietuviešu sprediķu perikopēs

Jūratē PAJĒDIENĒ

Rakstā sniegti salīdzinoša pētījuma rezultāti, kurā analizēti laika paligteikumi ar vispārīgas laika nozīmes saistītātvārdiem Volfenbiteles sprediķu grāmatā (WP, 1573), J. Bretkūna sprediķu grāmatā (BP, 1599), K. Sirvīda *Punktai sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1642) un perikopju tekstos: B. Vileta *Euangelijos bei Epiftolos* (VEE, 1579) un J. Jaknaviča *Ewangelie polskie i litewskie* (JE, 1647). Rezultāti sniegti, ņemot vērā leksiskas, gramatiskas un pragmatiskas īpatnības, kas parādās dažādos avotos, izsakot to pašu Bībeles pantu ar laika paligteikumiem. Salīdzinājums parāda sinonimitāti saikļu *kaip* (VEE, BP) un *kad* (WP, DP, SP, JE), kā arī saikļu *kada* (VEE, BP) un *kad* (WP, DP, SP, JE) lietojumā. Specifiskas gramatiskās formas vai morfosintaktiskās struktūras izvēle laika paligteikumos ir saistīta ar pragmatiskiem apsvērumiem noteiktu teikuma modeļu lietojumā. Analizēto laika paligteikumu salīdzinājums apstiprina hipotēzi par lietuviešu evaņģēlisko tekstu tradīcijas pastāvēšanu jau Volfenbiteles sprediķu grāmatas sastādīšanas laikā, kā tas jau bija izteikts agrākajos pētījumos. Analīze liecina par šādiem ietekmes virzieniem starp dažādiem tekstiem:

VEE → BP
VEE → DP → SP → JE
DP → SP → JE
DP → JE
SP → JE.

SUMMARY

Temporal Clauses with Conjunctions of the General Meaning of Time in the Pericopes of Lithuanian Sermons of the 16th-17th Century

Jūratė PAJĖDIENĖ

The article provides the results of a comparative study of subordinate clauses of time with conjunctions of the general meaning of time in pericopes of the texts of Wolfenbüttel's *Postilla* (WP, 1573), J. Bretkūnas' *Postilla* (BP, 1591), M. Daukša's *Postilla* (DP, 1599), K. Sirvydas' *Punktai sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1642) and the texts of B. Vilentas' *Gospels and Epistles* (VEE, 1579) and J. Jaknavičius' *Gospels* (JE, 1647). They are presented with a focus on lexical, grammatical and pragmatic peculiarities of expressing the same biblical verse by means of a temporal clause in different sources. The matching and diverging expressions of an identical verse in different sources enable a distinction of model sources of a foreign original and an earlier Lithuanian text. The comparison of expression of the most popular verses from the Bible by means of temporal clauses shows the synonymous use of the conjunctions *kaip* (VEE, BP) and *kad* (WP, DP, SP, JE) as well as *kada* (VEE, BP) and *kad* (WP, DP, SP, JE). The choice of a specific grammatical form or a morphosyntactic structure in temporal clauses is related to the pragmatical circumstances of the use of a certain sentence model. Various comparisons of temporal clauses of the sub-type under analysis uphold the existence of a Lithuanian evangelical text tradition already by the time of Wolfenbüttel's *Postilla* as established in earlier studies and reveal the following directions of influence of an earlier printed text on later ones:

VEE → BP

VEE → DP → SP → JE

DP → SP → JE

DP → JE

SP → JE.

HOW MUCH LITHUANIAN IS ENOUGH TO COMMUNICATE IN LITHUANIA?

Jogilė Teresa RAMONAITĖ
Lithuanian Language Institute

0. Introduction

Can there ever be “enough” of knowing of a language? This paper presents research on acquisition of Lithuanian as a second language that has been conducted focusing on foreigners that came to live in Lithuania after regaining the Independence in 1990. The aim was to study natural acquisition, however, when conducting the study, it soon became clear that most subjects available have had at least some formal teaching of Lithuanian. Nevertheless, the participants do live in Lithuanian language environment. According to the last census in 2011, Lithuania has a population of 3 million and even if knowledge of foreign languages has increased during the previous decade (78,5 %, in 2001 it was 70,6 %) with knowledge of English that has almost doubled (30,4 % and only 16,9 % in 2001¹), still, Lithuanian remains by far the most used language in the country. It is the only state language and therefore it is always used in official proceedings and also in environments that have another language as the “official” language of the institution, e.g. international companies, schools etc. Even in such places, Lithuanian is used in unofficial meetings, during coffee breaks, outside institution gatherings and alike. Therefore, being a foreigner and not knowing the language can lead to an isolation of various degrees.

Lithuanian as a second language for communication has been taught for more than twenty years now, starting at Vilnius University and gradually spreading to various higher education institutions and language schools. However, there has not so far been any comprehensive research on the actual acquisition nor is there a learner corpus to draw on². The study presented here was conducted in order to gather Lithuanian L2 data for various research aspects with the primary focus for now on the sequence of acquisition of the verb system. The whole study was conducted using a cross-sectional method

¹ Statistics are taken from the official 2011 report, found at https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima_ir_kalbu_mokejima.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a

² Certain single aspects of Lithuanian L2 acquisition have been looked at in some MA thesis in Vilnius university (Zakarauskaitė 2006, Zaleckaja 2010), motivated by didactic reasons Alešiūnaitė and her colleagues have studied phonetic acquisition by the speakers of Spanish (Alešiūnaitė et al. 2012).

and had 17 participants of various levels of acquisition. The participants are foreigners living in Lithuania who agreed to participate in the research because they were able to converse in Lithuanian at least to some extent. Focus on the verb has been chosen because a predicate, usually expressed by a verb, is the nucleus of any utterance, the center that the utterance is formed around (Ulvydas 1971: 7, Ambrasas and Morkūnas 1999: 695, Banfi and Bernini 2003: 70, Ambrasas 2006: 477) and it gives a great opportunity to look at the process of L2 acquisition. Comparing the verb forms used in participants' speech both in free talk and in prepared tasks allowed the acquisitional sequence of the Lithuanian verb system to be determined. The aim of this paper is to focus on the *basic variety* of Lithuanian L2. The term *basic variety* (BV) is taken from Klein and Perdue where they use it to describe "a well-structured, efficient and simple form of language" that is universally developed by adult second language learners, a stage in which L2 acquisition might cease (Klein and Perdue 1997: 301). Therefore, this paper analyzes a subset of six participants that are in the most initial stages, some of whose acquisition of Lithuanian seems to be fossilized, their predicate expression and the characteristics of predicate in the basic variety as well as before and after it.

1. Theoretical background

1.1. Second language acquisition

There are different possible ways of looking at language acquisition and this branch of linguistics has grown rapidly in the last fifty years. There are two main approaches: formal and functional. The view adopted here originated by observing that a beginning L2 speaker does not make just random mistakes but that there is a pattern and thus a kind of a language system of its own, an *interlanguage* (Selinker 1972). By interacting with native speakers, a spontaneous learner, similar to a child, starts to notice the different functions of words in a language and little by little builds his own interlanguage system.

Various second language acquisition studies have been conducted, one of which was a grand-scale ESF project investigating the acquisition of five different European languages – English, German, French, Dutch and Swedish – by speakers of typologically closer and further languages (Perdue and Klein 1992, Perdue 1993, Klein and Perdue 1992, 1997). This project has given most insight into the development processes of learner language. It was discovered that L2 acquisition seems to follow a very similar path independently of the language that is being learned or the L1 of the learner. In other words, there are universal principles in action, at least up to a certain point. All the acquirers reach a certain variety of the L2 that allows them to communicate their needs and thus survive in the society, therefore it was called the *basic*

variety (BV). This variety is very similar between the different L2s despite the fact that target languages differ. It is characterized by a rather small set of principles, phrasal, semantic and pragmatic constraints. Not all learners go beyond this basic variety. If they do, differences depending on the concrete target language appear. For instance, all learners start by expressing the negation particle before the element negated, later, for German L2 this gradually changes to adapt to target German there, where it has sentence negation in the end of the clause (Perdue 1993: v. II 27-31³). Also, influence from the speaker's L1 is also only relevant when going beyond the basic variety.

Table 1

**The structure of learner varieties: pre-basic, basic and post-basic
(based on Klein and Perdue 1992 and Banfi and Bernini 2003)**

	Nominal utterance organisation	Infinite utterance organisation	Finite utterance organization
Phrasal patterns	$NP_1 - \left\{ \begin{array}{l} NP_2 \\ PP \\ PART \end{array} \right\}$ and (Adv) – NP	$NP_1 - V - (NP_2)$ $NP_1 - Cop - \left\{ \begin{array}{l} NP_2 \\ Adj \\ PP \end{array} \right\}$ $V - NP_2$ $NP_1 - NP_4 - V$	$NP_1 - V_{fin} - (NP_2) - V_{inf}$
Morphology	None	Base form of verbs	Finite verbs and nouns
Utterance structure	Pragmatic	Semantic-syntactic	Syntactic
Context dependency	Extreme	Minor	Low
Variety	Pre-basic	Basic	Post-basic

The very initial stage of L2 acquisition can be called *pre-basic* variety and it is characterized by no grammatical categories, no morphology and purely pragmatic utterance structure, see Table 1. This way the learner at the very initial stages is extremely dependent on the context of speaking and the collaboration of the interlocutor/native speaker. What makes the *basic* variety sufficient for basic communication is the entrance of a *predicate*, that is, a verb from the target language, say *love* or *go* for English, in the center of the utterance. The peculiarity of the basic variety is that the verb is used only in

³ Specifically about negation see Klein 1986 par. 6.2.2, also Dietrich and Grommes 1998 for German, Bernini 1998 and Andorno *et al.* 2003 for Italian.

⁴ NP = noun phrase, PP = prepositional phrase, V = verb, Cop = copula, Adj = adjective, Adv = adverb, PART = particle.

its base form, that is to convey the lexical meaning of that verb but all other information, such as tense, person and aspect, is expressed differently, outside of the verb or left unexpressed (implicit). An English L2 learner will use verbs *love* and *go* in all contexts to express all tenses and persons. Information such as “past” could be expressed by other indications like “last year”, names of places or people (for example, referring to the home country with the meaning “when I was living there” or mentioning names of bosses to indicate a previous job and a current one etc.), listing events in a chronological order etc. Therefore, the communication in the basic variety is quite dependent on the context of conversation, the common knowledge of interlocutors and etcetera.

The transition from one variety to the next is gradual and while already acquiring the principals and phrasal patterns of the more advanced variety, a speaker might often “backslide” to the previous one. The actual grammar categories of the target language start to appear only when going beyond the basic variety. This is exemplified by morphological oppositions that start to form in the learner’s speech, e.g. present-past, singular-plural etc. The post-basic variety is a continuum that goes towards the target language system but can stop at any point without ever acquiring the whole system.

L2 speakers often, rather early in the acquisition, can start using certain “fixed strings” of words or “prefabricated patterns” that are frequent in the input, such as “I don’t know” or “what do you call that” and so on. This formulaic speech is also used by children when acquiring L1 and these “formulas” are incorporated in the interlanguage only by their lexical meaning, that is, the speaker reproduces them very fluently but does not divide them into the segments, i.e. does not analyze them. For example, the formula “I don’t know” will be used often by the same speaker who otherwise does not ever use the auxiliary “do”. In the long run this behavior could be beneficial for acquisition as the speaker might gradually start noticing the internal structure of the formula and start applying it to other lexical items by the principle of analogy, i.e. start creating new forms (more on formulaic speech see Weinert 1995, Lieven and Tomasello 2008).

1.2. Lithuanian verb system in brief

Lithuanian L2 learners are faced with a variety of morphological forms that are naturally used by the native speakers and are quite distinct and transparent in colloquial speech. Lithuanian verbs, that are the main focus of this study, have finite and non-finite forms but only finite verb forms are used as predicates. The finite verb forms in Lithuanian are inflected for person (1st, 2nd and 3rd), number (singular and plural), tense (present, past, past frequentative and future), mood (indicative, conditional/subjunctive, and imperative) and voice (active and passive). The non-finite forms are infinitive, participles,

half-participles and gerunds. In addition, compound tenses can be formed using the finite forms of the auxiliary *būti* “to be” with different participles. There are three principal forms of the verb – infinitive, third person present tense and third person past tense – from which every other verb form can be derived. There are 3 conjugation types. Table 2 presents the finite simple forms of the verb *dirbti* “to work” in the four tenses of the indicative mood, imperative and conditional mood.

Table 2

Finite simple forms of *dirbti* “to work” in different tenses and moods

	PRES	PAST	FREQ. PAST	FUT	IMPER	COND
1SG	dirbu	dirbau	dirbdavau	dirbsiu		dirbčiau
2SG	dirbi	dirbai	dirbdavai	dirbsi	dirbk	dirbtum
3	dirba	dirbo	dirbdavo	dirbs		dirbtų
1PL	dirbame	dirbome	dirbdavome	dirbsime	dirbkime	dirbtu(mė)me
2PL	dirbate	dirbote	dirbdavote	dirbsite	dirbkite	dirbtu(mė)te

Since the information about the person is carried by the verb, pronouns are generally omitted when using the first and the second person, a pro-drop characteristic of Lithuanian. The verb form for the third person singular and plural is the same, therefore a pronoun or some other indication is necessary to specify the number when using third person forms. The second person plural is used as a polite address. Imperative mood is used in a dialogue, therefore only second person singular and first and second plural are used. In colloquial speech, the forms remain the same but quite often the final *-e* of the first and second person plural is dropped but even in that case the form still remains different and distinguishable from other person forms (for comprehensive Lithuanian grammar description see Ambrazas 1997, Ramonienė and Pribušauskaitė 2008).

2. Data and methods

The study was conducted using a cross-sectional method. Spontaneous speech data was recorded from all participants during two pre-arranged meetings with the researcher. The first meeting consisted in a semi-structured (socio) linguistic interview that had a dual aim: not only to gather the major part of the speech data but also to learn such important aspects as the basic information about the participant, his or her motives to come and to live in Lithuania, attitudes towards the people, the country and the language. Also, in order to create opportunities for the speakers to use some more complex verb forms, if

they have acquired them, some questions were asked that would provoke the use of those forms. For example, a question such as “what will you do this weekend” would encourage a speaker to use future tense forms or in order to answer “what would you do if your washing machine broke down” one would normally use conditional mood forms. The length of the interview varied depending on how much time a participant could dedicate, was willing to talk or was able to maintain a conversation in the L2, but the overall average is 1,5 hours.

The second meeting consisted of a brief talk, the watching of a composition of extracts of the silent movie *Modern Times* and of retelling of the story just watched. The researcher did not watch the movie with the participants. This exact task was also used in the previously mentioned ESF adult L2 acquisition studies in Europe and was chosen as it constitutes a complex verbal task that is also rather easy to compare among the participants due to the controlled context. During one of the meetings the participants were also given some other smaller tasks: picture description, telling a recipe and sentence repetition. A total of 17 participants were involved in the study and the overall speech corpus in hours is 27. As mentioned in the introduction, a subset of 6 participants will be discussed in this paper in order to understand what is the Lithuanian L2 basic variety, what are its characteristics that make possible an elementary communication in this language. Table 3 provides information on the participants (more detailed description of the method can be found in Ramonaitė 2015).

As can be seen from the data in the table, all four male participants (Angel, Diego, Juan and Šarūnas) of the subset are either married to Lithuanian women or are in a relationship with one and that is the major reason why they live in Lithuania. Three of them are quite self-accomplished and well integrated in the labor market. In general, all of the participants, except for Angel who is unemployed, primarily use English at work. Jane, who has been living in Lithuania for the longest period, had a course of Lithuanian for a small group of foreigners when she first came to live in the country. Diego, who has been living in Lithuania for 10 years and now has two children who are fluent in Lithuanian, tried attending a Lithuanian course in the beginning but gave up after about one month since he did not think he would be staying in Lithuania for long. Šarūnas never had any formal instruction of Lithuanian. Angel came to Lithuania to live with his wife and had been working for about a year with Spanish as a working language but went back to the home country for periods of nearly half a year and only started to attend a language course some months before the study was conducted. Juan attended an intensive language course in the first year (two semesters) after his arrival. Susan is the “newest” arrival to the country and had some previous formal instruction and also some when already in the country.

Table 3

Participants of the study

ID ⁵	Age	Sex	L1	Other L2s	Time in LT	LT instruction (h) ⁶	Spouse LT/ children	Home language	Occupation	Data analyzed (h)
Angel	45	M	Spanish	(English) ⁷	~2,5 years	300	Wife	Spanish	Unemployed	1:48
Diego	54	M	Tagalog, English	(Spanish, Russian)	10 years	30	Wife, 2 children	English	Businessman	0:49
Jane	48	F	English	(Spanish)	16 years	50	-	-	Professor	1:14
Juan	32	M	Spanish	English, (French)	3 years	660	(girl-friend)	English, Spanish	International company employee	1:38
Šarūnas	39	M	English	German, Danish, French, (Spanish, Latin)	7 years	0	Wife, 2 children	English	Professor	1:16
Susan	23	F	English	Spanish, ancient Greek	8 months	100	-	English	employee	1:34

The collected speech data was transcribed using CHILDES system (MacWhinney 2000) in Chat format and analyzed using Clan program for morphological coding and analysis. The revised transcriptions were first automatically coded⁸ and then manually coded in order to assign a specific

⁵ The names are changed according to participants' preference, Šarūnas insisted on a Lithuanian name but this does not indicate his Lithuanian origin.

⁶ Hours of formal instruction of Lithuanian L2 are counted approximately according to what was declared by the participants.

⁷ The language in brackets means the participant has little knowledge of that language.

⁸ The primary automatic morphological coding was executed by running through the lexicon, built for Lithuanian by the linguists of Vytautas Magnus university in Kaunas. Afterwards, the disambiguation, manual annotation of the unrecognized words and words not corresponding to the target as well as double-checking was done by the author.

morphological form to each word produced by the speakers. Figure 1 illustrates a fragment of speech transcription with the morphological coding line.

```

110 *JUA: vyras +... •
111 %mor: n:01:ms:sg:nom|vyras=vyras +...
112 *JUA: turi konfliktą su policija ir po_to eiti į +... •
113 %mor: v:pres:3|turėti=turi n:01:ms:sg:acc|konfliktas=konfliktą prep|su=su
114 n:06:fm:sg:ins|policija=policija conj|ir=ir adv|po_to=po_to
115 v:inf|eiti=eiti prep|=į +...
116 *JUA: yra +... •
117 %mor: v:pres:3|būti=yra +...
118 *JUA: kur +... •
119 %mor: adv|kur=kur +...
120 *JUA: xxx policija es@es esta@es +... •
121 %mor: n:06:fm:sg:nom|policija=policija +...
122 *TER: kalėjimą . •
123 %mor: n:01:ms:sg:acc|kalėjimas=kalėjimą .
124 *JUA: kalėjimą@rep . •
125 %mor: n:01:ms:sg:acc:rep|kalėjimas=kalėjimą .
126 *TER: aha . •

```

Figure 1. Example of a Chat transcription with the %mor line⁹

The used word forms were assigned their morphological category according to the target language. Some words used by the speakers did not correspond to any of the target forms and thus were specifically coded. In cases where a form was constructed according to an analogy with the target language, the form was coded as that form with a specific marking, e.g. *žinu* (*žinau* “I know” according to an analogy with *einu* “I go”) was coded as a verb, present tense, first person singular and a different form (v:pres:sg:1:dif) from the infinitive *žinoti* “to know”. In other cases, for example if a speaker left the word without any morphological marker and it was not possible to determine the category, the form was only left with the “dif” marking in the %mor line.

⁹ Speaker is indicated by the first three letters of the name (JUA for Juan) and one utterance, i.e. a segment of speech until a pause, is written in one line. “xxx” marks the unintelligible segment in the recording. @ is used for special markings, such as @rep in line 124 indicating the particular word has been repeated immediately after without changing its form. The %mor line is generated automatically for morphological analysis and indicates morphological characteristics of the words in the utterance, e.g. *vyras* “man” in line 110 is a noun (n) belonging to 1 declension (01), masculine gender (ms), used in singular (sg) nominative case (nom). In case of verb, *turi* “has/have” in line 112 indicates it’s a verb (v) used in present tense (pres) and third person (3), the infinitive is *turėti* and the specific form used is *turi*.

3. Analysis

Most of the participants whose speech data was gathered, as presented previously in Table 3, have had at least minimal formal language instruction. However, considering the amount of hours of formal instruction and the period of stay in the country, it is safe to assume that their acquisition is far more influenced by the input from the environment than from the language classes¹⁰.

Generally a verb is the center of any utterance as it expresses both the inherent lexical meaning of the event (action, state) that is being described and also other important information, such as tense, mood, person etc. All this information is precisely what allows a speaker to communicate his or her thoughts outside of the immediate context of the interlocutors. In a variety of L2 that has not yet incorporated a verb form, communication remains rudimentary and is completely dependent on the knowledge of the context by both interlocutors. Even in such cases, communication is very tiresome and misunderstandings are frequent. This was the case with the participant Diego who does not use verbal forms in about 80 percent of his utterances and relies heavily on the context that he assumes the interlocutor knows. Naturally, the willingness to understand is very important as well. Nevertheless, this was the main reason why the interview with Diego could only last about 40 minutes and quite frequently the participant switched to English. Example 1 illustrates the dominant nominal utterance structure in the participant's speech as well as the use of formulaic speech.

- Ex. 1. 89 *DIE: *so@en* +...
 90 *DIE: *ah pirmą kartą* į +... {first time to}
 91 *DIE: *ah* +...
 92 *DIE: *katedro aikštė*. {cathedral:SG:GEN:DIF square:SG:NOM}
 93 *TER: *mhm*.
 94 *DIE: *čia mytingas* [: mitingas]. {here meeting:SG:NOM}
 95 *TER: *ojoj* +...
 96 *DIE: *eh* +...
 97 *DIE: *čia labai eh labai daug žmonės su vėliava*.
 {here very eh very many people:NOM with
 flag:SG:NOM}

¹⁰ Foreigners who consciously or for some specific reason choose to ignore the input language of the country they live in simply do not acquire it and therefore did not participate in this research. Those speakers of other languages who learned Lithuanian before coming to Lithuania, such as linguists interested specifically in Lithuanian or diplomats who attended an intensive course prior to the arrival, were not included as they do not belong to the target group of this study.

- 98 *TER: aha.
 99 *DIE: *ih* +...
 100 *DIE: *eh šau@nz shouting@en laisvė laisvė.*
 {[shouting] freedom:SG:NOM freedom:SG:NOM}
 (Diego, interview)

The underlined *pirmą kartą* “first time” is correct form in Lithuanian (accusative) and it is evident from the fluency that the saying is used as a formula. It is also used here as a temporal indication as the speaker had previously mentioned he came to Lithuania for the first time in the early nineties. It can also be observed the speaker turning to English when other resources would not suffice to express action (*shouting@en*). The most difficult task for Diego was the *Modern Times* film retelling where the context was not immediate, and he had to tell the researcher (who had not seen the movie) what happened. Only in that occasion Diego used more verb forms (more details further in the text). Considering the overall verbal production, Diego’s speech can be described as pre-basic variety of Lithuanian L2.

The other speakers vary in their fluency, vocabulary size and some other aspects, but they all are able to maintain a conversation in Lithuanian and express what they mean mostly verbally, although sometimes gestures, mimics or sounds are engaged. Given the focus on the acquisition of the verb system, their speech has been analyzed with respect to what verb forms they use and how they organize their utterances. Table 4 presents the appearance of different Lithuanian verb forms in the speakers’ speech. The unclear forms are not considered. This table shows the existence or absence of present tense, infinitive, past tense, future tense, imperative mood, conditional mood and participle forms in the speech of five participants. More complex forms such as past frequentative case, half-participle and gerund do not appear in the speech data of these five participants.

Table 4

Presence of Lithuanian verb forms in the speakers’ data¹¹

	PRES	INF	PAST	FUT	IMPER	COND	PART1
ANG	+	+	±	?	?	-	-
JAN	+	+	±	-	+		-
JUA	+	+	±	-	?	-	-
SAR	+	+	±	±	+	-	-
SUS	+	+	+	+	+		-

¹¹ + means the form appears with a variety of lexemes, ± means the form does appear but only with a limited number of lexemes or only in one person, ? means the form appears sporadically and it is not clear if it’s perceived as a morphologically different form, - means the form does appear but is only used as a formula (or an adjective in case of participles).

The only two forms that are firmly present in all of the speakers' speech are the present tense forms and the infinitive. Past tense forms appear in most of the speakers' speech, but their use is often doubtful. The future tense forms are absent in Juan's speech (only one form registered) and Jane only uses *bus* (be-FUT:3) and *atvyks* (come-FUT:3). Angel's use of future tense forms seems to be very chaotic because he tries to construct this form from a few lexemes but in contexts that do not have future meaning and also often reformulating his own utterances many times, see example 2. Šarūnas's use of future tense forms is especially high with the form *bus* (be-FUT:3) but also a few other lexemes, although the use is not frequent, are used in the first person singular form.

- Ex. 2. 160 *ANG: *po_to ji* +... {then she}
 161 *ANG: *po_to jis* +... {the he}
 162 *ANG: *nesnau* [: *nežinau*]. {I_don't_know}
 163 *ANG: *e [/] e [/] eisi* +... {go:FUT:SG:2}
 164 *ANG: *no_se_va@sp eina* +... {go:PRES:3}
 165 *ANG: *bueno@sp*.
 166 *ANG: *po_to k [/] kartu la [/] laisvė*.
 {then together freedom} (Angel, MT)
 Meaning: then they (a man and a woman) escape together.

A variety of lexemes used and forms created are found in Susan's speech data. Imperative forms are quite often found in Jane's speech and a lot less in others. Nevertheless, as can be seen in example 3, Jane uses imperative forms without the imperative meaning (Jane is describing the students who are not very talkative). Conditional mood is only attested in a few instances of *norečiau* (want:COND:SG:1 "I would like") and, surprisingly, in *būtų* (be:COND:3) in Šarūnas's data. Participles are only used in their adjective meaning, e.g. *pavargęs* "tired" or *malta* (*mėsa*) "minced (meat)" etc. The only participle form that is used as a verb, especially by Jane, is the form *galima* (can:PART:PASS:PRES:NEUTR) which is a rather frequent form in colloquial Lithuanian with the meaning "it's possible". Jane seems to have well incorporated this theoretically complex form into her interlanguage and makes great use of it, see line 421 in example 3 and example 4. This form is the only form of the verb "can" in Jane's repertoire, thus it is used only for the lexical meaning "be able to/be allowed to", without considering the grammatical meaning of the form and even the frequent colloquial usage with the meaning "it's possible".

- Ex. 3. 410 *JAN: *mūsų studentų* +... {our student:PL:GEN}
 411 *JAN: *yra labai* +... {be:PRES:3 very}
 412 *JAN: *yra biškį* +... {be:PRES:3 a little}
 413 *JAN: *hm*.
 414 %com: pause

- 415 *JAN: *how_do_I_say@en* +...
 416 *JAN: *ne uždaro* +... {not close:PRES:3}
 417 *JAN: *bet* +... {but}
 418 *JAN: *klausykite* +... {listen:IMPER:PL:2}
 419 *JAN: *ir laukiat laukia laukia klausyk klausyk* +...
 {and wait:PRES:PL:2 wait:PRES:3 listen:IMPER:SG:2}
 420 *JAN: *i ne ne* +... {and no no}
 421 *JAN: *negalima kalbėti nelabai gerai*.
 {not “possible” speak:unclear(INF?) not very well}
 (Jane, interview)

Meaning: our students are a little, how do I say, not closed/shy but they just wait and listen and they don't speak. And that's not very good. (Note that it is not clear if the subject “students” is still the same as no pronoun is repeated and the forms used indicate different morphological subjects. This confuses and obstructs understanding.)

- Ex. 4. 984 *JAN: *aš galima pažiūrēt* +... {I “possible” watch:INF}
 985 *JAN: *kaip žingsnis*. {how step:NOM}
 (Jane, interview)

Meaning: I can look what the steps are.

The main characteristic of the verb forms used by the speakers Jane, Juan, Angel and Šarūnas is that for one lexeme mostly one particular form is used independently of the tense or person required in the context. That form, called the **base form**, usually coincides with the third person singular form of the present tense but some exceptions do occur (like *galima* in Jane's speech). The base form is used not only where a finite form of the verb would be required in the target language but also replaces the infinite one, the infinitive, see example 5. The infinitive is also sometimes used as the base form (about 1/5 of verb forms in Angel's and Juan's speech, 11 percent in Jane's and only about 5 percent in Šarūnas's), see example 6. Important here and in other examples is the use of personal pronoun which would not be necessary if the finite verb form was used.

- Ex. 5. *ANG: *pero@sp man patinka eina mo [/] mokykloje*.
 {I like:PRES:3 go:PRES:3 school:SG:LOC}
 (Angel, interview)

Meaning: I like going to school.

- Ex. 6. 63 *JUA: *bet aš visada kalbėti ispaniškai su* +...
 {but I always speak:INF Spanish with}

64 *JUA: *su mano drauge.* {with my girlfriend:INS}
 (Juan, interview)
 Meaning: but I always speak Spanish with my girlfriend.

The base form of the verb can vary depending on the input. Present tense third person form is very frequent not only because it is generally the most used form but also because it is one of the principal verb forms, from which other forms are constructed. For certain lexemes the base form can be also a past tense form, for example from a formula *ne/supratau* “I did/not understand” (used indicating both present, past and for any person). What is specific to the base form is that it is used in only the lexical meaning of the verb ignoring the morphological marker. This base form of a specific verb is the only (or by far the most used) form of that lexeme in the speaker’s repertoire, does not carry any grammatical meaning and does not have a grammatical opposition (e.g. *eina* does not have any counterpart, such as *einu* or *ėjo*, for the different grammatical markings).

The interview was conducted in a free-talk form where the speakers could mostly decide themselves what they wanted to talk about. This way the participants could choose to use the forms they are most comfortable with and avoid others (some specific questions were asked as well, as mentioned earlier) therefore there was less control over what the speaker is supposed to say. A different situation was created when the *Modern Times* film retelling task (MT) was performed. The task proved to be particularly difficult for some of the speakers analyzed. Figure 2 shows how the participants are able to express the center of their utterances (predicate).

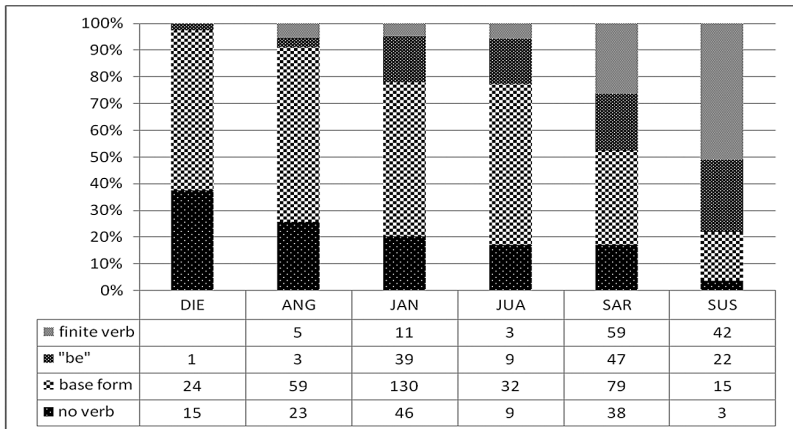

Figure 2. Expression of predicate in *Modern Times* film retelling

No verb to express a predicate is used in a very high percentage of Diego's utterances, when predicate is verbalized, it is used only in the base form. Base form of the verb is the main way to express the predicate also in Angel's, Jane's and Juan's speech. The verb is still avoided when it is possible to convey the meaning in some other way, like through an onomatopoeia in example 7. Also in Angel's speech, utterances often are constructed with a series of words (mostly nouns) and the meaning remains unclear, see example 8 (the speaker gives up saying he doesn't know what/how to say what happened).

- Ex. 7. 335 *JAN: *i Charlie Chaplin ne aš nežinau kaip +...*
 {and Charlie Chaplin no I_don't_know how}
 336 *JAN: *tumpf@o.*
 337 *TER: mhm.
 338 *JAN: *and@en.*
 339 *TER: +< susidūrė. {collide:PAST:3:REF}
 340 *JAN: *they_fell_down_yeah@en?*
 341 *TER: mhm. (Jane, MT)

- Ex. 8. 113 *ANG: *par [/] pardavėja?* {saleswoman:SG:NOM}
 114 *TER: aha aha.
 115 *ANG: *ir moteris ir policija +...*
 {and woman:SG:NOM and police:SG:NOM}
 116 %com: pause
 117 *ANG: *nežinau kas pasakyti.* {I_don't_know what say:INF}
 (Angel, MT)

When L2 acquirers start using the verb “be”, their utterances become more comprehensible even if they are simple, might lack vocabulary richness etc., see examples 9 and 10.

- Ex. 9. 101 *JAN: *policija mašinas yra.*
 {police:SG:NOM car:DIF(NOM?) be:PRES:3}
 102 *JAN: *kur yra žmonės +...* {where be:PRES:3 people:NOM}
 103 *JAN: *taip pat yra +...* {also be:PRES:3}
 104 *JAN: *vegis@dif?* {thief:SG:NOM:DIF}
 105 *JAN: *arba kaip robbbers_thieves_or_something@en.*
 {or how ...}
 (Jane, MT)

Meaning: it was a police car. Where there are also other people like robbers and thieves.

- Ex. 10. 47 *SAR: *dabar yra kontrastas žinai tarp +...*
 {now be:PRES:3 contrast:SG:NOM you_know between}

- 248 *SAR: *tas sapn [//] nu sapnas ir nu +...*
 {that dream:SG:NOM and}
 249 *SAR: *nežin@uf reality@en?*
 {I_don't_know(unfinished) reality@en}
 250 *SAR: *nu ir kas kas yra iš_tikryjų gyvenimas.*
 {well and what what be:PRES:3 in_fact life:SG:NOM}
 (Šarūnas, MT)

Meaning: now there is a contrast, you know, between that dream and well, what real life is/life really is.

Figure 2 shows also a percentage of finite verbs present in the speakers' data. One can notice the very small amount of finite verbs used by Angel, Jane and Juan, significantly more by Šarūnas and, finally, finite verbs (considered separately from finite verb "to be") making up half of Susan's predicates. The finite forms used by Angel, Jane and Juan are extremely rare and consist mainly in some occasional past tense form (although in free conversation where the speakers talked more about themselves, first person of both singular and plural seem to be the first finite verb forms to appear) but in Šarūnas's speech there already is a quite wide variety of different person forms and tenses, see example 11.

- Ex. 11. 175 *SAR: *ir rado policininką kažkur ir sako aš valgau ir aš neduodu pinigų!*
 {and find:PAST:3 policeman:SG:ACC somewhere and say:PRES:3 I eat:PRES:SG:1 and I give:PRES:SG:1:NEG money:PL:GEN}

176 *SAR: *ir nu paimk mane prašau.*
 {and well take:IMPER:SG:2 me please}

- 177 *SAR: *ir sak@uf gerai aš paimsiu tada.*
 {and say:unfinished OK I take:FUT:SG:1 then}
 (Šarūnas, MT)

Meaning: and found a policeman somewhere and said "I ate and I'm not giving money! And so take me please. And said OK I'll take (you) then.

Another aspect for distinguishing the perceived finite verb forms is the use (or not) of personal pronouns. In the case of finite forms, the morphological ending of the verb indicates the person therefore the pronoun can be omitted, i.e. it is possible to use it but it is not obligatory (except for the 3rd person) because that information is carried by the finite verb. In the case of Angel, Jane and Juan, the personal pronoun is always used. This indicates these speakers do not transfer the meaning of person into the verb at all, even if they might

be starting to notice other forms from the input and maybe even use them, see example 12. With Šarūnas, the situation is starting to change a little bit, although there are slightly more pronoun omissions in Susan's speech, who uses morphologically finite verbs to form her utterances, see example 13.

- Ex. 12. 2733 *JUA: *darbo xxx aš turiu tikrai didelė problema aš skambinu mano*
 2734 *draugui mano draugui kai aš turiu telefoną xxx bet +...*
 {work:SG:GEN xxx I have:PRES:SG:1 really big:SG:NOM problem:SG:NOM I phone:PRES:SG:1 my friend:SG:DAT my friend:SG:DAT when I have:PRES:SG:1 telephone:SG:ACC xxx but...}
 (Juan, interview)
 Meaning: work [law] I have/had really big problem I phone(d) my friend, my friend who I had the phone of but...

- Ex. 13. *SUS: *labai noru [: noriu] kalbėti gerai.*
 {(I) really want:PRES:SG:1 speak:INF well}
 (Susan, interview)

The analysis shows that the speech of Angel, Jane and Juan has the main characteristics of basic variety of acquisition whereas that of Šarūnas proves a continuum towards the post-basic variety. Susan's speech can be described as post-basic as she uses finite verbs to express nearly all predicates in her utterances. As has been mentioned earlier, Susan has not been living in Lithuania for long and therefore still often lacks vocabulary, it might take her longer to construct an utterance, and she might sometimes still use a base form of the verb but her effort in using the verb form closest to the target makes her utterances highly syntactic and therefore independent from the immediate context, see example 14.

- Ex. 15. 245 *SUS: *jie +...* {they}
 246 *SUS: *matė?* {see:PAST:3}
 247 *SUS: *gal matė +...* {maybe see:PAST:3}
 248 *SUS: *kitus žmones.* {other people:ACC}
 249 *TER: *mhm.*
 250 *SUS: *kad +...* {that}
 251 *SUS: *turėjo namą.* {have:PAST:3 house:SG:ACC}
 252 *SUS: *gerai toliau [: toliau].* {OK then/further}
 253 *SUS: *Chaplinas sakė oh kaip fainai +...*
 {Chaplin say:PAST:3 oh how nice}

- 254 *SUS: *gal mes* +... {maybe we}
 255 %com: pause
 256 *SUS: *gal ateityje?* {maybe future:LOC}
 257 *TER: mhm.
 258 *SUS: *gal* +... {maybe}
 259 *SUS: *mes turésime* +... {we have:FUT:pl:1}
 260 *SUS: *namą arba* +... {house:SG:ACC}
 261 *SUS: *yeah@en namus.* {yeah home}
 262 *SUS: *kaip* +... {like}
 263 *SUS: *šitas.* {this(one)} (Susan, MT)

4. Concluding remarks

Lithuanian L2 acquisition seems to follow a universal path and start with a pre-basic variety that is mostly constituted of nominal utterances without any predicate where temporal indications are given by using adverbs, dates and other references. This variety is not sufficient to keep up a conversation in a language and, at least for partial understanding, requires a lot of common context knowledge by both interlocutors and extreme collaboration by the native speaker. In the sample analyzed Diego's speech proved to belong to this variety.

Basic variety of Lithuanian L2 is characterized by entrance of a predicate expressed by a base form of a verb. Since there are no bare stem forms in Lithuanian, the third person of present tense is used most often as the base form (and it is the closest to a bare stem in the historical perspective of the language) although other forms that are frequent in input do occur. The base form might differ from one lexeme to another, but its main characteristic is that it is used only for its lexical and not its morphological meaning, i.e. it is the only form in the paradigm of that specific verb of the speaker's repertoire. This variety allows a speaker to communicate the main message and can become very fluent, i.e. a speaker can be able to construct long passages to convey the message. However, temporal and subject relations in this variety need to be specified by other means than morphological, i.e. the speaker needs to specify using additional vocabulary (adverbs, pronouns etc.) to explain when the action takes place, who is the subject and so on. This variety can be quite efficient and the acquisition can cease at this stage with the speaker only adding up vocabulary items to their interlanguage. In the sample analyzed, the speech of Angel, Jane and Juan, even if they are not all on the same level, have most characteristics of the basic variety. Considering that these speakers come from different L1s (Spanish and English), it is evident that the universal

principles of second language acquisition apply also to the acquisition of a such morphologically different language as Lithuanian.

The post-basic variety continuum starts when the finite forms of the verb appear in the acquirer's speech. This means the speaker starts to notice the morphological meaning of the different forms in the input and apply them when forming predicates. The first morphologically inflected forms appear in the present tense for first person of singular and plural. The first lexeme to "pass" to other tenses is the verb "to be" that starts to be used in the third person of the past tense and, later, in future tense. In the sample analyzed, Sarūnas's speech shows the very beginning of the entrance to the post-basic variety and Susan's is already in the post-basic continuum where even more complex forms are likely to follow. Although the process is complex, the post-basic variety allows the speaker to construct utterances that are independent from the context of speaking. The time of action and the actor start to be expressed by the verb and gradually the utterances depend on the syntactic organization, not only the semantics, thus requiring less effort for comprehension on the part of the interlocutor.

So, to answer the initial question, the basic variety of Lithuanian L2 can be enough for elementary communication where Lithuanian is not needed for efficient work, and in order to be understood the speaker has to depend partially on the context and especially on interlocutor's collaboration. This variety allows the speaker to convey the message using lexical means and thus mostly semantic utterance organization although the entrance of a base form of a verb in this variety already gives it some syntactic constraints. The post-basic variety starts the way towards the target language system and gives the speaker more freedom of expression independently from the immediate or known context.

Literature

- Alešiūnaitė, Loreta,
Inga Papšytė,
Laura Raščiauskaitė. 2012.
Andorno Cecilia,
Giuliano Bernini,
Anna Giacalone Ramat,
Ada Valentini. 2003.
Ambrazas, Vytautas (ed.).
1997.
Ambrazas, Vytautas. 2006.
- Didžiausi taisyklingos tarties kliuviniai: lietuviams mokantis ispanų kalbos ir ispanams mokantis lietuvių kalbos, *Santalka*, 20 (1), 5–17.
Sintassi. In Anna Giacalone Ramat (ed.), *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione*. Roma: Carocci editore, 116–178.
Lithuanian Grammar. Vilnius: Baltos lankos.
Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Ambrasas, Vytautas,
Kazys Morkūnas. 1999.
Banfi, Emanuele,
Giuliano Bernini. 2003.
Dietrich Reiner,
Patrick Grommes. 1998.
- Ellis, Rod. 1994.
- Klein, Wolfgang. 1986.
- Klein, Wolfgang,
Clive Perdue (eds.). 1992.
- Klein, Wolfgang,
Clive Perdue. 1997.
- Lieven, Elena,
Michael Tomasello. 2008.
- MacWhinney, Brian. 2000.
- Perdue, Clive,
Wolfgang Klein. 1992.
- Perdue, Clive (ed.). 1993.
- Ramonaitė, Jogilė Teresa.
2015.
- Ramonienė, Meilutė,
Joana Pribušauskaitė. 2008.
- Selinker, Larry. 1972.
- Ulvydas, Kazys (ed). 1971.
- Weinert, Regina. 1995.
- Zakarauskaitė, Eglė. 2006.
- Zaleskaja, Beata. 2010.
- Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Il verbo. In Anna Giacalone Ramat (ed.), *Verso l'italiano. Percorsi e strategie di acquisizione*. Roma: Carocci editore, 70–115.
- „Nicht. Reflexe seiner Bedeutung und Syntax im Zweitspracherwerb.“ in Heide Wegener (Hrsg.) *Eine zweite Sprache lernen. Empirische Untersuchungen zum Zweitspracherwerb*, Tübingen: Gunter Narr, 173–202.
- The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Utterance structure: developing grammars again*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- The Basic Variety (or: Couldn't Natural Languages be Much Simpler?), *Second Language Research*, 13, 301–347.
- Children's first language acquisition from a usage-based perspective. In Peter Robinson and Nick C. Ellis (eds.), *Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition*. New York: Routledge, 168–96.
- The CHILDES Project. Tools for Analyzing Talk*. Third Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Ass.
- Why does the production of some learners not grammaticalize?, *Studies in second language acquisition* 14, 259–272.
- Adult Language Acquisition: Crosslinguistic Perspectives*, vol. I, *Field Methods*; vol. II, *The Results*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaip tirti antrosios kalbos įsisavinimą: skerspjuvio metodas. *Taikomoji kalbotyra* 7, www.taikomojikalbotyra.lt
- Practical Grammar of Lithuanian*. Vilnius: Baltos lankos.
- Interlanguage, *International Review of Applied Linguistics* 10, 209–31.
- Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mintis.
- The role of formulaic language in second language acquisition: a review, *Applied Linguistics*, 16, 180–205.
- Lietuvių kalbos kaip svetimosios daiktavardžio morfologijos įsisavinimas (italės atvejis)*. MA theses. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Gimtosios (ispanų) kalbos įtaka besimokantiems lietuvių kalbos*. MA theses. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Jogilė Teresa Ramonaitė
Lietuvių kalbos institutas
Sociolingvistikos centras
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
jogileteresa@yahoo.com

KOPSAVILKUMS

**Cik daudz lietuviešu valodas ir nepieciešams,
lai sazinātos Lietuvā?**

Jogilė Teresa RAMONAITĖ

Rakstā analizēts lietuviešu valodas kā otrās valodas apguves sākuma posms. Pieaugušo otrās valodas apguve ir sarežģīts process, kas notiek pēc universāliem principiem, neatkarīgi no tā, kāda ir dzimtā valoda vai mērķvaloda. Intervējot dažādu tautību ārzemniekus, kas uzturas Lietuvā dažādu laiku, tika savākti spontānas runas ieraksti. Analizētie dati rāda lietuviešu valodas kā otrās valodas attīstības procesu, pamatvariantu, kurā valodas apguve var fosilizēties. Galvenā uzmanība pievērsta predikāta attīstībai un līdz ar to – lietuviešu valodas verba sistēmas apguvei. Analīze liecina, ka lietuviešu kā otrā valoda pamatvariantā ietver verba pamattformu kā sintaktiskā izteikuma centru, taču morfoloģiskās opozīcijas starp dažādām verba formām parādās tikai valodas tālākā attīstībā.

KIEK NAUDOS IŠ POSESYVINIO NAUDININKO: BUČIUOJA ONUTEI Į RANKĄ IR PAKŠTELI ONUTEI Į RANKĄ PAGRINDU

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadinės pastabos

Pagrindiniuose dabartinės lietuvių kalbos gramatikos darbuose laikomasi nuomonės, kad naudininko vartojimas susijęs su (ne)nauda. Štai Elena Valiulytė *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas, red. 2006: 513; plg. Ambrazas, ed. 1997: 506–508; Ulvydas, red. 1965: 193; Paulauskienė 1989: 104–105; plg. 1994: 120–121) teigia, kad „naudininku pasakomas asmuo arba daiktas, kurio interesais – naudai ar nenaudai – atliekamas veiksmas, kuriam kas nors skiriama ar kurio atžvilgiu reiškiasi kokia nors ypatybė“. Nijolė Sližienė ten pat rašo, kad „savybinis naudininkas, dažniausiai reikšdamas asmenį, kartu rodo tam tikrą jo suinteresuotumą veiksmu, jo dalyvavimą pačiame veiksmė“ (Ambrazas, red. 2006: 604). Jonas Šukys (1998: 147), aptardamas linksnių vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje, rašo, kad „naudininku dažniausiai pasakomas objektas, t. y. daiktas ir asmuo, į kurį krypsta veiksmas, kuriam – dažniausiai kurio naudai ar nenaudai – kas daroma (su žodžiu *nauda* susijęs ir naudininko linksnio pavadinimas)“. Jo manymu, būtiną objekto naudininko reikalaujančių veiksmažodžių nėra labai daug: vieni jų reiškia kam naudingus ar palankius veiksmus (*dėkoti, padėti, pritarti* ir pan.) (žr. sakinį (1)), kiti – kam nenaudingus, trukdančius veiksmus (*grasinti, kenkti* ir pan.) (žr. sakinį (2)) (Šukys 1998: 147; plg. Paulauskienė 1989: 103–104).

- (1) *Aš jau nežinau, kaip tau dėkoti.* (cituojiama pagal Šukys 1998: 147)
- (2) *Rūkymas kenkia sveikatai.* (cituojiama pagal Šukys 1998: 147)

Daug dažnesnis, anot Šukio (1998: 148), nebūtiną objekto naudininkas, kuris „dažniausiai būna su (paprastai tranzityviniais) kalbėjimo, informacijos perteikimo veiksmažodžiais (žr. sakinį (3)), gana dažnai – su įvairiais davimo reikšmės veiksmažodžiais (žr. sakinį (4)), neretai – ir su kitais veiksmažodžiais, pasakančiais, kas kam skiriama, kieno naudai / nenaudai daroma“ (žr. sakinį (5)).

- (3) *Ten senutė ir senelis seka pasakas vaikams.* (cituojiama pagal Šukys 1998: 148)
- (4) *Valgė ropelę senis, senelė, davė ir pelei mažą kąsnelį.* (cituojiama pagal Šukys 1998: 148)
- (5) *Mykoliukas, kaip ir pirma, jai griežė.* (cituojiama pagal Šukys 1998: 148)

Be to, „lietuvių kalboje yra įdomi objekto naudininko atmaina – naudininkas, turintis priklausymo reikšmės atspalvį¹. Jis yra artimas pažymimajam priklausymo kilmininkui, bet vis dėlto reiškia ne tiek priklausymą, kiek to priklausymo svarbą objektui, kryptimą į objektą. [...] Šitokie naudininkai būdingiausi su žodžiais, reiškiančiais kūno dalį, kai kalbama apie asmenis arba kokius gyvus padarus. Čia visur svarbiau, kas kam atsitinka, o ne kas kam priklauso (plg. sakinius (6)–(8))“ (Šukys 1998: 157; dar plg. t. p.: 158)². Atsižvelgdamas į tai, Šukys (1998: 206) teigia, kad, pavyzdžiui, sakiniuose (9)–(10), „kai kalbama apie asmenį, kuriam kas nutinka, geriau vartoti ne objekto galininką, o objekto naudininką“ (plg. Ambrazas, red. 2006: 604).

- (6) *Pasižiūrėjo **Petru** staciai į* (plg. ??*Petro* akis ir nusišypsojo. (cituojuama pagal Šukys 1998: 156)
- (7) *Ir pavyto žalia rūta **žirgui** po* (plg. ?*žirgo* kojelių. (cituojuama pagal Šukys 1998: 157)
- (8) *Aš vėsinu, **žmogui*** (plg. *žmogaus*) *prkaitą džiovinu.* (cituojuama pagal Šukys 1998: 157)
- (9) *Motina pabučiavo **vaiką*** (plg. *vaikui*) *į kaktą.*³ (cituojuama pagal Šukys 1998: 206)
- (10) *Stuktelk **jį*** (plg. *jam*) *į pašoną.* (cituojuama pagal Šukys 1998: 206)

Reikšmės pagrindu apibendrintai galima teigti, kad visiems (1)–(10) sakiniuose vartojamiems naudininkams būdinga *beneficento* [B] funkcija, kurią Nijolė Sližienė apibrėžia kaip adresato, gavėjo, turėtojo funkciją, būdingą gyvoms būtybėms, kurių naudai ar nenaudai kas vyksta, darosi, yra (Sližienė 1986: 52; 1994: 21; plg. Paulauskienė 1989: 104⁴). Be to, naudininkas

¹ Plg. Lauros Janda (1993: 82) vartojamą terminą – „poveikio per posesyvumą naudininkas“: „A more apt name might be „dative of affectedness via possession“.

² Plg.: „Kai kalbama apie asmenis, gyvus padarus ir kai sakinio veiksmažodis – paprastai aktyvaus veiksmo – yra tam tikros semantikos, dažnai įmanoma pavartoti ir priklausymo kilmininką, ir objekto (nutinkančio kam dalyko) naudininką. Jie reiškia beveik tą patį, yra beveik sinonimiški, plg. *Sudegė broliu tvartas – Sudegė broliui tvartas* (kilmininku čia labiau pabrėžiama, kam priklausė tvartas, naudininku – kas nutiko broliui). [...] Bendrinėje kalboje vis dėlto darytinas šioks toks skirtumas. [...] Kalbėtojas vieną iš jų renka tik atsižvelgdamas į tai, ką nori pabrėžti: priklausymą ar objektą“ (Šukys 1998: 125–126; dar žr. t. p.: 157–158; panašią nuomonę dar žr. Paulauskienė 1989: 104; Miliūnaitė, sud. 2003: 24). Dar šiuo klausimu panašią nuomonę žr. Janda (1993: 86).

³ Prielinksnis į vartojamas „reiškiant daiktą, kurį kas veikdamas paliečia. Tokiais atvejais išlieka ir veiksmo krypties reikšmė. *Vincukas raudo iš džiauksmo ir bučiavo tėvui į ranką. Juozapota spaudžia į savo laimingą krūtinę kūdikį ir skubina, skubina*“ (Ulvydas, red. 1971: 618).

⁴ Adelė Valeckienė (1998: 35–36; dar žr. t. p.: 46–47) atskiria paprastai naudininku pasakomą beneficentą kaip turėtoją, adresatą (kurio naudai atliekamas veiksmas) (plg. *Aš [B] turiu knygą; Ši knyga priklauso man* [B]) nuo *recipiento* [Rec], kaip ko nors gavėjo, ėmėjo, funkcijos, dažniausiai pasakomos vardininku, plg.: *Sesuo* [Rec] *gavo laišką; Vaikui* [B] *davė saldainį.*

atitinka ir *percipiento* [Pcp] – psichinės būsenos patyrėjo funkciją (Sližienė 1986: 52; 1994: 20–21), pavyzdžiui, **Mamai** [Pcp] *rūpi vaikais*; **Vaikui** [Pcp] *patiko mašina*, kurią Adelė Valeckienė (1998: 36; 48–49) aptaria atskirai nuo *eksperiencerio* [Eks] kaip išorinės, fizinės būsenos patyrėjo bei suvokėjo funkcijos, pavyzdžiui, **Man** [Eks] *šalta*; **Tai jam** [Eks] *buvo aišku ir naudinga*; **Dreba epušės lapas** [Eks]⁵. Pastaroji Sližienės (plg. 1986: 52; 1994: 20) veikiausiai būtų suprantama kaip *patientas* [P] – būsenos turėtojo arba veiksmo poveikio gavėjo funkcija kaip, pavyzdžiui, sakiniuose (11)–(14) (dar plg. sakinius (6)–(7)).

(11) **Man rankos** [P] *šyla*. (cituojama pagal Sližienė 2004: 254)

(12) **Jautis dūrė avinui** [P] *su ragais*. (cituojama pagal Sližienė 1994: 189)

(13) **Raitelis įdūrė arkli** [P] *pentinai*. (cituojama pagal Sližienė 1994: 189)

(14) **Vaikas dūrė pirštu šuniui į nosį** [P]. (cituojama pagal Sližienė 1994: 189)

Iš to, kas čia trumpai apie naudininką sakyta, matyti, kad jis, be apibendrinto beneficiento, gali atitikti percipiento arba patiento funkcijas. Valentingumo požiūriu vienur naudininku reiškiamas veiksmažodžio būtinasis arba fakultatyvusis valentinis aktantas (palydovas) (plg. sakinius (1)–(2), (12) ir (3)–(5)), kitur – laisvasis narys (plg. sakinius (6)–(10), (11), (14)). Sakiniuose (6)–(10) ar (11), (14) vadinamasis beneficentinis santykis pasakomas posesoriaus naudininku; pats posesyvinis santykis (toliau ir *PSS*) tarp posesoriaus (toliau ir *PSR*) ir posesumo (toliau ir *PSM*) suvokiamas inferentiškai. Tais atvejais, kai svarbu posesyvinis santykis, jis pasakomas adnominaliniu kilmininku daiktavardiniame junginyje; čia beneficentinis santykis nėra eksplikuojamas. Tokie raiškos atvejai dažnai aiškinami kaip opoziciniai (beneficientinė vs. posesyvinė reikšmė) (dar apie tai žr. Vaičiulytė–Semėnienė 2006 ir ten cituojamą literatūrą).

Evalda Jakaitienė (1988: 63) skiria posesoriaus [Ps] – kaip savininko, asmens, susijusio su objektu priklausymo santykiu – funkciją (*aš turiu knygą*).

Plg.: „The very act of giving presuppose not only a giver, but also a recipient, and it is difficult or impossible to conceptualise an act of giving without the recipient“ (Berg–Olsen 2004: 82). „While a recipient is someone at the receiving end of the act of transfer, a benefactive is someone for whose benefit something is done“ (Berg–Olsen 2004: 83; dar žr. t. p.: 80–81; plg. Lehmann, Shin, Verhoeven 2004: 68). „The more obligatory nature of recipients is also reflected in their more core-like morphosyntactic coding; recipients bear core-like case marking in many languages, while beneficiaries are more often coded by non-core cases or adpositions with non-applicativized verbs, like for in some of the English examples. Nevertheless, beneficiaries may be obligatory and marked as core syntactic arguments with applicativized verbs“ (Zúñiga, Kittilä, eds. 2010: 4).

⁵ Remiantis Valeckiene (1998: 47), pagal *Nukirpo vaikui* [B] *plaukus* [Pat] analogiją sakinyje *Dreba man rankos* [Eks] *man*, matyt, taip pat turėtų būti priskiriama beneficiento funkcija.

Toliau straipsnyje kalbama apie aktyvaus veiksmo (tranzityvius) predikatus (veiksmažodžius). Vienais atvejais į dinamišką situaciją, be jos tiesioginių dalyvių (vok. *direkte Partizipation*, pagal Lehmann, Shin, Verhoeven 2004: 46) – vardininku žymimo agentyvaus subjekto ir galininku arba lokatyvine prielinksnine konstrukcija pasakomo patientinio objekto, netiesiogiai (plg. vok. *indirekte Partizipation*, pagal Lehmann, Shin, Verhoeven 2004: 27, 30–31) yra (gali būti) įtraukiamas (plg. vok. *Involviertheit*, pagal Lehmann, Shin, Verhoeven 2004: 6) ir naudininku žymimas gyvas posesorius. Kitais atvejais naudininku pasakomas gyvas posesorius yra vienas iš dinamiškos situacijos tiesioginių dalyvių. Konkrečiau kalbant, straipsnyje kalbama apie posesyvinį asmens (posesoriaus) ir jo kūno dalies (posesumo) santykį (6)–(10), (14) tipo sakiniuose.

2. Posesyvinių konstrukcijų naudininkas

Sakiniuose (6)–(10), (14) matyti reiškiamas neinversinis posesyvinis visumos-dalies santykis, kurio atskaitos taškas (angl. *reference point*) yra gyvas posesorius (paprastai žmogus), o jo (kaip visumos) dalis – posesumas yra identifikuojama per visumą (t. y. *PSR*). Toks tarpusavio priklausomybės – visumos-dalies santykis nėra keičiamas – yra pastovus, posesyvinis santykis tarp posesoriaus ir posesumo yra neatskiriamas (angl. *inalienable*) (dar apie tai žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2006 ir ten cituojamą literatūrą)⁶.

Iš minėtų pavyzdžių aiškėja ir tai, kad toliau bus kalbama apie nepredikatiškai reiškiamą visumos-dalies santykį, t. y. aptariamą pagrindinės sakinio predikacijos nesudarantis posesyvumas⁷, kai *PSS* predikacija reiškiamą žemesniame lygmenyje (angl. *downgraded predication*) vidinio arba išorinio posesyvumo konstrukcijomis. Vidinis posesyvumas (angl. *internal possession*) pasakomas atributiniu daiktavardiniu junginiu, kurio priklausomasis dėmuo – valdinyš arba modifikatorius – žymimas adnominaliniu kilmininku arba derinamuoju su pagrindiniu dėmeniu – valdančiuoju ar modifikuojamuoju žodžiu – linksniu (plg. *mano / mana ranka*)⁸. Tokių daiktavardinių junginių priklausomasis dėmuo vadinamas vidiniu posesoriumi (angl. *internal possessor*; vok. *interner Possessor*). *PSS* reiškiant išoriškai (angl. *external possession*;

⁶ Plg. neatskiriama posesyvinio santykio apibrėžtį Chappell, McGregor (1996: 11): „Entities which imply the existence of some other entity, the whole to which they belong or with which they are associated“.

⁷ Straipsnyje konkrečiau neaptiriamas ir atskiru (daiktavardiškai vartojamu) žodžiu reiškiamas posesyvumas (pvz., *Matyta raudonplaukė antrą kartą taip ir nepasirodė*). Nekalbama ir apie tokius modifikavimo ryšius susietus atributinius junginius, kurių posesyvinė reikšmė yra antrinė (plg.: *raudonplaukė mergina; mergina raudonais plaukais*).

⁸ Apie sintaksinių ryšių – valdymo ir modifikavimo – sampratą, kuria čia remiamasi, plačiau žr. Holvoet, Judžentis (2003: 11–35; 2005: 11–38). Ten pat plg. ir tradicinę sintaksinių ryšių tipų apžvalgą.

possession promotion), PSR pasakomas laisvuoju naudininku (vok. *freier Dativ*)⁹ sakiniuose (8), (14) arba galininku sakiniuose (9)–(10). Šie linksniai skiriasi sintaksiškai. Laisvasis posesoriaus naudininkas yra susijęs su predikatu, bet nėra jo reikšmės betarpiškai reikalaujamas (t. y. nėra valdomas ir valentinis aktantas). Pavyzdžiui, *Mama plauna vaikui rankas* [P], *Mama pabučiavo vaikui į kaktą* [P], predikato argumento vietą užima posesumas – jis yra labiau – tiesiogiai – veikiamas (angl. *affected*) predikatu pasakomo veiksmo nei pats į tą veiksmą netiesiogiai įtraukiamas posesorius, kuris sakinyje gali būti praleidžiamas (yra nevalentinis), nors (gali būti) reikalingas komunikaciniu požiūriu (plg. dar Haspelmath 1999: 110) (dar žr. sakinius (8), (14)). Posesorių pasakant pacientą atitinkančiu galininku, juo reiškiamas vienas iš predikato argumentų (paprastai tiesioginis objektas). Tada posesumas (gali būti) pasakomas valentinio nario statuso neturinčiomis prielinksninėmis konstrukcijomis. Tai matyti sakiniuose (9)–(10) vartojamose suskaidyto posesyvinio santykio konstrukcijose (angl. *possessor splitting construction*). Čia veiksmažodžiu pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia posesorių, o ne prielinksnine konstrukcija reikšiamą posesumą, kuri gali būti praleidžiama – yra nevalentinė. Toks PSM specifikuoja predikatu pasakomo veiksmo veikiamą posesoriaus vietą, pavyzdžiui, *Mama pabučiavo vaiką (į kaktą)*¹⁰.

⁹ Kaip sako Agnieszka Rembiałkowska (2009: 147), „„laisvieji naudininkai“ – naudininko linksniu žymimi vardažodžiai, kuriems sintaksinę poziciją atveria ne pagrindinę sakinio predikaciją reiškiantis veiksmažodis (arba ne tik jis). Jie nėra pagrindinio predikato argumentai, bet kaip ir argumentams, kai kuriems iš jų gali būti priskiriami semantiniai vaidmenys; kita vertus, jie nėra visai fakultatyvūs [t. y. laisvieji nariai], nes juos pašalinus iš sakinio, iš esmės pasikeičia sakinio reikšmė“; t. y. komunikaciniu požiūriu jie paprastai yra būtini.

Čia išorinio posesoriaus naudininko sintaksinė interpretacija suprantama pagal Holvoet, Čižik-Prokaševa (2005: 84tt), t. y. kaip „suskaidomo argumento“ dalis.

Klausimas, ar išoriškai reiškiant posesyvumą naudininkas sintaksiškai yra susijęs su predikatu (veiksmažodžiu), ar ne tik su juo, literatūroje sprendžiamas skirtingai. Pavyzdžiui, Sližienė *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas, red. 2006: 604) laikosi nuomonės, kad „sintaksiškai jis [t. y. naudininkas] siejamas su veiksmažodžiu ir daiktavardžiu.“ *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyne* ji (Sližienė 1994: 39) teigia, kad toks naudininkas veikiausiai nėra veiksmažodžio valentinis palydovas (t. y. nėra predikato reikalaujamas), „o viso sakinio sintaksinės struktūros elementas, reiškiantis veiksmu suinteresuotą asmenį ar daiktą, kuriam kas nutinka (beneficientą). Veiksmažodžių valentingumo atžvilgiu jis laikytinas laisvuoju nariu.“ Adelė Laigonaitė tritomeje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red. 1965: 193) mano, kad „tokį daiktavardžių naudininką galima vadinti objekto naudininku. Sakinyje jis atlieka papildinio funkcijas.“ Toks sintaksiškai su predikatu siejamas naudininkas yra prilyginamas naudininkams, kurie yra predikato valdomi, t. y. reikalaujami, pvz., *Žmogui atsitiko nelaimė, įklimpo ir parvirto*. Dar šiuo klausimu dar plg. König (2001: 971); Haspelmath (1999: 109, 120); Kerevičienė (2004: 25–28); Holvoet (2001); Šukys (1998); Fraenkel (1928).

¹⁰ Plg.: „The PR [possessor] splitting construction usually express the PR as a core accusative-case object; the PM [possesum] occur in a directional oblique phrase as object of the a preposition. Predicates that express greater affectedness of the PR allow „raising“ predicates which do not convey such affectedness motivate splitting“ (Payne, Barshi 1999: 13).

Galima kalbėti apie poveikio asmeniui – posesoriui (*PSR*) – skirtingas vertes (laipsnį) (angl. *personal affectedness of the possessor*) (Podlesskaya, Rakhilina 1999: 510–513; plg. Haspelmath 1999: 113; Kerevičienė 2004: 30–31), plg.:

- (15) *Pabučiavo Onutę į skruostą.*
- (16) *Pabučiavo Onutei į ranką.*
- (17) *Pabučiavo Onutei ranką.*
- (18) *Pabučiavo Onutės ranką.*
- (19) **Pabučiavo į Onutės ranką.*

Sakinyje (15) (kaip ir sakiniuose (9), (10), (12)) svarbu dinamiško veiksmo tiesioginis poveikis visumai, t. y. *PSR* (angl. *whole-centered*), (16)–(18) ar (14) – visumos daliai, t. y. *PSM* (angl. *part-centered*). Skirtumas tarp sintaksiškai besiskiriančių – valentinio ir laisvojo – naudininkų yra semantinis: predikatu pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia valentinį posesoriaus naudininką ir netiesiogiai – per tiesiogiai veikiamą posesumą – laisvąjį posesoriaus naudininką.

Béatrice Lamiroy ir Nicole Debecque (1998: 40; dar žr. Lamiroy 2003: 264), atsižvelgdamos į veiksmožodžiu pasakomo veiksmo poveikio laipsnį posesoriui, skiria *Acc > Dat > Gen* hierarchiją, kur labiausiai veikiamas yra galininku reiškiamas posesorius (*bučiuoja Onutę*), mažiausiai – kilmininku (*bučiuoja Onutės ranką*). Tais atvejais, kai veiksmožodžiu pasakomas veiksmas labiau veikia *PSM*, bet tuo pačiu metu ir *PSR*, posesorius reiškiamas naudininku (*bučiuoja Onutei ranką*) (plg. Šarič 2002: 17)¹¹. Vadinasi, pabrėžiant veiksmo tiesioginį poveikį asmeniui kaip posesoriui galininkas gali būti (yra) būtinas, o ne vengtinas¹², kaip teigia Jonas Šukys, siūlydamas valentinį posesoriaus galininką keisti nevalentiniu – laisvuju naudininku (Miliūnaitė, sud. 2003: 59) (dar žr. toliau). Sintaksiškai, kaip minėta, toks posesoriaus naudininkas (panašiai kaip adnominalinis kilmininkas daiktavardiniame junginyje) nėra predikato (veiksmožodžio) valentinis aktantas, t. y. jo nereikalauja (nevaldo) veiksmožodžio reikšmė (dar žr. toliau). Kita vertus, jis dalies-visumos santykiu susijęs su veiksmožodžio valentiniu aktantu, t. y. kai sakinyje toks naudininkas vartojamas, *PSM* raiška objekto galininku arba lokatyvine prielinksnine konstrukcija tampa būtina (dar plg. Lamiroy, Delbecque 1998: 40–41, 43), plg.:

- (20) (=15) *Pabučiavo Onutę (į skruostą).*
- (21) *Pabučiavo į skruostą.*
- (22) (=16) *Pabučiavo (Onutei) į ranką.*

¹¹ Plg. „The fact that the dative express affectedness via possession rather than possession per se is upheld by the fact that there is no rule preventing the DP [Dative of possession] form co-occurring with other possessives“ (Šarič 2002: 16, dar plg. t. p.: 19).

¹² Vengtinas „rodo, kad vertinamasis reiškinytis nėra įteisintas kaip bendrinės kalbos norma: jis vengtinas kaip jau nenorminis ir neturintis perspektyvos arba dar nenorminis, nepakankamai ištirtas ir pan.“ (Miliūnaitė, sud. 2003: 9).

- (23) (=17) *Pabučiavo (Onutei) ranką.*
 (24) (=18) *Pabučiavo (Onutės) ranką.*
 (25) **Pabučiavo Onutei.*

Atsižvelgiant į tai, kas trumpai sakytą, straipsnyje toliau svarstoma, kaip posesoriaus raiška naudininku susijusi su posesoriui daromu (ne)tiesioginiu poveikiu (Šarič 2002: 15; plg. Holvoet 2001: 214; Vaičiulytė Semėnienė 2006: 161). Ar reikia vengti (patientinio) objekto galininko sakiniuose (9)–(10)? Klausti to leidžia vartoseną ir Nijolės Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyne* (toliau ir *LKVJŽ*) teikiamas veiksmažodžių valentingumo aprašas (žr. toliau).

Martinus Haspelmathas (1999: 113) tipologiniu pagrindu sudarė situacijos hierarchiją (angl. *Situation Hierarchy*), pagal kurią, laisvasis posesoriaus naudininkas labiausiai tikėtinas, jei predikatu pasakomas veiksmas veikia pacientą [P] (angl. *patient-affecting*) (plg., *pabučiavo jai / jos ranką* [P]; *jai / į jos ranką* [P]). Konkrečiau kalbant, posesoriaus naudininko vartojimo tikimybė atliepia predikatų hierarchiją *veikiantis pacientą* > *dinamiškas neveikiantis* (angl. *dynamic non-affecting*) > *statiškas*: jei kalboje išorinis posesoriaus naudininkas vartojamas su statiškais predikatais, vadinasi, jis vartojamas ir su kairiau hierarchijoje skiriamais predikatais. Šio straipsnio autorės manymu (Vaičiulytė Semėnienė 2006: 161, 166–168, 177), laisvojo naudininko vartojimą lietuvių kalboje lemia ir posesoriui daromas poveikis, ir predikatu reiškiamo veiksmo intensyvumas, arba dinamiškumas; posesyvinis naudininkas vartojamas su dinamiškais predikatais arba su statišką būseną reiškiančiais predikatais, kurie tam tikrame kontekste interpretuojami kaip dinamiški. Posesyvinio laisvojo naudininko vartojimo tikimybė yra tuo didesnė, kuo predikatas yra dinamiškesnis ir intensyvesnis, t. y. *statiškas* > (*būseną* > *vyksmas* > *veiksmas*) > *dinamiškas* atžvilgiu (plg. Haspelmath 1999: 113). Taip pat, remiantis Haspelmathu (1999: 110–113; dar apie tai plg. Hentschel, Menzel 2002: 331tt), jau rašyta (Kerevičienė 2004: 29–30, Vaičiulytė–Semėnienė 2006), kad lietuvių kalboje išorinio posesoriaus naudininko pavartojimo tikimybė remiasi ir posesumo gramatine funkcija sakinyje: kuo hierarchijos – *PP* (prielinksninė konstrukcija, žyminti lokatyvinį predikato argumentą) > *tiesioginis objektas* > *intranžityvinis subjektas* > *tranzityvinis subjektas* – atžvilgiu posesumą reiškiančio žodžio gramatinė funkcija yra kairiau, tuo labiau tikėtinas laisvasis naudininkas. Kitais žodžiais kalbant, jei jau sakome *jam* (plg. *jo akys iš džiaugsmo ašaroja, spindi, rankos dreba*, tai dar dažniau sakysime *bučiuoja jai ranką* ar *stveria jai už rankos* (plg. Ambrazas, ed. 1997: 508–509). Vadinasi, posesoriaus raiška naudininku labiausiai tikėtina (6)–(7) ir (9)–(10) tipo sakiniuose. Kaip buvo matyti, paskutiniu metu atveju vartojamas (ir) valentinis posesoriaus galininkas. Kaip yra aktualioje vartosenoje? Siekiant tai atsakyti, toliau, remiantis Sližienės *LKVJŽ*, trumpai kalbama apie veiksmažodžių valentingumą (žr.

skirsnį 3), aptariama vartoseną, teikiama *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau *DLKT*)¹³ (žr. skirsnį 4), galiausiai daromos išvados (žr. skirsnį 5).

Toliau nagrinėjami tokie aktyvaus veiksmo veiksmažodžiai: *ap(si)kabinti*, *bučiuoti*, *glostyti*, *liesti*, *spausti*, *kumštelėti*, *pakštelėti*, *stuktelėti*, *trinktelėti* ir pan., kuriais pasakomas dinamiškas veiksmas fiziškai¹⁴ tiesiogiai veikia (angl. *affect*) *PSM* arba *PSR* (plg. *bučiuoja ranką*; *bučiuoja Onutei į ranką*; *bučiuoja Onutę į ranką*; *pakšteli Onutei į skruostą*). Atsižvelgiant į tai, kas sakyta, ir remiantis minėtomis hierarchijomis, manytina, kad kiekybiniu požiūriu (procentiškai) su šiais dinamiškais aktyvaus veiksmo veiksmažodžiais naudininkas yra pakankamai dažnas. Ar skiriasi posesoriaus naudininko vartojimo tendencijos (dažnumas), pavyzdžiui, lyginant *bučiuoja Onutei į ranką* su *pakšteli Onutei į skruostą* ar *stveria jai už rankos* su *grybšteli jai per nosį*? Kitaip sakant, žiūrима, kokie dar, be dinamiškumo, semantiniai veiksmažodžio kriterijai galimai daro įtaką naudininko vartojimui. Bet visų pirma trumpai, kaip šie veiksmažodžiai aprašomi *LKVJŽ*. Tai aktualu, nes, kaip buvo matyti, posesoriaus naudininkas „keičia“ įvykio perspektyvos interpretaciją ir veiksmažodžio valentinių argumentų (aktantų) raišką.

3. Veiksmažodžių valentingumas

Nijolė Sližienė *LKVJŽ* (1994: 71), pavyzdžiui, veiksmažodį *apkabinti* (*ap-sikabinti*) „apglėbti, apimti“ aprašo kaip divalentį. Jis, be agentą atitinkančio subjekto vardininko, reikalauja patientinio objekto galininko, pvz.: *Berniukas apkabino tėvą*¹⁵ [P]. *Adolis apkabino jam* (plg. *jo*) *kojas* [P]. Divalentis *bučiuoti* reikalauja vardininku pasakomo agento subjekto ir galininku arba prielinksnio *į* konstrukcija reiškiamo patientinio objekto, pvz.: *Motina kūdikį* [P] *bučiuoja*; *Sigitė bučiavo karvutę* [P] *į drėgną snukį*; *Tėvas pabučiavo motinai ranką* (plg. *motinos*) / *į ranką* [P] (Sližienė 1994: 157). Analogiškai žodyno autorė (1994: 213) aprašo ir *glostyti*, pvz.: *Severitė glostė Mykoliuką* [P] *per veidelį*; *Juozapas glostė ranka jai per galvą* [P]; *Tėvas paglostė vaikui (vaiko) galvą* [P] (plg. *apkabinti*)¹⁶.

Iš šių veiksmažodžių valentingumo aprašų aiškėja, kad tais atvejais, kai svarbu veiksmažodžiu pasakomo veiksmo pozityvus tiesioginis poveikis posesoriui, tada *bučiuojame vaiką į skruostą*, *glostome vaiką per galvą* ar *apkabiname vaiką per liemenį*, o kai akcentuojamas veiksmo poveikis posesumui, tada – *bučiuoja vaikui* (plg. *vaiko*) *skruostą* / *į skruostą*, *glosto vaikui galvą* /

¹³ Prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt>.

¹⁴ Kitaip sakant, straipsnyje daugiausia kalbama apie veiksmažodžius, kuriais pasakomas fizinis kontaktas, ir nenagrinėjami posesyvinio (visumos-dalies) santykio raiškos atvejai, pavyzdžiui, su percepcijos veiksmažodžiais kaip sakinyje (6).

¹⁵ Pusjuodžiu šriftu išskiriami pacientą atitinkantys sintaksiniai aktantai, pagal *LKVJŽ*.

¹⁶ Panašiai *LKVJŽ* (Sližienė 1994: 219) aprašomas ir *griebti* „čiupti, stverti“; pvz., *Vyras griebė arklį* [P] *už pavadžio*; *Motina* [A] *sugriebė sūnų* [P] *į glėbį*, *Šuo pagriebė jam už kojos* [P].

per galvą, apkabina vaikui (plg. *vaiko liemenį*, bet *?apkabina (vaikui) per liemenį*). Panašiai kaip paskutiniu atveju, sakome *laiko mane už rankų*¹⁷, bet ar – *?laiko (man) už rankų* (plg. Sližienė 1994: 369), pvz.: *Bandelė jau buvo supjaustyta riekelėm, ir kai vienas sanitaras laikė Šveiką (?Šveikui) už abiejų rankų, kitas mirkė riekeles piene ir maitino jį, panašiai kaip šeria kukuliais žgšį* (DLKT).

Pagal *bučiuoti*, *glostyti* analogiją, aptariamas ir čia rūpimas *pliaukšėti* (*pliaukštelėti*) „su garsu mušti ką“ valentingumas, plg.: *Bernas pliaukšėi arklį* [P] *su botagu*; *Vėžėjas pliaukšėi botagu arkliams per strėnas* [P] (Sližienė 1998: 190). Semantiškai artimų malefaktyvinių *trenkti* „mušti, duoti, kirsti“ ar *smogti* „stai-giai, stipriai suduoti, kirsti, trenkti“ patientą atinkantis valentinis aktantas gali būti alternatyviai pasakomas objekto naudininku arba prielinksniu *į*, *per* konstrukcijomis su galininku, pvz., *Bernas [A] trenkė šuniui* [P] *su pagaliu* [I]; *Danutė trenkia jam per ausį* [P] *ir nubėga* (Sližienė 2004: 340, 100). Tranzityvinių *mušti* „teikti skausmą smūgiais“ (Sližienė 1998: 437) ir *badyti* „mušti; durti, baksnoti“ (Sližienė 1994: 140) patientą atitinkantis sintaksinis aktantas pasakomas objekto galininku arba *per* konstrukcija, plg.: *Bernas mušė arklį* [P] *botagu* [I]; *Jis mušė man per nugarą* [P]¹⁸, bet: *Jautis subadė moteriškę* [P]; *Kartkartėmis jis pabadydavo arklį* [P] *botkočiu* [I]. Patientą atitinkantis *kirsti* „smogti, mušti“ sintaksinis aktantas alternatyviai gali būti pasakomas objekto galininku, naudininku arba prielinksniu *į*, *per* konstrukcijomis, pvz.: *Užkirto botagu* [I] *arklius* [P] *ir nuvažia-vo*; *Jis sukirto arkliams* [P] *botagu* [I]; *Nusilaužiau putino šakelę ir sukirtau žirgui per galvelę* [P]; *Jis kirto kumščiu* [I] *žmogui į veidą* [P] (Sližienė 1994: 347)¹⁹. *O duoti* „kirsti, smogti“ (Sližienė 1994: 188) patiento objektinis aktantas alternatyviai pasakomas naudininku ar *į*, *per* konstrukcijomis su galininku, pvz., *Jonas davė arkliui* [P] *botagu* [I]; *Jis davė man su kumščiu* [I] *per nugarą* [P].

Aiškėja, kad patientą atitinkantis objektas, kuriuo pasakomas posesorius, yra žymimas galininku (*mušti, pliaukšėti* ir pan.) arba naudininku (*smogti, trenkti* ir pan.), ar – pagrečiui abiem valentinio aktanto statusą turinčiais objektiniais linksniais (*kirsti, gnybti* ir pan.). Kai su minėtais veiksmažodžiais pasakomas ir

¹⁷ Plg.: „Pirmuoju (a) atveju [t. y., pvz., Asloje sėdėjo *Monika* ir laikė už rankų *vaiką*] sakinyje beveik visada yra konstrukcija užGen, susijusi su Acc dalies ir visumos santykiu. Labai dažnai ji būtina komunikaciniu požiūriu“ (Sližienė 1994: 369). Regis, toks pat komunikacinis būtinumas būdingas ir *bučiuoti, glostyti* ir pan. atvejams.

¹⁸ Analogiškai Sližienė LKVJŽ (1994: 159) aprašo ir *čaižyti* „plakti, kapoti, mušti“:

¹⁹ Panašiai aprašytas ir divalentis *gnybti* „įskaudinti spaudžiant dviem pirštais, snapu ir kt.“; kuris, remiantis Sližiene (1994: 213), atveria valentinę poziciją vardininku reiškiamam agento subjektui ir patiento objektui, kuris gali būti pasakomas galininku, naudininku arba *į* konstrukcija su galininku, pvz.: *Man* [P] *skaudžiai įgnybo žąsinas* [A]; *Jis vis nori kitą / kitam* [P] *įgnybti* (įskaudinti, įžeisti); *Simas* [A] *įgnybo man į ranką* [P]. Plg. dar: *Šįsyk jį gnybė kažkoks neaiškus nerimas* (DLKT). Analogiškas valentingumas būdingas ir *kąsti*, plg.: *Šuo* [A] *įkando jam į koją* [P]; *Jam* [P] *įkando įsiutęs šuo* [A]; *Atleikia paukštis be sparņu, kanda žmogų* [P] *be dantų* (kulka) (Sližienė 1994: 337).

posesumas, jis reiškiamas prielinksninėmis konstrukcijomis su galininku. Čia darosi akivaizdu, kad tais atvejais, kai su *smogti, kirsti* tipo veiksmažodžiais vartojama posesumą pasakanti prielinksninė konstrukcija, posesoriaus naudininkas nėra tiek / toks pat laisvasis, kaip, pavyzdžiui, *mušti* ar *bučiuoti* atveju.

Taigi iš to, kas sakyta, darosi aktualus valentinių aktantų ir laisvųjų, t. y. nevalentinių, narių skirties klausimas. Kalbant apie šių veiksmažodžių valentinius aktantus ir laisvuosius narius ir jų galimą morfosintaksinę raišką, iš pavyzdžių buvo matyti, kad, nežiūrint jų sintaksinio būtinumo ar laisvumo, paprastai yra implikuojamas inherentinis visumos–dalies santykis. Kitaip saktant, jei *Jonukas bučiuoja Onutę*, tai veikiausiai bučiuoja tik jos kaip visumos tam tikrą dalį: lūpas, ranką ar pan., o jei jau *Jonukas bučiuoja (j) lūpas*, tai, akivaizdu, kad tos lūpos yra, tarkim, Onutės, t. y. posesumas gali būti identifikuojamas tik per posesorių kaip visumą.

4. Diskusija DLKT teikiamos vartosenos pagrindu

4.1. Didžiąją DLKT dalį sudaro rašytinės, dažnai redaguotos, skirtingų žanrų (publicistikos, grožinės, negrožinės ar administracinės literatūros) kalbos tekstai. Sakytinės kalbos pavyzdžių ten yra akivaizdžiai mažiau. Straipsnyje remiamasi skirtingų žanrų 2889 pavyzdžiais, kur vartojamos 2 skirsnys minėtų aktyvaus veiksmo veiksmažodžių visų asmenų ir skaičiaus esamojo, būtojo ar būsimojo laikų formos. Tokie sakiniai eiliškumo tvarka atrinkti į DLKT paieškos laukelį įrašius, pavyzdžiui, *pakštel**. Kiekybiškai pavyzdžiai, kurių pagrindu toliau diskutuojama ir daromos išvados, pasiskirsto taip, kaip matyti 1 lentelėje.

1 lentelė

Empirinė DLKT medžiaga

<i>Finitinė veiksmažodžio forma</i>	<i>Sakinių skaičius</i>	<i>Finitinė veiksmažodžio forma</i>	<i>Sakinių skaičius</i>
<i>ap(si)kabinti</i>	325	niuktelėti	20
<i>bakstelėti</i>	72	pakštelėti	68
<i>(pa-)bučiuoti</i>	393	plekštelėti	43
<i>glostyti</i>	440	pliaukštelėti	126
<i>gnybtelėti</i>	11	spausti	142
<i>griebti</i>	277	sprigtelėti	8
<i>grybštelėti</i>	25	stuktelėti	70
<i>kumštelėti</i>	51	<i>(pa-)stverti</i>	168
<i>laikyti</i>	80	trinktelėti	300
<i>laužti</i>	22	<i>(nu-)tvirti</i>	130
<i>liesti</i>	98	vožtelėti	20
Iš viso: 2889			

4.2. Iš turimų *DLKT* pavyzdžių su *(pa-)bučiuoti* asmenuojamomis formomis matyti, kad tais atvejais, kai tiesiogiai veikiamas paciento galininku pasakomas *PSM* (*bučiuoti ranką*), implicitinis *PSR* dažniau žymimas laisvuju naudininku (55,8 proc. visų turimų atvejų, arba 96 sakiniuose iš 172), t. y. esama polinkio rinktis posesyvines laisvojo naudininko konstrukcijas. Veiksmažodžių pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia *PSM*, pagreičiui ir pakankamai dažnai pasakomą patį *PSR*, plg.:

- (26) – *Tu tiesiog sukurta sėdėti soste, – Haris priklaupia prieš Džein ir pa-
bučiuoja jai ranką.* *DLKT*
- (27) – *Tu esi geras žmogus, Sofija, per geras šitam pasauliui, – Klausas pa-
bučiuoja Sofijos ranką ir skubiais žingsniais nusukęs akis nuo Laimos
išeina į lauką.* *DLKT*

Kai asmenuojamomis minėtų laikų *(pa-)bučiuoti* formomis pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia objekto galininku žymimą *PSR*, posesumas (konkre-
ti vieta, kur bučiuojama) – kaip laisvasis, t. y. nevalentinis, narys – pasakomas modifikatoriumi einančia prielinksnio *i* konstrukcija arba (retais atvejais) visai nepasakomas, plg.:

- (28) *Stanislovas bučiuoja žmoną i kaktą vis nepaliaudamas stebėtis, kaip
per dešimtmetį suvargusi kolūkio melžeja, džiovininkė ir širdininkė, tapo
dailia, žydinčia operatore.* *DLKT*
- (29) *Na, gerai, galbūt dėl asmeninių santykių mūsų Lietuvos teatro kaime,
kur Petras Jonui neduoda grūdų dėl to, kad šis kažkada pabučiavo Jono
žmoną. Bet tai neturi nieko bendra su pačiu kūrybos poreikiu.* *DLKT*

Tokia vartoseną kaip sakinyje (28) sudaro 76 proc. visų *DLKT* rastų pavyzdžių (arba 168 sakiniai iš 221). Kai kalbančiajam svarbu ne posesorius ir jam daromas tiesioginis *bučiuoti* veiksmu pasakomas poveikis, o konkre-
ti bučiuojama vieta – posesumas, tada sintaksiškai posesorius pažeminamas (angl. *demoted*), t. y. „išstumiamas“ iš valentinio argumento pozicijos, ir žymimas laisvuju naudininku, kurį renkamasi 23,5 proc. turimų atvejų. Tada *i* valentinio argumento – antrą – vietą iš laisvųjų narių „pakeliama“ (angl. *promoted*) posesumą pasakanti lokatyvinė prielinksnio konstrukcija (žr. sakinį (30)). *DLKT* rastas vienas sakinyje (arba 0,5 proc.), kur *PSS* su *bučiuoti* pasakomas vidinio posesyvumo konstrukcija (žr. sakinį (31)). Matyti, kad kalbančiajam, vartojančiam *(pa-)bučiuoti*, svarbiau pozityvus tiesioginis poveikis objekto galininku pasakomam posesoriui kaip visumai, o ne konkrečiai (mažai) jo daliai – posesumui. Kitaip sakant, pragmatiniu požiūriu natūralu, kad tai, kas pozityvu, norime patirti (jausti) holistiškai.

- (30) *Netgi Jasuda Akira – žmogus, kuris nupirko man kimono ir kurį aš suviliojau vieną vakarą Tatemacu arbatinėje – tikriausiai bučiavo man **į kaklą** ir veidą tuzinus kartų, bet niekada **į lūpas**.* DLKT
- (31) – *Imk, – tebelaikė atkišęs Vyniautas. Ji tik žiūrėjo į jo veidą iš apačios kaip nebylė. Tada jis pasilenkė ir pabučiavo **į žilus jos plaukus** viršugalvyje ir paglostė ranka pečių. Tik tada ji paėmė ir išgėrė.* DLKT

Tai, kad posesoriaus galininkas (28) tipo sakiniuose turi visas teises kalboje būti, pagrindžia ir tokie sakiniai kaip (32)–(34), kur pacientą atitinkantis objekto galininkas yra opozicinis siūlomam posesoriaus naudininkui. Čia posesoriaus galininko vartojimą lemia holistinė sema ir / ar rezultatinė reikšmė bei erdvės kvantifikacinio požymio vertė²⁰.

- (32) – *O aš noriu iš tavęs išgirsti. Iš tavo lūpų. Iš lūpų, kurios dar taip neseniai man kalbėjo karščiausius žodelius. Iš lūpų, kurios dar taip neseniai bučiavo **mane visą** (*man visai) nuo akių iki kojų pirštukų... Papasakok... DLKT*
- (33) *Aš ištraukiu iš kišenių rankas, rūpestingai išsišnypščiu į švarutėlę languotą nosinę, prisidengęs kumščiu atsargiai kosteliu, praskiriu svečius, išbučiuoju **tave** (*tau) į abu skruostus (plg. nubučiuoju tave), pasitaisau varlytę su baltais taškėliais ir, atsargiai paėmęs už kojelės didelę taurę, pamažu išgeriu iki dugno. DLKT*
- (34) *MOTERIS. Pabučiuok mane, Francai. KAFKA. Aš nubučiuoju **tave visą. Visą tavo kūną** (plg. ?tau visą kūną) nubučiuoju. DLKT*

Tai, kad holistinė interpretacija turi įtakos posesyvinio santykio raiškai, matyti ir žiūrint, pavyzdžiui, į *ap(si)kabinti* vartoseną²¹. Čia posesorius pasakomas tik pacientą atitinkančiu objekto galininku (146 DLKT sakinių). Posesoriaus vietą specifikuojanti prielinksninė konstrukcija, nors ir yra *ap(si)kabinti* laisvasis narys, paprastai yra eksplikuojama, plg.:

- (35) *Bet motinos ašaros – stiprus ginklas. Daiva jautri. Ji apkabina **motiną**: – Keliausiu, neverk! – Tik dėl manęs? O tu nenori? – Ne vien dėl tavęs. DLKT*
- (36) *Tikra Pelenė... Šįvakar Dalia kažkodėl įtartina linksma. Juokiasi, apsikabina **mane** per pečius, bet nediršta pakelti akių. DLKT*
- (37) *Andrius jau žiojosi kažką pasakyti, bet nespėjo – prie jų priėjo vyriškis, apkabino **Liliją** per liemenį ir tarė: – Lilička, jau visi tavęs laukia. Pertrauka baigėsi. Eime. DLKT*

²⁰ Plačiau apie tai žr. Holvoet, Čižik (2004: 149–151).

²¹ Analogiška situacija matyti ir iš LKVJŽ (Sližienė 1994: 437) teikiamo *mušti* „teikti skausmą smūgiais“ valentingumo aprašo, pvz.: *Dabar primuš mane* [P] (plg. *muš mane*); *Užpuolikai* [A] *sumušė jį* [P] *kaip obuolį*; *Jis* [A] *mušė man per nugarą* [P] (*sumušė / **primušė man per nugarą*).

Holistiškai asmenį paprastai ap(si)kabiname per pečius ar liemenį – iki pusiaujo (žr. sakinius (36)–(37)), plg.: ?*Vyriškis apkabino **Liliją** per kojas ir tarė.*

Kai ap(si)kabinti veiksniu pasakomas tiesioginis poveikis posesumui, jis žymimas objekto galininku. Tada, remiantis DLKT medžiaga, PSR paprastai pasakomas kilmininku: vidinio posesyvumo konstrukcijos vartojamos 88,3 proc. visų atvejų (arba 158 sakiniuose iš 179). Dažnas posesoriaus kilmininko vartojimas rodo, kad pats posesorius beveik „nepaliečiamas“, t. y. neveikiamas veiksmažodžiu pasakomo veiksmo, o posesumas veiksmo apimamas holistiškai (panašiai kaip *stverti, tverti*; žr. lentelėje 2.). Palyginkime:

- (38) *Amalija neatstumia Dano rankų nuo savo juosmens, tik labiau priglūsta prie vyro stoto, abiem rankom apkabina jo **kaklą**. Dan... Kokia tyla... DLKT*
- (39) – „*Pabūk dar, Saveta*“. *Saveta apkabina jam **kaklą**. „Kodėl tavo rankos ledinės?“ – klausia Egonas. DLKT*
- (40) – *Gal Morisas tavęs paklausys. Žinoma, niekam nerūpi, ką kalbu aš. – Ak, baik, – ištarė Morisas ir apkabino ranka jos **liemenį**. DLKT*
- (41) – *Na, ar nenori žinoti, ko paklausiu? – Ko? – paklausiau tyliu, nieko gera nežadančiu balsu. Badiš įsitaisė šalia manęs. Apkabino ranka man **liemenį**, nubraukė plaukų sruogą nuo ausies. [...] Išgirdau jį šnabždant: – Ar tau patiktų tapti ponia Badi Vilard? DLKT*

Išskirtinai posesoriaus kilmininką DLKT renkamasi su *laikyti* (visi turimi 50 sakinių) tada, kai juo pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia posesumą žymintį objekto galininką, pvz.: *Pavlas tvirtai laikė jos **ranką** ir tylėdamas žiūrėjo į jos laimingas akis* (DLKT). Kai tranzityviniu *laikyti* pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia posesorių, jis reiškiamas patiento galininku (turimi 30 sakinių), pvz.: *Lurdes patyliukais rauda. Laikau **ją** už rankos, tapšnoju kaip mažą kačiuką, kurį gerai pažinojau* (DLKT). Taip pat posesoriaus kilmininką dažniau renkama ir su kitais mažiau dinamiškais predikatais, kai jais pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia objekto galininku žymimą posesumą. Pavyzdžiui, su *liesti* posesoriaus kilmininkas vartojamas 91,8 proc. visų turimų atvejų (90 sakinių iš 98), su *glostyti* – 65 proc. visų atvejų (286 sakiniuose iš 440). Ir atvirkščiai: kai labiau dinamišku predikatu pasakomas veiksmas tiesiogiai veikia galininku žymimą posesumą, t. y. kuo dinamišku predikatu pasakomas veiksmas yra intensyvesnis, posesoriaus kilmininkas darosi retesnis, pavyzdžiui, su *spauti* jis vartojamas 33,1 proc. (47 sakiniuose iš 142), su *laužti* – 9,1 proc. turimų atvejų (2 sakiniuose iš 22) (plg. dar *bučiuoti*). Palyginkime:

- (42) *Einame keliu, ir penkiametis elgetėlė paseilinęs pirštus liečia sau **kaktą**, o paskui – mūsų **kojas**, palikdamas apdulėjusioje odoje drėgnus ir sraigės pėdsakus. DLKT*

- (43) *Žaneta mynė pedalus ir jautė, kaip gairius vėjelis glosto **jai** (plg. jos) veidą, kedena palaidus plaukus.* DLKT
- (44) *Naktis juodais kumščiais spaudė **jam** (plg. jo) smilkinius.* DLKT
- (45) *Dvi švelniosios lyties atstovės laužia viena **kitai** (plg. kitos) ranką. Varžybos yra varžybos, ir nieko negali padaryti net liūdnai svinguojantys džiazio meistrai, žvelgdami į jaunuolių nugaras.* DLKT

Lamiroy ir Delbecque (1998: 40–41) teigia, kad poveikio (*affectedness*) požiūriu veiksmo procese gali nebūti visumos (*laikė jos **ranką*** ir panašaus tipo atvejai) arba dalies (*laikau **ją** už rankos* ir panašaus tipo konstrukcijos); jei jau posesorius pasakomas laisvuju naudininku, vadinamasis fokusavimas (angl. *focusing*) tik į dalį arba išskirtinai į visumą nebeįmanomas – veiksmožodžiu pasakomas veiksmas veikia abu – posesorių ir posesumą. Lieka pridurti, kad vadinamasis fokusavimas susijęs ir su dinamišku veiksmožodžiu pasakomo veiksmo intensyvumu ir su holistine interpretacija.

Visa tai, kas čia apie vartojimo polinkius sakyta, matyti 2 lentelėje.

Grįžkime prie nagrinėto (*pa-*)*bučiuoti*. Tiksliau pasakius, pakalbėkime apie artimos semantikos *pakštelėti* „pabučiuoti (ppr. su garsu)“ ir palyginkime jį su (*pa-*)*bučiuoti*. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad posesyvinis santykis (turi būti) reiškiamas panašiai kaip ir (28)–(31) sakiniuose. Tačiau žiūrint į DLKT kad ir negausiai teikiamus tokio tipo sakinius kaip (46)–(49), matyti, kad su *pakštelėti* posesorių linkstama sakyti naudininku (86,8 proc. visų turimų sakinių, arba 59 sakiniai iš 68), retai kada objekto galininku (7,3 proc., arba 5 sakiniai iš 68) ar posesoriaus kilmininku (5,9 proc., arba 4 sakiniai; plg. sakinį (31)). Kyla klausimas: kodėl kalbos vartotojas su *pakštelėti*, skirtingai nei su *bučiuoti*, retai kada vartoja posesoriaus galininką. Veikiausiai čia posesoriaus naudininko vartojimas susijęs su *pakštelėti* momentiškumu – inherentiniu (leksiniu) veikslu. *Pakštelėti* veiksmo momentiškumas riboja tiesiogiai veikiamo posesoriaus raišką objekto galininku, plg.: **Jis pakštelėjo mane visą*. Skirtingai nei sakiniuose su (*pa-*)*bučiuoti*, su *pakštelėti* visai įmanomas darosi ir posesoriaus naudininko kaip valentinio aktanto vartojimas (žr. sakinį (46)). Palyginkime:

- (46) – *Milė atėjo pabūti su tavimi. Aš būsiu knygyne, jei tau skubiai manęs prireiktų. Pabrėžiu – skubiai. Ji greitosiomis pakštelėjo mane* (plg. *man*), *perbraukė nykščiu per skruostą ir išėjo. – Kaip čia yra, kad tu nevaikštai į prielaukos gyventojų susirinkimus, Mile?* DLKT
- (47) *Tai ką gi galima papasakoti apie gerą žmogų? „Džonas Brigas parėjo iš darbo namo, pakštelėjo žmoną į žanduką, pakuteno sūneliui pasmakrę, ir šis džiugiai sukrykštė. Tada visa šeima draugiškai susėdo vakarienės, dalijosi dienos džiaugsmiais.* DLKT

Posesoriaus (PSR) raiška, kai posesumas (PSM) žymimas objekto galininku (Acc) arba prielinksnine konstrukcija (PRLK)

Finitinė veiksmažodžio forma	PSM (Acc)		Sakinių skaičius	PSM (PRLK)			Sakinių skaičius
	PSR (GEN)	PSR (DAT)		PSR (Acc)	PSR (DAT)	PSR (GEN)	
<i>ap(si)kabinti</i>	158 (88,3%)	21 (11,7%)	179	146 (100%)			146
<i>(pa-)bučiuoti</i>	76 (44,2%)	96 (55,8%)	172	168 (76%)	52 (23,5%)	1 (0,5%)	221
<i>glostyti</i>	286 (65%)	154 (35%)	440				
<i>griebti</i>	27 (93,1%)	2 (6,9%)	29	181 (73%)	67 (27%)		248
<i>laikyti</i>	50 (100%)		50	30 (100%)			30
<i>laužti</i>	2 (9,1%)	20 (90,9%)	22				
<i>liesti</i>	90 (91,8%)	8 (8,2%)	98				
<i>spausti</i>	47 (33,1%)	95 (66,9%)	142				
<i>(pa-)stverti²²</i>	8 (100%)		8	121 (75,6%)	39 (24,4%)		160
<i>(nu-)tverti</i>	17 (100%)		17	89 (78,8%)	24 (21,2%)		113
Iš viso:	761 (65,8%)	396 (34,2%)	1157 (100%)	735 (80,1%)	182 (19,8%)	1 (0,1%)	918 (100%)

- (48) *Paliko duris atlapas, priėjo, pakštelėjo Teresei į ranką, į kaktą, ėmė vilktis žemėn smėlio spalvos lietpaltį. Džiaugsmas plūstelėjo Kerpienei į širdį. DLKT*
- (49) *Verą Iljiničną apstulbino jos atsakymas, bet ji to neparodė. Sutemus parėjo paniūręs Semionas. – Kodėl taip vėlai? – pakštelėjo į jo neskustą skruostą Ilana. – Ieškojau Kameneckio... Telefonas neatsako. Adresas knygutėje – neteisingas. Sakau, nuvažiuosiu į katedrą... DLKT*

²² Plg. holistiškai suvokiamą PSR arba PSM galininką DLKT sakiniuose: *Pamatęs, kad visas triušas ir šikart eina niekais, Levickis iš užpakalio stvėrė nedorėlį už abiejų šlaunų ir apglėbęs, visa jėga spausdamas prie krūtinės, laikė iš paskutiniųjų. Policijos pulkininkas pastvėrė karo korespondento ranką ir ilgai ją kratė lyg kokiam senam, ilgai nematytam draugui. – Staseli, krikštāsūni tu mano! – stveria šiltais delnais jo galvą lyg kokio kūdikio, bučiuoja į žandą, į kaktą...*

Jei tiesa, kad veiksmažodžio *pakštelėti* momentiškumas daro įtaką posesyvinio santykio raiškai, vadinasi, ir su kitais momentiniais predikatais (gali būti) dažniau renkamasi posesorių sakyti naudininku. DLKT teikiama medžiaga iš esmės tai patvirtina. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai su momentiniais (semelfaktyvais) *bakstelėti*, *grybštelėti*, *kumštelėti*, *plekštelėti*, *pliaukštelėti*, *niuktelėti*, *sprigtelėti*, *stuktelėti*, *vožtelėti* ir pan. posesyvinis santykis pasakomas eksplicitiškai, posesorius paprastai žymimas naudininku, o posesumas – prielinksnių *j*, *per*, *už* konstrukcijomis su galininku. Su *trinktelėti* posesoriaus naudininką renkamasi 76,7 proc. visų turimų atvejų (arba 230 sakiniuose iš 300), vidinį kilmininką – 23,3 proc.; su *plekštelėti* tiesiogiai veikiamas posesoriaus naudininkas vartojamas 95,3 proc. visų atvejų (41 sakiny s iš 43). Nuo *trinktelėti*, *plekštelėti* kiek skiriasi posesyvinio santykio raiška su *bakstelėti*, *kumštelėti*, *pliaukštelėti*, *stuktelėti*. Čia, be posesoriaus naudininko ar kilmininko, pasitaiko ir galininkas²³: su *pliaukštelėti* 1,6 proc. visų turimų atvejų (2 sakiniai iš 126), su *stuktelėti* 14,3 proc. visų atvejų (10 sakiniuose iš 70), su *kumštelėti* – 5,9 proc. (3 sakiniuose iš 51), o su *bakstelėti* – 15,3 proc. (arba 11 sakinių iš 72). Vidinis posesoriaus kilmininkas su pastaruoju veiksmažodžiu vartojamas 11,1 proc. turimų atvejų (arba 8 sakiniuose iš 72), posesoriaus naudininkas – 73,6 proc., su *stuktelėti* naudininką renkamasi 82,9 proc. visų atvejų (58 sakiniuose iš 70), su *kumštelėti* – 94,1 proc. visų atvejų (48 sakiniuose iš 51), o su *pliaukštelėti* – 96 proc. (121 sakiniuose iš 126) (žr. lentelę 3.). Palyginkime sakinius (50)–(58).

- (50) – *Argi jūs to nedarote? – Ne, – suurgė Sierakailė. – Ir ką? Piktokai niuktelėjo kauką į nugarą. – Sierakaile, nustok ginčytis! – riktelėjo jai Lungas. – Man reikia pagalvot.* DLKT
- (51) *Šeimos apsikabinimą gausiai aplaistė ašaros. Gal pusę minutės Geraltas atlaidžiai stebėjo šią sceną, o po to niuktelėjo atsipalaidavusiam tėtušui į petį. – Gerai, vėliau atsibučiuosit. Mes jau eisim.* DLKT
- (52) – *Na, žmonės, pirmyn, ko dar laukiate? – gerai nusiteikusi paklausė Tania ir kumštelėjo Tomą į šoną. – Šiaušiam!* DLKT
- (53) *Vyras pašoko, galva atsitrenkdamas į kasos būdelės lubas. Suvaitojęs krito atgal ant savo kėdės. – Melas! Dar kartą kumštelėjau Žiedulei į pašoną. – Lažinamės?* DLKT
- (54) *Kazokas pliaukšteli arklį per šoną. Virvė trūkteli drauge surištus jau-nuolius – vienu retežium surištus.* DLKT

²³ Plg.: „Nusakant, kad veiksmas krypsta į gyvą padarą, kad gyvūnas ar žmogus kaip nors paliečiamas, užgaunamas, paprastai vartojamas tik objekto naudininkas, ne galininkas ar prielinksnio į konstrukcija (a) ir ne kilmininkas (b) [kursyvas autorės – L. V.-S.]. a. *Ūmai kažkas man* (ne mane ar j mane) kumštelėjo. [...] Aš *jam* niuktelėjau alkūne. [...] b. Aš patapšnojau draugui per petį. Meškius atsitupia ir uždeda priešakines letenas *berniukui* ant krūtinių“ (Šukys 1998: 158).

- (55) *Tik nenukabink nosies!.. – Tarsi supratęs mano mintis, Vyčka vyriškai pliaukštelėjo man per petį. – Kiti, žinok, prarado viską!.. Kas tas dviratis... karuos?! DLKT*
- (56) *O kad atgautų ūpą, skambiai, neskaudžiai pliaukštelėjau per jos sėdynytę, kad ji net žvygtelėjo, matyt, iš savotiško malonumo. Nuo to ji atsitokėjo, grįžo prie stalo ir tašė su apetitu. DLKT*
- (57) *Pats didžiausias trinktelėjo vadeivai per nosį, tas pašoko gal dešimt pėdų į orą, o paskui kaip akis išdeges ėmė lėkti ratu, iš baimės ir įsiučio kandžiodamas savo pavaldinius. DLKT*
- (58) *Durų briauna smarkokai trinktelėjo per jos ranką, ir Vitalija iš skausmo net riktelėjo. Kai įžengiau į kambarį, ji sėdėjo ant kušėtės ir trynė sutrenktą ranką. DLKT*

3 lentelė

Posesoriaus (PSR) raiška su semelfaktyvais, kai posesumas (PSM) pasakomas prielinksnine konstrukcija (PRLK)

Finitinė veiksmažodžio forma	PSM (PRLK)			Sakinių skaičius
	PSR (ACC)	PSR (DAT)	PSR (GEN)	
<i>bakstelėti</i>	11 (15,3%)	53 (73,6%)	8 (11,1%)	72
<i>gnybtelėti</i>		11 (100%)		11
<i>grybštelėti</i>	6 (24%)	18 (72%)	1 (4%)	25
<i>kumštelėti</i>	3 (5,9%)	48 (94,1%)		51
<i>niuktelėti</i>	2 (10%)	18 (90%)		20
<i>pakštelėti</i>	5 (7,3%)	59 (86,8%)	4 (5,9%)	68
<i>plekštelėti</i>		41 (95,3%)	2 (4,7)	43
<i>pliaukštelėti</i>	2 (1,6%)	121 (96%)	3 (2,4%)	126
<i>sprigtelėti</i>		8 (100%)		8
<i>stuktelėti</i>	10 (14,3%)	58 (82,9%)	2 (2,8%)	70
<i>trinktelėti</i>		230 (76,7%)	70 (23,3%)	300
<i>vožtelėti</i>		20 (100%)		20
Iš viso:	39 (4,8%)	685 (84,2%)	90 (11%)	814 (100%)

Be to, žiūrint į tokius *DLKT* sakinius kaip (59)–(64), kuriuose nėra pasakoma posesumą reiškanti prielinksninė konstrukcija, ir lyginant juos su *LKVJŽ* teikiamaiais panašios semantikos veiksmažodžių aprašais, matyti, kad į valentinio aktanto – paciento galininko poziciją „braunasi“ ir su juo konkuruoja (paciento) naudininkas: pavyzdžiui, su *stuktelėti* jis vartojamas 17 iš 25 sakinių (arba 68 proc. visų atvejų), su *kumštelėti* – 25 sakiniuose iš 61 (41 proc. visų atvejų), o su *pliaukštelėti* visuose 15 turimuose sakiniuose (plg. anksčiau aptartą *pakštelėti* vartoseną ir *trenkti, smogti, duoti* ir pan. valentingumą).

- (59) *Tas naujagimis turi šiokių tokių sparnus. Jis plėščiojo jais kutendamas pilvą ir skubėjo greičiau išsilaižyti. Dinderis kumštelėjo šalia gulinčią Madam, kad ir ji pamatytų, kas čia daros.* DLKT
- (60) *Rūsčiai nužvelgiau Kajų. Tai jis aptarinėjo mano meilės rūpesčius su muduojų namų šeimininke? Kajus man kumštelėjo. – Ji tikrai super. Geresnės patarėjos su žiburiu nerastum! – tyliai sukuždėjo jis.* DLKT
- (61) *– Kas žino, ar mėnulis dar kartą nepaliks mūsų bėdoje kaip tąsyk virš jūros. – Drakonas atsiduso ir niuktelėjo Sierakailę. – Eikš, paslėpsime pėdsakus.* DLKT
- (62) *Kai po ratais ėmė trenkti grindinio akmenys ir kaukšėti arklių pasagos, Balcevičius niuktelėjo vežėjui: – Vežk pro gubernatorių.* DLKT
- (63) *Be to, manau, jog ji nuoširdžiai myli Neroną, – pridūriau. Popėja taip įniršo, kad treptelėjo auksuotu sandalu, pliaukštelėjo sūnui (*sūnu) ir žliumbiantį išvarė iš kambario.* DLKT
- (64) *– Surišom ir taip papades pakūrėm, kad jam visos blusos numirė. – Galiausiai seržantas pora sykių smagiai trinktelėjo jam (*jį). – Griuvo žemėn kaip pūzras.* DLKT

Ir pabaigai stabtelėkime prie (*pa-*)*bučiuoti*, vartojamo frazeologizmais virtuosiose konstrukcijose „pataikauti; nusižeminus dėkoti“ reikšme. Prieš akis turint sakinius (65)–(68) matyti, kad čia įprastas yra posesoriaus naudininkas. Galima manyti, kad posesoriaus morfosintaksiniam žymėjimui įtaką daro (*pa-*)*bučiuoti* leksinės reikšmės skirtumai, t. y. (i) „lytėti lūpomis, reiškiant meilės, prisirišimo ir pagarbos jausmus“ vs. (ii) „pataikauti; nusižeminus dėkoti“. Vartojant (*pa-*)*bučiuoti* tiesiogine (i) reikšme, veiksmazodis yra tipiškas dinamiškas tranzityvinis, vartojant jį metaforine (ii) reikšme – jo tranzityvumo laipsnis yra mažesnis. O gal šią (ii) vartoseną, panašiai kaip su momentiniais veiksmazodžiais, įtakoja, pavyzdžiui, predikato terminatyvumas. Jei taip, tai su tiesioginės reikšmės *pabučiuoti* posesoriaus naudininkas taip pat turėtų būti dažnas. DLKT medžiaga rodo, kad posesoriaus naudininkas su *pabučiuoti* vartojamas labai panašiai kaip ir su *bučiuoti*: 23,7 proc. ir 21,7 proc. atitinkamai. Vadinas, čia posesyvinio santykio morfosintaksinio žymėjimo skirtumai susiję su semantiniais skirtumais ir galbūt su teigiamai vs. neigiamai vertinamo veiksmo raiška²⁴ (plg. *bučiuoja ją / jai į skruostą* vs. *bučiuoja *ją / jai į užpakalį*).

- (65) *Spėju, kad tokių sutartį sudarę Vakarų liokajai netgi didžiuojasi šiuo rezultatu: Vakarai yra dievas, o bučiuoti dievui į užpakalį – garbė.* DLKT

²⁴ Plg. „The negative or positive connotations of context, however, seem less important than the phenomenon of affectedness. [...] As long as the possessors are affected, i.e. the events happen within their personal sphere, positive events are as likely to occur with DP [Dative of possession] as negative ones“ (Šarič 2002: 15).

- (66) *Pabučiuok tu man **į subinę**, baltai atsipraususi, žinai ką!* (cituojama pagal Jasiūnaitė 2007: 271).
- (67) *Pabučiuok silkei **į uodegą** – gert nenorėsi!* (cituojama pagal Jasiūnaitė 2007: 268).
- (68) *Patriūbyk, pabučiuok **į šuns snukį!*** (cituojama pagal Jasiūnaitė 2007: 267).

5. Apibendrinimai ir išvados

Posesyvinis visumos–dalies (tiksliau, posesoriaus ir jo kūno dalies) santykis pasakomas keleriopai ir jo morfosintaksinei raiškai įtakos turi daug veiksnių. Keli jų buvo aptarti čia.

Veiksmažodžiams (predikatams) būdinga santykinis dinamiškumo laipsnis (vertė), pagal kurį skiriama predikatų skalė: *būseną > procesas > veiksmas*. Laiko požiūriu skalėje kairiau skiriamas narys yra reliatyviai mažiau dinamiškas, nei dešiniau skiriamas skalės narys (plg. Givón 2001: 106). Dinamiškiausiems – veiksmo veiksmažodžiams būdingas ir didžiausias tranzityvumo laipsnis. Apie tokius veiksmažodžius straipsnyje ir kalbėta. Jie, kaip buvo matyti, taip pat skiriasi savo santykinio dinamiškumo ir veiksmo intensyvumo laipsniu.

Remiantis Andrejaus Malchukovo (2005: 79–113) pasiūlyta graduojama (hierarchine) tranzityvumo samprata, apimančia subjekto agentyvumo, objekto patientiškumo ir predikato perfektyvumo kriterijus, ir iš straipsnyje nagrinėtos *DLKT* teikiamos medžiagos matyti, kad veiksmažodžio tranzityvumo laipsnis daro įtaką predikato aktantų morfosintaksinei raiškai. Pagal objekto mažėjančio patientiškumo kriterijų, patiento objekto, kuriuo pasakomas veiksmu tiesiogiai veikiamas posesorius, raiškai būdinga *Acc > Acc / Dat > Dat* skalė (plg.: *bučiuoja mane > pakšteli mane / man; gnybia mane / man > įgnybo man > gnybtelėjo man; smogė man > smogtelėjo man*). Su predikato tranzityvumo laipsniu susijęs jo teliškumas (angl. *telicity*), momentiškumas (angl. *punctuality*), arba, bendriau kalbant, veikslas. Veiksmažodžio inherentinis (leksinis) veikslas daro įtaką patiento objekto, kuriuo pasakomas posesorius, žymėjimui. Tendencingas (dažnas) valentinio posesoriaus naudininko vartojimas susijęs su predikato momentiškumu (plg.: *gnybia jį (į ranką); gnybteli ?jį / jam (į ranką)*). Valentinio aktanto statusą turinčio posesoriaus naudininko dažniau galima tikėtis su semelfaktyvais (*pakštelėti, plekštelėti* ir pan.); jis vartojamas 84,2 % (682 sakiniuose iš 814) visų čia nagrinėtų atvejų. Su atsitikimo predikatais (*smogti, vožti* ir pan.) posesoriaus naudininkas yra valentinis. Veiksmažodžio (im)perfektyvumas taip pat galimai susijęs su objekto, kuriuo pasakomas tiesiogiai veiksmu veikiamas posesorius, raiška, plg.: *Šuo jį kanda; Šuo jam įkando*.

Taigi, kai dinamiškas veiksmas tiesiogiai veikia visumą – posesorių, jis žymimas valentiniu (t. y. predikato aktanto statusą turinčiu) patientą atitinkančiu objekto galininku ir / arba naudininku. Veiksmo tiesioginio poveikio posesoriui atžvilgiu vienais atvejais galima kalbėti apie *Acc vs. Dat* (plg.: *išbučiuoja mane vs. plekštelė man*), kitais atvejais apie *Acc > Acc / Dat > Dat* skalę, kur labiausiai veikiamas yra patiento galininku pasakomas posesorius (*bučiuoja mane*), mažiausiai – valentiniu patiento naudininku (*plekštelėjo man*). Jei sutinkame, kad *plekštelėjo man* posesoriaus naudininkas, panašiai kaip *bučiuoja mane* galininkas, yra valentinis, turime pripažinti, kad posesoriaus naudininko valentinis statusas konstrukcijose *plekštelėjo man per ranką* ir *bučiuoja man į ranką* skiriasi. Patientą atitinkantis posesoriaus galininkas dažniau tikėtinas su veiklos ar vyksmo predikatais, o naudininkas su momentiniais semelfaktyvais. Su veiklos arba vyksmo predikatais vartojamas posesoriaus naudininkas dažnai yra nevalentinis, t. y. laisvasis (plg. *bučiuoja man į skruostą; kumščiuoja man į šoną*). Posesoriaus žymėjimui įtaką daro ir holistinė interpretacija (plg. *spustelėjo ją / ?jai per pečius; spustelėjo *ją / jai į šoną; apkabino ją / *jai per liemenį*).

Veiksmo tiesioginio poveikio visumos daliai – posesumui – atžvilgiu galima kalbėti apie *Acc > PP* skalę (*bučiuoja Onutės ranką; bučiuoja į ranką*). Dinamiškas veiksmas gali netiesiogiai veikti ir posesorių, kuris žymimas nevalentiniu – laisvuju – naudininku (*bučiuoja Onutei ranką / į ranką*). Čia laisvojo posesoriaus naudininko vartojimo tendencijoms įtaką daro ir predikato tranzityvumo vertė, intensyvumas, plg.: *laiko mano ranką > glosto mano / man ranką > bučiuoja, spaudžia mano / man ranką*. Su semelfaktyvais tiesiogiai veiksmo veikiamas posesumas žymimas lokatyvine PP (plg.: *plekštelėjo į ranką; ?plekštelėjo ranką*).

Kuo veiksmo predikato tranzityvumo vertė yra mažesnė, tuo labiau posesoriaus naudininkas tampa valentinis, t. y. juo reiškiamas argumento statusą turintis sintaksinis aktantas. Kitaip kalbant, laisvojo posesoriaus naudininko vartojimo tendencijos auga predikato raiškos *statiškas >* (būseną > procesas > veiksmas) > *dinamiškas* kryptimi; ir atvirkščiai: valentinio posesoriaus naudininko vartojimo tendencijos auga predikato raiškos *dinamiškas > statiškas*, arba *tranzityvus > intranzityvus* kryptimi.

Šaltiniai

DLKT = Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro sudarytas Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas: <http://donelaitis.vdu.lt>.

Literatūra

- Ambrasas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Ambrasas, Vytautas (red.). 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Berg-Olsen, Sturla. 2004. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Doctor Dissertation, Oslo.
- Chappell, Hilary, William McGregor. 1996. *The Grammar of Inalienability. A Typological Perspective on Body Part Terms and the Part-Whole Relation*. Berlin, New York: Morton de Gruyter.
- Fraenkel, Ernst. 1928. *Syntax der litauischen Kasus*. Kaunas: Valstybės spaustuvė.
- Givón, Talmy. 2001. *Syntax 1*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Haspelmath, Martin. 1999. External Possession in a European Areal Perspective. Payne, Doris L., Immanuel Barshi (eds.). *External Possession*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [= Typological Studies in Language 39], 109–135.
- Hentschel, Gerd, Thomas Menzel. 2002. Zum Ausdruck des unveräußerlichen Besitzes im Russischen: dativische oder präpositionale Markierung des Possessors. Bublitz, Wolfram, Manfred von Roncador, Heinz Vater (Hrsg.). *Philologie, Typologie und Sprachstruktur*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 323–346.
- Holvoet, Axel. 2001. Zur Variation des possessiven Dativs mit dem adnominalen Genitiv im Baltischen (besonders im Lettischen). Boeder, Winfried, Gerd Hentschel (Hrsg.). *Variierende Markierung von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs* [= Studia Slavica Oldenburgensia 4], 201–217.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis. 2003. Sintaksinių ryšių tipai. Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1]. Vilnius: LKI, 11–35.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis. 2005. Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3]. Vilnius: LKI, 11–38.
- Holvoet, Axel, Veslava Čižik. 2004. Veiklo priešpriešos tipai. Holvoet, Axel, Loreta Semėnienė (red.). *Gramatinių kategorijų tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 2]. Vilnius: LKI, 141–162.
- Holvoet, Axel, Veslava Čižik-Prokaševa. 2005. Papildiniai ir aplinkybės. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3]. Vilnius: LKI, 65–92.
- Jakaitienė, Evalda. 1988. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.
- Janda, Laura. 1993. *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jasiūnaitė, Birutė. 2007. Žemaitiškų keiksmų tekstai. *Tekstų publikacijos. Tautosakos darbai XXXIV*, 263–276. http://www.lti.lt/failai/22%20jasiunaites_02.pdf

- Kerevičienė, Jurgita. 2004. External possession in Lithuanian. *Acta Linguistica Lithuanica* 50, 25–33.
- König, E. 2001. Internal and external possessors. Haspelmath, Martin, *et al.* (ed.). *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*, Vol. 2. Berlin, New York: De Gruyter, 970–978.
- Lamiroy, Béatrice, Nicole Delbecque. 1998. The possessive Dative in Romance and Germanic Languages. van Belle, William, Willy van Langendonck (eds.). *The Dative: Theoretical and Contrastive Studies*, Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins [= Case and Grammatical Relations across Languages 3], 29–74.
- Lamiroy, Béatrice. 2003. Grammaticalization and external possessor structures in Romance and Germanic languages. Martin Coene, Yves D’hulst (eds.). *From NP to DP. Vol. 2.: The expression of possession in noun Phrases*. Amsterdam: John Benjamins, 257–280.
- Lehmann, Christian, Yong-Min Shin, Elisabeth Verhoeven. 2004. *Direkte und indirekte Partizipation. Zur Typologie der sprachlichen Repräsentation konzeptueller Relationen* [= Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt (ASSidUE) 13]. Erfurt: Universität Erfurt.
- Malchukov, Andrej. 2005. Case Pattern Splits, Verb Types and Construction Competition. Amberger, Mengistu, Helen de Hoop (eds.). *Competition and Variation in Natural Languages: Case for Case*. Amsterdam: Elsevier Sciences, 73–119.
- Miliūnaitė, Rita (sud.). 2003. *Kalbos patarimai, kn. 2: Sintaksė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Payne, Doris L., Immanuel Barshi. 1999. External Possession, What, Where, How, and Why. Payne, Doris L., Immanuel Barshi (eds.). *External Possession*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [= Typological Studies in Language 39], 3–29.
- Paulauskienė, Aldona. 1989. *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslo.
- Paulauskienė, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Podlesskaya, Vera I., Ekaterina V. Rakhilina. 1999. External Possession, Reflexivization and Body Parts in Russian. Payne, Doris L., Immanuel Barshi (eds.). *External Possession*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [= Typological Studies in Language 39], 505–521.
- Rembialkowska, Agnieszka. 2009. Lietuvių kalbos laisvieji naudininkai ir predikacijos lygmenys. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška* [= Acta Salensia 1]. Vilnius: Vilniaus universitetas, 147–168.
- Slišienė, Nijolė. 1986. Lietuvių kalbos veiksmažodžių valentingumas ir sintaksinė klasifikacija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.
- Slišienė, Nijolė. 1994. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. T. I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė, Nijolė. 1998. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. T. II (1). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Sližienė, Nijolė. 2004. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. T. II (2). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Šarić, Ljiljana. 2002. On the semantics of the „dative of possession“ in the Slavic languages: An analysis on the basis of Russian, Polish, Croatian/Serbian and Slovenian examples. *Glossos 3*: http://folk.uio.no/kjetilrh/slav4114/2011-02-11/saric_2002_marked-up.pdf
- Šukys, Jonas. 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1965. *Lietuvių kalbos gramatika*. 1. *Fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Ulvydas, Kazys (red.). 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*. 2. *Morfologija (veiksmažodis ir kt.)*. Vilnius: Mintis.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2006. Morfosintaksinis posesyvumo žymėjimas: vidinė ir išorinė posesyvumo raiška. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Daiktavardinio junginio tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 4]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 157–178.
- Valeckienė, Adelė. 1998. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Zúñiga Fernando, Seppo Kittilä (eds.). 2010. *Benefactives and Malefactives: Typological perspectives and case studies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
loreta@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Cik daudz labuma no piederības datīva: balstoties uz bučīuoja Onutei j rankā un pakšteli Onutei j rankā

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Rakstā runāts par aktīvas darbības (transitīviem) predikātiem gadījumos, kad ar predikātu izteiktā aktīvā darbībā iesaistīts arī ar datīvu apzīmēts dzīvs īpašnieks jeb posesors. Aplūkotas šāda datīva sintaktiskās un semantiskās atšķirības teikumos *Jonas bučīuoja Onutei j rankā*, resp. *Jonas pakšteli Onutei j rankā*.

Balstoties uz Andreja Malčukova (2005) graduālās transitivitātes izpratni un *Mūsdienu lietuviešu valodas korpusa* materiālu, rakstā secināts, ka verba transitivitātes pakāpe ietekmē predikāta aktantu morfosintaktisko realizāciju. Izmantojot objekta *paciensitātes* samazināšanās kritēriju, pacienša objekta, ar kuru apzīmēts posesors, izteikšanai raksturīga skala *Acc > Acc / Dat > Dat* (*bučīuoja mane > pakšteli mane / man; smogia man > smogtelėjo man*). Rakstā izteikts viedoklis, ka verba leksiskais aspekts ietekmē pacienša objekta marķējumu. Piederības datīvs kā predikāta arguments parasti parādās līdzās predikātiem, kas izsaka veikumu (*smogti, vožti*), bieži sagaidāms līdzās semelfaktīviem (*pakštelėti, plekštelėti*). Līdzās darbības vai izpildījuma predikātiem (*bučīuoja man j skruostq*) piederības datīvs bieži ir brīvs, t. i., nevalents.

SUMMARY

**How Many Benefit from the Possessive Dative in Lithuanian:
on the Basis of *bučiuoja Onutei į ranką* and
*pakšteli Onutei į ranką***

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

The article discusses the expression of inalienable Possession, in which the Possessor is human and the predicate is transitive. This paper focuses on the syntactic and semantic differences of the possessive Dative in the sentences *Jonas bučiuoja Onutei į ranką* resp. *Jonas pakšteli Onutei į ranką*.

According to Andrej Malchukov's (2005) notion of gradable transitivity and the data from *The Corpus of the Contemporary Lithuanian Language*, the present study concluded that the value of predicate transitivity has impact on the morphosyntactic marking of the Possessor. By the criterion of decreasing object patientivity, it can be observed, that morphosyntactic marking of patient object, expressing a directly affected Possessor, correlates with the scale *Acc > Acc / Dat > Dat* (*bučiuoja mane > pakšteli mane / man; smogia man > smogtelėjo man*). The lexical aspect of the predicate influences the morphosyntactic marking of the patient object, which expresses an inalienable Possessor. The Possessor Dative as a predicate argument appears typically with a predicate of achievements (*smogti, vožti*), and is often expected with semelfactives (*pakštelėti, plekštelėti*). Free Dative of Possessor occur often with a predicate of activities or accomplishments (*bučiuoja man į skruostą*).

DARBĪBAS VĀRDU PAGĀTNES FORMU DISTRIBŪCIJAS LIKUMI GLIKA BĪBELES TULKOJUMĀ

Jolanta WIŚNIOCH
Latvijas Universitātes
Baltu valodniecības katedra

0. Ievads

Ernsta Glika Bībeles tulkojums (1685–1694) ir viens no svarīgākajiem 17. gs. tekstiem latviešu rakstu valodas vēsturē, tomēr tas līdz šim ir visai maz pētīts un analizēts. 1908. gadā izdots Pētera Šmita pēdējais plašākais pētījums par Glika valodu, kurā konstatēts, ka ar Glika veikumu „tika likts otrais [pēc Manceļa] un svarīgākais pamats mūsu tagadējai valodai, jo senākos latviešu rakstos nav ievērota ne noteikta gramatika, ne arī ortogrāfija“ (Šmits 1908: 21).

Glika ortogrāfijai ir veltīts E. Lāmes (1933) pētījums par t. s. loģiskās rakstības jeb gramatiskās homonīmijas novēršanas principa lietojumu Jaunās Derības Mateja un Marka evaņģēlijos un tā neesamību citās Bībeles grāmatās.

Savukārt šajā pētījumā tiks aprakstīti distribūcijas analīzes rezultāti darbības vārdu pagātnes formām ar galotnēm *-a* un *-e* atsevišķās Bībeles grāmatās salīdzinājumā ar Glika Bībelei vistuvākajiem tekstiem – K. Fīrekera un H. Ādolfija darbiem.

Pētījuma mērķis ir pārbaudīt, vai E. Lāmes secinājumiem par rakstības īpatnībām atbilst līdzīgas likumības verbu pagātnes formu rakstībā.

Pētījumā izmantotas darbības vārdu formas no Glika Jaunās Derības Mateja (Mt), Marka (Mk), Lūkas (Lk) un Jāņa (Jņ) evaņģēliju tulkojuma.

Salīdzinājumam izmantotas arī verbu formas no Vecās Derības (VD) grāmatām – Pirmās Mozus gr. (1Moz), Soģu gr. (Soģ), Pirmās Laiku gr. (1L), Judītes gr. (Judt), Jesajas gr. (Jes) un 12 t. s. Mazo Praviēšu grāmatām: Hozejas gr., Joēla gr., Amosa gr., Obadjas gr., Jonas gr., Mihas gr., Nahuma gr., Habakuka gr., Cefanjas gr., Hagaja gr., Zaharijas gr., Maleahija gr. (MPrav).

Tāpat izmantoti K. Fīrekera Bībeles fragmentu tulkojumi, kas ietverti 1685. gada luterāņu baznīcas rokasgrāmatā *Vermehretes Lettisches Handbuch* (VLH), un materiāls no 1685. gada H. Ādolfija gramatikas *Erster Versuch einer kurtz verfasseten Anleitung zur Lettischen Sprache* (EV).

1. Darba metode

Visi teksti, izņemot Vecās Derības grāmatas un Ādolfija gramatiku, ir pieejami portālā <http://www.korpuss.lv/senie/>. Portālā materiāls atlasīts ar meklētāja palīdzību, bet Vecās Derības grāmatās – ar *Ctrl+F* funkciju, meklējot

darbības vārdu pagātnes formas. Glikā evaņģēliju tulkojumam tika sastādīts visu atlasīto verbu formu korpuss, kas ir šī pētījuma pamats.

Pētījumā izmantotas tikai darbības vārdu pagātnes 3. pers. formas. Analīzē netiek ņemtas vērā arastās pagātnes vienskaitļa 1. un 2. pers. formas, jo tās visbiežāk neparādās ar pagātnes 1. pers. *ē*-celma galotnēm. Šādas formas būtu sagaidāmas, skatoties pēc latviešu izlokšņu materiāla, sal. vidus izlokšnēs pag. 1. pers. formas *vežu, nešu, mešu* (Rudzīte 1964: 137). Divas *ē*-celma formas konstatētas Jaunās Derības vēstuļu grāmatās, un tās pārklājas ar Fīrekera perikopju tulkojuma fragmentiem, sal. „*un isbehdfu no wiņņa Rohkahm*“ (1 JT1685 2Kor 11:33) un „*bet Wihrs tappis / pamešchu es Behrna Leetas*“ (1 JT1685 1Kor 13:11) ar formām *isbehdfchu*¹ un *pamešchu*² VLH tekstā. Abās formās ir saglabājusies vēsturiskā līdzskaņu mija. Verba „pamest“ formas abos tekstos ir identiskas un parāda līdzskaņu miju *tju < *šu*, sal. liet. attiecīgu formu *pāmečiau*. Darbības vārda „izbēgt“ formas atšķiras. Jaunās Derības tekstā lietota galotne *-dzu*, kas ir vēsturiskās līdzskaņu mijas **-dju* < *-dzu* rezultāts. VLH forma uzrāda galotni *-džu* ar sekundāro *jo*-celma miju. Šāda galotne ir raksturīga verbiem ar *c*, *dz* tagadnes formas izskaņā (Vanags 1996: 147–148). Pamatojoties uz to, var pieļaut, ka šajos gadījumos Glikā ir cieši sekojis Fīrekera tulkojumam vai izmantojis to.

Vienskaitļa un daudzskaitļa pagātnes 1. un 2. pers. formu trūkums aplūkotojos tekstos neļauj rekonstruēt neviena verba pilnu *ē*-celma pagātnes paradigmu.

2. Pagātnes celmu liktenis latviešu valodā

Baltu valodās ir divi pagātnes celmu veidi, tāpēc lietuviešu valodā ir divas pagātnes paradigmas: *ā*-celms – vsk. 1. *dirbau*, 2. *dirbai*, 3. *dirbo*; dsk. 1. *dirbo-me*, 2. *dirbo-te*, 3. *dirbo* un *ē*-celms – vsk. 1. *rašiauš*³, 2. *rašeī*, 3. *rāšē*; dsk. 1. *rāšē-me*, 2. *rāšē-te*, 3. *rāšē* (Zinkevičius 1981: 107). Latviešu valodā *ē*-celmi pārgāja *ā*-celmos, izlokšņu daļā *ē*-celma formas vēl ir saglabājušas⁴, bet ne vienmēr atbilst lietuviešu valodas dotumiem (īpaši blakus tag. *o*-celmiem).

Vēsturiski latviešu valodā *ā*-celms pagātnē ir verbiem, kuriem tagadnē ir:

- 1) *o*-celms ar infiksu *-n-*, piem., *top* : *tapa*, sal. liet. *taīmpa* : *tāpo*;
- 2) *sto*-celms, piem., *kļūst* : *kļuva*, sal. liet. *sēnsta* : *sēno*;

¹ .. in *isbehdfchu no wiņņa Rohkahms*. 1 VLH1685 24. lpp. 18. r.

² *Bet kad es par Wihru tappu / pamešchu es Behrna=Leetas*. 1 VLH1685 26. lpp. 27. r.

³ Akcenti pēc <http://donelaitis.vdu.lt/>.

⁴ „Paglābušies ir *ē*-celmi blakus *ā*-celmiem 16. un 17. gadsimteņa pirmās puses vidusizlokšņu tekstos un vēl tagad Kursas dienvidrietumu stūrī [...] un augšz. izlokšņu lielākajā daļā [...], blakus *ē*-celmu formām dzird jau arī jauninājumus pēc *ā*-celmu parauga.“ (Endzelīns 1951: 863).

- 3) *jo*-celms ar garajiem patskaņiem vai divskaņiem *-ja-* priekšā, piem., *sēj* : *sēja*, sal. liet. *séja* : *séjo*;
- 4) *o*-celms ar *i*, *u* vai *a* pagātnes formas saknē, piem., *šuj* : *šuva*, sal. liet. *siuva* : *siuvo*; *liek* : *lika*, sal. liet. *liēka* : *liko*.

Pagātnē *ē*-celms ir verbiem, kuriem tagadnē ir:

- 1) *jo*-celms ar *-ja-* pēc līdzskaņa un divskaņa *-au-*, piem., *sauc* : dial. *sauce*, sal. liet. *šāukia* : *šāuké*;
- 2) *o*-celms ar *ī*, *ā* pagātnes formas saknē, piem., *min* : *mīne (Endzelīns 1951: 863), sal. liet. *mīna* : *mýné*. Tas sastopams arī, ja pag. formas saknē ir *e*, izņemot intransitīvos *degā-*, *sedā-*, *sākā-* (Endzelīns 1951: 863), piem., *nes* : dial. *nese*, sal. liet. *nēša* : *nēšé*, bet *sēžos* : *sēdos*, sal. liet. *séda* : *sédo*.

Pārējas procesu no *ē*- uz *ā*-celmiem aprakstījis J. Endzelīns (1951: 865) un vēlāk P. Vanags (1996: 148). Pētījumā par pagātnes celmu distribūciju 16. un 17. gs. tekstos P. Vanags secina, ka tajos pārsvarā lietotas 3. pers. formas ar galotni *-e*, tomēr analīzi apgrūtina fakts, ka šajā pozīcijā grafēma <e> ir lietota ne tikai fonēmu /e, ē/, bet arī /a/ apzīmēšanai. *ā*-celma formas (ar grafēmu <a>) ir sastopamas ar piedēkli atvasinātiem verbiem, kā arī verbiem ar līdzskani (j, t, k, g, n, p) pagātnes celma izskaņā (Vanags 1996: 143–146).

17. gs. otrajā pusē ir konstatēti divi pretēji procesi. „Vienā, ko gājis izlokšņu vairums, ir *ā*-celma galotnes *-a* vispārinājums visu verbu pagātnes formām. Tādas formas ir arī modernajā valodā. Taču 17. gs. otrās puses rakstu valodā, sākot ar Glikas Bībeles tulkojumu, iets otrs ceļš. Par pagātnes 3. personas rādītāju lielāki verbu daļai vispārināta *ē*-celma galotne *-e*.” (Vanags 1996: 150). Sākot ar Bībeles tulkojumu, *ā*-celma formas tiek lietotas tikai *Vjo*-celma verbiem, daļai atgriezenisko verbu un dažos citos gadījumos.

Ņemot vērā šo atzinumu, var izvirzīt hipotēzi, ka darbības vārdu pagātnes formu variēšanās pretstatā to noteiktībai un regularitātei uzskatāma par arhaiskāku, senāku.

3. Pagātnes celmu raksturojums 17. gs. gramatiskajos darbos

Bībeles izdošanas laiks sakrīt ar pirmo lingvistisko darbu par latviešu valodu parādīšanos. Šajā laikā izdota J. Rēhehūzena gramatika (1644), radušies M. Bihnera gramatikas fragmenti (1669/1677), iespiesta G. Dreseļa gramatika (1685), H. Ādolfija gramatika (1685) un sarakstīts J. Langija gramatiskais pielikums viņa vāciski-latviskajai vārdnīcai (1685).

Pirmo reizi pagātnes paradigmas parādās Rēhehūzena darbā. Te atrodama palīgverba „būt“ pag. 3. pers. forma *bih*⁵, resp. *bie* ‘bij’; dsk. 1. pers. *biham*,

⁵ Par *h* nozīmi, sk. Grabis 2006: 100.

2. pers. *bihat*, 3. pers. *bih* (Fennell 1982: 29). 3. pers. forma sakrīt ar Bībeles formu *bij*, kas lietota palīgverba funkcijā (sk. 1. tabulu). Primāro verbu pagātnes jeb imperfekta 3. pers. galotne ir *-e* vai nulles morfēma, pēc shēmas *-e, -e, -e, -am, -at, -e* (Fennell 1982: 175), piem., *gkahje* 'gāja', *jähme* 'ņēma', *dsinne* blakus *dsinn* 'dzina', *kluhe* blakus *kluh* 'kļuva' (Fennell 1982: 155). Pagātnes formu galotnēs bieži parādās sekundāra palatalizācija, piem., *bahsche* 'bāza', *äfch* 'ēda'. Verbam „nolaist“ sniegtas divas formas: *nolaide* un *nolaische* (Fennell 1982: 97)⁶. Primārajiem un atvasinātajiem vārdiem ar *-j* izskaņā iespējama arī galotne *-o*, piem., *behjo* 'sēja', blakus nulles morfēmai, piem., *swäioi* 'zvejoja', *gkribbai* 'gribēja'. Refleksīvajiem vārdiem 3. pers. galotne gan tagadnē, gan pagātnē ir *-ehs*, piem., *wings turräehs* vai *turrehs* 'viņš turas', *wings turräjehß* 'viņš turējās' (Fennell 1982: 55–56).

Isajā Bihnera gramatikas apskatā aprakstīti darbības vārdi ar piedēkli *-aht*, kas pārstāv divus konjugēšanas tipus – *sinnaht* : *sinnu* un *runnaht* : *runnahju*. Abos variantos pagātnes galotne ir *-a*, piem., *tizzeja* (Arbusow 1925: 14, 18). Refleksīvo verbu galotne ir *-ahs* (Arbusow 1925: 15). Līdzās tiem parādās arī divu primāro verbu pagātnes formas, kas pārstāv *-Vjo* modeli – *bia* jeb *bija* un *gahja* (Arbusow 1925: 16, 17).

Dreseļa gramatikā vārdiem ar izskaņu *-ja* pagātnē lietota galotne *-a*, piem., *jahja* (Fennell 1984: 77), *sehja* (Id. 81), *runnayja* (Id. 45). Refleksīvajiem vārdiem ir *ā*-celma galotne *-ahs*, piem., *preezajahs* (Id. 139). Palīgverba funkcijā lietotas verba „būt“ pagātnes formas *by* (Id. 51), *byja* (Id. 65). Primāro tiešo darbības vārdu 3. pers. formās lietota *ā*-celma galotne *-a*: *blahwa* (Id. 79), *tappa* (Id. 129). Pirmās konjugācijas vārdiem sniegtas tagadnes, pagātnes un nākotnes vienskaitļa 1. pers. formas, tāpēc nav skaidrības par galotnes *-e* lietojumu pagātnē. Pagātnes 1. pers. formas bieži parādās ar *ē*-celmiem raksturīgu palatalizāciju galotnē, piem., *ehschu* 'ēdu' (Id. 91).

Vispilnīgākais pagātnes formu teorētiskais apraksts sniegts 1685. gada Ādolfija gramatikā. Attiecībā uz primāro tiešo verbu pagātnes *ē*-celma galotni, Ādolfijs norāda, ka gramatiskā materiāla sastādītājs – Kristofors Firekers – pagātnē lietoja galotnes *-em, -et, -e*. Pats Ādolfijs, atsaucoties uz šādu formu neesamību izloksnēs, gramatikā izmanto galotnes *-am, -at, -e* (EV 135), vairākiem vārdiem dsk. 1. un 2. pers. pierakstot abus variantus, piem., 1. *breedam* / *breedem*, 2. *breedat* / *breedet* (EV 141).

2. konjugācijas vārdiem (ar patskani *-t* priekšā) pagātnē visos gadījumos ir galotne *-a*, piem., *deija, gahja, minna, rija, lahwa*. Ar galotni *-e* rakstīta tikai

⁶ Pēc autora uzskatiem, sekundāra palatalizācija parādās blakus vārdiem, kuriem nav sagaidāma palatalizēta galotne tagadnē, sal. *bahß*, bet pagātnē *bahsche*. Tā ir īpaši raksturīga vārdiem ar *-d* celma izskaņā (Fennell 1982: 177).

darbības vārda „dot“ pagātnes forma – *dewe*. Atgriezeniskās formas regulāri lietotas ar galotni *-ahs*, resp. *-as*, piem., *jakrahjas* (EV 105).

3. konjugācijas vārdiem (darbības vārdi ar līdzskani *-t* priekšā), kuriem sniegtas pilnas paradigmas, pagātnes galotne *-e* 3. pers. lietota 177 gadījumos, piem., *brukke*, *buhre*, *ehde*. Konstatēti arī 22 piemēri ar galotni *-a*, piem., *auga*, *bahja*, *bira*, *jutta*, *muhka*, *pirka*, *platta*, *rakka*, *atrada*, *sprahga*, *fudda*. Verbam „tapt“ konstatētas galotnes *-a* un *-e*, bet diviem 3. konjugācijas vārdiem reģistrētas atšķirības starp pagātnes 3. pers. vsk. un dsk. formām, „laist“: viņš *laida*, viņi *laide* (EV 161), „mist“ ‘mist; dzīvot’: viņš *mitta*, viņi *mitte* (EV 166).

Gramatikā atrodamas arī pagātnes 1. pers. formas ar *ē*-celmiem raksturīgu palatalizāciju, piem., *ehfchu* ‘ēžu’ (EV 146), *wefchu* ‘vežu’ (EV 206), kā arī jauninātās formas ar palatalizāciju tagadnē, nevis pagātnē, piem., tag. *berfchu* : pag. *berfu* (EV 139, sk. Vanags 1996: 149).

1685. gada Langija gramatiskajā pielikumā nav sniegts verbu teorētiskais raksturojums. Tekstā atrodami piemēri rāda, ka palīgverba funkcijā tiek lietota verba „būt“ pagātnes forma *by* (Fennell 1987: 63, arī citos rakstījumos). Nedaudzām primāro verbu 3. pers. pagātnes formām izskaņā ir nulles morfēma: *gahi* (Id. 79), vsk. *ähsch* / dsk. *äsch* (Id. 85), *dsinn* (Id. 91), *lick* (Id. 103). Tas pats attiecināms uz atvasināto verbu pagātņi – *dsirdähi* (Id. 97). Pilnā galotne ir tikai verba „tapt“ pagātnes formās: *tappa* (Id. 67), arī ar nulles morfēmu – *tapp*’ (Id. 171). Vienīgajā atvasinātā darbības vārda atgriezeniskajā formā ir galotne *-as*: *taissias* (Id. 119). Langija gramatika nesniedz skaidru atbildi par pagātnes formu lietojumu.

4. Darbības vārdu pagātnes formu vispārējs raksturojums

Analizējot atlasīto materiālu, darbības vārdu pagātnes 3. pers. formas dalāmas trijās grupās:

- 1) primāro tiešo verbu pagātnes formas;
- 2) primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas;
- 3) sekundāro jeb otrās un trešās konjugācijas verbu pagātnes formas.

Šajā pētījumā analizēta tikai 1. un 2. grupa. Savukārt 3. grupu veido otrās un trešās konjugācijas (jeb garās un jautās konjugācijas) darbības vārdu formas. Visiem ekscerpētajiem šīs grupas vārdiem pagātnē ir galotne *<-a>*, piem., *aizinaja*, *baudija*, *atškanneja*, *zerreja*, *apmehdija*, *apraudaja*, *laššija*, *ne dabbuja*, *faimoja*, *taisnoja*, *usluhkoja*. Šo formu turpmākā analīze netiks veikta. Otrās un trešās konjugācijas atgriezenisko verbu pagātnē ir unificēta galotne *-ahs*, tā konstatēta arī *o*-celma vārdiem. Vienīgais izņēmums ir Mk

evaņģēlijā verba „brīnīties“ rakstījums ar abām galotnēm: *brihnijahs* (6) / *brihnijehs* (1), kas var tikt uzskatīts par kļūdainu⁷.

5. Primāro tiešo verbu pagātnes formas

5.1. Darbības vārda „būt“ pagātnes formu lietojums

Visos tekstos verba „būt“ pagātnes 3. pers. forma *bija* rakstīta ar ā-celma galotni *-a*. Tā sastopama divos variantos, pilnajā – *bija* un ar apokopētu galotni – *bij*.

5.1.2 „būt“ pagātnes formu distribūcija evaņģēlijos

1. tabula

Formu *bija/bij* distribūcija evaņģēlijos

	<i>bija</i>			<i>bij</i>		
	<i>patst. verbs</i>	<i>palīgverbs</i>	<i>kopā</i>	<i>kopā</i>	<i>patst. verbs</i>	<i>palīgverbs</i>
Mt	46	6	52	75	1	74
Mk	56	10	66	80	5	75
Lk	99	59	158	70	5	65
Jņ	88	27	115	77	2	75

Evaņģēlijos lietoti abi formu varianti – *bija* un *bij*. Mt un Mk tekstos abu formu skaits nedaudz svārstās par labu garākai formai (Mt – 52 un 75, Mk – 66 un 80), atšķirīgs ir arī abu formu lietojums (sk. 1. tabulu). Forma *bija* abos tekstos izmantota pārsvarā patstāvīga darbības vārda funkcijā (attiecīgi 46 no 52 un 56 no 66), piem., *Bet tahlu no wiņņeem bija leels Zuhko=Pulks* (Mt 8:30); *Weenam Zilwekam bija diwi Dehli* (Mt 21:28); *Jo tee bija Sweineeki* (Mk 1:16).

Mt konstatēti tikai 6 piemēri (no 52), kur šī forma pilda palīgverba funkciju, piem., *kristihts bija/* (Mt 3:16); *ehdušchi bija* (Mt 15:38). Mk atrodami 10 šādi gadījumi (no 66), piem., *nodohts bija* (Mk 1:14); *pagahjuši bija* (Mk 16:1); *bija eemettuši* (Mk 12:44).

Abos tekstos palīgverba funkcijā lietota galvenokārt saīsināta forma *bij*, piem., *UN kad wiņšch bij Laiwā eekahpis* (Mt 8:23); *Bet Jahnis bij apģehrbees ar Kameeļo Spalwahn* (Mk 1:6). No šīs regulas konstatēts 1 (no 75) izņēmums Mt tekstā: *tai bij weens Akmina=Trauziņšch ar dahrgas Sahles* (Mt 26:7) un 5 (no 80) Mk tekstā, piem., *Tam bij šawa Mahja=Weeta Kappôs* (Mk 5:3).

⁷ Identisks gadījums reģistrēts 1685. g. Kurzemes rokasgrāmatas tekstā, kur lietotas formas *brihnijahs* (8) un *brihnijehs* (1), arī rakstībā *brihnijees* (1). Perikopes fragmentā un Glikā atbilstošā tekstā galotnes nesakrīt, sal. 1 VLH1685 85. lpp. 25. r. ar *Un to dġirdedami brihnijahs tee* JT1685 Mt 22:22.

Pamatojoties uz šiem rezultātiem, var domāt, ka tulkojuma autoram bijusi iecere specializēt katra varianta nozīmi – formai *bija* piešķirot patstāvīga darbības vārda, bet *bij* – palīgverba funkciju.

Lk un Jņ tekstos situācija ir atšķirīga. Verba pilnās formas ir daudz biežākas par formām ar apokopi (Lk – 158 un 70, Jņ – 115 un 77), tomēr starp tām vērojama izteiktāka nozīmju variēšanās. *bija* joprojām tiek lietots pārsvarā kā patstāvīgs darbības vārds (Lk – 99 no 158, Jņ – 88 no 115), piem., *Jo tur bija pee peeztuhkftošcheem Wihreem* (Lk 9:14); *Un to Juddu Leeldeena bija tuwu* (Jņ 2:13). Daudz biežāk nekā iepriekš šī forma parādās arī palīgverba funkcijā (attiecīgi 59 no 158 un 27 no 115), piem., *pabeigtas bija* (Lk 1:23); *šaderreta bija* (Lk 1:27); *mirt bija* (Jņ 18:32); *bija eeradduŕchi* (Jņ 19:40).

Abos tekstos saisinātā forma *bij* pilda galvenokārt palīgverba funkciju (attiecīgi 65 un 75 lietojumi), piem., *Ka mums bij pefiteem tapt no muhŕso Eenaideeku Rohkas* (Lk 1:71); *Un daudf no teem Juddeem bij nahkuŕchi pee Martu un Mahriju* (Jņ 11:19). Lk tekstā konstatēti 5, bet Jņ – 2 piemēri, kur apokopēta forma izmantota kā patstāvīgs darbības vārds, piem., *Garrs bij eekŕsch wiņņa* (Lk 2:25); *Tad bij ŕihmaņam Pehterim Sohbins* (Jņ 18:10).

Kopumā visos evaņģēlijos vērojama līdzīga tendence specializēt apokopētu formu *bij* un lietot to palīgverba funkcijā, veidojot saliktos laikus, debitīva formas, mudinājuma konstrukcijās „būt“ + nenoteiksme u. c. Salīdzinājumā ar Mt un Mk tekstiem, Lk un Jņ evaņģēlijos garās formas nozīmes specializācijas process nav tik izteikts. Mt un Mk tekstos šīs formas lietotas gandrīz vienīgi patstāvīga teikuma locekļa funkcijā, turpretim Lk un Jņ – abas nozīmes tiek variētas.

Visos evaņģēlijos fiksētais verba „būt“ formu šķirums pēc to funkcijas var tikt uzskatīts par vēl vienu t. s. loģiskās rakstības piemēru.

5.1.3. „būt“ pagātnes formas Fīrekerā perikopēs

2. tabula

Formu *bija/bij* distribūcija Fīrekerā perikopēs

	<i>patstāvīgs verbs</i>	<i>palīgverbs</i>	<i>kopā</i>
<i>bija</i>	183	93	276
<i>bij</i>	16	45	61

Ekscerpēto formu (sk. 2. tabulu) analīze uzrāda paralēles ar Glikā Lk un Jņ evaņģēliju materiālu. Šeit pilno formu skaits ir daudz lielāks par īsajām formām (276 pret 61). To nozīme nav specializēta. *bija* tiek lietots gan kā patstāvīgs verbs (183 no 275), piem., *Tapehz ka tas no Dahwida Radda in Zilts bija* (1 VLH1685 6. lpp. 18. r.), gan kā palīgverbs (93 no 276), piem., *Bet kad tee to bija redfejschi*

(1 VLH1685 7. lpp. 24. r.). Arī apokopētas formas lietojumā vērojama nozīmju variēšanās – 16 reizes (no 61) tā izmantota kā patstāvīgs verbs, piem., *In kad tahs šwehtas Deenas pa Gallam **bij*** (1 VLH1685 15. lpp. 9. r.), bet 45 reizes – kā palīgverbs, piem., *In tee / kas **bij** is̄suhtiti* (1 VLH1685 5. lpp. 15. r.).

5.1.4. „būt” pagātnes formas Vecajā Derībā

3. tabula

Formu *bija/bij* distribūcija Vecajā Derībā

	<i>bija</i>			<i>bij</i>		
	<i>patst. verbs</i>	<i>palīgverbs</i>	<i>kopā</i>	<i>kopā</i>	<i>patst. verbs</i>	<i>palīgverbs</i>
1Moz	201	10	211	179	23	156
Soģ	114	19	133	65	4	61
1L	507	32	539	58	5	53
Judt	35	14	49	63	1	62
Jes	24	10	34	24	1	23
MPrav	47	6	53	12	1	11

Iepriekš aprakstītā verba „būt” pagātnes formu specializēšanas tendence JD evaņģēlijos ir vērojama arī Vecajā Derībā. Forma *bija* visbiežāk lietota kā patstāvīgs teikuma loceklis – 1Moz, Soģ, 1L un MPrav grāmatās. Kopā – 869 gadījumos (no 936), piem., *un tas KUNGS **bija** ar wiņņeem* (Soģ 1:22). *bija* kā palīgverbs sastopams tikai 67 reizes (no 936), piem., *Kad nu Afuba **bija** nomirruši* (1L 2:19).

Judt un Jes grāmatās situācija nedaudz atšķiras. Šeit abu formu nozīmju skaits ir līdzīgs. *bija* kā patstāvīgs verbs izmantots 59 reizes (no 83), piem., *tee **bija** ka ta Sahle Lauka^* (Jes 37:27), bet kā palīgverbs – 24 gadījumos, piem., *Un wiņņas Wihra Wahrds **bija** Manašsus **bijis*** (Judt 8:2).

Visās analizētajās VD grāmatās apokopēta forma *bij* sastopama pārsvarā palīgverba funkcijā – kopā 366 (no 401), piem., *un Jfrae~lam **bij** jakalpo par weenu Seewu* (Hoz 12:12). Parādās arī 35 lietojumi, kad *bij* pilda patstāvīga darbības vārda funkciju, piem., *jo mannai Dwehšelei **bij** Apnikšchana pahr teem/* (Zah 11:8).

Vecajā Derībā atkārtojas iepriekš aprakstītais princips. Apokopēta forma *bij* – ar nedaudziem izņēmumiem – lietota kā palīgverbs. Pilna forma *bija* 1Moz, Soģ, 1L un MPrav grāmatās specializēta patstāvīga darbības vārda funkcijas pildīšanai. Atkāpes – kad forma izmantota kā palīgverbs – reģistrētas Judt un Jes grāmatās. Te formas *bija* lietojums patstāvīga darbības vārda un palīgverba funkcijā ir divreiz biežāks (35:15 un 24:10). Visās pārējās VD grāmatās forma *bija* pārsvarā lietota kā patstāvīgs darbības vārds.

5.2. Tiešo primāro verbu pagātnes formu distribūcija evaņģēlijos

Visas pagātnes formas sadalītas atkarībā no attiecīgā darbības vārda celma tagadnē. Dalījuma pamatā ir izmantota verbu klasifikācija, ko sniedz Endzelīns „Latviešu valodas gramatikā“ (1951: 717–803).

Īpaši jāpievēršas verbu *nākt* un *sākt* tagadnes celmu problēmai. Endzelīna (1951: 737) gramatikā tagadnes *o*-celmu grupā minēta 1. pers. forma *nāku* blakus *jo*-celma formai *nācu*, sal. atbilstošo lietuviešu valodas verbu ar *jo*-celmu tagadnē: *nókti*, *-ia*, *-ė* ‘ienākties’. Ādolfija gramatikā (EV 167–168) šim darbības vārdam reģistrētas gan *o*-, gan *jo*-celma formas (tag. vsk. *nahku/nahtfchu*, *nahzi*, *nahk*, dsk. *nahkam*, *nahkat/nahtzet*, *nahk*, pag. vsk. *nahzu*, *nahzi*, *nahze*, dsk. *nahzam*, *nahzat*, *nahze*). Līdzīgi darbības vārda „sākt“ tag. 1. pers. formas *sāku* blakus dial. *suocu* (< *sācu) gramatikā minētas pie *o*-celma vārdiem (Endzelīns 1951: 738). Tālāk (Id. 786) forma *sācu minēta *jo*-celmu grupā. ME un EH sniegta *jo*-celma forma *sācu* blakus *sāku* un *sāktu* (ME III 801, EH II 470). Gramatikā verbam norādīta liet. valodas *o*-celma atbilde: *šókti*, *-a*, *-o* ‘lēkt’. Ādolfijs (EV 180) min tikai *o*-celma formas (tag. vsk. *šahku*, *šahzi*, *šahk*, dsk. *šahkam*, *šahkat/šahzet*, *šahk*, pag. vsk. *šahzu*, *šahzi*, *šahze*, dsk. *šahzam*, *šahzat*, *šahze*). Uz svārstībām verba „sākt“ pagātnes formu lietojumā norāda VLH tekstā konstatēti piemēri: *eesahke* (7), *šahke* / *eesahze* (1), kā arī atgriezeniskā forma Lk evaņģēlijā: *eesahzahs* (1).

4. tabula

Pagātnes galotņu distribūcija evaņģēlijos

tag. celms	galotne	Mt	Mk	Lk	Jņ	kopā	
atem. verbi	-e	139	93	84	31	347	440
	-a			42	51	93	
jo-celms	-e	158	175	184	93	610	614
	-a			3	1	4	
o-celms	-e	89	112	85	53	339	345
	-a			4	2	6	
no-celms	-e	2	2		2	6	11
	-a		1	3	1	5	
o-celms ar infiksu	-e	54	38	65	10	167	207
	-a			28	12	40	
sto-celms	-e	14	9	16	4	43	55
	-a	2		10		12	
kopā	-a/-e	2/456	1/429	90/434	67/193	160/1512	1672

Uz formu *nahze* un *sahze* autentisko *ē*-celmu pagātnē norāda līdzskaņa mīkstinājums pagātnes celma izskaņā. Ņemot vērā visus apsvērumus, verbu *nākt* un *sākt* formas tabulās pieskaitītas pie tagadnes *jo*- nevis *o*-celmiem.

Analizējot ekscerpētās darbības vārdu 3. pers. formas, konstatētas atšķirības galotņu *-a* un *-e* lietojumā primāro verbu pagātnē. Ievērojot abu pagātnes galotņu distribūciju evaņģēlijos, teksti dalāmi 2 grupās. Vienu veido Mt un Mk, bet otro – Lk un Jņ evaņģēliji.

5.2.1. Primāro verbu pagātnes formu distribūcija Mt un Mk evaņģēlijos

Analizē ņemtas vērā visas pagātnes 3. pers. formas (sk. 4. tabulu). Kopā Mt atrastas 458, bet Mk tekstā – 430 šādas formas.

Abos tekstos 1. konjugācijas darbības vārdu pagātnes 3. pers. formās reģistrēta gandrīz vienīgi *ē*-celmiem raksturīga galotne *-e* (attiecīgi 456 no 458 Mt un 429 no 430 Mk tekstā), piem., *atradde*, *dewe*, *brehze*, *speede*, *wehle*, *spļahwe*, *tappe*, *notikke*, *sawihte*. Vienīgais izņēmums Mt tekstā ir 2 reizes lietotā tag. *sto*-celma verba „kļūt“ forma *kļīa* (1) / *kļua* (1) ar nenovērstu hiātu. Mk ar galotni *-a* rakstīta tag. *no*-celma verba „siet“ forma *šehja*. Abos gadījumos galotne *-a* pagātnē ir sagaidāma. Pārējos 99,7% gadījumu galotne *-e* lietota neatkarīgi no darbības vārda celma tagadnē.

Šāds lietojums pamatojams ar Glikā vēlmi specializēt galotni *-e* kā vienīgo primāro tiešo verbu pagātnes 3. pers. rādītāju, tādā veidā maksimāli vienkāršojot un konkretizējot rakstīto latviešu valodu. Kā zināms, tieši Mt un Mk evaņģēlijos vairākos gadījumos mēģināts dažādot homonīmisko formu rakstību, lietojot t. s. loģisko rakstības principu.

5.2.2. Primāro verbu pagātnes formu distribūcija Lk un Jņ evaņģēlijos

Novērojumi par pagātnes *ā*- un *ē*-celmu galotņu distribūciju Lk un Jņ evaņģēlijos atšķiras no Mt un Mk analīzes rezultātiem. Kopumā šeit atrodamas 524 verbu formas Lk tekstā un 260 – Jņ tekstā.

Lk evaņģēlijā reģistrētas 434 formas ar galotni *-e* un 90 ar galotni *-a*. Svārstības galotņu lietojumā konstatētas atematisko verbu „iet“ un „atrast“ pagātnes formās: *gahje* (47) / *gahja* (40), *atrada* (2) / *atradde* (12), sal. tag. vsk. 1. pers. forma *atromu*, piem., *ka es ne kahdas Wainas pee ta atrohmu* (Jņ 19:4). Pārējiem atematiskajiem vārdiem konstatēta tikai galotne *-e*, piem., *ehde* (6), *dewe* (12), sal. tag. vsk. 1. pers. formas *ehmu* un *dohmu*, piem., *kamehr es ehmu un dferŕu / un pehz to tu arri ehdiši un dferši?* (Lk 17:8); *Jepšchu es no šewim Leezibu dohmu* (Jņ 8:14).

Sagaidāmā pag. *ē*-celma galotne *-e* sastopama tag. *jo*-celmiem, piem., *apmahze*, *apsēdfe*, *brauze*, *brehze*. Likumīgā⁸ pag. *ā*-celma galotne *-a* nekonsekventi parādās *jo*-celmiem ar garo patskani *-j* priekšā, piem., *ne spēhja* (3) / *ne spēhje* (1), *apklahje* (1), *atftahje* (4). Galotne *-e* lietota arī tag. *jo*-celma verba „laist“ pagātnē, kur sagaidāma būtu pagātnes *-ā* celma forma *laida*⁹: *atlaide* (2), *eelaide* (1), *palaide* (1).

Tagadnes *o*-celmiem sagaidāmā pag. galotne *-a* ir 4 gadījumos, un visur paralēli ar galotni *-e*: *sitta* (1) / *sitte* (4), *wilka* (1) / *wilke* (1), *palikka* (1) / *palikke* (15), *apsmehja* (1) / *apsmehje* (3). Pārējiem vārdiem (85 gadījumos) konstatēta vienīgi galotne *-e*, piem., *atwedde* (1), *auge* (2), *eenesše* (1), *isdfinne* (1), *ismette* (1), *nozirte* (1).

28 gadījumos sagaidāmā pag. galotne *-a* parādās tagadnes *o*-celmiem ar iespraustu nāseni. Galotni *-a* uzrāda formas ar nepārveidotu līdzskani *k*, *g*, *t* izskaņā: *rakka* (1) un *eemuka* (1). Trijiem šī tipa vārdiem konstatētas abas galotnes, piem., *tappa* (25) / *tappe* (37), *notika* (1) / *notikke* (9). 65 formām ir pag. galotne *-e*, piem., *kritte* (10), *ne ispratte* (1), *jutte* (1).

Divām reģistrētām tag. *no*-celma verbu formām lietota likumīgā pag. galotne *-a*: *šāsēhja* (1), *atfkrehja* (2).

Tagadnes *sto*-celmiem sagaidāmā pag. galotne *-a* reģistrēta 10 gadījumos. Tikai galotne *-a* ir verbu „kļūt“ un „noslikt“ pagātnes formām: *kļua* (6)¹⁰ un *nošlihka* (1). Paralēlas galotnes ir formās *nomirra* (3) / *nomirre* (2). 16 formas reģistrētas ar pag. galotni *-e*, piem., *grimme* (3), *peedfimme* (1), *peetruhke* (1).

Jņ evaņģēlijā kopumā reģistrētas 193 formas ar galotni *-e* un salīdzinoši mazāk – 67 – ar *-a*. Visvairāk *ā*-celma pagātnes galotņu konstatēts atematiskā verba „iet“ formās: *gahja*¹¹ (51) / *gahje* (6). Atematisko darbības vārdu „dot“ un „atrast“ pagātnes formās ir galotne *-e*, *dewe* (10), *nodewe* (6), *pahrdewe* (1), *atradde* (8).

Tagadnes *jo*-celmiem parādās sagaidāmā pag. *ē*-celma galotne *-e*, piem., *pazehle* (6), *pateize* (1), *peeluhdfe* (1), *puhte* (2). Tagadnes *jo*-celmu grupā, kur likumīgi būtu jālieto galotne *-a*, trijām formām reģistrēts rakstījums ar *-e*, *eesēhje* (1), *apftahje* (1), *atftahje* (2), bet vienai sagaidāmā galotne *-a*: *atftahja* (1). Verbam „laist“ pagātnes forma rakstīta ar galotni *-e*, *islaide* (1).

Tagadnes *no*-celma verba „skriet“ formām konstatētas abas pag. galotnes: *isfkrehja* (1) / *eefkrehje* (1), bet verba „siet“ formai galotne *-e*: *šehje* (1).

⁸ Darbības vārdu formas ar garo patskani pirms *-j* izskaņā ir *jo*-nevis *o*-celmi, jo darbības vārda sakne nevar beigties ar īsu patskani, kā, piemēram, verbu „siet“, „riet“ gadījumā (Rudzīte 1960: 183, sal. Endzelīns 1951: 786).

⁹ *ā*-celms pagātnē (ME II, 411, 412, 413), līdzīgi sal. liet. *lēisti*, *lēidžia*, *lēido*.

¹⁰ Rakstībā: *kļua* (1), *kļiua* (3), *kļiua* (1), *kļiua* (1).

¹¹ Forma lietota ar dažādiem priekšliem.

Tagadnes *o*-celma vārdiem pag. galotnes *-a* un *-e* lietotas paralēli: *palikka* (1) / *likke* (17¹²), *wilka* (1) / *wilke* (1). 53 formas sastopamas tikai ar galotni *-e*, piem., *atnesše* (1), *zirte* (1), *isdfinne* (2), *ismette* (1), *iswedde* (1), *lehje* (1).

Trijām tagadnes *o*-celmu formām ar infiksu pagātnē parādās galotne *-e*, piem., *notikke* (1), *kritte* (1). Abas galotnes paralēli lietotas formās *šapratta* (1) / *šapratte* (3), *šaftappa* (1) / *šaftappe* (1), *tappa* (10) / *tappe* (3).

Četras reģistrētas tag. *sto*-celma verbu formas uzrāda pag. galotni *-e*, piem., *peetruhke* (1), *paſinne* (1).

Lk un Jņ tekstos blakus pagātnes *ē*-celma galotnei *-e* primāro tiešo verbu formās biežāk parādās *ā*-celma galotne *-a*. Lk un Jņ evaņģēlijos reģistrētās galotnes daļēji pārklājas ar vēsturisko pagātnes celmu dalījumu. Pagātnes galotne *-e* rakstībā joprojām var tikt uzskatīta par pagātnes 3. pers. rādītāju, un tā tiek vispārināta arī formās, kur vēsturiski būtu jālieto pagātnes *ā*-celma galotne. Galotnes *-a* lietojumi ir retāki, bet visos gadījumos galotne *-a* parādās vēsturiskajam celmu dalījumam atbilstošās pozīcijās.

5.3. Primāro tiešo verbu pagātnes formu distribūcija Fīrekera perikopju tulkojumā (VLH)

Fīrekera perikopju tulkojumā ekscerpētās primāro darbības vārdu 3. pers. formas uzrāda paralēles ar Lk un Jņ evaņģēliju materiālu (sk. 5. tabulu). Kopumā tekstā reģistrētas 309 formas ar galotni *-e* un 167 ar *-a*.

5. tabula

Pagātnes galotņu distribūcija Fīrekera perikopēs

tag. celms	pag. galotne		kopā
atematiskie verbi	<i>-e</i>	29	112
	<i>-a</i>	83	
jo-celms	<i>-e</i>	157	164
	<i>-a</i>	7	
no-celms	<i>-a</i>	1	1
o-celms	<i>-e</i>	80	85
	<i>-a</i>	5	
o-celms ar infiksu	<i>-e</i>	33	103
	<i>-a</i>	70	
sto-celms	<i>-e</i>	10	11
	<i>-a</i>	1	
kopā	<i>-a/-e</i>	167/309	476

¹² Forma lietota ar dažādiem priedēkļiem.

Atematiskā verba „iet“ pagātnes forma *gahja* rakstīta ar galotni *-a* (83 gadījumos). Atematisko verbu „dot“, „ēst“, „atrast“ pagātnes formas parādās ar izskaņu *-e*, piem., *dewe* (9), *ehde* (4).

Sagaidāmā *ē*-celma galotne ir 157 tagadnes *jo*-celma verbu formās, piem., *apšchķihle*, *isgruhde*, *iztrenze*, *schņaudfje*, *aisrahwe*, *lahwe*, *rahwe*. Pag. galotne *-a* likumīgi parādās tikai tiem *jo*-celmiem, kuriem pirms *-j* ir garais patskanis: *atfahja* (3), *spehja* (2), *śakrahja* (1), *śehja* (1).

VLH tekstā reģistrēta viena tag. *no*-celma verba pagātnes forma *śaśehja* (1) ar likumīgu galotni *-a*.

Reģistrētās 2 tagadnes *o*-celma verbu pag. formas ar *-ja* izskaņā uzrāda galotni *-a*: *aprija* (1), *lehja* (1). Galotne *-a* ir arī formai ar nepārveidotu līdzskani *g* celma izskaņā: *aismigga* (1). Verbam „likt“ abas galotnes lietotas paralēli: *likka* (1), *śalikka* (1) / *likke* (11). Lielākajai *o*-celmu verbu daļai – 80 gadījumos – ir galotne *-e*, piem., *atwedde* (2), *auge* (3), *wilke* (2), *ņehme* (15), *śajehme* (1).

Diviem tagadnes *o*-celma vārdiem ar iespraustu nāseni „krist“ un „tapt“ reģistrētas abas pag. galotnes: *kritta* (1) / *kritte* (15) un *tappa* (69) / *tappe* (2). Pārējām šīs grupas verbu formām izskaņā rakstīts *-e*, piem., *atradde* (11), *ispratte* (1), *nokritte* (1).

Tagadnes *sto*-celmiem reģistrētas 10 pagātnes formas ar galotni *-e*, piem., *dfimme* (1), *grimme* (1), *nomirre* (1), bet vienam – paralēlās galotnes: *pafinna* (1) / *pafinne* (3).

VLH tekstā galotne *-a* parādās salīdzinoši bieži (167), bet šis skaits attiecas pārsvarā uz divām formām – *tappa* (69) un *gahja* (83). Salīdzinājumā ar Lk un Jņ evaņģēlijiem šai gadījumā vērojama lielāka konsekvence galotņu lietojumā. Lk verba „iet“ pagātnes formu skaits ar abām galotnēm ir vienāds: *gahje* (26) / *gahja* (26), sal. Jņ tekstā *gahja* (51) / *gahje* (6). Tāda pati situācija atkārtojas arī verba „tapt“ formās: Lk *tappe* (36) / *tappa* (25), Jņ – *tappa* (10) / *tappe* (3).

Glika Jaunās Derības Lk un Jņ evaņģēliju tulkojumā izmantoto verbu pagātnes formu lietojums uzrāda vairākas paralēles ar Firekera Bībeles tulkojuma fragmentiem, ko Ādolfs ietvēra savā 1685. gadā izdotajā Kurzemes rokasgrāmatā (VLH). Rokasgrāmatas izdošanas gads sakrīt ar laiku, kad Glika Jaunās Derības tulkojumu sāka iespiest. Pēc vairāku pētnieku (L. Bērziņš, B. Jēgers, K. Karulis, V. Toporovs) atzinumiem, Gliks savā tulkojumā ir sekojis tieši Firekera darbiem.

5.4. Primāro tiešo verbu pagātnes formu distribūcija Vecajā Derībā

Salīdzinājumam pētījumā izmantotas primāro tiešo verbu pagātnes formas, kas ekscerpētas no izvēlētajām Vecās Derības grāmatām – Pirmās Mozus gr. (1Moz), Soģu gr. (Soģ), Pirmās Laiku gr. (1L), Judītes gr. (Judt), Praviēša Jesajas gr. (Jes) un 12 t. s. Mazo Praviēšu grāmatām (MPrav). Analīzes mērķis

bija noskaidrot, kāda verbu pagātnes formu sistēma izmantota VD tulkojumā. Tā iespiešana sākās 1689. gadā – 4 gadus pēc JD tulkojuma izdošanas.

6. tabula

Pagātnes galotņu distribūcija VD grāmatās

<i>tag. celms</i>	<i>pag. galotne</i>	<i>1Moz</i>	<i>Soģ</i>	<i>1L</i>	<i>Judt</i>	<i>Jes</i>	<i>MPrav</i>	<i>kopā</i>	
<i>atem. verbi</i>	<i>-e</i>	195	147	51	51	18	25	487	489
	<i>-a</i>		2					2	
<i>jo-celms</i>	<i>-e</i>	318	169	70	91	25	37	710	711
	<i>-a</i>						1	1	
<i>no-celms</i>	<i>-e</i>	2	2		1	2	2	9	9
<i>o-celms</i>	<i>-e</i>	222	153	72	96	19	25	587	593
	<i>-a</i>	3	2		1			6	
<i>o-celms ar infiksu</i>	<i>-e</i>	138	60	63	21	32	45	359	365
	<i>-a</i>	6						6	
<i>sto-celms</i>	<i>-e</i>	65	29	22	8	2	7	133	165
	<i>-a</i>	5	3	10	12		2	32	
kopā	<i>-a/-e</i>	14/940	7/560	10/278	13/268	0/98	3/141	47/2285	2332

Aplūkotajās VD grāmatās kopumā reģistrētas 2332 1. konjugācijas tiešo verbu pagātnes formas, kurās pārsvarā – 2285 gadījumos – lietota galotne *-e*, piem., *pahrwedde*, *iswilke*, *nolikke*, *luhdje*, *šauze*. Reģistrēti tikai 47 gadījumi ar galotni *-a*, piem., *kļua*, *tappa*, *dfimma*, *plauka*, *truhka*.

Visās VD grāmatās bez izņēmumiem pag. galotne *-e* parādās tagadnes *jo*-celma vārdiem, piem., *šauze*, *puhte*, *zehle*, *kahre*, *laide*, *luhdje*, *greefe*. Tā reģistrēta arī visu *jo*-celma verbu pag. formās, kur likumīgi būtu sagaidāma *ā*-celma galotne *-a*, piem., *spehje*, *stahje*, *jahje*, *klahje*. Kopumā reģistrētas 32 šādas formas. MPprav grāmatās vienu reizi parādās šīs grupas verba forma ar galotni *-a*: *isnahza* (Zah 5:9), pārējos 209 gadījumos forma lietota ar galotni *-e*, piem., *schķihre*, *šauze*, *puhte*, *zehle*, *twehre*, *steefe*.

Tagadnes *no*-celma darbības vārdiem parādās tikai pag. galotne *-e*, piem., *šehje* (verba „siet“ forma), *fkrehje*.

Tagadnes *o*-celma vārdiem visbiežāk reģistrēta pag. galotne *-e*, piem., *dfinne*, *ņehme*, *zirte*, *wilke*, *nešše*, *mette*. Galotne *-a* parādās tikai sešos gadījumos:

- 1Moz lietotas formas ar abām galotnēm: *eerihja* (2) / *eerihje* (2) un *pirka* (1) / *pirke* (3);
- Soģ fiksētas divas formas ar *-a*: *deija* (1), *rija* (1);

– Judt atrodams viens verbs ar abām galotnēm: *likka* (1) / *likke* (24).

Tagadnes *o*-celmiem ar infiksu pārsvarā sastopama pag. galotne *-e*, piem., *kritte*, *brukke*, *tikke*, *rakke*, *fudde*. 6 formas ar abām galotnēm reģistrētas 1 Moz verba „tapt“ pagātnes formās: *tappa* (6) / *tappe* (83).

Atematiskajam verbam „iet“ pagātnē lietota pārsvarā galotne *-e* – *gahje* (314), bet konstatētas arī 2 formas ar galotni *-a* – *gahja*. Pārējiem šīs grupas verbiem ir galotne *-e*, piem., *dewe*, *ehde*.

Abas pag. galotnes *-a* un *-e* salīdzinoši bieži parādās ar tagadnes *sto*-celmiem, kur vēsturiski likumīgi būtu sagaidāma *ā*-celma galotne. Kopumā no 165 šīs grupas verbu formām 133 gadījumos lietota galotne *-e*, piem., *rimme*, *mirre*, *nihke*, *klihde*, un 32 reizes galotne *-a*. No tām tikai ar *-a* rakstītas verbu „kļūt“ un „plaukt“ formas *kļua* (25) un *plauka* (1). Pārējām iespējami abi varianti: *(at)finna* (1) / *(at)finne* (7), *truhka* (1) / *truhke* (2), *dfimma* (1) / *dfimme* (20).

Apkopojot 1. konjugācijas tiešo darbības vārdu pagātnes formu lietojumu aplūkotajās Glikā Vecās Derības grāmatās, redzams, ka to lietojums būtiski neatšķiras no JD evaņģēliju tulkojumā konstatētā. Tomēr rezultāti neparāda viennozīmīgi, vai VD grāmatas ir tuvākas Mt un Mk vai Lk un Jņ evaņģēliju tekstiem. Šeit formu ar *ā*-celma galotni *-a* ir nedaudz vairāk nekā Mt un Mk, tomēr mazāk nekā Lk un Jņ tekstos.

6. Primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas

Atgriezeniskās pagātnes formas analizētas, vadoties pēc darbības vārda celma tagadnē.

6.1. Primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas evaņģēlijos

Izvērtējot rezultātus (sk. 7. tabulu), redzams, ka četru evaņģēliju tekstos 1. konjugācijas atgriezenisko verbu pagātnes formās parādās abu celmu galotnes.

Mt tekstā *ē*-celma galotne *-ehs* reģistrēta 40 formās, bet *-ahs* – 9 gadījumos.

Galotne *-ehs* parādās 3 atematisko verbu pag. formās, piem., *eedewehs* (1), *peechedehs* (1). Verbam „sēsties“ pagātnē konstatētas abas galotnes: *peesēhdahs* (1) / *apšēhdahs* (5), *usēhdahs* (1), bet „atrast“ – tikai *ā*-celma galotne *-ahs*: *atraddahs* (1).

20 tagadnes *jo*-celma verbu pag. formās fiksēta galotne *-ehs*, piem., *atgreefehhs* (1), *atkahpehs* (1), *atwehrehs* (1). Galotne *-ahs* likumīgi parādās 4 *jo*-celma verba „stāt“ formās: *apstahjahs* (1), *peestahjahs* (3). *ā*-celma galotne konstatēta formā *pakahrahs* (1).

Tagadnes *o*-celma verbiem pagātnē 8 reizes izmantota galotne *-ehs*: *mettehs* (7), *peesittehs* (1), bet vienam verbam ar *-ja* izskaņā *-ahs*: *smehjahs* (1).

Atgriezenisko verbu pagātnes galotņu distribūcija evaņģēlijos

tag. celms	pag. galotne	Mt	Mk	Lk	Jņ	kopā	
atematiskie verbi	- <i>ehs</i>	9	5	6	9	29	37
	- <i>ahs</i>	2	2	4		8	
jo-celms	- <i>ehs</i>	20	15	46	22	103	117
	- <i>ahs</i>	5	2	7		14	
no-celms	- <i>ehs</i>				1	1	1
o-celms	- <i>ehs</i>	8	3	6	2	19	25
	- <i>ahs</i>	1		5		6	
o-celms ar infiksu	- <i>ahs</i>		4	37		41	41
sto-celms	- <i>ehs</i>	3	2			5	8
	- <i>ahs</i>	1			2	3	
kopā	- <i>ahs/-ehs</i>	9/40	8/25	53/58	2/34	72/157	229

Tekstā parādās tikai viens *sto*-celma verbs, kuram pagātnē sastopamas abas galotnes: *apfkaitehs* (1) / *apškaitehs* (3).

Mk galotne *-ehs* lietota 25, bet *-ahs* – 8 reizes.

Galotne *-ehs* konstatēta atematiskā verba „pieēsties“ pagātnē – *peeēdehs* (1). Verbam „sēsties“ parādās abas galotnes: *šehdahs* (2) / *pašehdehs* (3), *peešehdehs* (1).

15 gadījumos tagadnes *jo*-celma verbu formām pagātnē ir galotne *-ehs*, piem., *atwehrehs* (2), *zehlehs* (1), *eegahjehs* (2), *leedjehs* (2). Šeit galotni *-ehs* uzrāda arī formas, kur likumīgi būtu sagaidāma *ā*-celma galotne: *atftahjehs* (1), *noftahjehs* (2). Ar galotni *-ahs* reģistrēta forma *peelaujahs* (1). Vienam *jo*-celma verbam konstatēti abi varianti: *apgreefahs* (1) / *atgreefehs* (1).

Reģistrētas 3 tagadnes *o*-celma verbu formas ar pag. galotni *-ehs*: *metehs* (2), *nehmehs* (1).

Vienīgajā *sto*-celma verba „apskaisties“ pag. formā ir galotne *-ehs*: *apškai-tehs* (2).

Lk evaņģēlijā¹³ pagātnes formu skaits ar galotnēm *-a* un *-e* ir gandrīz vienāds – 58 ar *-ehs*, un 53 ar *-ahs*.

Tekstā reģistrēts viens atematiskais verbs ar pag. galotni *-ehs*: *pee=ehdehs* (1). Atematiskā verba „sēsties“ pagātnes formās sastopamas abas galotnes: *nošehdahs* (1), *pašehdahs* (2) / *apšehdehs* (4), *pašehdehs* (1). Galotni *-ahs* uzrāda forma *atraddahs* (1).

¹³ Vienīgo reizi konstatēta verba „sākt“ pagātnes forma ar pārveidotu līdzskani celma galā un galotni *-a*, *eešahzahs* (Lk 14:18).

Tagadnes *jo*-celma verbu formām visbiežāk – 46 reizes – ir sagaidāmā pag. galotne *-ehs*, piem., *apġehrbēhs* (1), *apsākampēhs* (1), *atgreefēhs* (5), *zehlehs* (13), *greefēhs* (9). Trīs formas rakstītas ar *-ahs*: *atwehrahhs* (1), *pašlehpahhs* (1), *eešahzahhs* (1). Verbu „laist“ un „nākt“ formām konstatētas abas galotnes: *nolaidahhs* (1) / *palaidehhs* (1); *peenahzahhs* (1), *nahzahhs* (1) / *peenahzehhs* (1). Arī *jo*-celma verbam „stāt“ ar garo patskani verba saknē, kur likumīgi būtu sagaidāma *ā*-celma galotne, parādās abi varianti: *peestahjahhs* (1) / *paftahjehhs* (1).

Divas tagadnes *o*-celmu formas pagātnē uzrāda galotni *-ehs*: *ņehmehhs* (1), *peeņehmehhs* (1), sal. liet. 3. pers. pag. forma *ēme*. Vienam verbam reģistrētas abas galotnes: *mettahhs* (1) / *mettehhs* (4). Galotne *-ahs* konstatēta formās: *likkahhs* (1), *šaminnahhs* (1), *šchķittahhs* (2).

Divas tagadnes *o*-celma verbu formas ar infiksu reģistrētas ar pag. galotni *-ahs*: *notikkahhs* (35), *saftappahhs* (1). Vienam šīs grupas verbam konstatēti abi varianti: *pafuddahhs* (1) / *fuddehs* (1).

Ņū tekstā primāro atgriezenisko verbu pag. formu skaits ir salīdzinoši neliels – 36 formas. No tām lielākā daļa – 34 – uzrāda galotni *-ehs*. Tā parādās atematisko verbu pagātnē, piem., *dewehhs* (1), *apšehdehs* (2), tagadnes *jo*-celma verbu formās, piem., *apgrezehhs* (1), *apjohfēhs* (1), *atkahpēhs* (1), *bahrehhs* (1), *zehlehs* (9), kā arī vienīgajā *no*-celma verba pag. formā: *šehjehhs* (1). Tagadnes *sto*-celma verbam „apskaisties“ divas reizes konstatēta pag. galotne *-ahs*: *apškaitahhs* (2).

Kopumā atgriezenisko darbības vārdu galotņu lietojums 3. pers. pagātnes formās ir tuvāks vēsturiskajam celmu dalījumam. Galotne *-ahs* lietota daudz biežāk nekā *-a* tiešo verbu pagātnē. Tā salīdzinoši biežāk parādās arī Mt un Mk tekstā, kur – kā teikts iepriekš – konstatētas tikai trīs tiešo verbu pagātnes formas ar galotni *-a*. Svārstības abu galotņu lietojumā visbiežāk reģistrētas Lk evaņģēlijā. Vismazāk formu ar galotni *-ahs* ir Jāņa evaņģēlijā, ko var pamatot ar nelielu pagātnes atgriezenisko formu skaitu vispār.

6.2. Primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas Fīrekerā perikopēs (VLH)

VLH tekstā reģistrētas 57 primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas ar galotni *-ehs* un 27 ar *-ahs* (sk. 8. tabulu).

Paralēlas galotnes pagātnē konstatētas atematisko verbu grupā, piem., verba „sēsties“ formas: *pašehdahhs* (2) / *pafehdehs* (1), *pašehdehs* (1), *apšehdehs* (3). Galotne *-ahs* ir formai *atraddahhs* (1), bet galotne *-ehs* verba „doties“ divām pagātnes formām: *dewehhs* (1), *aisdewehhs* (1).

Tagadnes *jo*-celmi visbiežāk (42 reizes) parādās ar pag. galotni *-ehs*, piem., *uhslezhēhs* (1), *zehlehs* (18), *šchķihrehhs* (1), *ġehrbēhs* (1). Likumīgā galotne *-ahs* reģistrēta *jo*-celma verba „stāties“ pag. formās: *apftahjahhs* (1), *atftahjahhs* (1), *peestahjahhs* (1), kā arī verba „iesākties“ pag. formā *eešahkahhs* (1).

Atgriezenisko verbu pagātnes galotņu distribūcija VLH

<i>tag. celms</i>	<i>pag. galotne</i>	<i>kopā</i>	
<i>atematiskie verbi</i>	<i>-ehs</i>	7	10
	<i>-ahs</i>	3	
<i>jo-celms</i>	<i>-ehs</i>	42	46
	<i>-ahs</i>	4	
<i>no-celms</i>	<i>-ehs</i>	1	1
<i>o-celms</i>	<i>-ehs</i>	6	12
	<i>-ahs</i>	6	
<i>o-celms ar infiksu</i>	<i>-ahs</i>	13	13
<i>sto-celms</i>	<i>-ehs</i>	1	2
	<i>-ahs</i>	1	
kopā	<i>-ahs/-ehs</i>	27/57	84

Tagadnes *o*-celmiem formu skaits ar abām pag. galotnēm ir vienāds. 6 reizes galotne *-ahs* parādās formās ar nepārveidotu līdzskani *k, g* celma galā: *aismiggahs* (1), *likkahs* (4), kā arī verbam ar *-ja* celma izskaņā *apšmeijahs* (1). Galotne *-ehs* 6 reizes reģistrēta formās: *jehmehs* (1), *peeņehmehs* (1), *mettehs* (4).

Sagaidāmo pag. galotni *-ahs* uzrāda tagadnes *o*-celma verbi ar iespraustu nāseni: *notikkahs* (11), *pafuddahs* (2)¹⁴.

Fiksēts pa vienai tag. *sto*-celma refleksīvajai pag. formai ar katru no galotnēm *apfkaitahs* (1) / *apfkaitehs* (1).

Galotni *-ehs* uzrāda vienīgā tagadnes *no*-celma verba pag. forma *apseh-jehs* (1).

Rokasgrāmatā lietotās formas ar galotni *-ahs* atspoguļo vēsturisko celmu dalījumu un ir uzskatāmas par „pareizām“. Arī lielākā daļa formu ar galotni *-ehs* parādās sagaidāmās pozīcijās – ar tagadnes *jo*- un *no*-celmiem, kā arī *o*-celma verba „ņemties“ formās. Svārstības galotņu lietojumā reģistrētas atematisko verbu, kā arī *o*- un *sto*-celma verbu formās.

6.3. Primāro atgriezenisko verbu pagātnes formas Vecajā Derībā

Primāro refleksīvo darbības vārdu pagātnes celmu galotņu distribūcija Vecajā Derībā (sk. 9. tabulu) parāda, ka galotne *-ahs* ir lietota daudz biežāk nekā *-ehs*, attiecīgi 275 un 51 gadījumā.

¹⁴ Perikopes un Glika Lk ev. tulkojuma tekstu fragmenti bieži sakrīt un var noderēt par piemēru tam, ka Gliks ir balstījies uz Firekera darbiem, sal. *Tad tappa wiņņu Azzis atwehrtas / in pafinne to; bet wiņch pafuddahs preekšč teem.* 1 VLH1685 40. lpp. 12. r. un *Tad tappe wiņņu Azzis atwehrtas/ un pafinne to/ bet wiņsch pafuddahs preekšč teem.* 1 J1T1685 Lk 24:31.

Primāro atgriezenisko verbu pagātnes galotņu distribūcija VD

tag. celms	pag. galotne	1Moz	Soģ	1L	Judt	Jes	MPrav	kopā	
atematis- kie verbi	-ehs		2		1			3	17
	-ahs	10		1			3	14	
jo-celms	-ehs	6	4	1	5	3		19	205
	-ahs	77	71	8	10	5	15	186	
o-celms	-ehs	7	10	4	6	1	1	29	76
	-ahs	18	9	3	6	5	6	47	
o-celms ar infiksu	-ahs	2	2	1	2	2		9	9
sto-celms	-ahs	8	7		2		2	19	19
kopā	-ahs/-ehs	115/13	89/16	13/5	20/12	12/4	26/1	275/51	326

Visos analizētajos Vecās Derības tekstos likumīga pagātnes *ā*-celma galotne lietota līdzās tagadnes *o*-celma verbu formām ar infiksu un *sto*-celma verbu formām, piem., *tikkahs* (1, 1L), *mohdahs* (2, Soģ), *fkaitahs* (5, Soģ), *nogurrahs* (1, MPrav), *rimmahs* (1, 1Moz).

Tagadnes *jo*-celmiem pagātnē galotne *-ahs* parādās 186 gadījumos, bet *-ehs* – 19. Piem., galotne *-ahs* ir formās: *šedfahs*, *křawahs*, *tehrpahs*, *ķeřřahs*, *gullahs*, *leezahs*. Galotni *-ehs* uzrāda, piem., formas: *šlehpehs*, *dfehrehhs*, *leedfehhs*, *šchķihrehhs*, *šteidfehhs*, *štahjehhs*. Divu verbu gadījumā konstatēti abi varianti: *zehlahs* (4, 1L) / *zehlehs* (1, 1L), *greefahs* (1, Jes) / *greefehhs* (2, Jes).

Tekstos reģistrētas triju atematisku verbu „doties“, „apieties“ un „sēsties“ pagātnes formas. Pirmā un otrā forma ar galotni *-ahs*: *dewahs* (1, 1L), *ap-gahjahs* (4, 1Moz), bet trešā – ar abām galotnēm, piem., *šehdahs* (6, 1Moz) / *šehdehs* (2, Jes).

Tagadnes *o*-celmiem pag. galotne *-ahs* lietota 47, bet *-ehs* 29 gadījumos. Ar galotni *-ahs* parādās, piem., formas *likkahs*, *weddahs*, *pirkahs*. Visi 29 gadījumi ir verba „mesties“ forma *mettehhs* (piem., 1, MPrav, 6, Soģ), kurai paralēli parādās arī varianti ar *-ahs*, piem., *mettahs* (4, MPrav).

Salīdzinājumā ar evaņģēlijiem un VLH tekstu, šeit būtiski atšķiras 1. konjugācijas atgriezenisko verbu pagātnes formu skaits ar galotni *-ahs*. Visu darbības vārdu tagadnes celmu grupās šī galotne parādās biežāk par galotni *-ehs*. Galotne *-ahs* likumīgi sastopama tagadnes *o*-celma vārdiem ar infiksu un *sto*-celma verbu pagātnes formās. Tomēr salīdzinoši bieži tā konstatēta arī tagadnes *jo*-celma, *o*-celma un atematiskajiem vārdiem. Grūti noteikt principu, pēc kāda tiek izmantota attiecīga galotne, bet šķiet, ka arī šajā gadījumā vērojama tendence unificēt galotni *-ahs* kā primāro atgriezenisko darbības vārdu pagātnes rādītāju.

7. Secinājumi

Verbu pagātnes formu salīdzinājums JD evaņģēlijos un vairākās VD grāmatās rāda, ka Bībeles teksts nav vienots. Mt un Mk pagātnes 3. pers. rādītājs ir gandrīz vienīgi galotne *-e*, turpretim Lk un Jņ tekstos vērojama abu galotņu variēšanās. Fiksētās pagātnes galotņu svārstības Lk un Jņ tekstā lielā mērā sakrīt ar vēsturisko celmu distribūciju latviešu valodā, tāpēc abi teksti var tikt uzskatīti par arhaiskākiem.

Mt un Mk evaņģēlijos tiešo verbu pag. 3. personas formās 99,7% gadījumu lietota unificēta galotne *-e*. Autors precīzi nošķir tiešo primāro verbu formas ar galotni *-e* no atvasināto darbības vārdu formām, kurās pagātnē lietota tikai un vienīgi galotne *-a*. Tāpēc ir pamats uzskatīt, ka galotņu izvēle ir apzināta. Galotnes *-e* vispārinājums visām primāro verbu pagātnes formām var tikt uzskatīts par vēl vienu latviešu valodas rakstības normēšanas mēģinājumu, nevis par kādu morfoloģisko parādību, kas būtu balstīta tā laika runātajā valodā. Kā pierādījusi E. Lāme, tieši Jaunās Derības Mt un Mk tekstos visplašāk un viskonsekventāk izmantota rakstība, kuras pamatā ir mēģinājums novērst valodas gramatisko formu homonīmijas parādības, pēc iespējas sistematizējot rakstīto valodu. Ar galotnes *-e* vispārinājumu gandrīz visām pagātnes 3. pers. formām Mt un Mk evaņģēlijos loģiskā rakstība tiek ieviesta arī darbības vārdu sistēmā. Te vienkāršošanas process noder sinonīmisko formu lietojuma novēršanai.

Galotņu *-a* un *-e* variēšanās Lk un Jņ evaņģēlijos norāda uz senāku rakstības tradīciju, kurā tiek atspoguļots gan vēsturisks celmu dalījums, gan – var domāt – arī tā laika runātā valoda ar tai raksturīgu formu daudzveidību. Šis senākais rakstu valodas variants ir saglabāts arī Kurzemes rokasgrāmatas (VLH) perikopju daļā. Tās autoram Kristoforam Fīrekeram ir raksturīga ne tikai latviešu valodas melodiskuma un ritma izjūta, bet arī morfoloģisko likumību dziļa apzināšanās. Par to liecina gan garīgo dziesmu augstais mākslinieciskais līmenis (sk. Grudule 2015: 13–28), gan Ādolfija izdotās, bet uz Fīrekera manuskriptu balstītās 1685. gada gramatikas (EV) precizitāte. Neskatoties uz verbu visai nepilnīgu teorētisko aprakstu, gramatikā sniegtie verbu piemēri lielā mērā parāda atšķirību starp pagātnes *ā-* un *ē-*celmiem.

Jaunās Derības tulkojums tika pabeigts 1683. gadā. Tajā pašā gadā Kurzemē notika Vidzemes un Kurzemes mācītāju konference (sk. Karulis 1989: 17–18, Straubergs 1943: 199), kuras laikā tulkojuma teksts esot ticis novērtēts negatīvi un nodots pārstrādei. Tomēr konferences ietekme neļauj izskaidrot atšķirības starp evaņģēliju tekstiem. Tās drīzāk norāda uz to, ka Gliks savā tulkojumā ir izmantojis citu autoru Bībeles tulkojumu fragmentus, kā arī

liecina par paša Glika uzskatu attīstību. Šādi var paskaidrot arī faktu, ka E. Lāmes (1933) aprakstītais gramatiskās homonīmijas novēršanas princips – jeb t. s. loģiskā rakstība – parādās Mt un Mk evaņģēlijos, kā arī – daudz mazāk – Vecajā Derībā, bet nav sastopams citās JD grāmatās, kā arī Kurzemes rokasgrāmatā.

Kopumā redzams, ka Bībeles tulkojuma teksts nav vienots. Tajā minētās atšķirības ļauj postulēt trīs Bībeles teksta slāņus.

1. Arhaiskālais – Lūkas un Jāņa evaņģēliji ar runātai valodai raksturīgajām svārstībām gan tiešo, gan atgriezenisko darbības vārdu pagātnes formās. To arhaisko raksturu un autentiskumu apstiprina atbilstmes lietuviešu valodā. Svārstības reģistrētas arī verba „būt“ pagātnes formu lietojumā.

2. Standartizētāks – Mateja un Marka evaņģēliji, kur visiem primārajiem vārdiem, izņemot *kļua*, pagātnē raksturīga unificētā galotne *-e*. Standartizācijas process mazāk attiecas uz atgriezeniskajiem vārdiem, kur svārstības tiek saglabātas. Verba „būt“ pagātnes formu lietojumā arī vērojama tendence nošķirt patstāvīga darbības vārda funkcijā lietoto formu *bija* no palīgformas *bij*. Par arhaismu var tikt uzskatīts abu pagātnes galotņu lietojums atgriezenisko vārdu formās.

3. Visstandartizētākais – Vecā Derība, kur vienkāršota gan tiešo, gan atgriezenisko darbības vārdu sistēma. Tiešajiem vārdiem – par labu unificētai galotnei *-e*, bet atgriezeniskajiem – *ā*-celma vārdiem raksturīgajai galotnei *-ahs*. Vērojama arī atsacīšanās no loģiskā principa izmantošanas rakstībā, tomēr konstatēti arī gadījumi, kur princips ir saglabāts, piem., piederības vietniekvārdu daudzskaitļa ģenitīva formās: *un atšegs wiņņo Kaunumu* (Jes 3:17). Standartizācijas process skāris arī verba „būt“ pagātnes formu lietojumu, kur nošķirtas īsās un garās formas funkcijas – *bija* lielākoties izmantots kā patstāvīgs darbības vārds, bet *bij* – kā palīgverbs.

Avoti

VLH = *Vermehrtes Lettisches Handbuch außgefertiget von Henrico Adolphi*, Mitau: George Radetzky, 1685.

EV = Adolphi, H., *Erster Versuch einer kurtz verfasseten Anleitung zur Lettischen Sprache*, Mitau, 1685.

JD = Jaunā Derība: *Tas Jauns Testaments Muhsu Kunga Jesus Kristus... RIGA... M DC LXXXV*, pēc <http://www.korpuss.lv/senie/>:

- *Tas Ewangeljums No Šwehta Matteuša usrakštihts*;
- *Tas Ewangeljums No Šwehta Markuša usrakštihts*;
- *Tas Ewangeljums No Šwehta Luhkaša usrakštihts*;
- *Tas Ewangeljums No Šwehta Jahņa uhsrakštihts*.

- VD = Vecā Derība: *Ta Swehta Grahmata Jeb Dewa Swehtais Wahrds...* RIGA... MDC LXXXIX:
 – *Ta Pirma Mohfus Grahmata*;
 – *Ta Šohgu Grahmata*;
 – *Ta Pirma Laiku Grahmata*;
 – APOCRYPHA: *Tee irr Grahmatas/ Kas teem šwehtem Deewa Rakfteem lihdfi ne turramas/ un tomehr derrigas un labbi laššamas irraid.* R/GA Gedruckt bei Johann Georg Wilcken/ Ko~nigl. Buchdrucker/ Jm Jahr M DC LXXXIX.
 – *Juhdites Grahmata*;
 – *Tas Praweets Efaijus*;
 – Mazo Praviēšu grāmatas: *Tas Praweets Ofejus, Tas Praweets Joels, Tas Praweets Amos, Tas Praweets Obadijus, Tas Praweets Jonas, Tas Praweets Mikus, Tas Praweets Nakums, Tas Praweets Abakuks, Tas Praweets Zewanijus, Tas Praweets Aggajus, Tas Praweets Zakarijus, Tas Praweets Malakijus.*

Literatūra

- Arbusow, Leonid. 1925. 17. gs. latviešu gramatika bijušajā Kurzemes hercogu bibliotēkā Pēterpilī. *Filologu biedrības raksti*, 5, 106–125.
- Bērziņš, Ludis. 1935. *Ernsts Gliks, Darba mūžs un mūža darbs*. Rīga: Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde, Spst. „Izdevējs”.
- Bērziņš, Ludis. 1939. Ernsts Gliks tulkotāja darbā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 2, 149–161.
- EH = Milenbahs, Kārlis, Jānis Endzelīns. *Latviešu valodas vārdnīcas elektroniskā versija* (<http://www.tezaurs.lv/mev/>).
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Fennell, Trevor G. 1982. *The first Latvian grammar: J.G. Rehehusen's „Manuductio ad linguam lettonicam ...”: a facsimile text with annotated translation & commentary*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1984. *Georg Dreszell's Gantz kurtze Anleitung zur lettischen Sprache: text, translation, commentary, concordance*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1987. *The grammatical appendix to Johannes Langius' Latvian-German lexicon*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Grabis, Rūdolfs. 1955. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām, *Valodas un literatūras institūta raksti*, V, 205–266.
- Grīslis, Rasma. 1958. 17. gadsimta gramatikas kā latviešu valodas vēstures avots. *Valodas un literatūras institūta raksti*, VII, 245–255.
- Grudule, Māra. 2015. *Kurzemes dzejnieks Kristofors Firekers. Dzīve un dziesmas, Māras Grudules apcerētas un sakārtotas*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Karulis, Konstantīns. 1989. *Bībeles pirmais izdevums latviešu valodā. 1685–1694*. Rīga: Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs.
- Kazlauskas, Juozas. 1968. *Lietuvių kalbos įstorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Lāme, Emīlija. 1933. Loģiskais princips Glūka rakstībā. *Filoloģijas materiāli*. Rīga: Ramave, 104–110.
- ME = Milenbahs, Kārlis, Jānis Endzelīns. *Latviešu valodas vārdnīcas elektroniskā versija* (<http://www.tezaurs.lv/mev/>).

- Reiters, Jānis. 1975. *Tulkojuma paraugs. 1675. gadā Rīgā iznākušo latviešu Bībeles tekstu faksimiliespiedums*. Ar B. Jēgera apceri. Stokholma: Daugava.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Rudzīte, Marta. 1960. *Latviešu valodas vēsturiskās gramatikas lekciju konspekts*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Rudzīte, Marta. 1993. *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Straubergs, Jānis. 1935. Latviešu bībeles tulkojumu mēģinājumi priekš Glika. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, X, 312–320.
- Straubergs, Jānis. 1943. Kā noritēja Bībeles tulkošanas darbs. *Izglītības Mēnešraksts*, Nr. 9, 197–200.
- Šmits, Pēteris. 1908. Glūka Bībeles valoda. Rīga: *Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums*, XIV, 21–100.
- Toporovs, Vladimirs. 1994. Ernsts Gliks – vācietis, latviešu un krievu izglītības censonis. *Ceļš*, Nr. 1 (45), Rīga: LU, 82–93.
- Vanags, Pēteris. 1996. Verbu pagātnes formas 16. gs. – 17. gs. sākuma latviešu rakstu valodā un pagātnes celmu tālākais liktenis. *Baltistica*, XXXI (2), 143–153.
- Zinkevičius, Zigmas. 1981. *Lietuvių kalbos įstorinė gramatika*, II. Vilnius: Mokslas.

Jolanta Wiśnioch
 Baltu valodniecības katedra
 Latvijas Universitāte
 Visoalža iela 4a, Rīga, Latvija
 jolawisnioch@gmail.com

SUMMARY

The Distribution of Verb Past Tense Forms in Glück's Latvian Bible Translation

Jolanta WIŚNIOCH

The study analyses the verbs in the past tense in several books of the New Testament and the Old Testament Latvian translation by Ernst Glück in comparison with the texts closest to the Bible – periscope translations by Christopher Fürecker and Heinrich Adolfs's grammar.

The analysis takes into account the third person past tense forms of direct and reflexive verbs of the First Conjugation. The use of the endings *-a* and *-e* in the texts is partly consistent with the historical division of *ā-* and *ē-* stems, but also partly shows Glück's ambition to simplify and standardize the written Latvian language.

This trend was described by E. Lame in relation to the spelling of homonymic grammatical forms in Glück's translation of the Gospels of Matthew and Mark. The analysis of the usage of verb endings in the past tense shows similarities with E. Lame's study. In Matthew and Mark the ending *-e* serves as the indicator for a verb in the past 3rd person in 99.7% of cases, while the texts of Luke and John both show variance in the usage of the ending.

There is reason to believe that the usage of the endings *-e* in Matthew and Mark texts is not accidental: the author clearly differentiates between primary verb forms with the ending *-e* and derivative verb forms with the ending *-a*. The generalization of *-e* endings across all such verbs can be regarded as one of the attempts to standardize the written Latvian language, rather than as a morphological phenomenon based on the spoken language. In turn, the variation between *-a* and *-e* in the Gospels of Luke and John points to an earlier tradition of writing, which reflects both the historical division of the verb stems, as well as the diversity of forms in the spoken language.

The analysis of the distribution of the past tense forms *bija* and *bij* from the verb *būt* 'to be' shows similar results. Matthew and Mark show a tendency to specialize the shortened form *bij* and use as the auxiliary in the formation of compound forms. By contrast, the full form *bija* in Matthew and Mark is used almost exclusively for the independent verb function. In the Luke and John the specialization process of *bija* and *bij* is not so clearly expressed.

These differences allow us to speak about three text layers of the Bible translation:

1. Archaic – Luke and John with the inherent fluctuations of verb forms in the past tense of both direct and reflexive verbs as in the spoken language.
2. More Standardized – Matthew and Mark, where the use of both endings for the past form of reflexive verb forms could be considered an archaic element.
3. Most Standardized – the Old Testament, in which both direct and reflexive verb systems are simplified.

RECENZIJAS – REVIEWS

Karaliūnas, Simas. Baltų etnonimai. Monografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. 620 p. ISBN 978-609-411-150-1

2015 m. Lietuvių kalbos instituto darbuotojų iniciatyva buvo išleista paskutinė žymaus baltisto † Simono Karaliūno (1936–2015) monografija *Baltų etnonimai*. Knygos leidyba ypač rūpinosi LMA tikroji narė prof. dr. (HP) Grasilda Blažienė, o jos mokslinė redakcija – doc. dr. Sonata Vaičiakauskienė (Lietuvos edukologijos universitetas) bei dr. Dalia Kačinė – Vrubliauskienė (Lietuvių kalbos institutas).

620 psl. veikalas sudarytas iš 16 skyrių ir 4 priedų. Knyga pradama lakoniška ir prasminga D. Kačinė – Vrubliauskienės pratarme, kurioje apibrėžti monografijos tiriamasis objektas, uždaviniai bei tikslas – „<...> įvertinti baltų etnonimus <...>.“

Pirmajame monografijos skyriuje I. *Istorinių šaltinių duomenys* daugiausia dėmesio skiriama galindų, sūduvių ir prūsų etnonomastinei medžiagai apžvelgti. Be šioje knygos dalyje išvardytų šaltinių ir cituojamų autorių, kažkodėl nemini Pietro Umberto Dinio darbai ir *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* medžiaga. Tai galėjo lemti kai kurių klaidų radimąsi, mat autorius, stengęsis kruopščiai surinkti istoriniuose šaltiniuose užfiksuotus baltų genčių įvardijimus, kartais remiasi ne pirminių rašto paminklų faktografija, bet kitų autorių nuorodomis ir citatomis (plg., pvz., top. *Samoita, Ietwesya* ir kt. [žr. toliau]). Dėl šios priežasties pasitaiko ir korektūros klaidų (žr. toliau). Viena šio skyriaus *mendum vehemens*, tikėtina, neišplisiančių kitų tyrėjų darbuose, – teiginys, neva „<...> „Pasaulio aprašymų pradžios“ rengėjo žinios apie baltus nėra išsamios (pvz., kad ir faktas, jog čia nerandama latvių) <...>“ Minėtina, kad *Incipiunt Descriptiones Terrarum* autorius veikalo 23 skyriuje mini net du Latvijos toponimus: *Leciam* (resp. Latgalą) ir *Latuuoniam* (resp. Latviją) (plačiau žr. Чамярыцкі, Жлутка 1995: 150; Mugarēvičs 1995: 27); *Pruscia uero partem tangens Hungarie per eandem lineam aquilonis circumdat Poloniam Ietuziam Latuuoniam et postmodum flectitur inter aquilonem et occidentem estiualem, ambiens Leciam Liuoniam et Estoniam*.

Antrojo skyriaus II. *Galindai* poskyryje II. 1. *Vakarų galindai* pateikiamas platus etimologinis prasl. *lęchъ aprašas (29–30 psl.), kuris, dėl cituojamo teksto statuso (žr. ЭССЯ XV 58–59), galėjo būti nukeltas į išnašą, mat stokoja aiškaus sąryšio su aptariamais galbūt baltiškos kilmės toponimais *Golensizi* ir kt. (27–28, 30–33 psl.). Dėl jau minėtų (žr. anksčiau) faktografinių duomenų pateikimo ypatumų, kai kurie šioje dalyje minimi autoriaus teiginiai priskirtini diskusiniams, plg. nurodomą s. č. *Golazici* (ibid.), č. *Holasizi* (30 psl.) (plg. č. *kmen Holasiců, Holasicové*) bei suformuluotą teiginį: „Mat pastarojo vardo raidė

s gali žymėti priebalsį *z*, kilusį iš *dz (< *d* prieš *i*), – dėl fonetinio santykio plg. lenkų *miedza* ir čekų *meze* „ežia“ (iš sl. *medjā).“ Toks spėjimas, žinoma, būtų daug įtikinamesnis, jei būtų nurodyti visi XII ir XIII a. rašto paminkluose užfiksuoti minėto toponimo variantai, t. y. *Golazici*, *Golassicensis*, *Golesisco*, *Holasiz*, *districtus Holaszicensis* (Bogusławski 1889: 85). Pateiktos hipotezės teisingumui pagrįsti lyg ir prieštarautų lotynizuota lytis s. č. *Golassicensis* (su dubletiniu –*ss*–), suponuojančiu ne skardžiojo frikatyvinio /*z*/, bet dusliojo /*s*/ tarimą. Dusliojo /*s*/ tarimą, matyt, suponuoja ir forma *districtus Holaszicensis*, mat frikatyvinių –*sz*– junginys gali būti vertinamas kaip viena dubletinio –*zz*–refleksija, senosios čekų kalbos raštuose vartota dusliojo /*s*/ raiškai (plačiau žr. Pleskalová 2009: 15). Todėl autoriaus rekonstruota lytis vak. sl. *Golędzici (< bl. *Galind-itjoi), matyt, niekuomet neegzistavo, o minėtų slavų toponimo variantų baltiška kilmė nėra įrodyta. Be to, savo hipotezę apie Bavarų Geografo minimą etnonimą *Golensizi* grįsdamas *Historia Langobardorum* (8 dalis) užfiksuotu toponimu *Golanda*, monografijos autorius savo spėjimą interpretuoja kaip istorinę tiesą, t. y. „<...> žemė *Golanda* ribojusis su šalimi Mauringa kažkur lenkų–čekų pasienyje“ (32 psl.), nors šio rašytinio šaltinio tyrėjų nuomone, besiremiančių ir *Ravennatis Anonymi Cosmographia* (I kng. 11 dalies) faktografija, Mauringą lokalizuoja prie Danijos (Schmidt 1885: 34, 47; Zeuss 1904: 472), o ne lenkų ir čekų gyvenamosios teritorijos. Koreguotinas ir autoriaus mėginimas sistemaiškai (dėl neva fonetinių kitimų atitikimo) susieti š. jdš. *šlofn* ‘miegoti’ ir ? jotv. *flaubd* ‘t. p.’, mat š. jdš. *šlofn* reflektuoja v. v. a. *â > o* (kirčiuotoje pozicijoje [plačiau žr. Weinreich II 627]), o ne monoftongizaciją ar retrogradinį procesą (38 psl.), plg. v. v. a. *slāfen* ‘t. p.’ (MLex 196).

Poskyryje II. 2. *Rytų galindai* monografijos autorius detalizuoja rašytinių šaltinių duomenis apie rytų galindus. Taip pat mėginama pateikti kai kurių leksemų naują kilmės aprašą (44 psl.), plg., pvz., sub. lie. *giléndra* (sf.) ‘laimė, laimingas atsitikimas; gas derlius’ (LKŽe) ir sub. lie. *žaléndra* 1 (sf. sing.) ‘žalias, neprinokęs vasarojus’ (LKŽe) lyginimą, įžvelgiant darybinio modelio panašumą. Minėtina, kad autorius sub. lie. *žaléndra* veda iš sub. lie. *žālenos* 3^b, 1 (sf. pl.) ‘krūmai, medžiai, žolės; žalumynai (daržovės, uogos, vaisiai); (bot.) žaliasis dumblis (*Protococcus*)’ (LKŽe), tačiau suff. –*drā* (apie šį darybos elementą plačiau žr. Skardžius I 301) kažkodėl aiškina, kaip „<...> kamieną *žalen-*, išplėstą –*d-* ir –*r-* (: *žālias*).“ Deja, bet monografijos autoriaus mėginimas darybiškai susieti sub. lie. *giléndra* ir sub. lie. *žaléndra* nepavyko, mat nėra argumentuotas morfologiškai. Jo rekonstruota prolytė lie. **gilen-* (< bl. **g^ulen-*) negalima dėl šių prolyčių vedinių stokos lietuvių ir kt. baltų kalbose (dar žr. PEŽ I 363), o lyginimas su gr. βάλανος ‘gilė’ įmanomas tik dėl bendros šaknies ide. **g^ulā-* ‘t. p.’, mat šis graikų žodis reflektuoja suff. ide. *–*enō-* vedinį ide. **g^ulā-eno-* ‘t. p.’ (žr. Beekes I 195). Dėl sub. lie. *giléndra* ‘laimė, laimingas atsitikimas; gas derlius’ kilmės, kuri iki šiol įprastai siejama (žr. LEW 151;

SEJL 177–178) su sub. lie. *gīlē* 2 (sf.), *gīlē* 4 ‘ažuolo vaisius; kryžiai (tokia korta); liauka; medinė vinis; įvalas’ (LKŽe), minėtinas visai pamatuotas LKŽe sudarytojų spėjimas apie ne baltišką šio žodžio statusą. Gali būti, kad tai skolinio sub. lie. *girliánda* 1 (sf.) ‘gėlių pynė, vainikas; dirbtinė gėlė, kuria mergaitės galvas puošdavosi per vestuves’ (LKŽe) perdirbinys, suponuotas sklandžiojo -r- metatezės, t. y. *gi-r-liánda* → *gi-liand-r-a → *gilendra* (su -ia- > -e- dėl skiemens struktūrinės kaitos). Sememų ‘laimė, laimingas atsitikimas; geras derlius’ etiologiją galima būtų sieti su sub. lie. *girliánda* hiperonimu „vainikas“, plg. sub. lie. *vainikas* 2 (sm.) ‘gėlių ar kitokių žolynų pynė (ppr. apskrita); svo-gūninių daržovių pynė, kasa; (grybų) virtinė; vaisės, iškėlus namo pabaigtuvių vainiką; daugybė, pulkas; aureolė apie šventųjų galvas ir kt.’ (LKŽe).

Toponimo pr. *Karwinden* (45, 60 psl.) prūsistai nevada iš lie. *kárvė*, bet pr. *curwis* ‘jautis’ E 672 (žr. Blažienė 2005: 40).

Abejonių kelia ir mėginimas blr. dial. *галѣнда* ‘apsileidęs, netvarkingas žmogus’ (СБГП I 410) priskirti galindų etnonimo refleksijoms (44, 57 psl.), mat panašios darybos (matyt, ir kilmės) žodis vartojamas (ar vartotas) rusų šnektose, plg. r. dial. *голяда* ‘neturtėlis, vargšas’ ← ? r. dial. *коляда* ‘prašeiva, elgeta’ (žr. toliau), t. y. jo etiologija sietina su blr. dial. *калѣнды* ‘Kalėdos’ (ЛПГ 68).

Poskyryje II. 3. *Galindų etnonimo kilmė* S. Karaliūnas labai detaliam apžvelgia iki šiol žinomas galindų genties pavadinimo kilmės hipotezes. Autorius pasitelkia ir savus argumentus minėto etnonimo etiologijai pagrįsti. Ne visi jų yra vienodai svarūs ir patikimi. Sunku patikėti, kad r. dial. *голяда*, *голяда* ‘neturtėlis, vargšas’, *голядь* ‘t. p.’ (СРНГ VI 350) galėtų būti galindų genties apeliatyvai (57 psl.) – ne jau išmirusi baltų tauta buvo driskių būrelis, slavų prisimenamas kaip vargetų minia? Nepaisant Makso Vasmerio (Фасмер I 434) hipotezės apie šių žodžių ir galindų etnonimo bendrą kilmę (tuo labai sunku patikėti), minėtų rusų dialektizmų kilmę, matyt, galima aiškinti visai kitaip: lotynizmas r. dial. *коляда* ‘prašeiva, elgeta’ (СРНГ XIV 222), dėl kontaminacijos (apie ją užsimena ir M. Vasmeris [Фасмер ibd.]) su r. *гольвій* ‘vargingas, nudrįkęs ir kt.’ (Даль I 371), galėjo virsti r. dial. *голяда* ‘neturtėlis, vargšas’.

Nelabai aiškus autoriaus teiginys, neva „Ta aplinkybė, kad pačiame istorinės Galindos centre būta didžiulio ežero, pavadinimu *Gelindā resp. *Gelendā, vargiai leidžia pr. *Galindā „kraštas“ kildinti iš hidronimo“ (63 psl.), mat 66 psl. S. Karaliūnas teigia, kad „<...> *Galinden* <...> *Gelyngenn* <...> hidronimai bei toponimai laikytini pirminiais, jais būdavo vadinami ne tik vandens telkiniai, bet ir tam tikri žemės plotai, miškai, lankos, balos ir pan.“ Sakinyje „<...> kaimo vardo *Gelindēnai* kamienas dabar yra *Gelind-*“, matyt, praleistas žodis *leksinis*, t. y. *leksinis kamienas*, mat, priešingu atveju, toks teiginys būtų klaidingas.

¹ Plg. adj. dial. *a-gilis*, -i 4 ‘kartus, aitrus, gaižus, laiškūs’ S. Dauk ↔ adj. lie. *g-ai-lis*, -i 4 ‘aštrus, glitus; aitrus, kartus’ (LKŽe).

Rekonstruodamas suff. *-ind-* kuopinę reikšmę (60 psl.), autorius pasitelkia visiškai neaiškios darybos (resp. ir kilmės) avd. lie. *Dalinda* An, Kp, Šmn, *Dalindā* Tršk, *Dalinda* Kn, Pn resp. avd. lie. *Delinda* Bt, *Delinda* Kdn, Šl, nors ir nurodo pamatinę lytį sub. lie. *dalis* ‘vaikams atiduodamas turtas iš tėvų ūkio, palikimas’ (67 psl.). Minėtina, kad LPŽe sudarytojai linkę minėtus onimus sieti su avd. blr. *Даленда, Дзяленда, Дзелендаў, Дзялэндзік* (Бирыла 1969: 125, 129), kurių 3 pastarieji priskiriami lituanizmams, t. y. siejami su avd. lie. *Delinda* (Бирыла 1969: 129). Vis dėlto galimas ir visai kitoks jų etiologijos – polonizmų vartosenos – aiškinimo būdas, plg. avd. blr. *Даленга* (< le. dial. *dołęga* ‘fiziškai ir / ar protiškai atsilikęs žmogus; ištižėlis, nevykėlis, žioplų’ [SGP VI: 49]) → *Д-ален-д-а (dėl progresyvinės asimiliacijos) → avd. blr. *Даленда*. Todėl avd. lie. *Dalinda* ir sub. lie. *dalis* sąsaja vertintina kaip neįrodyta, o skirtingas avd. lie. *Dalinda* ir avd. lie. *Delinda* šaknų vokalizmas, matyt, sietinas su skirtingo vokalizmo gūdų leksemomis, o ne „<...> dėsninga balsių kaita *e : a* (ide. *e : o*) <...>“ (67 psl.).

Vargu ar metodologiškai patikima, analizuojant baltų (dažnai ir prabaltų) prokalbės relikтус, juos argumentuoti skolinių faktografija, be tinkamos eksplikacijos, plg., pvz., teiginį „Dėl kuopinės-kolektyvinės reikšmės dar galima prisiminti liet. *sėbrà* „gauja, grupė (ppr. nenaudėlių, piktadarių)“ greta *sėbras* „draugas; blogų darbų, blogos kompanijos dalyvis, bendrininkas“ <...> (71 psl.), mat kolektyvinė šio slavizmo reikšmė atsirado ne lietuvių kalboje, bet rusų kalbos dialektuose: r. dial. *сябрà, сябра* ‘kuopa, būrys; žvejų / žemdirbių artelė’ (СРНГ XLIII 190).

Rekonstruodamas lyčių *Galindā / *Gelindā ir kt. protosemėmą „tolimos apylinkės, atkampaus krašto gyventojai kaip nedaloma visuma“ → „tolima apylinkė, atkampus kraštas“ (71 psl.), monografijos autorius, siekdamas nustatyti bendros kilmės žodžių grupę, imasi labai sudėtingo etimologinio ide. kalbų leksemų gretinimo, paremto lyginamojo istorinio, bet ne vidinės rekonstrukcijos metodo argumentacija. S. Karaliūnas su toponimu *Galindā sieja gr. *χολάδες* ‘žarnos, viduriai’ bei slavų kalbų šios kūno dalies pavadinimo formas. Deja, tokio lyginimo pagrįstumu patikėti labai sunku, mat gr. *χολάδες* pastaruojų metu priskiriamas Senosios Europos leksikai (Beekes II 1641), o sl. *želōdb ‘skrandis; pilvas’ (> r. *желудок* ‘skrandis ir kt.’, le. *žolądek* ‘t. p.’ ir kt.) kilmė nėra aiški (Шанский I⁵ 283; dar žr. Borys 2007: 110–111).

Semantiškai labai tolimus verb. lie. *džiaūbti, -ia, -ė* (intr.) ‘eiti, nosį nuleidus’ (LKŽe) ir verb. lie. *daūbti, -ia, -ė* (tr.) ‘duobti, skobti; dobtį, mušti’ (LKŽe) S. Karaliūnas priskiria tos pačios šaknies lytims (76 psl.), tačiau galima atsargiai spėti, kad lie. *džiaūbti* ‘eiti, nosį nuleidus’ resp. ‘nusiminti’ yra polonizmo sub. lie. *dziūbas* 4 (sm.) ‘snapas; (prk.) apie nepaslančų, užaušusį žmogų’ (LKŽe) ← le. *dziub* ‘snapas ir kt.’ (SW I: 657) denominatyvas, plg. lietuvių posakį: *snāpą*

nulėisti ‘nusiminti’: *Vyrai, snapus nuleidę, grįžo namo rš; Daba visai tokie apmūrę snopinėja teip kaip kokie kovarniai, snapūs nulėidę* KlvrŽ (LKŽe).

Abejonių kelia autoriaus noras išvelgti genetinę sub. lie. *būdumas* 1 (sm.) ‘gili vieta, dubuma (?)’ (LKŽe) sąsają su slov. dial. *bedno* ‘dugnas’ (78–80 psl.). Niekam, matyt, nekyla abejonių, kad minėta lietuvių kalbos lytis reflektuoja inicialinę metatezę (SEJL 130): *bu-du- ← du-bu-* resp. sub. lie. *dubūmas* 2 (sm.) ‘įdubimas, įduobumas, gilumas’ (LKŽe).

Trečiasis skyrius *III. Sūduviai* yra daug mažesnės apimties, bet labai informatyvus. Tiesa, jame taip pat gausu diskusijas keliančių dalykų. Vienas tokių – Klaudijaus Ptolemėjo teksto interpretacija, mat šis Antikos mokslininkas mini lyti Σουδηοί du kartus: 1) įvardydamas gentį Rytų Germanijoje, įsikūrusią prie Gambreto girios, netoli markomanų genties (II kng. 11: 25); 2) aprašydamas sarmatus, gyvenusius Europoje; jie dar vadinami Σουδινοί (III kng. 5: 21 [žr. Pape II 1426]). Sudėtą kalnas resp. Σούδητα τὰ ὄρη K. Ptolemėjo minimas (II kng. 11: 7, 23 [žr. Pape ibd.]) skyrium nuo S. Karaliūno aptariamo etnonimo, nors monografijos autorius teigia, neva prie jo gyveno keltų tautelė (84 psl.). S. Karaliūno terminas „keltiškiųjų sudinų“ (84 psl.) iš esmės klaidingas, mat K. Ptolemėjas forma Σουδινοί (su -i-) įvardija sarmatų tautelę, kurią vadina dvejopai: Σουδηοί (ἢ Σουδινοί), o gentį, gyvenusią Germanijoje, įvardija tik lytimi Σουδηοί (su -η-).

Tenka apgaildestauti, kad monografijos autorius nenurodė šaltinio, kuriame minimas keltų vienos genčių etnonimas *Equini* (85 psl.), mat tokia lytis neminima nei K. Būgos veikale, kuriuo remiamasi, nei Antikos realijų sąvaduose.

Iš esmės svarstytinas S. Karaliūno teiginys, neva toponimo pr. *Saudaw* (1515) šaknies diftongas reflektuoja vidurinės vokiečių kalbos ilgųjų balsių dvibalsinimą (86–87 psl.), mat: 1) 1515 m. nėra vidurinės vokiečių, bet ankstyvosios naujosios vokiečių kalbos laikmetis; 2) ilgųjų balsių diftongizacija, kaip visuotina tendencija, labiau būdinga naujai vokiečių aukštaičių kalbai, nors ir prasidėjo vidurinėsiosios vokiečių kalbos laikotarpiu, plg. v. v. a. *hūs* → n. v. a. *Haus* (plačiau žr. Young, Gloning 2004: 133–134); 3) dalyje sūduvių žemių galėjo būti vartojama Rytų rajono vokiečių šnekta (apie ją plačiau žr. Ziesemer 1924: 128–129), kurioje ilgųjų balsių diftongizacijos tendencijų nėra pastebėta. Aptariamas pr. *Saudaw* užfiksuotas Rytų Sembos šnektos vartojimo zonoje (žr. Gerullis 1922: 175), kur ilgasis *ū* vartotas nepakitęs nei kokybiškai, nei kiekybiškai (Ziesemer 1924: 126). Vadinasi, pr. *S-au-daw* šaknies diftongo kilmė lieka neaiški², mat senesnės lytis nesuponuoja ilgojo radicialinio -ū- (Gerullis ibd.).

² Galima atsargiai spėti, kad šaknies balsio -u- → -au- kitimas nulemtas vokiečių fleksinio formanto -aw /au/ tarsenos resp. regresyvinės asimiliacijos, t.y. top. pr. *S-u-d-aw* 1436 (Gerullis ibd.) → top. pr. *S-au-d-aw* 1515 resp. /Saudau/ ar /Zaudau/.

Poskyryje III. 1. *Sūduvių etnonimo* kilmė autorius pateikia labai aktualią adj. lie. *sūdrus, sūdrūs* ‘tarpus, vešlus, derlus; sultingas; storas, apkūnus; kietas, sukrus ir kt.’ (← verb. lie. *sūdyti* ‘berti druskos, daryti sūrų, konservuoti druska; barstyti, berti ir kt.’ [LKŽe]) etiologinę analizę, kuri būtų daug įtikinamesnė, jei S. Karaliūnas būtų aptaręs ir galimą sąsają su adj. lie. *sódrus, sodrūs* ‘tarpus, vešlus, derlus; kūningas, apkūnus; gausus, skalsus, gerai susigeriantis į žemę ir kt.’ (LKŽe). Pastaroji lytis, pasak Wojciecho Smoczyńskiego (SEJL 582, 613), yra izoliuota, tačiau darybiškai artima (dar žr. LEW 855) – suff. ide. **-rō-* vedinys (SEJL ibd.). Todėl, kol adj. lie. *sódrus, sodrūs* kilmė vis dar bus siejama su sudėtine šaknimi ide. **sā-dhe-* ‘sotėti, pasisotinti’ (plg. SEJL 582), o adj. lie. *sūdrus, sūdrūs* – su ide. **sū-dhe-* ‘prisipildyti, pilnėti’ (plg. SEJL 613) arba **su-dru-* ‘esantis iš geros medienos’ (Petit 2010: 122, 131)³, teiginiai, neva „<...> įmanoma *sūdras* laikyti priesagos *-r-* vediniu iš veiksmazodžio *sūdyti* <...>“ (96, 530 psl.), „<...> rekonstruoti **sūd-ro-* <...>“ (98 psl.), vis dar lieka hipotetinio lygmens.

Nustatant darybinį sądymui tinkamų grybų sub. lie. *sūdūkas, sūdīkas, sūdīkė, sūdīklis* pamatą, nėra jokios būtinybės rekonstruoti adj. lie. **sūdas* ‘sūrus; sądymui tinkamas ir pan.’ (97 psl.), mat visas šias lytis galima vesti iš verb. lie. *sūdyti* (žr. Skardžius I 131, 136–137, 197), kaip ir sub. lie. *sūdė* ‘toks pūkuotas grybas, vilnukė’ (LKŽe), plg. mikonimų lie. *umėdē* ‘lakštabudžių šeimos valgomas grybas; piengrybis’ (← adj. lie. *ūmas* ‘žalias, nedžiovintas; šviežias’ + *ēd-* ~ verb. lie. *ėsti* ‘valgyti ir kt.’ [LEW 1162; SEJL 703]), lie. *mūsmirė* ‘lakštabudžių šeimos nuodingas grybas, nuo kurio musės dvesia’ (← sub. lie. *mūšė* ‘išplitęs dvisparnis vabzdys, daugelio užkrečiamųjų ligų platintojas’ + *mir-* ~ verb. lie. *mīrti* ‘netekti gyvybės, nustoti gyventi ir kt.’ [LEW 474; SEJL 412]) kilmę.

Poskyryje III. 2. *Sūduvių žemių vardai: Pokima, Kymenov ir Kirsnovia* S. Karaliūnas, be minėtų toponimų etimologinės apžvalgos, pateikia adv. lie. *pagymaiš / pagybaiš* ‘vienas paskui kitą poromis arba po vieną (apie arklių kinkymą), pratėgiui; vienas po kito, iš eilės, vorele’ (LKŽe) etiologinę raidą, nustatydamas jų pamatą – rekonstruotus sub. lie. **gymas, -a, *gybas, -a⁴* (105 psl.). Patikėti tokių lyčių istoriškumu negalima dėl šios hipotezės *ad hoc* statuso. Minėti prievėksmiai, matyt, vestini iš žemaičių vartojamo verb. lie. dial. *pagynėti* ‘pavaryti, nuginti; pasivyti’⁵ (LKŽe), o *-n-* > *-m-* kaitą, spėtina,

³ D. Petitas (ibd.) teigia, adj. lie. *sūdrūs* ir sub. s. i. *sudrū-* ‘mediena’ esančius tos pačios kilmės. Dėl šios priežasties, S. Karaliūno mėginimas paneigti jų giminystę, remiantis ankstesniais šio autoriaus darbais (98 psl.), yra tikslintinas.

⁴ S. Karaliūnas, rekonstravęs šią lytį, 106 psl. jau teigia, kad „<...> *pagybaiš* <...> bus fonetiškai atsiradęs iš *pagymaiš* <...>“ resp. suponuoja disimiliaciją.

⁵ Plg. darybinį alternantą adv. lie. *pavymui* ‘vienas po kito, iš eilės, pagreičiui; iš paskos’ (LKŽe) ← verb. lie. *pavyti* ‘vejantis susilyginti; pavaryti šalim, nuvaryti, paginti ir kt.’ (LKŽe; dar žr. SEJL 764; Urbutis 2009: 48).

lėmė kontaminacija su toje pačioje dialektinėje zonoje paplitusiu sub. lie. dial. *kiñky-m-ai* ‘pakinktai, pavalkai’ (LKŽe). Šis žodis turbūt suponavo ir adv. lie. dial. *pa-k-y-m-aiš* ‘poromis vienas paskui kitą’ (LKŽe). Lyties adv. lie. dial. *pagybaiš* ‘vienas paskui kitą poromis arba po vieną (apie arklių kinkymą), pratėgiui’ (LKŽe) struktūrinis elementas *-b-*, matyt, taip pat kontaminantas, sietinas su adv. lie. dial. *b-lakà* ‘greta’: *Aštuoniais arkliais blakà* (po 4 sukinkę greta) *važiavom* Darbėnai (LKŽe). Remiantis minėtų lietuvių dialektizmų galima raida ir tokių lyčių fiksavimo stoka vakarų baltų rašto paminkluose, itin sunku patikėti autoriaus noru top. pr. *Pokima / Pokimia* vesti iš adv. lie. dial. *pakymaiš* ‘poromis vienas paskui kitą’, kurio rekonstruotas pamatas – sub. lie. (?) **kīmas* siejamas su semantiškai itin tolimu sub. la. *cīmis* ‘daugybė, aibė, didelis nesuskaičiuojamas kiekis, didelė krūva’ (107 psl.).

Monografijos autoriaus mėginimas (107 psl.) etimologiškai susieti top. *Kirsuovie* (SRP I 145) ir gr. κρήνη ‘šaltinis’ kelia daug abejonių, mat pastaruoju metu teigiama, kad šios šaknies graikų vardžodžiai negali būti vedami iš nykstamojo laipsnio prolytės ide. **k̑rsnā* (Beekes I 777).

Skyrius IV. *Jotvingiai* pradedamas šios baltų genties paminėjimų senuosiuose rašto paminkluose analize. Įdomus ir vertingas A. Vidugirio hipotezės apie Zietelos krašto senųjų gyventojų kilmę ir jų šnektois ypatybių panašumą su vakarų baltų jotvingių kalba priminimas.

Šio skyriaus poskyryje IV. 1. *Jotvingių etnonimo kilmė* monografijos autorius svarsto prolytės **jātu-ing-* rekonstrukcijos pagrįstumą bei pateikia argumentų jos istoriškumui įrodyti (120, 122 psl.). Tiesa, sunku pritarti teiginiui, kad „<...> etnonimas *Tervingi* <...> formaliai jis tiksliai sutampa su būdvardžiu liet. *dervingas* „sakingas“ <...>“ (123 psl.), kadangi lyginami žodžiai yra skirtingos kalbos dalys, formuotos su diferentinės semantinės raiškos sufiksais, pvz., vestgotų lotynizuota lytis *Tervingi* – su įsameninačiu⁶ (o ne ypatybės turėtojo [apie tokį plačiau žr. Ambrazas 2000: 150]) suff. pragerm. **-ing-* (plg. pragerm. **kuninga-* ‘karalius’ < pragerm. **kunja-* ‘gentis’ [Kroonen 2013: 311]), t. y. rekonstruotina protosemema **pušyno gyventojai*’ (Lehmann 1986: 343), o ne **Tervai priklausantys* / **Tervoje gyvenantys*, kaip spėja autorius (ibid.), mat lie. suff. *-ingō-*, tą nurodo ir pats monografijos autorius (ibid.), suponuoją daiktavardinių būdvardžių darybos funkciją (Skardžius I 106–111; Ambrazas 2000: 150–151, 2011: 15, 77–78, 122, 178–179, 200). Deja, negalima pritarti ir jotvingių vardo **jāvā* sememos **karių būrys, kariuomenė* rekonstrukcijai (124, 126–127, 532 psl.), mat ją autorius grindžia ne minėtos leksemos semantinė analize, bet suomių ir germanų kalbų visai kitos kilmės šaknų neva reikšminiais atitikmenimis. Beje, lygindamas **jāvā* su slavų kalbų atitikmenimis

⁶ Mira Guchman (Гухман 1958:9) jį kažkodėl priskiria patroniminiam afiksams. Tokia nuostata, matyt, koreguotina.

(126 psl.), S. Karaliūnas kažkodėl neakcentuoja itin svarbaus morfologinio, žodžio kilmės analizei itin aktualaus, fakto – darybos elemento *-tu-* statuso, mat V. Mažiulis konstatuoja, jog adj. bl.-sl. **jātu-* ‘einantis, (priekin) judantis’ yra sufikso ide. **-tu-* vedinys – supyno refleksija (PEŽ II 11–12; dar žr. ЭССЯ VIII 183; Zinkevičius 1981: 163). Deja, ir V. Mažiulio adj. ide. **iātu* ‘einantis, (priekin) judantis’ analizė itin abejotina dėl semantinio faktoriaus, mat prolytės analizės autorius, pagal ide. prokalbės morfologijos dėsnįgumus rekonstravęs *genus passivi* lytį adj. ide. **iātu* (resp. u_2 kamieno formą), jai suteikia *genus activi* sememas **‘einantis, (priekin) judantis’, identiškas *genus activi* (resp. u_1 kamieno formų) prolytės adj. ide. **iātu* ‘t. p.’ reikšminei vertei. Šitokiam aiškinimui, žinoma, pritarti negalima dėl kalbos sistemos organizacijos – negali adj. act. ir pass. suponuoti tą patį reikšminį simbolį. Vadinasi, adj. ide. **iātu* (resp. u_2 kam.) forma turėtų reflektuoti sememas **‘vedamas, (priekin) varomas’, o atitinkamos struktūros sub. ide. **iātu* (resp. u_2 kam.) – *nomen abstractum* (ypatybės raiška) **‘vedimo, (priekin) varymo ypatybė’, o ne **‘ėjimo, (priekin) judėjimo ypatybė’* (PEŽ II 9). Remiantis sub. ide. **iātu* **‘vedimo, (priekin) varymo ypatybė’* semantine raiška, aktyviojo subjekto sememos **‘karių būrys, kariuomenė’* (plačiau žr. PEŽ II 120–121; Benveniste I 111–112) negali būti rekonstruotos, o s.-kr. *jāto* ‘brolija, sudaryta iš 50 suaugusių vyrų, galinčių turėti šautuvus’ (126 psl.) suponuoja ne ‘karo ar kariuomenės’, bet ‘žmonių būrio, apriboto amžiaus cenzo’ referentą.***

Baigdamas IV. 1. poskyrį, autorius kartoja iš esmės klaidingą M. Vasmerio (Фасмер II 502) teiginį, neva (s.) r. (dial.) *литówka* ‘dalgis su ilga, tiesia rankena; didelis rusų dalgis’ (СРЯВ VIII 243; Даль II 255; СРПГ XVII 73) yra lituanizmas, o S. Karaliūno nuomone (128 psl.), dar ir lietuvių etnonimo bei šios genties karingumo refleksija. Minėtina, kad (s.) r. (dial.) *литówka* itin platus dialektinis vartojimas (Uralas, Sibiras, Europinė Rusijos dalis ir kt.) bei šio žodžio (ir paties įrankio) etiologiją (ir gamybą) paaiškinantis Pskovo šnektų pavyzdys *Литówka – зътъ литыйи косы, з завода их привадили* (ПОС XVII 96), verčia atmesti neslaviškos kilmės hipotezę ir vesti šį rusų kalbos žodį iš adj. r. *литой* ‘lietas iš išlydytos medžiagos’ (Даль II 256), priskiriant jį suff. r. *-овк(a)* vediniams (apie juos plačiau žr. Максимов 1975: 21).

Nedideliame V. *Dainaviai ir Dainava* skyriuje aptariama jotvingių ir dainavių etnonimų santykis ir galima sinoniminė jų vartoseną. Šio skyriaus poskyryje V. 1. *Dainavos vardo kilmė* autorius pateikia neįtikėtinai drąsų, tačiau visiškai neįtikimą sub. r. bl. **dienā*, **dienē* **‘karvė’* (< bl. **dēinā*, **dēinē* ‘t. p.’) rekonstrukciją (144, 148, 534 psl.), argumentuojamą ne virtualiosios (resp. pirminės), bet pragmatinės (resp. denotatą apibrėžiančios) leksemos semantinės raidos ypatumais. S. Karaliūno, pritariančio J. Endzelyno spėjimui (ME I 154), noras įžvelgti la. *atdiene* ‘antraisiais metais besiveršiuojanti karvė’ zoonimo, o ne temporalinį designatą yra iš esmės ydingas, suponuojantis

skirtingų referentų etimologinio prado niveliaciją, mat remiantis minėtu spėjimu, greta r. bl. *dienā reikšmės *‘karvė’ reiktų rekonstruoti ir protosemumą *‘darbininkas’, plg. sub. lie. dial. *padiēnys*, -*é* 2 (smob.) ‘atskiromis dienomis dirbantis, nenuolatinis darbininkas’ (KpŽ III 8). Akivaizdu, kad reikia priartinti Kazimierui Būgai (RR I 358 [2 išnaša]), jog autoriaus aptariami lietuvių iliustraciniai pavyzdžiai (adj. lie. *dieni* ‘turėsianti, vesianti, laukianti’ ir kt.) ir minėta latvių leksema vestini iš bl. *deinā (dėl šios lyties žr. PEŽ I 189).

Leksikologinei kai kurių sūduvių žodžių relikto apžvalgai skirtas skyrius VI. *Sūduvių-jotvingių kalbos liekanos*. Diskutuotinas autoriaus teiginys (156 psl.), neva zieteliškių *sveñtas* ‘šventas’, *svyšti* ‘švilpti’, *zēme* ‘žemė’, *zveris* ‘žvėris’ pradžios priedantinių friktyvinių vartoseną suponuoja vakarų baltų substratą, mat gudų kalboje visi šie žodžiai prasideda tokiais pat priebalsiais, o lytis *svyšti* neabejotinai kontaminuota su blr. *свіс-маўб* ‘švilpti’, *свіс-нууб* ‘švilptelėti’. Taip pat kartojama koreguotina Ernsto Fraenklio (LEW 1311–1312) hipotezė, neva verb. lie. *žiógauti* / *žiogáuti* ‘žiovauti’ yra sub. lie. *žiógas* ‘užlietas upės pakraštys ir kt.’ denominatyvas (164 psl.), nors nekyla abejonių, kad minėtas veiksmažodis reflektuoja verb. lie. *žióbauti* ‘norint miego ar nuvargus, plačiai praverta burna nevalingai įkvėpti ir iškvėpti orą; žiopčioti ir kt.’ (LKŽe) struktūrinio elemento -*b*- disimiliaciją. Taip pat kelia abejonių atitikmenų baltų ir kitose ide. kalbose neturinčio adj. sūd.-jotv. *bilsas ‘baltas’ rekonstrukcija (169 psl.). Be to, ne visai patikima ir semantinė šios prolytės eksplikacija, mat hidr. *Báltajis Bilsas* (155 psl.), remiantis autoriaus aiškinimu, turėtus suponuoti anaforinio junginio semumą *‘baltasis baltis’, o hidr. *Júodajis Bilsas* – allogizmą *‘juodasis baltis’.

Itin daug baltų leksikografinės medžiagos pavyzdžių, vartojamų rytų ir vakarų slavų areale, pateikiama skyriuje VII. *Sūduvių-jotvingių žemės*. Šioje knygos dalyje dar kartą stengiamasi apibrėžti sūduvių / jotvingių gyvenamųjų žemių ribas.

Skyriuje VIII. *Polesė* plėtojama slavų protėvynės nustatymo problematika bei baltų genčių paplitimo kai kuriose Polesės žemėse (pvz., Dniepro baltų kultūros relikto zonoje) hipotezė. Siekdamas pagrįsti lotynizuoto Polesės pavadinimo *Pollexia* kilmę, autorius (208–209 psl.) pasitelkia sub. lie. dial. *abalēškas* ‘apdegęs šakotas pagalys’ ir nurodo sub. lie. *lēška* ‘pagalys’ (be asterikso, nors tokia lytis lietuvių kalbos leksikografiniuose sąvaduose nėra užfiksuota) bei rekonstruotą lytį bl. *lēškas ‘lazdynų krūmas, miškas, riešutynas’. Deja, tokiu minėto toponimo aiškinimu tikėti labai sunku, mat, spėtina, lie. dial. *abalēškas* yra slavizmas, reflektuojantis struktūrinio elemento -*r*- lambdizmą (resp. vartimą -*l*-), t. y. sub. lie. *āba-r-as* 3^b (sm.) ‘sakinga pušis, sakingas medis, soklys’ (← le. *obar* ‘spygliuočio kamieno dalis, padengta sakais; sakingas spygliuotis; saklys [pušų ligal]’ [SW III 437]) → *aba-l-as ‘t. p.’ → *abal-ēškas*, matyt, dėl kontaminacijos su kitu slavizmu sub. lie. *s-mal-ēškas* ‘sakinga pliauska skaloms

skelti, soklys; sakinga skala, šakalys, dervokšlis' (LKŽe), transponavus inicialinį s- į suff. *-ėkas* (apie jį plačiau žr. Ambrazas 2000: 130). Todėl manyti, kad autoriaus sugalvota lytis bl. **lėškas* 'lazdynų krūmas, miškas, riešutynas' traktuotina kaip darybinis pietinių jotvingių genčių toponimo **Pa-lėšk-ē* ('lazdynų) pakrūmė, pamiškė' pagrindas (209 psl.), būtų pernelyg rizikinga.

Kai kurių hidronimų kilmė, apžvelgiama skyriuje IX. *Kairiųjū Pripetės intakų vardai*, yra daug sudėtingesnė, nei aiškina autorius, pvz., hidr. le. *Cna* ir rekonstruotos lyties **Tusnā* (214 psl.) santykis (plačiau žr. Rozwadowski 1948: 42–43), o le. *Ipa* (215 psl.) etiologinė raida siejama su slaviškos, o ne baltiškos kilmės hidr. le. *Ipuć* (Rozwadowski 1948: 188).

Aptardamas etnonimą *prūsai* (skyrius X. *Prūsai*), šios vakarų baltų genties tautovardžio analizės aprašą autorius pradeda ne nuo prūsų istorijos bei kultūros (pvz., Bavarų Geografo veikalas *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* duomenų, Kristburgo sutarties ir kt.) ar kalbos paminklų, bet šio etnonimo paminėjimo lietuvių senuosiuose raštuose apžvalgą. Po to seka latvių senųjų raštų ir dialektinės medžiagos šios baltų genties įvardijimo pavyzdžių paminėjimas. Tokia retrogradinė tyrimo seka stebina. Aptardamas Mikalojaus iš Jerošino P. Dusburgiečio kronikos vertimo kalbos ypatumus (236 psl.), autorius kažkodėl nesiremia šia tematika išleista Waltherio Ziesemerio monografija *Nicolaus von Jeroschin und seine Quelle* (Berlin: Verlag von E. Ebering, 1907).

Prūsų etnonimo etimologijos problematika plėtojama poskyryje X. 1. *Prūsų etnonimo kilmė*. S. Karaliūnas taip pat mėgina įminti fryzų etnonimo kilmės mįslę, pritardamas prolytės **Frūsja-* rekonstrukcijai (240 psl.), nors V. Orelas (2003: 115) atstato germ. **frīsaz*. Kita, itin daug abejonių kelianti, autoriaus įžvalga – s. v. a. *prūz* 'arklių rūšis, nedidelis arkliukas'⁷ (Köbler 1993: 1595) genetinės sąsajos su prūsų etnonimu paieška, mat S. Karaliūnas nurodo rekonstruotą (kažkodėl be asterikso) minėto žodžio semimą 'prūsų genties žmogus, prūsas' (250 psl.). Galima išskelti atsargią prielaidą, kad s. v. a. *prūz* nėra joks baltizmas, bet a. v. a. *spruz(ze)* 'atžala, palikuonis' (apie šį žodį plačiau žr. Kluge 2002: 871) modifikuota (su inicialinio s- afereze [o gal *lapsus calami*]) refleksija, matyt, vestina iš germ. **sprūt-* 'dygti, želti; skleistis' (dėl prolytės žr. Kluge, Lutz 1898: 196), suponuojanti reikšmę **(arklio) palikuonis ↔ mažas arkliukas*. Čekų *prus* 'žirgas', matyt, yra ekspresyviojo -s refleksija (apie tokias plačiau žr. ЭССЯ XX 196–197), suponuojanti onomatopėjinės darybos substantyvą (plg. autoriaus nurodomus žodžius, kuriais šaukiamos

⁷ Monografijos autorius sukuria nebūdingas s. v. a. *prūz* reikšmes 'žirgas, eržilas' (251 psl.), mat senosios vokiečių aukštaičių kalbos žodynuose eksplikaciniu leksemos variantu pateikiamas lo. *mannus* 'mažas keltų arklys; kresnas trumpakojis arklys, naudotas pramoginiam jodinėjimui' (Lewis, Short 1958: 1109).

karvės, veršiukai ir kt. [žr. CPHG XXXIII 67]), spėtina, neturintį nieko bendra su prūsų genties pavadinimu.

Itin menkai pagrįstas, nors ir gausiai iliustruotas fonetinių ir darybinių alternantų pavyzdžiais (263–266 psl.), autoriaus spėjimas, neva „<...> liet. *prūsti* (*prūsta* / *pruńska*, *prūso*) „gerai augti, tarpti; gautis, taisytis, stiprėti...“ suponuoja „<...> pirminę apeliatyvinę prūsų etnonimo reikšmę, susijusią su žirgais ir pan., nes šaknies **prus-* vediniai orientuoja į gyvulių, tarp jų ir arklio, snukį.“ (260 psl.), mat autoriaus vienas pagrindinių argumentų – s. v. a. *prūz* (266 psl. [dėl leksemos kilmės žr. anksčiau]) su prūsų etnonimu, matyt, niekaip nesusijęs.

Daug abejonių kelia ir prolytės *prūsai sememų, nurodomų be asterikso, ‘vyrai’ ir ‘drėkinantys, purškiantys, sėklas liejantys (*semina emittentes*)’ (266, 267, 538 psl.) rekonstrukcijos pagrįstumas, mat autoriaus pasitelktas argumentas – neva identiškos konotacijos gotų etnonimas, yra visiškai nepatikimas. Gotų tautovardžio *Gut-þiuda ‘gotai’ kilmė iki šiol nėra patikimai eksplikiuota – žinomi net 3 jo aiškinimai: 1) kai kurių tyrėjų⁸ siejamas su verb. go. *giutan ‘(i)pilti, (i)lieti, pripilti’ ir dėl sąsajos su minėto veiksmažodžio bendrašakniu s. skand. *gota* ‘veistis, daugintis’, rekonstruojama protosemema *‘apsėklintojai, apvaisintojai’; 2) etnonimas vedamas iš nepaliudyto go. *gut ‘jūra; užutėkis’; 3) suponuojama hidronimo *Gute-ân* refleksija (plačiau žr. Lehmann 1986: 163–165). Taip pat akcentuotina, kad proliferatinės aptariamos vakarų baltų genties etnonimo hipotezės grindimas neva semantiniu alternantu verb. lie. *puřsti* ‘vaisinti’ (267 psl.), dėl itin vėlyvos šio veiksmažodžio kilmės ir ekspresyvo, vestino iš interj. lie. *puřst* ‘šiupt, šliukšt (pabėrimui, aplaistymui nusakyti)’ (LKŽe; dar žr. Būga II: 473; LEW 674), statuso, yra visiškai nepatikimas. Jei minėtas spėjimas būtų teisingas, verb. lie. *puřsti* vediniai ar bendrašakniai žodžiai turėtų reflektuoti sememą ‘vyro / patino sėkla resp. sperma’, bet taip nėra. Vadinasi, tikėti šios hipotezės pagrįstumu negalima. Deja, iki šiol tokie samprotavimai tik perpasakojami, bet ne analizuojami (žr. Schmalstieg 2015: 234).

X. 2. (1–10) poskyryje *Prūsų žemės* skirtas šios vakarų baltų genties gyvenamųjų teritorijų pavadinimų etiologijai aptarti. Poskyryje X. 2. 1. *Kulmas ir Liubavas (Lubavas)* S. Karaliūnas jau ne pirmą kartą (žr. anksčiau), pasitelkdamas neaiškios kilmės lietuvių kalbos dialektizmus, mėgina jais grįsti prūsų onomastinių lyčių etiologinę raidą, plg., pvz., nurodomą sąsają tarp *terra Colmensis* ir verb. lie. dial. *kulmóti* ‘šiltai rengti, tūloti’ (273 psl.), kuris galėtų būti vertinamas, kaip itin vėlyvas verb. lie. *kum-óti*s ‘storai vilktis, muturiuotis’ ar pan. veiksmažodžio ir verb. lie. *tū-l-óti* ‘(šnek.) šiltai, storai supti, vynioti, vilkti’ (LKŽe) kontaminantas, negalintis turėti ką nors bendra

⁸ Guusas Kroonenas (2013: 196) šios hipotezės nebemini.

su aptariamo prūsų choronimo kilmė. Todėl formų adj. lie. **kulmas* ‘dažnas, ne vienas, daugus’ ir sub. lie. **kulmas* ‘daugybė, būrys’ (273 psl.) rekonstrukcija yra visiškai nepagrįsta ir klaidinanti.

Poskyryje X. 2. 3. *Varmē (Varmija)* pateiktas labai panašus *injuria non excusat injuriam* atvejis. Autorius mėgina Varmės choronimo kilmę sieti su sub. lie. dial. *vařmagalis / varmógalis* ‘storas namų darbo audeklas’ (277 psl.), nors šių lietuvių dialektizmų struktūra, spėtina, nėra paveldėta, bet modifikuota atskirose šnektose ir sietina su pamatiniu sub. lie. dial. *var-v-ólas* ‘susišiaušęs, išsibraikęs, susinarpiojęs koks gumulas, gniūžulas, gurvolas’ / *var-v-ólis* ‘verpiant pastorinta siūlo vieta, nelygumas, prielipas’ (LKŽe), t. y. suponuotina lūpinio *-v-* > *-m-* disimiliacinė kaita, galbūt nulemta sąsajos (analogijos veiksnys) su sub. lie. *m-ėdžiaga, m-edžiagà* ‘audeklas, audinys ir kt.’ (LKŽe). Vadinasi, jokiū būdu negalima pritarti monografijos autoriui, teigiančiam, kad „<...> varmiai pavadinimą bus gavę pagal savo užsiėmimą – storo namų darbo audeklo gamybą ir prekybą <...>“ (278 psl.). Sekant *his nunc praemium est, qui recta prava faciunt* (Terentius) tiesa, galima *arte perire sua*.

Darybos ir semantikos niuansų apžvalgos stoka lemia autoriaus pateikto naujosios Notangos choronimo, aptariamo poskyryje X. 2. 4. *Notanga*, kilmės aprašo menką pagrįstumą. Siedamas ši vietovardį su prolyte lie. **nōtē* ‘dilgėlė’ ir la. *nātns* ‘drobė, drobinis audinys’ bei rekonstruodamas dūrinį **nāt-vanga* ‘dirva, kur auginami linai’ (279, 280 psl.) – kažkodėl visiškai neminima lytis pr. *noatis* ‘t. p.’ E 291, S. Karaliūnas daro prielaidą, kad „Notangos ir jos gyventojų vardas <...> galėjo atsirasti iš jų pagrindinio verslo pavadinimo, būtent iš drobės, drobinų, lininių audinių ir pan. gamybos ir prekybos.“ (279 psl.). Patikėti šiuo spėjimu būtų galima, jei hipotezės autorius būtų rekonstravęs ė kam. kompozito pirmąjį sandą, reikšme **dirva, prižėlusi dilgėlių*, mat „<...> dar X amžiuje iš stipraus dilgėlių pluošto buvo verpiami siūlai, iš kurių audžiami audiniai burėms, drobės patalynei ir viršutiniams drabužiams“⁹ (Gruzdevienė 2008; dar žr. Pečeliūnaitė-Bazienė 2010: 214). Tuomet Notangos vietovardis rašto šaltiniuose būtų užfiksuotas forma **Not-i-nga*. Dėl tokios lyties stokos rašto paminkluose, minėtas spėjimas nėra patikimas.

Poskyryje X. 2. 5. *Semba* monografijos autorius pateikia labai drąsų šios Prūsijos žemės pavadinimo aiškinimą (282 psl.), siedamas jį su r. dial. *зѣбъ* ‘vasarojaus laukas; pūdymas’ (Даль I 699), inicialinį choronimo *S-* interpretuoja kaip skardųjį pučiamąjį /z/, pasitelkdamas neišskios kilmės lietuvių, o ne prūsų, šnektų pavyzdžius (281 psl.), nepateikdamas nei fonomorfologinės, nei semantinės leksemų analizės. Taip autorius mano atskleidęs (rekonstravęs prolytę **zembi-* ‘žmonės, gyvenantys žemėje [rudenį triskart suartoje pavasario sėjai]’ [282 psl.]) iki šiol baltistikos paslaptimi (žr. Kabelka 1982: 43) buvusio

⁹ Dar pgl. la. *ñófrém sma:gi sty:pr^a ti škiedr^a* ‘dilgėlių labai stiprus pluoštas’ Mėtriena (BAF 101).

vietovardžio kilmę. Minėtos hipotezės patikimumą sustiprintų žemės apdirbimo unikalumo faktorius, t. y. tik tai vietai būdingas *‘3 kartų žemės suarimas rudenį pavasario sėjai’, tačiau taip nėra (žr. Dundulienė 1963: 8, 20, 37, 88 ir kt.). Todėl sieti Sembos pavadinimo eksplikaciją su įprastu visai Prūsijai (ir kitoms baltų gyvenamoms sritims) žemės įdirbimo būdu, vargu ar labai patikima.

Recenzuojamo veikalo autorius siekia preciziškai įvertinti daugelį kalbos faktų ir juos tyrusių lingvistų mėginimus iminti kalbos mįsles. S. Karaliūnas itin dažnai kritiškai vertina ir savo mokytojo Vytauto Mažiulio prūsistikos studijas. Deja, tai jam ne visuomet pavyksta. Poskyryje X. 2. 6. *Nadruva* mėginama oponuoti V. Mažiulio pateiktam pr. *noseilis* ‘dvasia’ III 79₆ [51₁₃] ir kt. morfologiniam statusui (PEŽ III 197–199), t. y. abejojama *įō* kam. formos nustatymu resp. mėginama įrodyti ją buvus *ī* kam. (285 psl.). Deja, toks S. Karaliūno aiškinimas yra itin ydingas ir klaidinantis *elementa grammaticae Prussicae* menkai išmanančius skaitytojus, mat baltistams visuotinai žinoma, jog III prūsų Katekizmo kalbai būdinga trumpųjų nekirciuotųjų galūnės balsių redukcija. V. Mažiulis visiškai aiškiai, remdamasis Sembos tarmės ypatumais, nurodo priežastį, kodėl pr. *noseilis* gali būti tik *įō* kam. lytis: „<...> jeigu šis pr. žodis būtų buvęs *i*-kamienis, tai čia būtų parašyta *noseils resp. *nosēils <...>“ (PEŽ III 198). Ne mažiau abejotina yra autoriaus pateikiama pr. *Nadruuia* (1231) kilmės hipotezė, mat S. Karaliūnas, susiejęs šį choronimą su lie. *dravė* ‘medyje išpuvusi skylė, kurioje apsigyvena paukščiai ar bitės, uoksas, išduba; stora pušis su iškaltomis skylėmis bitėms gyventi (ppr. su nupjauta viršūne)’, *dravīs* ‘t. p.’ (LKŽe), rekonstruoja protosemą (ir vėl be asterikso) ‘kuopa, būrys žmonių, besiverčiančių drevine bitininkyste’ (288 psl.), argumentu pasirinkdamas Mato Pretorijaus teiginį, neva prūsai vartoję žodį *Nadruwiiu*, reiškiančiu laukinių bičių medaus kopinėjimą (žr. MP II 512–513). Pasitikėti M. Pretorijaus pateikiamos informacijos autentiškumu, vargu ar galima, mat šis autorius dažnai prieštarauja pats sau (žr. Kregždys 2012: 74–75), sukuria savo faktografiją (Kregždys op. cit. 86). Be to, pamiršamas svarbus faktas, kad M. Pretorijaus gyvenamuoju laikotarpiu Nadruvoje daugiausia gyventa lietuvių¹⁰ (plačiau žr. Kregždys op. cit. 148). Minėtina, kad naujasis šio choronimo aiškinimas nepagrįstas morfologiškai – nepaiškinta, kodėl žodis sudarytas su praef. pr. *na-*, jei jis sietinas su drevės pavadinimu ir bitininkyste. Vien tik neva panašios darybos lietuvių kalbos atitikmenų pateikimas problemai spręsti yra nepakankamas. Taigi minėti autoriaus priekaištai ir samprotavimai primena Senekos žodžius, virtusius patarle: *aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt*.

¹⁰ V. Mažiulio teigimu, prūsų žemių lietuvinimas prasidėjo dar VI a. po Kr., kai pralietuviai ėmė keltis į šiaurinę Prūsiją (PEŽ IV: 47; dar žr. Kregždys op. cit. 144).

Skalvos choronomo etiologija apžvelgiama poskyryje X. 2. 7. *Skalva*. Autoriaus teigimu, šios vakarų baltų gyvenamosios teritorijos pavadinimą galima interpretuoti kaip kuopinį *Skalvā, reikšme *‘skustomis žievėmis medžiai, jų kamienai’ ↔ *‘skustomis žievėmis kamienais pažymėtas, atribotas miško ar girios plotas; jo gyventojai’, kurio semantinė raida grindžiama lydininės žemdirbystės tipu (304 psl.). Deja, bet patikėti tokiu spėjimu būtų galima tik tuo atveju, jei taip medžius džiovinę, o po to deginę būtų tik Skalvos gyventojai, o ne visi baltai (žr. anksčiau).

Negalima autoriui pritarti ir dėl kai kurių lietuvių kalbos skolinių etiologinės traktuotės, pvz., poskyryje X. 2. 8. *Barta*, savaip interpretuodamas K. Būgos (RR III 118) mintį apie šio vietovardžio kilmę, jis sub. lie. *bartis* ‘senas išpuvęs, kiauras medis (pušis, eglė), drevė’ priskiria polonizmas (306 psl.), nors šis žodis yra neapibrėžtasis slavizmas, o ne lenkybė (plačiau žr. Крегждис 2014: 196). Apie tai, beje, užsimena ir K. Būga (ibid.), nurodęs ne tik le. *barc*, bet ir r. *борть*. Siekdamas paaiškinti choronomo *Barta* kilmę, S. Karaliūnas minėtą lie. *bartis* vėliau interpretuoja kaip paveldėtą žodį, veddamas jį iš prolytės *bařtis *‘drevė, įduba, uoksas (kur gyvena bitės)’, vartoto, kaip spėja monografijos autorius, šalia *ō* kam. lyties *bařtas *‘t. p.’ (308–310 psl.), ilgainiui šios formos neva įgijo reikšmę *‘drevininkas, (miško, girios) bitininkas’ (311 psl.). Patikėti šio spėjimo pagrįstumu sunku dėl leksinių atitikmenų, reiškiančių ‘drevė, įduba, uoksas (kur gyvena bitės)’ ↔ ‘drevininkas, (miško, girios) bitininkas’, stokos latvių kalboje. Dėl šios priežasties manyti, kad lie. *bartis* nėra skolinys iš slavų kalbų, matyt, negalima.

Panašios metodikos (t. y. choronomo kildinimo iš rekonstruotos nepaliudytų baltų lyčių formos) S. Karaliūnas imasi, aiškindamas Sasnos žemių kilmę (poskyris X. 2. 9. *Sasna*). Todėl tokia etimologija nėra patikima.

Labai įdomus, bet itin abejotinas dėl darybinės ir semantinės argumentacijos stokos socionimo *witingi* etimologinis aprašas, pateikiamas poskyryje X. 3. *Vitingai*. Autorius nori įtikinti skaitytoją, kad ligšiolinė germaniška¹¹ šio žodžio kilmė nėra teisinga, todėl leksemą veda iš socialinės grupės pavadinimo pr. *oīā *‘vytai priklausantys, vytos vyrai’, siedamas jį su sub. lie. *vytis* ‘kas vejas’ (326–328 psl.), tačiau S. Karaliūnas pamiršta paminėti du labai svarbius faktus: 1) prūsų kalbos veiksmažodis, vartotas sememoms ‘varyti’, ‘akstinti’, *‘mušti, daužyti’ reflektuoja visai kitą šaknį, t. y. pr. *guntwei* III 87

¹¹ Nors kilmingųjų įvardijimas skoliniais žodžiais įprastas rytų baltams, plg. neapibrėžtuosius polonizmus s. lie. *šlekčicius* ‘kilmingas asmuo, ponas’, vestinas iš s. le. *šlechcic*, *ślachcic*, (v.) le. *szlachcic* ‘riterių luomui priklausantis, kilmingas žmogus ir kt.’ arba gudų polonizmo blr. *шляхціц*, *шляхціў* ‘kilmingas žmogus’; lie. *šlektā* ‘feodaliniėje Lenkijoje ir Lietuvoje – vidutinis ir smulkusis žemvaldys, bajoras’, kildintinas iš s. le. *šlechts*, *ślachts*, (v.) le. *szlachta* ‘riteriai, kilmingieji; giminė; kilmingas asmuo, *vir nobili loco natus* ir kt.’ ir kt.; rusicizmą s. lie. *šlechticiūs* ‘kilmingas asmuo, ponas’, sietiną su pamatiniu s. r. *шляхтиць* ‘bajoras’ ir kt.

[55]₁₃] (PEŽ I 424); 2) rytų baltų kalbose neužfiksuotas darybinis rekonstruojamos prolytės *vītā alternantas. Spėti, kad toks svarbus defenzyvas (jei jis apskritai buvo vartojamas) tiesiog neužfiksuotas prūsų rašto paminkluose, matyt, nelabai tikėtina.

Skyrius XI. *Lietuviai ir Lietuva* pradedamas labai išsamia ligšiolinių chononimo *Lietuva* etimologinių aiškinimų apžvalga. Analizuodamas šio kraštavardžio etiologiją, monografijos autorius nevengia teiginių, kurie *a priori* priskirtini kazuistikai resp. yra nepagrįsti detalio lingvistine analize, pvz., top. blr. *Лейубы* S. Karaliūno, nors ir atsargiai, priskiriamas leičių (resp. LDK kanceliariinės kalbos raštuose įvardijamai socialinės dvaro juodadarbių grupės [žr. ГСБМ XVI 337]) pavadinimo refleksijoms (345 psl.), nors labiau tikėtina, kad tai gudų polonizmo s. blr. *лейубь (леубь)* ‘vadžios’ / blr. (dial.; tik pl.) *лэйубы* ‘t. p.’ ← (v.) le. *lejc* (plg. s. / v. le. *lec*, v. le. *lijec*) ‘vadžios, vadelės; kaklininkas (pakinktų dalis) ir kt.’ / le. *lejce* (pl.) ‘t. p.’ (< v. v. a. *leite-seil* / v. *Leitseil* ‘pasaitas, raištis; pavādis; vadžios’) (ГСБМ XVI: 337–338; Бульба 1980: 120) apeliatyvinės vartosenos atvejį, sutinkamas ir lenkų onimų pavadinimuose, plg. tos pačios kilmės avd. s. le. *Lejczy*, *Lejcy* (SEMSO I 142). Taip pat neįprastai autorius aiškina leičių socialinį statusą, šiai žmonių grupei priskirdamas bajorus (346 psl.), nors LDK rašto paminkluose vartojama semema ‘juodadarbis dvaro žmogus’ (ГСБМ ibd.) verčia abejoti tokiu aiškinimu. Taip pat minėtina, kad visiškai neiški semantinė autoriaus rekonstruojamos lyties lie. *leitis vertė, mat ją veda iš ide. **leit-* ‘eiti, vykti, keliauti; lydėti’ (349 psl.). Todėl labai sunku patikėti jo siūlomo šio socionimo pirminiu, priešingai J. Endzelyno nuomonei (ME II 447), statusu lietuvių etnonimo aspektu (348, 540 psl.).

Kaimyninės Latvijos baltiškųjų etnonimų apžvalgai autorius skiria kur kas daugiau dėmesio. Skyrius XII. *Latviai ir latgaliai* padalintas į 2 poskyrius. Pirmajame jų (XII. 1. *Latvių ir latgalių etnonimų kilmė*) mėginama pateikti naują latvių tautovardžio kilmės hipotezę, grindžiamą sub. la. *lata*, *late* ‘lenta, lentelė, tašelis; statinis, grebėstas, lota, šatra; svetimos žemės rėželis; laukas; dalis arimo’ (ME II 424; EH I 722), kurio analizei skirtas poskyris XII. 2. *Latvių lata* ‘žemės juosta, rėžis; laukas, dirva, arimas’ – istorinis – lyginamasis kontekstas¹², ir sub. lie. *latākas* ‘vandens nuo stogo nutekamasis vamzdis; dvi kampu sukaltos lentelės vandeniui nuo stogo nutekėti ir kt. // žemės juosta, ruožas ir kt.’ / sub. lie. dial. *lētaka* ‘lovelis sulai tekinti’ (LKŽe) gretinimu (368–371 psl.), tačiau minėtų leksemų baltiška kilmė kelia itin daug abejonių (plačiau žr. LEW 343; SEJL 338; ЭССР XVI 98–102; plg. ЭСБМ V 250). Be to, antrasis S. Karaliūno argumentas, kuriuo jis motyvuoja la. *lata*, *late* paveldėtą kilmę, top. la.

¹² Minėtina, kad autorius, aprašydamas la. *lata*, *late* kilmės istoriją (371–397 psl.), pasirenka tik jį dominančias leksemas sememas, o kitų – ‘lenta, lentelė, tašelis; statinis, grebėstas, lota, šatra’ – kažkodėl nemini.

Tolova inversija¹³, iš esmės yra perteklinis ir dirbtinai motyvuotas, mat dėl struktūrinio tapatumo su darybiniais prūsų atitikmenimis (plg. top. pr. *Tolow*, *Tolaw* [Gerullis 1922: 181]), išvelgti tapačią metatezę skirtinguose baltų kalbų arealuose, vargu ar galima. Todėl priskirti sub. la. *lata*, *late*, sub. lie. *latākas* baltų indigenioms leksemoms (368, 386, 395, 396 psl.) labai rizikinga, o sieti su šiomis leksemomis latvių tautovardžio kilmę resp. rekonstruoti la. *latā ‘latviai ← žemės žmonės’ (370, 459, 542 psl.), *incredibile dictu*.

Skyriuje XIII. *Sēliai* S. Karaliūnas labai kruopščiai aptaria išlikusią sėlių faktografiją. Remdamasis Vladimiro Toporovo *Tabula Peutingeriana, itinerarium pictum* aptariamo fragmento *Caput fl(uvii) Selliani* sąsaja su baltų gentivardžiais, autorius K. Ptolemėjo (III: 5.22) minimą etnonimą Σάλοι interpretuoja kaip sėlių gentivardžio refleksiją (400 psl.), tačiau būta kitai manančių, siejusių šį genties įvardijimą su hunų Σάλοι (Pape I 437, II 1333). Apie tokią galimybę S. Karaliūnas kažkodėl neužsimena. Jos nemini ir poskyryje XIII. 1. *Sėlių etnonimo kilmė*, kartodamas tą pačią niekaip neargumentuotą dogmą (410 psl.). Siekdamas prolytės lie. *selā ‘kaimas, sodžius’ rekonstrukcijos pagrįstumo, monografijos autorius kvestionuoja visiškai aiškius, itin vėlyvus lietuvių šnekų fonetinius kitimus, pvz., neigia lie. dial. *seliūnas* ‘žemiausio administracinio vieneto pareigūnas’ (LKŽe) struktūrinio elemento -l- disimiliacijos poveikį ir suponuoja jo istoriškumą (413, 425, 543 psl.).

Labai vertingas sėlių kalbos relikto sąvadas pateikiamas poskyryje XIII. 2. *Sėlių kalbos liekanos*.

Monografijos skyrius XIV. *Žiemgaliai* ir jo poskyris XIV. 1. *Žiemgalių etnonimo kilmė* skirti šios rytų baltų genties gyvenamosios teritorijos ribų nustatymui ir paminėjimo istoriniuose šaltiniuose aptarimui. Mėgindamas interpretuoti žiemgalių etnonimo kilmę, autorius pasitelkia, jo manymu, genetiniu ryšiu susijusius verb. lie. dial. *zeimerioti* ‘nenoromis valgyti’ (LKŽe) ir verb. la. dial. *izziemelētiēs* ‘ką nors minkštą ir šlapią spaudžiant rankose susitepti (susipurvinti)’ (451 psl.). Vis dėlto tokia sąsaja, bent jau fonomorfologiškai, sunkiai įmanoma (dėl kirčio vietos, struktūrinių elementų, pvz., -z- ir ž-, -r- ir -l-, neatitikimo). Todėl verb. lie. dial. *zeimerioti* ‘nenoromis valgyti’, matyt, daug patikimiau vesti iš rytų aukštaičių plote dažnai vartojamo skolinio sub. lie. *zeimeris* ‘motoro varomas diskinis pjūklas’ (LKŽe), remiantis semasiologine seka ‘pjaustymas ↔ valgymo proceso etapas’, plg. verb. lie. *rantyti* ‘pjaustyti rantais ↔ daug, godžiaivalgyti’ (LKŽe). Vadinasi, teigti, kad verb. lie. dial. *zeimerioti* ir verb. la. dial. *izziemelētiēs* yra tos pačios kilmės leksemos, negalima.

¹³ Nesuprantama, kaip įvardijus tokį kitimą, galima išvelgti šio vietovardžio genetinį ryšį su pr. *talus* ‘grindys, asla’ (PEŽ IV 182). Tuomet reiktų suponuoti analogišką metatezės poveikį ir minėtam prūsų žodžiui, nors to autorius nedarė (368 psl.).

Spėjamas žiemgalių kalbos relikto ir skiriamųjų savybių sąvadas pateikiamas poskyryje XIV. 2. *Žiemgalių kalbos liekanos*.

Kuršių etnonimas aptariamas paskutinis. Skyriaus XV. *Kuršiai* poskyryje XV. 1. *Kuršių etnonimo kilmė* S. Karaliūnas, dogmatiškai vertindamas Wolfgango Pauliaus Schmido hipotezę apie galimą šios baltų genties etnonimo sąryšį su lo. *cursarius* (492–493 psl.), pamiršta paminėti, kad šis žodis yra viduramžių lotynų kalbos leksikono dalis, rašto paminkluose fiksuojamas nuo XIII a. (žr. toliau). Todėl minėtas spėjimas yra iš esmės ydingas dėl chronologinės antinomijos, mat minėta kuršių gentivardžio kilmės hipotezė grindžiama XI a. Adomo Brėmeniečio faktografija (492 psl.). Kritikuodamas E. Fraenkeliu teiginį apie sub. lie. lie. *krivūlė* ‘kreiva lazda; lazda žmonėms į kuopą sušaukti; raštas, siunčiamas pakiemiui, šaukiant į susirinkimą; raginamasis raštas, šaukimas; sueiga, susirinkimas; taryba; sinodas; ženklas traukinių judėjimui reguliuoti; žaidimo priemonė (perduodama kitam)’ (LKŽe) skolinio statusą (498–499 psl.), monografijos autorius pamiršta pateikti detalią aptariamo žodžio semantinę analizę. Minėtos leksemos slavišką kilmę galima argumentuoti ne tik identišku pamorfemiu lyčių sub. le. *krzywula* / *krzywula* ↔ sub. lie. *krivūlė* tapatumu, bet slaviškųjų žodžių substratinės resp. referento uzualinę sememą reflektuojančiomis reikšmėmis, t. y. (v.) le. *krzywula* ‘riestas trimitas; kreivumas; riestas (*de natura*) medis, naudotas laivų ir valčių sijų gamybai; vyskupo lazda’ (SW II: 600; SPW XI: 349; Linde II: 1161) ~ (sintagma) v. le. *krzywa trąba* ‘kreivas trimitas (resp. *lituus*), pučiamasis ragas’ (SPW XI: 350), t. y. suponuotina tokia semantinė (v.) le. *krzywula* raida: I. ‘riestas trimitas’ resp. *‘objektas, kuriuo kas pranešama, informuojama ir pan.’ → II. *‘valdovo / valdančiojo asmens šauklio riestas trimitas’ resp. *‘vienas valdovo valios raiškos ženklų’ → III. *‘valdžios ženklas’ → IV. ‘vyskupo lazda’ (plg. Bažnyčios tėvo vyskupo Ambrosijaus Mediolaniečio [Ambrosius Mediolanensis (IV a. po Kr.)], kairėje rankoje laikantį Dioniso lazda, kurios viršuje dvi gyvatės, o dešinėje – tirsą, vaizdavimą krikščionių bazilikos freskoje, suponuojantį antikinės tradicijos refleksiją ir pagonių žinio atributikos reminiscenciją). Be to, minėtina, kad sub. le. dial. (Didžiosios Lenkijos [le. *wielkopolski*] dialektas [Vakarų Lenkija] – Poznań, Kociewie) *krzywula* ↔ *krakula* ↔ *kula* ‘lazda – ženklas kaimynams, reiškiantis būtinybę susirinkti visai bendruomenei’ (Mierzyński 1895: 366; dar žr. SW II: 526) vartotas lazdos – valdovo (resp. karaliaus – žr. Mierzyński 1895: 388) kvietimo ženklo reikšme, matyt, reflektuojančia karaliaus vadžios insigniją (resp. skeptrą), buvo žinoma daugelyje Lenkijos žemių (taip pat ir prūsų kažkada gyventose teritorijose) (žr. Mierzyński 1895: 366–376, 386). Taigi skolinys (matyt, polonizmas) sub. lie. *krivūlė* reflektuoja tokią reikšminės kaitos raidą: IV. ‘kreiva lazda; lazda žmonėms į kuopą sušaukti’ (reflektuojama pirminio denotato [I] ir antrinio denotato [IV], suponuoto vidinės semantinio lygmens kaitos) interferencinė

alogiška konotacija (be I-ojo referento), mat lazda žmonės ne sušaukiami, o mušami arba suvaromi gyvuliai, plg. sub. lie. *lazdā* semantinę ekstensionalą ‘apdailintas, be šakų, ppr. medžio stiebelis einant pasiremti, suduoti kam nors ir pan.; smūgis su stiebeliu’ [LKŽe] → V. ‘sueiga, susirinkimas’ → VI. ‘taryba; sinodas’ ↓ III. ‘raštas, siunčiamas pakiemiui, šaukiant į susirinkimą; raginamasis raštas, šaukimas’ → IIIa. ‘ženklas traukinių judėjimui reguliuoti’; IIIb. ‘žaidimo priemonė (perduodama kitam)’. Tokia retrogradinė semantemų, ne-reflektuojančių aiškios konotacinės sekos, koreliacija ir visiškai inovacinių, su referentu tiesiogiai nesusijusių, reikšmių buvimas tik patvirtina šios leksemos skolinio statusą (plačiau žr. Kregždys 2012a: 130–139).

Poskyryje XV. 2. *Kuršių žemių vardai: Ceclis ir Vannenia* S. Karaliūnas pateikia sunkiai įtikėtiną top. la. *Ceclis* / *Cecklis* kilmės aprašą, grindžiamą ne baltų, bet kitų (tolimųjų: tocharų, senųjų indų, graikų...) ide. kalbų spėjamais atitikmenimis, kurių genetinis ryšys taip pat tik numanomas, bet neįrodytas (512–513 psl.). Dar mažiau patikimas istoriniuose šaltiniuose užfiksuoto top. la. *Vannenia* etimologinės raidos aiškinimas, mat autorius, mėgindamas rasti šaknies ide. **uen(H)*- ‘mylėti, mėgti; geisti’ baltų kalbų refleksijas (517–518 psl.), pasitelkia verb. lie. dial. *pasivōnīoti* ‘pasilakstyti (apie kalę)’ (LKŽe), kurio struktūrinis elementas *-n-*, spėtina, yra antrinis resp. neetimologinis, atsiradęs dėl disimiliacijos iš verb. *vō-l-iotis* ‘valkiotis’ (↔ verb. lie. *vālkīotis* ‘artimai draugauti, nuolat susitikinėti, vaikštinėti, šlaistytis su kitos lyties asmeniu’) (LKŽe). Todėl rekonstruoti kuršių prolytės **Van-en-(i)ā* ‘mieloji, mylimoji, mėgiamoji (žemė)’ (517 psl.), matyt, negalima.

Paskutiniame skyriuje XVI. *Pastabos dėl lyvių etnonimo* monografijos autorius trumpai apžvelgia ligšiolines lyvių / lybių gentivardžio galimus kilmės aiškinimus.

Atskirai aptartinas veikalo faktografinių duomenų pateikimas – dažnai stokojama jų tikslumo: 1) καὶ βοροῦσχοι... yra 22, o ne 21 paragrafo, kaip teigia autorius (15 psl.), K. Ptolemėjo III knygos 5-ojo skyriaus teksto dalis; 2) Petro Dusburgiečio kronikos pavadinimai yra keli – *Chronicon terrae Prussiae* (SRP I 3) arba *Cronica terre Prussie* (SRP I 21), o ne *Chronica*¹⁴... (15 psl.); 3) netiksliai cituojami istoriografiniai šaltiniai, plg., pvz., sintagmą *Galindite et Sudowite* (15 psl.; dar žr. 109 psl.), kurios P. Dusburgiečio veikalė nėra, t. y. *Nona Sudowia, in qua Sudowite. Decima Galindia, in qua Galindite* (SRP I 51); 4) senuosiuose raštuose užfiksuota lytis *Windau* (resp. top. la. *Venta* [žr. Šturms 1949: 213]), o nurodoma *Vinda* (18 psl.); 5) abejonių kelia senųjų švedų runų pateikimas – vietoj *tiarfr fik af simskum mąni skalaR þis[aR] i (simkala) qti in*

¹⁴ Modifikuotą P. Dusburgiečio veikalo pavadinimą *Chronica terre Prussiae* anksčiau vartojo Marzena Pollakówna (1968: 11, 108), o Romas Batūra (2005) – *Chronica terrae Prussiae*. Vargu ar reiktnas pavyzdys yra kraipyti senųjų šaltinių pavadinimus.

uirmuntr faþi runqr þisar (Brate 1922: 52; Мельникова 2001: 331), nurodoma *tiarfr fik af simskum mæni skala þisaR i [simkatal]oti. in uirmuntr faþi runqr þisar* (18 psl.); **6**) XIV a. enciklopedinė islandų autoriaus Haukro Erlendsono rankraščio *Hauksbók* (resp. „Haukro knyga“), datuojamo 1302 / 1310 m., dalis „Heimslýsing ok helgifræði“ (resp. „Pasaulio aprašas ir šventasis mokymas [t. y. teologija – R. K.]“ [plačiau žr. Barnes 2001: 27; Jakobsson 2007: 26–27]) veikale kažkodėl įvardijamas saga, sudaryta „<...> apie 1200 m.“ (18, 441 psl.); **7**) autoriaus nurodomas (18 psl.) rankraštis *Upphaf* nėra XIV a. kūrinys, bet neišlikusios sagos *Skjöldunga saga*, sukurtos anksčiau nei Snorrio Sturlusono *Edda* (~ 1222 – 1225 m.) dalis *Upphaf allra frásagna* (resp. „Visų pasakojimų pradžia) (plačiau žr. Fjalldal 2005: 9); **8**) lytis *Kurios* užfiksuota Sakso Gramatiko veikalo *Gesta Danorum* VIII kng. 8 dalyje, nors nurodoma 9 dalis (22 psl.); **9**) suff. lo. *-ēnus* (McKeown 2010: 299; dar žr. Pisani 1974: 101), o ne *-enus* (22 psl.); **10**) *Hec sunt nomina terrarum pruzie...* (LCD 81), o pateikiama *Haec sunt nomina terrarum Pruzie...* (23 psl.); **11**) *Samoitia* (24 psl.) vietoj paliudytos lyties *Samoita* (BRMŠ I 245; dar žr. Dini 2002: 309, 2010: 35), *Jatwisia* (ibd.) vietoj *Ietwesya* (BRMŠ ibd.), *Lectauia* (ibd.) vietoj *Lectavie* (BRMŠ ibd.), *Ituesi* (ibd.) vietoj *Ietuesi* (BRMŠ ibd.); **12**) *лядьская земля* (29 psl.) vietoj *лядукая земля* (CCM I 569); **13**) s. vengrų *lengyen* (29 psl.), nors turėtų būti vengrų *lengyën* (EWU 888); **14**) praleisti žodžiai *et regionum* Bavarų Geografo veikalo *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* pavadinime (31 psl.); **15**) Vroclavo bulė (Bulla wrocławska) išleista 1155 m. (DQ 178), o ne 1150 m. (32psl.); **16**) *gradice Golensizesche* (32psl.) vietoj *Gradice. Golensiczke*. (DQ 175); **17**) lytis *Holedcūw dvūr* (32 psl.) yra rekonstruota forma (t. y. pateikiama su asteriksu [žr. Топоров 1983: 130]), o ne istorinė; **18**) *Tulūzos vestgotų kunigaikštystės* (34 psl.) vietoj *Tulūzos vestgotų karalystės*; **18**) s. i. *gabháh* vedamas iš i.-iran. **g̃mbh-* (Mayrhofer I 324), o ne **g̃nbho-* (76 psl.); **19**) bulg. *ѠЪНЪАКЪ* yra sudėtinio suff. **-iā-k-* (plačiau žr. ГСЕ 182, 187–188), o ne suff. *-ak-* (78 psl.) vedinys; **20**) Av. *būna-* vedamas iš i.-iran. **bu(n)dhná-* (Расторгуева, Эдельман II 186), o ne „indoiran. **budna-* (79 psl.); **21**) 81 psl. autoriaus vartoja neverstą anglų kalbos etnonimą *Cymric* [tribe] (t. y. velsiečių gentis) resp. nurodo trumpinį kimr., kuriuo įprastai įvardijama germanų kim(b)rų (lo. *Cimbri*) gentis, todėl nurodoma lytis kimr. *dwfn* iš tiesų yra vid. vels. *dwfn*, kimr. *elfydd* – galų *elfydd*, kimr. *byd* – galų *byd*, kimr. *dyfn* – galų *dyfn*, kimr. *byd* – galų *byd*; **22**) s. air. *domun* vedamas iš prakelt. **dubno-* < ide. **dhub(h)-no-* ← ide. **d^heuB^(h)-* (Delamarre 2003: 152; Matasović 2009: 107), o ne **dhubno-* < ide. **dhubnjo-* (80 psl.); **23**) *Amantini* buvo ilyrų, gyvenusių Panonijoje (resp. dab. Vengrijoje [žr. Pape I 69]), o ne keltų gentis (85 psl.); **24**) galų genties etnonimas *Mōrīni* lygintinas ir vestinas ne iš lo. *mare* ‘marios’ (85 psl.), bet kelt. *mori* ‘jūra’ (Delamarre 2003: 229); **25**) A. Salys (1985: 402) rekonstruoja lytis **sūd(a)s*, **sūdavis*, o ne **sūdai* (87 psl.); **26**) V. Mažiulis

rekonstruoja lytis *Sūdavā, **Sūd(u)vā*, **Sūd(vā)* (PEŽ IV 166), o ne „<...> / *Sudva*/ arba /*Sūdva*/ <...>“ (87 psl.); **27**) rekonstruojama sudėtinė šaknis i.-iran. **sue-dh-* (Mayrhofer III 559), o ne **sued-* (89 psl.); **28**) P. Dusburgietis mini toponimą *Kirsuovie* (SRP I 145), o ne *Kirsnovia* (101, 107 psl.), *Pokiniam* (SRP I 140), o ne *Pokinian* (102 psl.); **29**) getų ir gotų gentis sieja ne Jordanas (109 psl.), bet Paulius Orozijus *Historiae adversum paganos* (I: 16 [apie šį veikalą ir jo autorių plačiau žr. Kregždys 2012: 14, 317, 358, 369, 375]): *Quos Getas jam superiori loco Gothos esse probavimus*; **30**) lyvių *tiine* (137 psl.), o turėtų būti lyvių *tīn* (Kettunen 1938: 423); **31**) sl. *dolgvъ (156 psl.), nors turėtų būti sl. *dʰlǫgvъ (ЕСУМ II 100; Шанский I⁵ 161); **32**) J. Endzelynas nemini lotynizuotos lyties *prūfijca* (229 psl.), bet adjektyvo formą *prūsiskan* ir adv. *prūsiskai*; **33**) rekonstruota lytis pr. *prūsisks* (245 psl.) pateikiama be asterikso; **34**) vidurio bulgarų *проусъць* suponuoja reikšmę ‘ristūnas’ resp. ‘(lo. *equus gradarius*’ (БЕР V 809; dar žr. Lewis, Short 1958: 821), o ne autorius nurodomą ‘lėtai einantis, rambus arklys’ (521 psl.); **35**) prolytė ide. *(s?)*preus(H)-* minima ne LIV 445, kaip nurodo autorius (264 psl.), bet Mayrhofer II_a: 192 (dar žr. Mayrhofer 2005: 62; Werba 1997: 358); **36**) nurodoma klaidinga germanų prolytė *kulma ‘kalva, aukštuma’ (272 psl.), nors turėtų būti **hulma(n)-* ‘nedidelė sala’ (žr. Kroonen 2013: 254); **37**) sintagma *Проусомъ и Бортомъ* minima Ipatijaus metraščio ne 1252 m. (305 psl.), bet 1251 m. įvykių aprašyme; **38**) s. v. aukšt. *baro* reflektuoja sememas ‘aukojimo vieta, altorius’ (Seebold 2008: 151; Köbler 1993: 221), o ne ‘miškas’ (308 psl.); **39**) autorius klaidingai interpretuoja keltų mitologijos faktus: lingonų (galų genties) deivės vardas *Litavis* ‘Plačioji; Žemė nėra dievo Marso epitetas (335 psl.), bet galų įrašuose dažnai sutinkamas šalia *Mars Cicollus* (Калыгин 2006: 101–102); **40**) sarmatų Europos gentį K. Ptolemėjas (III: 5.22) įvardija etnonimais Ὀ(σ)σιοι arba Ὅσιοι (Pape II 1082), o ne Ὀ(σ)σιοι, kaip nurodo autorius (400 psl.); **41**) *Tabula Peutingeriana, itinerarium pictum*, kurios kopijos autorius – Kolmaro (pranc. *Colmar*) miesto (Elzaso reg.) vienuolis, dabar saugojama Austrijos nacionalinėje bibliotekoje Vienoje (Österreichische Nationalbibliothek Wien), datuojama 1250 m., t. y. XIII a., o ne X–XII a. (400 psl.); **42**) *cursarius* yra ne klasikinės (t. y. I a. prieš Kr. – II a. po Kr.), kaip nurodo autorius (493 psl.), bet viduramžių lotynų kalbos leksema (žr. Niermeyer 1976: 291–292; Blaise 1994: 273).

Monografijoje palikta nemaža korektūros klaidų: **1**) vietoj *spiritus lenis*, vartojamas akūto žymuo – ούρέω (269 psl.) vietoj οὐρέω; gr. Ἀρχαίη (616 psl.) vietoj gr. Ἀρχαίη; **2**) palikta kirčio klaidų – **2a.** vietoj cirkumflekso, nurodomas akūtas: Πτολεμαίος (15 psl.) vietoj Πτολεμαῖος; Λενξενίνοι (29 psl.) vietoj Λενξενίνοι (žr. Rudnicki 1929: 520); s.-kr. *prškām* vietoj s.-kr. *prškām* (537 psl. [dėl šio lyties žr. БЕР V: 826]); **2b.** vietoj akūto – cirkumfleksas: serb.-kr. *prskati* (265 psl.) vietoj serb.-kr. *prskati*; **3**) vietoj lenkų abėcėlės raidės *zet*, rašoma lietuvių *žė* – lenk. *żołqdek* (72, 527 psl.) vietoj lenk. *żołqdek*;

4) pasitaiko praleistų raidžių ar žodžių, plg., pvz., τῶν ἰαλῶνων (15 psl.) vietoj τῶν Ἀλαύνων; „Gladiatoriaus vardas primena islandų sagų („Vissin of Blókumannalandi“)...“ (19 psl.), nors, spėtina, turėtų būti: *Gladiatoriaus vardas primena islandų sagų veikėjo Visinno iš Valachijos* (resp. Rumunijos – R. K.)... Minėtina, kad Visinnas yra minimas *Egils saga einhenda ok Ásmundar berserkjabana* 7; Κορητες (22 psl.) vietoj Κουρητες (žr. Pape I 707); s. vok. aukšt. *wanst* (77 psl.) vietoj s. vok. aukšt. *wanast* (Köbler 1993: 2199; dar žr. Kluge 2002: 972), mat *wanst* (MLex 308) yra vid. vok. aukšt. lytis; *ccasion* (223 psl.) vietoj *occasion*; *Semigalia* (299 psl.) vietoj *Semigallia*; *Allirland, und* (315 psl.) vietoj *Allirlandt, unnd*; *Buhavin, Königsberg, succurrere* (319 psl.) vietoj *Bruhavin, Königsberg, succurrere*; go. *ga-leian* (349 psl.) vietoj go. *ga-lei-þ-an* (žr. Köbler 1989: 182); *approbates* (353 psl.) vietoj *approbantes*; *kap* (422 psl.) vietoj *kaip*;

5) vepsų genties pavadinimas turėtų būti rašomas didžiąja raide, t. y. s. rus. *Vesʹ*, o ne s. rus. *vesʹ* (19 psl. [dėl šio etnonimo kilmės žr. Фасмер I 305]);

6) akivaizdžių *lapsus calami* pavyzdžių: *Sembonum* (20 psl. [sakinyje, prasidedančiame *Curetum*...]) vietoj *Semborum*; *transscendit* (21 psl.) vietoj *transcendit*; *terra* (2 kartus [25 psl.]) vietoj *terra*; *Голѧди* (39 psl.) vietoj *Голѧдь*; gr. γέντων (76 psl.) vietoj gr. γέντα (LS 305); *Sudeta silva* (84 psl.) vietoj *Sudeta silva*; *Ятвезь* (101 psl.) vietoj *Ятвязь*; *Явтягу* (120 psl.) vietoj *Ятвязь*; *побѣду* (120 psl.) vietoj *побѣду*; s. ind. *dhīrga-yāthā-* (126 psl.) vietoj *dirgha-yāthā-*; s. sl. *dajō* (156 psl.) vietoj s. sl. *dajō*; slovn. *lěska* (209 psl.) vietoj slovn. *lěska*; lenk. *Oressa* (215 psl.) vietoj lenk. *Oresa*; *Pruzin, Pruzinlant* (236 psl.) vietoj *Prūzin, in / zu Prūzinlande, in Prūzinlant* (SRP I 304, 305, 306, 310, 311, 315, 316, 320...); Φορίσιοι (240 psl.) vietoj Φορίσιοι (Pape II 1648); lenk. *prysk* ‘(arklio) snukis’ (251 psl.) vietoj lenk. *pysk* ‘(arklio) snukis’; s. angl. *geotan* (268, 269 psl.) vietoj s. angl. *geotan*; *gutanz (268, 270 psl.) vietoj *gutanz; ἔρσην (268 psl.) vietoj ἔρσην; *varqšna-* (269 psl.) vietoj *varāšna-*; **h₂ʳs[en]-* (269 psl.) vietoj **h₂ʳs[en]-*; ἔρση (269 psl.) vietoj ἔρση; Γοῦται (270 psl.) vietoj Γοῦται; *Scalovite* (271 psl.) vietoj *Scalovite*; *nadraviu* (288 psl.) vietoj *Nadraviu*; *Plieka Bartha* (305 psl.) vietoj *Plicka Bartha*; *Rastenbergo* (305 psl.) vietoj *Rastenburgo*; *ond* (2 kartus [314 psl.]) vietoj *and*; *belimpeð* (314 psl.) vietoj *belimpeð*; *Éstum* (2 kartus [314 psl.]) vietoj *Éstum*; *Vytauen* (315, 316 psl.) vietoj *Wytauen*; *Wydeland* (316 psl.) vietoj *Wydelant*; *gennenit* (317 psl.) vietoj *genennit*; *statt* (317 psl.) vietoj *stat*; *vitingi* (319 psl.) vietoj *vitingi*; *vičaz* (323 psl.) vietoj *wičaz*; *ille* (325 psl.) vietoj *illi*; germ. *witingaz (325 psl.) vietoj germ. *wikingaz; *Theodoricum, villas* (398 psl.) vietoj *Theodericum, villas*; ide. **h₂uei-* (479 psl.) vietoj ide. **h₂uei-*; 7) pasitaiko ir nereikalingų (bei klaidinančių) skyrybos ženklų, pvz., kabutės prieš *Estonicis* (21 psl.); 8) kartais raidės sukeičiamos vietomis: bulg. *дѣнькъ* (78 psl.) vietoj bulg. *дѣнькъ*; *явтягу*, *Явтягу* (120 psl.) vietoj *ятвязь*, *Ятвязь*; *Can* (214 psl.) vietoj *Сна*; *Grosz-Barten* (315 psl.) vietoj *Grosz-Barten*; *numeribus* (353 psl.) vietoj *muneribus*; 9) keli graikų žodžiai

pateikti be *spiritus asper*: ἀπαξ λεγόμενον (22 psl.) vietoj ἅπαξ λεγόμενον; ἔλος (2 kartus [406, 407 psl.]) vietoj ἔλος; **10**) mažosios raidės parašytos didžiosiomis: *O* kamieno; *U* kamieno (98 spl.) vietoj *o* kamieno; *ū* kamieno; **11**) vietoj priešakinės eilės frikatyvinio skardžiojo *ð*, rašoma graikų *θ*: *swyθe*, *tolith* (314 psl.) vietoj *swyðe*, *tolid*; **12**) priešakinės eilės frikatyvinis skardusis *ð* painiojamas su priešakinės eilės frikatyviniu dusliuoju *þ*: *þaet* (314 psl.) vietoj *ðaet*; **13**) kažkodėl nutarta nebelinksniuoti latvių onomastės ir letonistės Vallijos Dambės pavardės – 464 psl. turėtų būti <...> V. Dambės manymu<...>; V. Dambės tyrimų duomenimis...

Skaitytojų dėmesys atkreiptinas ir į ganėtinai laisvą tekstų originalo kalbomis prasmės perteikimą, plg., pvz., Sakso Gramatiko (*Gesta Danorum* VI: 5.14) ištrauką: lo. *apud Rusciam rupem, quae Anafial dicitur*, t. y. prie uolos (/ skardžio), esančio Rusioje, yra vadinama *Anafial*, monografijos autoriaus verčiama „prie uolos, kurią vadina *Anafial*“ (19 psl.). Taip pat minėtina, kad autorius ne visuomet nurodo savo inicialus prie jo įterpto teksto į istorinių šaltinių citatas, pvz., „Nona (scil. terra) Sudowia, in qua [habitabant] Sudowite“ (86 psl.), nors P. Dusburgietis *Cronica terre Prussie* III, skyriuje *De diversitate et potencia Pruthenorum* pateikia tik tokią informaciją: *Nona Sudowia, in qua Sudowite*. Minėtina, kad ne visuomet paaiškinami sprendimų motyvai, pvz., autorius teigia (matyt, remdamasis RUKI taisykle), nesant slavų kilmės žodžių su *s* po *u* (242 psl.). Ne istorinės gramatikos specialistai tokius teiginius gali vertinti pagal *deus ex machina* principą.

Literatūros sąrašas galėjo būti kur kas ilgesnis, papildžius jį fundamentaliais onimų tyrimų veikalais, kurių analizei monografijos autorius skiria itin daug dėmesio, pvz., K. Būga. *Apie lietuvių asmens vardus*. Vilnius: Martyno Kuktos spaustuvė, 1911; J. Rozwadowski. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948; Шульгач В. П. *Праслов'янський гідронімний фонд*. Київ: Інститут Української мови, 1998 ir kt.

Skaitant veikalą, nesunku pastebėti knygos sudarytojų norą dirbtinai išplėsti tekstą: a) trumpiniai rašomi pilna forma, pvz., (pasenę) vietoj (psn.) (72 psl.); tai yra (440 psl.) vietoj t. y.; „tas pat“ vietoj „t. p.“ (472 psl.); *kaimas* / *kaimai* vietoj km. (421, 426 psl.) ir kt.; b) vietovardis ir jo išsamesnė lokalizacija pateikiami, nevarojant įprastų trumpinių (remiantis, pvz., LKŽe standartu). Neaišku, kam reikia išnašose kartoti literatūros sąrašo, pateikiamo knygos pabaigoje, beveik netrumpintas nuorodas. Toks duomenų pateikimas yra perteklinis.

Didelis šios knygos trūkumas – rodyklės stoka. Skaitytojui būtų žymiai patogiau naudotis veikalu, jei galėtų reikiamą informaciją rasti sisteminiame duomenų sąvade.

Apibendrinant S. Karaliūno paskutinės monografijos vertinimą, konstatuotina neabejotina išliekamoji šio veikalo vertė, kurią galima būtų apibrėžti

faktografinės medžiagos sisteminiu sąvadu. Analitinė monografijos dalis, matyt, paskatins ne vieną baltų kalbotyros ir kultūros tyrėją tęsti iki šiol vis dar neįimtų šių tautų etnonimų kilmės paslapčių ir etnogenezės problematikos studijas.

Literatūra

- Ambrazas, Saulius. 2000. *Daiktavardžių darybos raida II. Lietuvių kalbos vardažodiniai vadiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ambrazas, Saulius. 2011. *Būdvardžių darybos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- BAF = *Baltų kalbų atlasas (Baltu valodu atlants / Atlas of the Baltic languages) 1: flora*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas (Otrais izlabots un papildinats izdevums / 2nd revised edition). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 2013.
- Barnes, Geraldine. 2001. *Viking America. The First Millennium*. Cambridge: Boydell & Brewer Ltd.
- Batūra, Romas. 2005. *Petrus Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Versus aureus.
- Beekes I–II = Robert Beekes. *Etymological Dictionary of Greek 1–2*. Leiden & Boston: Brill, 2010.
- Benveniste I–II = Émile Benveniste. *Le vocabulaire des institutions indo-européennes 1–2*. Paris: Les éditions de minuit, 1970.
- Blažienė, Grasilda. 2005. *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Bogusławski, Wilhelm. 1889. *Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy XIII w.* Tom II. Poznań: z drukarni Dziennika Poznańskiego.
- Boryś, Wiesław. 2007. *Etymologie słowiańskie i polskie. Wybór studiów z okazji 45-lecia pracy naukowej*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW).
- Brate, Erik. 1922. *Sveriges Runinskrifter*. Stockholm: Bokförlaget natur och kultur. (<http://www.runor.se/bra/bra26.htm>)
- BRMŠ I–IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 1–2), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 3–4), 1996–2005.
- Būga I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai 1–3*, sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- Delamarre, Xavier. 2003. *Dictionnaire de la langue Gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*. Paris: Editions Errance.
- Dini, Pietro Umberto. 2002. Illuc erant leones: paleokomparatyvistinės idėjos apie Žemaitijos bei žemaičių vardą. *Baltistica 37* (2), 307–315.
- Dini, Pietro Umberto. 2010. *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini*. Livorno: Books & Company.
- DQ = *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Bd. 3. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte*. Breslau: F. Wohlfarth, 1907.
- Dundulienė, Pranė. 1963. *Žemdirbystė Lietuvoje*. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija V. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- EH I–II = Jānis Endzelins, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai 1–2*. Rīgā: Kultūras fonds, 1934–1938 (sj. 1), 1938–1946 (sj. 2).
- EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Herausgeber Loránd Benkő. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993.
- Fjalldal, Magnus. 2005. *Anglo-Saxon England in Icelandic Medieval Texts*. Toronto & London: University of Toronto Press.
- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Gruzdevienė, Elvyra. 2008. Dilgėlė dilgėlei nelygu. *Mano ūkis* 2008 (9).
- Young, Christopher & Gloning, Thomas. 2004. *A History of the German Language through Texts*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Jakobsson, Sverrir. 2007. Hauksbók and the Construction of an Icelandic World View. *Saga-Book*. Vol. XXXI. London: Viking Society for Northern Research, 22–38.
- Kabelka, Jonas. 1982. *Baltų filologijos įvadas*. Vilnius: Mokslas.
- Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.
- Kluge, Friedrich. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24 Aufl. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Kluge, Friedrich & Lutz, Frederick. 1898. *English Etymology. A select Glossary serving as an Introduction to the History of the English Language*. Boston, U. S. A. D. C. Heath & Co., Publishers.
- Köbler, Gerhard. 1989. *Gotisches Wörterbuch*. Leiden & Köln: E. J. Brill.
- Köbler, Gerhard. 1993. *Wörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes*. Paderborn: F. Schöningh.
- KpŽ I–IV = Klementina Vosyliūtė. *Kupiškėnų žodynas* 1–4. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007–2013.
- Kregždys, Rolandas. 2012. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2012a. Charakterystyka słownika polonizmów w języku litewskim. *LingVaria* 14(2). Kraków: Księgarnia Akademicka, 125–146.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden & Boston: Brill.
- LCD = *Liber census Danie. Kong Valdemar den Andens Jordebog*. Udgivet og oplyst af O. Nielsen. Kobenhavn: G. E. C. Gads Forlag, 1873.
- Lehmann, Winfred Philip. 1986. *A Gothic etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist*. Leiden: E. J. Brill.
- LEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- Lewis, Charlton Thomas & Short, Charles. 1958. *A Latin Dictionary founded on Andrews' edition of Freud's Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Linde I–VI = M. Samuel Bogumił Linde. *Słownik języka polskiego* 1–6. Warszawa: w Drukarni Xieży Piarów, 1807–1814.

- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben*. Unter Leitung von Helmut Rix. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LPŽe = *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Vilnius: Mokslas, 1985–1989 elektroninis variantas (<http://pavardes.lki.lt>)
- LS = Henry George Liddell, Robert Scott. *A Greek-English lexicon*. New York & Cincinnati: American Book Company, 1882 (eighth edition).
- Mayrhofer I–III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen* 1–3. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1976. McKeown J. C. 2010. *Classical Latin: an introductory course*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Mayrhofer I_a–III_a = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen* 1–3. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1992–2001.
- Mayrhofer, Manfred. 2005. *Die Fortsetzung der indogermanischen Laryngale im Indo-Iranischen*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Matasović, Ranko. 2009. *Etymological dictionary of proto-Celtic*. Leiden & Boston: Brill.
- McKeown J. C. 2010. *Classical Latin: an introductory course*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- ME I–IV = *K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. J. Endzelins. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Mierzyński, Antoni. 1895. *Nuncius cum baculo*. Studjum archeologiczne o krywuli. *Wista* 9. Warszawa, 361–397.
- MLex = *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37 Auflage. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1986.
- MP I–IV = Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–3. Parengė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 – 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 – 2004, t. 3 – 2006, t. 4 – 2011).
- Mugurēvičs, Ēvalds. 1995. Ģeogrāfiskais traktāts “Descriptiones terrarum” un tā informācija par Austrumbaltijas tautām 13.gadsimta vidū. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A. Nr. 7 / 8 (576 / 577), 23–30.
- Niermeyer, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill.
- Orel, Vladimir. 2003. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden & Boston: Brill.
- Pape I–II = *Dr. W. Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen* 1–2 (I: α–ω; II: λ–ω). Braunschweig: Druck und Verlag von Fried. Bieweg & Sohn, 1911.
- Pečeliūnaitė-Bazienė, Elvyra. 2010. Archeologinės tekstilės tyrimas taikant tarpdisciplininius tyrimo metodus. *Lietuvos archeologija* 36, 211–220.
- Petit, Daniel. 2010. *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*. Leiden & Boston: Brill.

- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslo (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Pisani, Vittore. 1974. *Grammatica latina storica e comparativa*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Pleskalová, Jana. 2009. *Stará čestina pro nefilology*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pollakówna, Marzena. 1968. *Kronika Piotra z Dusburga*. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rozwadowski, Jan. 1948. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Rudnicki, Mikołaj. 1929. (recenzija) Wstęp do historii Słowian Czekanowskiego. *Slavia occidentalis* 8, 515–524.
- Salys, Antanas. 1985. *Raštai III. Įvairūs straipsniai*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Schmalstieg, William Riegel. 2015. *Studies in Old Prussian. A Critical Review of the Relevant Literature in the Field from 1975 until 2005*. Vilnius: Vaga.
- Schmidt, Ludwig. 1885. *Zur Geschichte der Langobarden*. Leipzig: G. Fock.
- Seebold, Elmar. 2008. *Chronologisches Wörterbuch des deutschen Wortschatzes 2 (Der Wortschatz des 9. Jahrhunderts)*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- SEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Printer Polyglott, 2007.
- SEMSO I–VII = *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odaplatywne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antropimii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- SGP I–VIII^(1–26)... = *Słownik gwar polskich* 1–8. Red. Mieczysław Karaś, Jerzy Reichan, Stanisław Urbańczyk, Joanna Okoniowa, Barbara Grabka. Wrocław & Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979–1991 (I¹–III³); Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1992–2013 (IV¹–VIII³)...
- SPW I–XXXVI... = *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–36. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012...
- SRP I–V = *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft* 1–5, hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlike. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861–1874.
- SW I–VIII = Jan Karłowicz, Adam A. Kryński, Władysław Niedźwiedzki (red.). *Słownik języka polskiego* 1–8. Warszawa: W drukarni E. Lubowskiego (1–2), W drukarni „Gazety Handlowej“ (3–6), W drukarni „Współczesnej“ (7), Wydawnictwo kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia J. Mianowskiego (8), 1898–1923.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Baltų etimologijos etudai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Weinreich I–II = Max Weinreich. *History of the Yiddish Language* 1–2. Edited by Paul Glasser. New Haven & London: Yale University Press, 2008.
- Werba, Chlodwig H. 1997. *Verba Indoarica. Die primären und sekundären Wurzeln der Sanskrit-Sprache. Pars I.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Zeuss, Kaspar. 1904. *Die Deutschen und die Nachbarstämme.* Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Ziesemer, Walther. 1924. *Die ostpreußischen Mundarten.* Königsberg: Ferdinand Hirt in Breslau.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1981. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika II.* Vilnius: Mokslas.
- БЕР I–VII = *Български етимологичен речник 1–7...* Редактор Владимир И. Георгиев (Иван Василев Дуриданов). София: Издателство на Българската академия на науките, 1971 ([т. 1] а – з), 1979 ([т. 2] и – крепя), 1986 ([т. 3] крес – минго), Академично Издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995 ([т. 4] минго – падам), 1999 ([т. 5] падеж – пўска), 2002 ([т. 6] пўскам – словар), 2010 ([т. 7] слўво – терявам)...
- Булыка, Аляксандр Мікалаевіч. 1980. *Лексычныя запазычаны ў беларускай мове XIV–XVIII стст.* Мінск: Навука і тэхніка.
- ГСБМ I–XXXIV... = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы 1–34.* Мінск: Навука і тэхніка; Беларуская навука, 1982–2014...
- ГСЕ = *Граматыка на старобългарския език.* Главен редактор Иван Дуриданов. София: Издателство на Българската академия на науките, 1991.
- Гухман, Мирра Моисеевна. 1958. *Готский язык.* Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- Даль I–IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка 1–4.* Москва: Русский язык, 1989–1991.
- ЕСУМ I–VI... = *Етимологічний словник української мови 1–6.* Отв. ред. Олександр Савич Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982–2012...
- Калыгин, Виктор Павлович. 2006. *Этимологический словарь кельтских топонимов.* Москва: Наука.
- Креґждис, Роландас. 2014. Методика и критерии идентификации полонизмов литовского языка. *LingVaria* 18(2). Kraków: Księgarnia Akademicka, 195–217.
- Максимов, Владимир Иванович. 1975. *Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке.* Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Мельникова, Елена Александровна. 2001. *Скандинавские рунические надписи: новые находки и интерпретации. Тексты, перевод, комментарий.* Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН.
- НЛГ = *Народная лексика Гомельщчыны ў фальклоры і мастацкай літаратуры. Слоўнік.* Рэд. У. В. Анічэнка. Мінск: Выдавецтва БДУ імя У. І. Леніна, 1983.
- ПОС I–XXIV... = *Псковский областной словарь с историческими данными 1–24...* Ленинград: Издательство Ленинградского университета (1–8), 1967–1990, С.-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета (9–24...), 1994–2013...

- Расторгуева, Эдельман I–III... = Вера Сергеевна Расторгуева, Джой Иосифовна Эдельман. *Этимологический словарь иранских языков 1–3*. Москва: Восточная литература, 2000–2007...
- СРЯВ I–XXIX... = *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1–29... Москва: Наука, 1975–2008, *Азбуковник*, 2011...
- СБГП I–V = *Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча* 1–5. Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986.
- СРНГ I–XLVI... = *Словарь русских народных говоров* 1–46. Ленинград (Санкт Петербург): Наука, 1965–2013...
- ССМ I–II = *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* 1–2. Київ: Наукова думка, 1977–1978.
- Топоров, Владимир Николаевич. 1983. Галинды в Западной Европе. *Балто-славянские исследования* 1982. Москва: Наука, 129–140.
- Фасмер I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка* 1–4. Москва: Прогресс, 1986–1987.
- Чамярыцкі, Вячаслаў & Жлутка, Аляксандр. 1995. Першая згадка пра Белую Русь – XIII ст.! *Адраджэнне. Гістарычны альманах*. Вып. 1. Мінск: Універсітэцкае, 143–152.
- Шанский I–II = Николай Максимович Шанский. *Этимологический словарь русского языка 1^(1–5)–2^(6–8) (9–10)* ред. Анатолий Фёдорович Журавлёв). Москва: Издательство Московского университета, 1963–1982; 1999–2007...
- ЭСБМ I–XIII... = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1–13. Рэд. Віктар Уладзіміравіч Мартынаў ([пiуо 2004 т.] Геннадий Афанасьевич Цыхун). Мінск: Навука і тэхніка, 1978 ([т. 1] а – бячэйка), 1980 ([т. 2] в – вяшчэль), 1985 ([т. 3] г – ішчэ), 1988 ([т. 4] к – каята), 1989 ([т. 5] каяць – ліпянка), 1990 ([т. 6] ліра – маячыць), 1991 ([т. 7] мгла – немарасць), 1993 ([т. 8] немарачь – паяць), Беларуская навука, 2004 ([т. 9] пе-пе-пе – праснак), 2005 ([т. 10] прасніца – паяць), 2006 ([т. 11] раб – саян), 2008 ([т. 12] с – стэсам), 2010 ([т. 13] су – трапкáč)...
- ЭССЯ I–XXXIX... = *Этимологический словарь славянских языков* 1–39. Отв. ред. Олег Николаевич Трубачёв ([пiуо 2007 т.] А. Ф. Журавлев). Москва: Наука, 1974–2014...

Rolandas Kregždys
Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, Vilnius LT-08105, Lietuva
rolandaskregzdys@gmail.com

Eckert, Rainer. *Der Baltistenkreis zu Berlin e.V. und seine Vorgängereinrichtung*. Unter Mitarbeit von Artūras Judžentis, Helmut Wilhelm Schaller, Stephan Kessler und Jolanta Guesdon-Vaičūnaitė. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015. 260 S. ISBN 978-3-631-60497-7

Baltistikai Vācijā ir senas tradīcijas. Kā zināms, pat mūsdienās zinātnē parasto baltu valodu apzīmējumu (vācu *die baltischen Sprachen*) ieteica un pirmais 1845. gadā lietoja vācu valodnieks, Kēnigsbergas universitātes profesors G. H. F. Neselmannis (*Nesselmann*). 19. gadsimtā baltu valodu pētniecībā nozīmīgu ieguldījumu deva tādi vācu valodnieki kā A. Šleihers (*Schleicher*), A. Leskīns (*Leskien*), K. Brugmanis (*Brugmann*), A. Becenbergers (*Bezenberger*) un citi. 20. gadsimtā, laikā starp pasaules kariem, Vācijā darbojās R. Trautmanis (*Trautmann*), F. Špehts (*Specht*), E. Frenkels (*Fraenkel*), J. Ģerulis (*Gerullis*) un citi (sal., piem., Sabaliauskas 1979: 59–97, 209–222).

Baltu valodu pētniecība neapstājās arī pēc 2. pasaules kara sadalītajā Vācijā. Rietumvācijā turpinājās E. Frenkela darbība. Baltu valodām pievērsās V. Šmids (*Schmid*), A. Bammesbergers (*Bammesberger*) u. c. (Sabaliauskas 1982: 187–204). Savukārt Vācijas Demokrātiskajā Republikā baltistikas jomā darbojās V. Falkenhāns (*Falkenhahn*), no sešdesmitajiem gadiem arī G. Benze (*Bense*) un, jo īpaši, R. Ekerts (*Eckert*) – aplūkojamās grāmatas autors (Sabaliauskas 1982: 174–181). Viņa ieguldījums baltu valodu pētniecībā ir vispārzināms, tāpēc pie tā nekavēsimies.

Grāmata veltīta jau vairāk nekā piecdesmit gadu Berlīnē pastāvošai baltu valodu pētnieku un interesentu kopai, kas dažādos formātos darbojas kopš 1964. gada. Pirmajā daļā (11.–46. lpp.) aplūkota Berlīnes baltistu grupas vēsture un darbība, otrajā (47.–92. lpp.) – ievietots pārskats par grupas 100. konferenci 2006. gadā, četri no tajā nolasītajiem referātiem, kā arī divi raksti par konferenci. Grāmatas trešo daļu (93.–260. lpp.) veido dokumenti – 116 konferenču programmu kopijas, vairāki citi ar grupas darbību saistīti dokumenti, kā arī virkne fotogrāfiju.

Tā kā autors ir bijis klāt visos nozīmīgākajos baltistu grupas notikumos, grāmatā sniegts izsmelšošs un uzticams pārskats gan par tās izveidi, gan turpmāko darbību. Par ierosmi vācu baltistu apvienošanai kalpojusi 1963. gada 23. septembrī Sofijā 5. Starptautiskā slāvistu kongresa laikā izveidotā Baltu un slāvu attiecību pētniecības komisija pie Starptautiskās slāvistu komitejas. Šai dibināšanā piedalījies gan pats R. Ekerts, gan otrs nozīmīgākais toreizējās VDR baltu valodu pētnieks V. Falkenhāns (13. lpp.). Nākamā – 1964. – gada 29. maijā Berlīnes Humboltu universitātē notika Baltu un slāvu attiecību pētniecības komisijas pie VDR nacionālās slāvistu komitejas (*Die Kommission*

zum Studium der balto-slawischen Beziehungen beim Nationalkomitee der Slawisten der DDR) dibināšanas sanāksme, kas vēlāk minēta ar pirmo kārtas numuru. Tajā piedalījās 16 cilvēki, dažādu jomu speciālisti un interesenti. Par komisijas priekšsēdētāju ievēlēja prof. V. Falkenhānu. Viņš šajā amatā sabija līdz 1984. gadam. Pēc tam šos pienākumus uzņēmas R. Ekerts un veica tos līdz pat pēdējam laikam.

Šādā formātā baltistu grupa darbojās līdz lielajām pārmaiņām 1990. gadā, sarīkojot pavisam 67 baltistu konferences, kurās nolasīti daudzi jo daudzi referāti un ziņojumi. Konferences vienmēr bijušas starpdisciplināras, tajās referēts galvenokārt par valodniecības un literatūrzinātnes jautājumiem, bet skarta arī vēstures un cita problemātika. Visai daudz vietas atvēlēts arī informatīviem ziņojumiem par dažādām citām starptautiskām konferencēm un sarīkojumiem. Konferenču dalībnieki lielākoties bijuši paši VDR baltistu grupas dalībnieki, taču turpmākajos gados visai bieži ar referātiem piedalījušies arī citu zemju zinātnieki un kultūras darbinieki.

Vairums referātu ir lielākoties saistīti ar lietuviešu valodu, literatūru un kultūru, taču netrūkst arī ziņojumu par latviešu tematiku. Par pirmo tieši latviešu valodai veltīto referātu var nosaukt V. Falkenhāna nolasīto „Vai latviešu valoda ir lietuviešu valoda lībiešu mutē?“ (1965). Nākamajos gados runāts par latviešu literatūru (Raini, Aspaziju, Ausekli, K. Skalbi, A. Upīti). Īpaši aktīva šai tematikā bijusi B. Špilhausa (*Spielhaus*). R. Ekerts savu pirmo referātu par latviešu valodu „Latviešu valodas seniskās iezīmes“ lasījis 1971. gadā. Savukārt 1973. gadā visai plaši pieminēta J. Endzelīna simtgade. Vairākās konferencēs aplūkota latviešu Jāņu svinēšanas tradīcija (1967), kā arī Dziesmu svētku simtgades atzīmēšana (1974).

Sākot ar 1977. gadu, latviešu tematika ir pārstāvēta konferencēs gandrīz ik gadu. Par valodnieciskiem jautājumiem runājis R. Ekerts („Latviešu un slāvu attieksmes leksikoloģijas un frazeoloģijas jomā“ – 1979, „Par valodu Kr. Barona „Latvju dainās““ – 1984, „Par K. Kļavas monogrāfiju „Die Sprache der lettischen juristischen Dokumente vom Ende des 17. Jahrhunderts““ – 1989, „Par V. Viķes-Freibergas grāmatām „Saules dainas“ un „Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs““ – 1989), V. Falkenhāns („Tikšanās ar kuršu valodu Darsas pussalā“ – 1978), F. Hince (*Hinze*) („Par Kuršu kāpu valodu“ – 1985). Par latviešu literatūras un kultūras problemātiku šais gados referējuši F. Krauze (*Krause*), J. Cīrke (*Zierke*), O. Pozingiss (*Posingis*), I. Vāka (*Waack*), G. Priede, S. Viese, M. Augstkalna, J. Melbārdis, G. Zēhausa (*Seehaus*), P. Pētersons, S. Sirsone, E. Lūse, L. Volkova. Latviešu tematika skarta arī citu referentu ziņojumos.

Līdz ar politiskajām izmaiņām Vācijā mainījās arī vācu baltistu apvienības juridiskais statuss un nosaukums. 1990. gada 25. maijā notika pēdējā VDR laiku konference, bet tā paša gada 14. decembrī notika Berlīnes baltistu

grupas (*Baltistenkreis zu Berlin*) konstituēšanās sanāksme. Vienlaikus tā bija jau 68. baltistu grupas sanāksme. Kopš tā laika grupas darbība turpinājusies ar tādu pašu aktivitāti kā iepriekš. 2014. gada nogalē notikusi jau 116. baltistu grupas sanāksme jeb konference. Būtiski, ka šais gados sanāksmēs referējis vairāk viesu no citām zemēm, ne tikai no Baltijas valstīm vien. Grupas darbību atbalstījusi arī Latvijas, bet jo īpaši Lietuvas, vēstniecība Berlīnē. Baltistu grupas priekšsēdētājs visus gadus ir bijis prof. R. Ekerts. Viņš pats arī visbiežāk referējis par latviešu valodu – „Stabilie vārdsavienojumi latviešu valodā un to atbilstes lietuviešu un austrumslāvu valodās“ (1991), „Par latviešu tautasdziesmu valodu“ (1994), „Pārdomas par tautasdziesmas strofu *Līgo saule, līgo bite*“ (1995), „Frazeoloģismi latviešu un lietuviešu valodā“ (1996), „Nominālie izteiksmes līdzekļi latviešu tautasdziesmās“ (1998), „Par ezi latviešu tautasdziesmās“ (2000), „Latgaliešu valoda – baltu reģionālā valoda“ (2002), „Novērojumi par veclatviešu leksiku un frazeoloģiju“ (2003), „Par *pupuķi* latviešu tautasdziesmās un tautas ticējumos“ (2003), „Par latviešu valodas vārdsavienojumu *aut kājas* un tā atbilstēm lietuviešu un slāvu valodās“ (2004), „Latviešu un krievu paralēles folkloras terminoloģijā (latv. *tautietis, tēva dēls*)“ (2004), „Jēdzienu *melns* un *balts* pretstats latviešu tautasdziesmās“ (2005), „Latviešu un lietuviešu tautasdziesmu valoda“ (2008), „Par *vilkači* latviešu un krievu tautasdziesmās“ (2009), „Frazeoloģiskie savienojumi latgaliešu un lejasvācu valodā“ (2010). R. Ekerts stāstījis arī par vairākām konferencēm, kā arī prezentējis jaunākās grāmatas, tai skaitā arī savu monogrāfiju par latviešu tautasdziesmām „Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder“ (2007; sk. arī Eckert 2007, Vanags 2007).

Par latviešu valodu un valodniecību vēl referējuši F. Hince, R. Bērtulis, L. Leikuma, S. Kļaviņa, A. Baņģiere, I. Plaude, J. Range, B. Velhli (*Wälchli*), I. Klēvere-Velhli, J. Fedorina, S. Lazdiņa. Savukārt latviešu literatūrai un kultūrai priekšlasījumus veļtājuši I. Vāka, O. Pozingiss, L. Vuss-Mundeciema (*Wuss-Mundeciema*), I. Kalniņa, B. Špilhausa, B. Kangere, K. Kangeris, D. Lūse, J. Kursīte, Š. Keslers (*Kessler*), I. Zvirgzds, E. Kļaviņa, G. Vasilevičs (*Wasilewitsch*) un vairāki citi.

Krājuma otro nodaļu, kā jau minēts, veido Berlīnes baltistu grupas 100. sanāksmē nolasīto referātu teksti un plašāka informācija par visu pasākumu. Tajā lasāms interesants paša R. Ekerta pārskats par Berlīnes baltistu darbību (49.–56. lpp.), A. Judženta raksts par valences teorijas izmantojumu lietuviešu valodniecībā (57.–65. lpp.), informatīvi bagātīgs H. Šallera (*Schaller*) pārskats par baltistikas pētījumiem Vācijā nacionālsociālistu varas laikā (65.–80. lpp.), kā arī īss Š. Keslera raksts par Aspazijas drāmu „Sidraba šķidrants“ (80.–84. lpp.). Pēc referātiem ievietoti arī divi jau iepriekš publicēti pārskati par šo konferenci žurnālos „Baltistica“ un „Baltu filoloģija“ (Eckert 2007).

Grāmatas pielikumu daļa ar visu konferenču ielūgumu un programmu kopijām ir interesants materiāls, kurā ne tikai uzskaitīti referātu lasītāji un temati, bet kas atklāj arī laikmeta kontekstu un tā maiņu gadu gaitā. Tāpat interesantas ir arī grāmatas nobeigumā ievietotās fotogrāfijas, kurās redzami jo daudzi baltisti, kas savulaik piedalījušies Berlīnes baltistu grupas konferencēs.

Kopumā R. Eckerta grāmata ir vērā ņemams baltistikas vēstures materiālu apkopojums, kas saglabās nākamajām paaudzēm liecības par Berlīnes baltistu grupas darbību vairāk nekā pusgadsimtu ilgā periodā. Var tikai novēlēt, lai šī darbība šai vai citā formātā turpinās arī nākamajos gadu desmitos.

Literatūra

- Eckert, Rainer. 2007. Konferenz *Baltistik gestern und heute* in Berlin. *Baltu filoloģija* 16 (1/2), 141–144.
- Eckert, Rainer. 2007. *Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1979. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*. Iki 1940 m. Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1982. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*. 1940–1980 m. Vilnius: Mokslas.
- Vanags, Pēteris. 2007. Recenzija: Rainer Eckert. *Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2007. 273 S. *Baltu filoloģija* 16 (1/2), 165–174.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jārūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo satura būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamo izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*, etc. should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these

works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.

Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.

Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfram Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.

Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfram Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXIV (2) 2015
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010
Tāl. 67034535

Iespiests SIA «Latgales drukā»